ԴԱՆԵՈՒԹԻՒՆ ԽՆԴՐՈՑ

ՅՕՐԻՆԵԱԼ ԵՐԷՑԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ
ՏԻՐԱՑՈՒ ՅՈՎՍԷՓ ԲԱՐԵՔԱՆ ՎԱՐԱՊԵՏԻ
ՍԵՂՄՈՑ ԵՒ ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ
ՏԷՐ ԳԷՈՐԳ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ
ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱՆԻ

Ա 1/11295

ՏՊԵԱԼ ՎԵՐԱՏԻՆ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ
ԷՋՄԻԱԾՆԻ Տ. Տ. ՆԵՐՍԷՍԻ ՍՐԲԱԶԱՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Տ.
ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍԻ Տ.
ՅԱԿՈԲԱՅ ԱՂԹԱՄԱՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

ՅՕՐԹԱԳՐԻՒՂ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՊՕՂՈՍԻ ՍՐԱՊԵԱՆ ԱՊՈՒՉԵԼՈՅՑՈՅ

ՀԱՅԿ Լ.
ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ
ՅՈՒՆԱՍԻԵՆՑԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

[illegible]

[illegible]

1879 [illegible]

ԿԱՆԽԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌ ԻՄԱՍՏԱԽՆԴԻՐ ԲԱՐՁՐԱԳԱՏԻՒ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂԱՅՆ ԱԼՓԻԱՐԵԱՆ

Դշխոյ առաքինութեանց կըսէի այն առաքինութիւնը, որ գերազանցութիւն ունի իրմէ նուաստ առաքինութեանց վրայ. և ահա այն առաքինութիւնները՝ որ մարդոյս կիրքը կը կրթեն և կը սանձեն, անոնց մէջ՝ գիւղատնական առաքինութիւնը գշխոյ կը համարուի. ինչպէս որ այս առաքինութիւնը ունեցողին 'ի վերք քան զմարդ կըսէին նախնիք իմաստասէրք. և այն առաքինութիւնները՝ որ մարդոյս կամքը կը կրթեն և կանոնի տակ կը ձգեն, անոնց մէջ արդարութիւնն է գշխոյ-բայց իմաստութիւնը թագակալ գշխոյ է այն առաքինութիւնեաց մէջ, որոնք մարդոյս միտքը կուզղեն և կը լուսաւորեն։

Արդ՝ այսպիսի գերազանց առաքինութեանց հետեւողը ըլլալովդ՝ ամ իմաստասէր բարեբար իմ, հրաման ըրիր ծառայիդ՝ որ գիտցածիս չափ ըստ կարողութեանս՝ ձեր մտադրը գրուագրան մը ընծայ ընելու աշխատութիւն ունենամ. որպէս և 'ի վաղուց անտի ծառայիդ այսպիսի գրուածները ընդունելս, և սիրով կը կարդաս։

Ուստի այս անդամին նուաստս յանձն առաւ ընծայելի աշխատութեանս նպատակը այս է, որ գժուարիմաց եզած խնդրոց ոմանց տարակուսանքը լուծել խորհեցայ, վասն որոյ և այս համառօտութեանս անուաներ՝ Քննութիւն խնդրոց ըսի։ Եւ այսպիսի խնդիրները հինգ

առնակ բաժանելով հինգ մասն ըստ այս գիրքս։ Առաջին՝ աստուածաբանական խնդրոց և հրեշտակաց վրայ։ Երկրորդ՝ եկեղեցական իրողութեանց վրայ։ Երրորդ՝ մեկնութեան վերաբերեալ հարցմանց վրայ։ Չորրորդ՝ բարոյական քննութեանց վրայ։ Հինգերորդ՝ բնական իրաց վրայ։

— Եւ յիրաւի այսպիսի խնդրոց վրայ գիտուններս զանազան մեկնութիւն և վկայութիւն կուտան՝ հաստատեալ սուրբ գրովք և վճռովք իմաստասէրաց։ Բայց մեք յամենայն բարեաց զուրկ ըլլալով՝ այսչափ կրցանք մեկնել ինչ որ միտքընիս դրինք հարցանել և պատասխանել։

Ուրեմն խնդրեմ 'ի խոնարհամիտ Յարգութենէդ՝ բարեսէր կամաք ընդունել մերս նուազ գիւղական ընծայն։ և երբեմն երբեմն պրպտիլ 'ի սմա ընթերցմամբ սիրովն Յիսուսի։ յորոյ շնորհն ապաւինեալ մեք՝ սկսանիմք ձեռն արկանել առաջակայ գործոյս։

Ամէն

Ծառայ Ծառայից Ամենա-Ծոյ
Յովհան 'ի Բեռնէցոյ
Սարգիս։

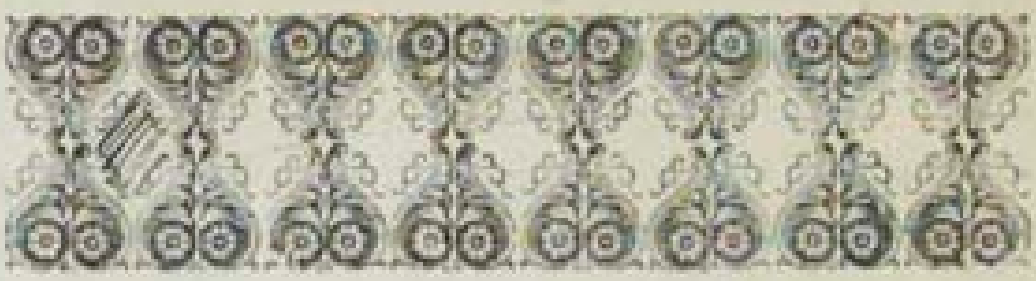

ԲԱՆԱՌԻԹԻՒՆ ԽՆԴՐՈՑ

ՄԱՍՆ Ա

ԸՍՏՈՒԱԾՈՅԵՐԵԼԱԿԱՆ ԽՆԴՐՈՑ

ԿԱՄ ՀՐԵՇՏԱԿԱՑ ՎՐԱՅ

ՀԱՐՑՈՒՄՆ ԱՌԱՋԻՆ

Աստուածային բնութիւնը անփոփոխ է, ինչուներբեմն կրօվի՝ բարկացաւ։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

Աստիսի բառերը երբ աստուծոյ վրայ կրուին, փոխաբերաբար իմանալ պէտք է. որպէս թէ երբ աստուած իւր խնամքը մեր վրայէն կը վերցընէ՝ կամ մեղաւորները կը պատժէ՝ կրան մը բարկացեալ. բայց աստուած ինչ որ կը գործէ՝ նէ՝ արդարութեամբ է, և ոչ կրիւք. և աստու-

ծոյ վրայ բարկանալ, կամ սարսռանալ կըսեմք նէ, մեր մարդկային սկար մտաց բմբռնմանը համար է. ուստի Աղքատաց այսպէս կըսէ. «Յորժամ ասասուած առնէ զիմն, փոփոխումն ոչ լինի յասասուած, այլ 'ի գործելոյ իմն». (Ա.Ը, ԳԼԲ, աա. ԳԼ, ԺԹ)։

Հ. Բ. Լ,ՀԹԷ ՀԱԾ ԱՆՓՈՓՈԽ Է, ՀՈԳԻՆ ԵՐԲ ԱԼ ՀԱԾ Է. ԻՆՉՈՒ ԵՐԲԵՄՆ ՀՈԳԵՈՅՆ ՍՐԲՈՅ ՓՈՓՈԽԻԼ ԿԸՍԻ։

Գ. ՓՈՓՈԽԻԼ ԸՍԱԾԸ, ՄԻ ԿԱՐԾԵՐ ԹԷ ԻՆՔՆ ՅԻՆՔԵԱՆ ԿԸ ՓՈՓՈԽԻ ԸՍՏ ԷՈՒԹԵԱՆՆ, ԱՅԼ ԸՍՏ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆՆ, ԱՅՍԻՆՔՆ ԸՍՏ ԱՊԱՐԳԵԱՑ ԻՒՐՈՑ. ՔԱՆԶԻ ՁԱՆԱԶԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ԻՒՐ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՓՈԽԷ, ԵՒ ՈՉ ԵԹԷ ԻՆՔՆ ԿԸ ՓՈԽՎԻ։ Լ,ՆՉԱՊԷՍ ՀՈԳԻՆ ՍՈՒՐԲ ԱՌԱՋԻՆ ԳԵՐԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ Աբրահամ միայն արդարացոյց իւր ազգին մէջ՝ և բարեկամ ըսաւ։ Լ,ՆԻ ԵՐԲ ԳԵՐԻՆ ԵՒ ԱԶԳԸ ՓՈԽՎԵՑԱՒ, Մովսէսը՝ և Սամուէլը՝ և Դաւիթը մարգարէ ըսաւ. յետ ժամանակի առաքեալները Հաստատեց. և այսպէս ըստ փոփոխուԹեան գերիներուն և ազգերուն՝ իւր ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆ ալ ԿԸ ՓՈԽԷ. ոմն մարգարէ կընէ, ոմն առաքեալ, ոմն վարդապետ, ոմն հովիւ, ոմն մարտիրոս, և ոմն ալ ըստ կարգի հրաշիւք կընէ մինչև աշխարհին վերջը. ինչպէս փրկիչն մեր կըսէ իւր վարդապետութեան մէջ. «Հոգին սուրբ ընդ ձեզ բնակեսցի, և ընդ ձեզ եղիցի յաւիտեան». (Յօհ, ԺԴ. 16)։

Հ. Գ. Երբ քրիստոս Յորդանան մկրտեցաւ, ինչո՞ւ հոգին սուրբ աղաւնոյ կերպով իջաւ վրան և ո՛չ ուրիշ կերպու։

Պ. Կրուանելիոս Ոսկիբերանէն առնելով այսպէս կըսէ. «Քրիստոսի առաջին գալուստը խոնարհութեան կերպով էր, քանզի մեզաց թողութիւն տալ, և գութ և ողորմութիւն ցուցանել եկաւ. բայց երկրորդ գալուստը հրոյ նման պիտի ըլլայ մեղաւորները դատապարտելու համար»։ Եւ ասի հոգին սուրբ աղաւնակերպ իջաւ, որ իւր փառակցին հեզութիւնը ցուցնէ, աղաւնոյ նման խոնարհութիւն ցոյց տալով։ Տե՛ս զընդարձակն Ի խիլ Հարցումն այսր մասին։

Հ. Գ. Հոգին սուրբ Սիոն վերնատունը մէջ առաքելոց վրայ ինչո՞ւ հրեղէն լեզուաց կերպով իջաւ։

Պ. Շատ պատճառներ կը գրեն սրբազան մեկնիչները. բայց մեք համառօտ կերպով մը իմացուցնենք։ Առաջին՝ քանզի ինքն մեզաց խոսքերը ապրող կրակ մի է։ Երկրորդ՝ առաքեալները բորբոքելու համար իւր սիրոյն վրայ։ Երրորդ՝ վառեալ սիրով՝ քրիստոնէութիւնը Աւետարանը քարոզելու համար։ Չորրորդ՝ ինչպէս Եսայի մարգարէին լեզուն կրակով մաքրվեցաւ, ասոնցն ալ հրեղէն լեզուներով մաքրվելու համար։ Հինգերորդ՝ ցուցնելու համար զանազան լեզուաց խօսակցութեան պարգևը։

Ի եցերորդ՝ ցուցունէ թէ ինքն է, որ իրենց ազատութիւնը պիտի ջնջէ. վասն որոյ ըստ քրիստոս. «Եւ ես կեաց ուսուցի ձեզ զնամ». (Յոհ. ԺԳ. 26)։ Լ.օրինեերորդ՝ հոգին սուրբ՝ ձեռն և մատն աստուծոյ կրսէր. ինչպէս երբ Երեմիա մարգարէն ըսաւ. «Մատնուկ եմ ես, և խօսիլ իսկ ոչ գիտեմ». աստուած ձեռքը բերնին մատեցուց և ըսաւ. «Ահա եւս զբանս իմ ի բերան քո». (Երէմ. ա. 9)։

Լ.յսպէս այս տեղ նոյն աստուծոյ ձեռքը, այսինքն հոգին սուրբ, հրեղէն լեզուաց ձևովաստուածային վրայ հանգչելով՝ իրենց մանկամտութիւնը խմաստասիրութեան դարձուց։ Ութերորդ՝ ըստ Կուռնելիոսի, որովհետև առաքեալները սուրբ աւետարանին քարոզիչ կարգեց, և քարոզութեան գործիքը լեզուն է, վասն որոյ այն կերպովը հոգին սուրբ իջաւ։ Ինեերորդ՝ որովհետև լեզուն գիւրաւ կը ծռի առ բարին և առ չարն, և մարդոյս մատց թարգմանն է. վասն որոյ հոգին ալ հրեղէն լեզուաց նման երևեցաւ առաքելոց վրայ, որոնք առ բարին հաստատէ։

Հ. Ե. Սուրբ Գրիգոր Նարեկացին ի գէմս հոգւոյն սրբոյ շարադրած աղօթքին մէջ այսպէս կըսէ առ հոգին սուրբ. «Որ բարեխօսող ես վասն մեր յանմռունչ հեծութիւնս». (Բան. ԺԳ)։ Լ.ոգ՝ բարեխօսելը նուաստութեան նշան է, և հոգին սուրբը համապատիւ կը դաւանիմք հօր և

որդւոց . ապա թէպէտ համար բարեխօսել կրնայ։

Պ. Հոգին սուրբ աստուած է , և բարեխօսելը միշտ նուաստութիւն ցոյց չի տար . քանզի եթէ բարեխօսութիւնը ի սեղծուածոց առ սեղծօղն ըլլայ , յայտնապէս նուաստութեան նշան է . մինչդեռ Սողոմոնի ցեղոց համար Աբրահամու բրած աղաչանքը առ աստուած . (Ծն. ԺԸ. ԺԸ. 23)։ Իսկ եթէ սեղծօղէն առ սեղծօղն ըլլայ բարեխօսութիւնը , նուաստութեան նշան չէ՝ այլ համարատութեան։ Այսպէս Բերրաքէ աղաչանք բրաւ իւր որդւոյն Սողոմոնին , որ Սամեացի Աբիսակը՝ Ադոնիայի տայ կարգելու . (Ա. Թագ. Բ. 21)։ Իսկ ամրամայր Աստուածածինը իւր որդւոյն աղաչանք բրաւ հարսանեանը մէջ՝ գինիին պակսելուն համար . (Յհ. Բ. 3)։ Հա՛ երկուքն ալ ծնողական պատուով նախամեծարք էին , և ո՛չ նուաստացան իրենց բարեխօսելովը . այսպէս Հոգին սուրբ վասն մեր բարեխօսելովը առ Հայր՝ չի նուաստանար։

Իթէ այս մեկնութեանս ընդդիմացող ըլլայ , ուզեմ ասել թէ՝ անատակ որդւոյն առակին մէջ՝ որ կրսէր , թէ Հայրն երեց որդւոյն կաղաչէր , ապա նուաստացեալ համարին՝ Հայրն քան զորդին , որ Հայրը՝ Հայր աստուած ցոյց կուտայ , և երեց որդին՝ հրեշտակական բնութիւնը։

Հ. Զ. Հոգւոյն սրբոյ պարգևաց մէկը՝ երազոց անուանը կը համարէ Յոելէ մարգարէն ,

ինչպէս որ կրսէ . «Եւ ձերք ձեր երդովք երդնուցիք» . (Յակոբ . բ . 28)։ Արդեօք երդը ճշմարիտ հաստատութիւն մի , կամ մեռեալ մարդասիրութիւն։ Չէ՞ ասիր Նաբուքոդոնոսոր և Փարաւոն մարդասիրական երդ տուին , ասոնք մարդասէր հաստատիչներ։

Պ . Երկու պայման պէտք է երդին , որ մարդասիրութիւն հաստատելի։ Այսինքն պէտք է որ ճշմարտապէս ցուցնէ ներքին ըղձալու բան մը , կամ ծածուկ եղած բան մը։ Երկրորդ՝ երդին նշանակութիւն ճշմարիտ ծանօթութիւնը՝ առաւելոյ յայտնութիւնն եղած պիտի ըլլայ։

Առաջին պայմանին պակասութիւնը նայելով՝ բաւ օրինի պէտք չէ երդի հաւատալ . քանզի երդը բնական բան մի է . ուստի յարմարութիւն և բաւականութիւն չունի , որ ծածուկ՝ կամ ներքին ըղձալու ծածուկ բան մը ցուցնէ ճշմարտապէս։

Երկրորդ պայմանին պակասութիւնը նայելով՝ մարդասէր չեն հաստատիր ոչ Փարաւոն և ոչ Նաբուքոդոնոսոր՝ և ոչ անոնց նման ուրիշները , քանզի իրենք իրենց երդոց մեկնութիւնը չի գիտցան։ Այլ մարդասէր կը հաստատին Յովսէփ և Դանիէլ , որոնք ասուածային յայտնութեամբ այն միջութիւն խաւարին մէջ ճշմարտութիւն մեկնիչ գտնուեցան։

Հ. Է. Ինչպէս համար հոգին սուրբ հողմոյ կամ հրոյ օրինակաւ երևեցաւ։

Պ. Այսպէս պատասխան կուտայ Աբգար թագաւոր. «Տուեալ եղև (կրօնէ) հոգին սուրբ հրով, զի ջերմացուցցէ զսառն ուցեալս. տուեալ եղև հողմով, զի զարհուրեցուցցէ զապստամբեալսն» (Գ-էջ՝ ՇՀ. ԳԼ. ԻԺ)։

Հ. Ը. Այսպէս կը հաւատամք, որ աստուածամէն ան զէ. ապա ինչպէս միայն երկինքը կրնայ աթոռ աստուծոյ։

Պ. Իւրաքանչիւր բան մը ուր է նէ՝ հոն է, ուրիշ ան զէ՛. ինչպէս՝ Պետրոս՝ որ հոս է, ուրիշ ան զէ՛. բայց այսպէս մէն իմանար երկնից աթոռ ըլլալն աստուծոյ, այլ երկինքին բարձրութիւնը և զի բարձունցս թիւնք և պատուականութիւնը նայելով կրնայ աթոռ աստուծոյ. քանզի ինչպէս որ կրնայ 'ի հեզս և 'ի խոնարհս բնակիլ, բան հաստատութիւն կանոնց պիտի իմանամք բնակիլը. այսպէս՝ որ երկինքը նստիլ կրնայ՝ իբր յաթոռոջ, այսինքն ինն ան դասակարգութիւնց վրայ. ինչպէս մարդոյս իմացականութիւնը իւր մտացը մէջ. թէպէտ մեր իմացականութիւնը և մեր միտքը էակից են. և աստուած և աթոռոյդ դաւք հրեշտակաց ուրիշ կերպ են։ Այս Դիոնեսիոս Արիսպագացին աստուածակիր կանոնանէ այդ աթոռոյդ դասակարգութիւնը. բայց աստուածակիր ըսածը՝ գոյացութիւնամբ զաստուած

կրկնել չի պիտի խանգնամբ, ինչպէս բնականիրը բնամբ կը կրկնէ, այլ շնորհիւ աստուածականիր կանուանեալն ըստ կերպի սպասաւորաց։

Է. Թ. Երկիրը ինչպէս կանուանի սպասաւանդան տոնցն աստուծոյ։

Պ. Արդարոյն միածնի մարդեղութիւնը յաստկացեալ աստուածայնոյն գերասիրաշ ողորմութիւնը՝ մեր միտքը ըմբռնելու համար, երկինքէն իջնալ կըսեմք, թէպէտ ինքն անփոփոխ է. և այնպէս ալ կը հաւատամք ըսելով, "Որ վասն մեզ ոց փրկութիւն իջեալ ի յերկնից"։ Դա յաստուծ քան զմարդեղութիւնն միտքն ինչպէս ոչ դիպ ըմբռնմանը համար՝ երկինքը ամենոր կանուանեմք, և այսպէս կիմանամք ամենոց դատակարգութիւնը, ինչպէս վերի հարցմանեց պատասխանին մէջ ըսի։ Դա երկիրն ալ պատուանդան տոնց որ կըսվի, ասով՝ այսինքն տոնք, այժմեան աստուածաբան վարդապետք կիմանան մարդեղութիւն քրիստոսի. քանզի ոչինչ յերանին մասն է մարմնոյն, և մարդեղութիւն երգն յերանին ժամանակի մէջ, որ որդւոյն միածնի անձին՝ պատուանդան երգաստեղծեալ մարդկութիւնը։

Է. Ժ. Դժոխքին մէջի դատապարտեալ հոգիները, վերջապէս հնարաւոր է որ ընդդէմ արդարութիւն աստուծոյ դժոխքէն ազատին, և արքայութիւն երթան։

Պ. Պէտք է գիտնալ, որ աստուածային կարողութիւնը երկու կը զանազանի, Բացարձակ կարողութիւն և Կարգեալ կարողութիւն։ Բացարձակ կարողութեամբ անանկ բան կրնայ ընել աստուած, որ մեք չենք կրնար իմանալ՝ Օգուտներուն բաժին ալ։ և այս Բացարձակ կարողութեամբ գաստապարտեալ հոգիները դժոխքէն կրնան ազատիլ։ Բայց Կարգեալ կարողութեամբ հնար չէ՝ որ գաստապարտեալները դժոխքէն ազատին. քանզի Կարգեալ կարողութեամբ չի կամիր աստուած, որ չարը առանց պատժոյ մնայ, և ոչ բարին՝ առանց վարձուց։

Բա թէ՝ քանի որ մարդս աշխարհիս վրայ է, իւր չար գործը փոխելով՝ կրնայ աստուածային վճիռն ալ փոխել, որ աստուած իւր մարդասիրութեամբը կը փոխէ. ինչպէս որ առաքը Գրիգոր Դարեկացին կըսէ առ աստուած. «Որ միշտ յաղթիս Ի գթութենէ՝ և ոչ թշնամանիս. պարտիս յողորմութենէ՝ և ոչ պարտաւորս, և այլն. (Բան, ԺԸ)։

Բնա՛ քեզ օրինակ, Եսայի կուգայ առ Եզեկիա հրամանատն աստուծոյ՝ և կըսէ. «Հրամանս տուր վասն տան քո, զի մեռանիս և ոչ կեսցես. (Եսայի. ԼԸ. 1)։ Բնաւոյ աղօթք ընելով Եզեկիա, ասաւ և հինգ տարի ևս կեանք արվաւ իրեն նոր։ Բնիւռէ ացուց հրամար վճռեց աստուած. «Թէ այլ ևս երեք աւուրք են, և Նինուէ կործանեսցի» (Յոնան, գ. 5)։ Բայց քաղաքացիք երբ իրենց չարութենէն դարձան, աստուած ալ իւր

վճիռը փոխեց։

Ո՞արդս որչափ որ աշխարհիս վրայ է, կրնայ լինալ և կայնիլ, և եթէ այսպէս չը լար, մարդ ոչ անձնիշխանութիւնը կը խափանէր։ Ա՛յս և շատ անգամ աստուծոյ մարդասիրութիւնը զղջութի շնորհ կը պարգևէ մարդոյն, թէպէտ ամենեն ալ չենն զղջար՝ որովհետև այն շնորհացը տեղի չենն տար, բայց շատերն ալ տեղի տալով կը զըղջան, ուրեմն ժամանակաւորապէս վճիռը կրնան յետս դարձուցանել։ Այսպէս աղքատանան առաքակը և Մարիամ Մագդալենացին չի զղջացած մեռանէին, կը դատապարտուէին դժոխքին մէջ. և որովհետև զղջացին, վճիռը փոխուեցաւ։

Հ. ԺԱ. Էրդեօք աստուծոյ յաւիտենական վճիռը դժոխքի դատապարտեալ հոգւոց վրայ, հնար է որ փոխուի։

Պ. Ո՞արդս՝ որ այս անեցաւորկեանքին կենալ, և յաւիտենական դատապարտութեան տակ կը մնայ, այնուհետև ո՛չ այն յաւիտենական վճիռը կը փոխուի, և ո՛չ ոեյն դատապարտեալ հոգին կարատուի։ Բ.անզի ազատութիւն չը լար՝ մինչև մարդոյս անձնիշխան կամաց հաւանութիւնը չը լայ. ինչպէս կը վկայէ Օգոստինոս՝ բանով. «Ոչ ասէզ զքեզ առանց քեզ, ոչ արդարացուցանէ զքեզ առանց քեզ»։

Այս որովհետև մարդոյն կամքը մեռանելին եաքը անփոփոխ է՝ ի շարէն առ բարին՝ և՝ ի բար-

ոչ ոչ ոչ

մանուանոց բնական գործոց վրայ, ինչպէս կրակին ապրելութիւնը ցրուելութիւն պատճառ չէր լար. բայց արարողական պատճառը՝ որ կամաւոր է, կրնայ ներհակաց պատճառ ըլլալ. ինչպէս պատկերհանը գեղեցիկ պատկեր ալ կրնայ նկարել, գէշ պատկեր ալ։

Ուստի որբուզան առաքեալն Պօղոս ևս կը վերկայէ. «Եթէ ոչ ունիցի խշխանութիւն բրուանն կուռոյն 'ի նմին զանգուածոյ առնել զանօթ, զոմն 'ի պատիւ և զոմն յանարգանս». (Հռոմ. թ. 21)։ Դարձեալ՝ չարն բարուոյն ներհակ չէ, այլ պակասութիւն է բարուոյն. անոր համար՝ հակառակ չէ որ չարին սկիզբն ըլլայ. քանզի չարն իւրաքանչիւր չէ, այլ ոչինչ է։

Հ. ԺԴ. Շատ բան կայ՝ որ լաւ գիպուածոյ կը ըլլայ, այդպէս բաներ ալ կրնանք մեր ատուածոյ նախախնամութիւնովը եղած։

Պ. Մանկ բաներ որ գիպուած կը համարին ուրուն որ կը պատահին նէ, և ոչ եթէ ատուածոյ՝ որ այն գործը 'ի կարգի գնուոյն է. գեղեցիկ օրինակաւ մը Ագուինացին կը մեկնէ այսպէս։ «Աղային մը կը իր երկու սպասաւորը զատ զատ ճանապարհաւ ուղղ մը կը խրկէ. և այսպէս այլև այլ ճանապարհաւ երբ կերթային՝ մէկ ըզ մէկու պատահեցան՝ ազատեր բնուն ըրած խորհուրդին պէս, որ իրենք չէին գիտեր։ Արդ՝ սպասաւորաց իրարու պատահիլը՝ իրենց միտքը նայելով

գիտուած կը համարին. բայց իրիկոյ աղաչին մը-
ասացը նայելով գիտուած չի համարիր, քանզի
ինքն գիտէր՝ որ իրաւունք պիտի պատահին։

Հ. ԺԵ. Աստուած ոչ կամի զմահ մեղաւորին, այլ զդառնալն ի չար ճանապարհէն և ըզկեանսն։ Կը սեռնուիք՝ որ շատ մեղաւոր իրենց չար ճանապարհէն չենը դառնար. արդ՝ աստուծոյ կամքը անկատար կը մնայ։

Պ. Իմէ մեղաւորին սիրտը արժանապէս պատրաստուած գտնելին աստուծոյ կամացը նէ, աստուծոյ կամքը միշտ կը կատարի. և եթէ անպատրաստուած գտնելին, աստուծոյ կամքը չի կատարիր. և այսպիսի կամքը՝ աստուածարան վարդապետները նախընթաց և հետևեալ կամք կանուանեն։ Նախընթաց կամքը աստուած կը կամի, զի ամենայն մարդիկ կեցցին, և ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեսցին։ Այս է աստուծոյ կամքը իւր կողմանէ, որ միշտ չի կատարիր, եթէ միշտ կատարելու ըլլայ, մեր անձնիշխանութիւնը բռնութեան տակ ինկած պիտի ըլլայ, և աստուած ժողովուրդը բռնութեամբ փրկած պիտի ըլլար, որ այս արդարութիւն դէմ է. և ա և շարը դատապարտելի չէր ըլլար. կրնար ըսել մեղաւորը՝ թէ ձեզ դիս ալ բռնութիւնը թող արդարացնէր։ Այլ հետևեալ կամքն է, որով ձեզ իւր ուզածին պէս պատրաստութիւն ունեցողները կամք կընէ փրկելու. և այս կամքն է՝ որ միշտ կը կատարուի։

Հ. ԺԶ. Ո՞չ ոք կարէ տեսանել զաստուած որքան ի մարմնի է. ապա ինչո՞ւ Եսայի մարգարէն կըսէ ինքը զինքին համար. «Տեսի զտէր նստեալ յաթոռ բարձրութեան և վերացեալ, և լի էր տունն փառաւք». (Եսայի. զ. 1)։

Պ. Ասէ Կուռնելիոս. «Եսայի ո՞չ եսես զաստուածային էութիւնն». քանզի Յովհաննէս առաքեալն կըսէ. «զԱստուած ո՞չ ոք եսես երբէք». անանկ է նէ՝ ո՞չ Մովսէս, ո՞չ Պօղոս, և ո՞չ Եսայի կրցին տեսանել։ Ապա մարգարէին տեսի զտէր ըսելը, կամ կերպ մը տեսակաւ էր՝ իրբ թէ մարմնական պատկերաւ, ինչպէս տեսան Աբրահամ, Յակոբ, և Մովսէս։ Բայց այս տեսակը իրբ թէ մարդս կերպարանքով էր, այսինքն թագաւորական կերպիւ, որովհետև նստեալ տեսնելովն ցուցաւ։ Բա այսպէս միշտ կատկարանին մէջ՝ մարդկային կերպիւ տեսնելիկ կըսվի, որովհետև մարդկային բնութիւն առնելու էր։

Հ. ԺԷ. Ապա ի զանազանին ըսիր թէ մարդկային կերպիւ տեսնելիկ կըսվի, բայց մեք աստուածաշունչ գրոց մէջ կը կարդամք, որ երբ կերեւար Նահապետաց, իրբ թէ ինքն իւր անձամբ հետեւընին կը խօսէր, ինչպէս որ շատ տեղ յայտնի է. արդ՝ ի՞նչպէս կերեւայ, քանզի ինքն է՝ որ կըսէ, հիշ մարդ մը չի կրնար երեսս տեսնալ և ապրիլ. (Ելից. ԼԳ. 20)։

Պ. Սուրբն Կիպրիանոս՝ յերկրորդ գիրն, որ

ընդ գէմ Հրէից ՝ի հինգ գլուխն, և սուրբն Հիլարիոս ՝ի չորս գիրն ամենասուրբ երրորդութիւն, և սուրբն Գրիգոր Նազիանզացին յինձեռուածս հաւատոյ այսպէս կը համարին թէ, աստուած առեցեալ է ՝ի բլ մարմնոյն և բնեցաւ Աբրահամու, Մովսէսի, և Մարգարէից։ Լ՝այց ճշմարիտ է թէ՝ այս ամենն երևմուտքներ բը հրեշտակք եղան, որոնք առեցեալ մարմնովքն զանձն աստուծոյ կրէին, անոր համար աստուած կանուանին։

Լ՝այսպէս վկայէ սուրբն Գիւանէսիոս ՝ի գիրն երկնային քահանայապետութիւն. սուրբն Հերոնիմոս՝ յերրորդ գլուխն առ Գաղատացիս. սուրբն Օգոստինոս՝ յերրորդ գիրն ամենասուրբ երրորդութիւն. սուրբն Գրիգոր՝ յառաջաբանութիւն բարոյականին. և ուրիշ շատ վարդապետներ։

Լ՝ա ահա հաստատեմ, քանզի այն՝ որ երևեցաւ Մովսէսի, և ասէ, «Էս եմ աստուած Աբրահամու», այն հրեշտակ էր. ինչպէս որ կը վկայէ սուրբն Սաղոմոնս. (Գ՝ԳԺ. Է. 30)։ Լ՝այսպէս և աստուած՝ որ օրէնք տրվաւ Մովսէսի Սինեական լեռան վրայ. (ԵԼԷՅ. ԺԹ. 20)։ Լ՝ որբոյն Պօղոսէ առ Գաղատացիս, (Գ. 19). հրեշտակ կանուանի։

Հ. ԺԸ. Լ՝ՆՉԱՊԷՍ խմանումք աստուծոյ խօսակցութիւնք նահապետաց կամ մարգարէից հետ։

Պ. Այսպէս կրնայ կուռնելիս, երբեք կենդանի ճանաչ խօսեցաւ նահապետաց և մարգարէից հետ։ Այսպէս՝ երբեմն իրմէն ցոյց առած երազներով։ Երկրորդ՝ հրեշտակաց և լսելի ձայնիւ։ Երրորդ՝ հոգեւոր խօսակցութեամբ իրենց մտացը և աղուրջքին մէջ։

Հ. Ժ. Երբ աստուած հրեշտակներով կը խօսի, հրեշտակները մարմնաւոր և զգալի կենդանի կերևան. արդ ի՞նչպէս մարմին, և ի՞նչպէս կուռնեն։

Պ. Հրեշտակները չեն կրնար իրենց հետ միաւորել մարմին մը գոյացարար՝ առանց անձնաւորական միաւորութեան, քանզի այս միայն աստուծոյ գործութեանը յատուկ է. բայց կրնան ստուգապէս մարմին առնել՝ և իրենց հետ միաւորել, և այն մարմինը շարժել. այլ հասարակապէս իրենց մարմին կը կազմեն օդէն՝ խառնելով հաստ գոլորշիներէն՝ մութ և փայլուն ներգծներէն, և իբր թէ ճշմարիտ գոյն և ձև մարմնաւորի պէս կը կազմեն. և երբ անոնց թանձր ըլլան՝ վարվարակի օդ և գոլորշի պառնալով, այն մարմինը կը ցրվի, այսպէս կը հաստատի Վասիլէս Անկից յայտնի կընէ, թէ այն մարմինները՝ ուրուականով կենդանի հրեշտակները, ճշմարիտ մարմին չեն. միայն թէ երևելի բան մը, ինչպէս որ երբեմն ամպին մէջ գտնուած ձևեր կենդանի։

Անդ՝ այսպիսի մարմնով չի կրնար գործել

հրեշտակը հաստատակ կենդանեաց գործը, բնչպէս ուտել, խմել, և այլն. քանզի այսպիսի գործքերոն կենդանացեալ մարմին հարկաւոր է. բայց հրեշտակը չի կրնար մարմին կենդանացուցանել, միայն կրնայ այնպիսի գործքերու հետևիլ, մինչ զի չի կարծեմք՝ սուտ կամ կեղծեալ ըլլալը։

Այսպիսի մարմիններդ ճշմարտապէս հաստ և թանձրացեալ՝ բնչպէս ուրիշ մարմիններն են. և երբ շոշափեմք, հնար է որ կարծրանին՝ թէ ճիշմարիտ մարդկային մարմին չեն, բայց իրենք բնչպէս որ ուզեն՝ այնպէս կրնան իրացընել ասել։ Բնչպէս որ մեր հոգին մարդկային մարմնոյ մէջ՝ երբեմն թոյլ և երբեմն պինդ ցոյց կուտայ ըզգայուն թիւններդ. այսպէս հրեշտակներդ թոյլ կուտան Աբրահամու շոշափել իրենք՝ երբ որ ուզեր նին կը լուանայ. (Ծն. ԺԸ. 5)։ Այս երբ որ Ղովտայ ձեռքը բռնեցին, Սոդոմայ քաղաքին կը հանեն. (Ծն. ԺԹ. 16)։

Հ. Ի. Ինչու՞ սատանան կերեւայ Մովսէսի վատեալ նարնեուցին մէջ։

Պ. Պատճառն այս է՝ որ ցոյց տայ իրեն այրիկը իւր Աստուծոյ ետան թշուառութիւնը հասմար, որովհետև դու թէ կը կրէ՞ն Եգիպտացիներդ։ Այսպէս եղեւ ցաւ Սատանային՝ որպէս թէ՝ Ի պատուրուիլ, որովհետև կանգնեալ երեւեցաւ, իբր թէ իրեն հետ պատուրուելոց է։ Ապա դարձնացիին երեւեցաւ պարարտզարդեալ կերբ-

պոմ։ Լամաս ուս գնացող աշակերտներն ճա-
նապարհորդի կերպով երևեցաս. քանզի պար-
ակերին մէջ պարտիզպան կերևայ. ճանապարհորդ
երոյնները՝ ճանապարհորդ կերևայ։

Լոս որոմհետև պարտիզպան և պանդուխտ էր
իրենց կարծիքովը, որ իւր յարուցեալն ի կա-
կանէին. և նորին շարշարանաց և խաչելոն հո-
վանացեալ էր. քրիստոնեական հաւատոյն վրայ կը
զորձիչներն, անոր համար այնպէս երևեցաս.
(Կոռ. Ի Ռին, Եռայի. գլ. զ. համար. ա)։

Հ. ԻՆ. Որ ոչ ոք երկնից համապատուս կը
գաւանի ամենասուրբ երրորդութիւնը, արդ՝
երբ քրիստոս գաղտնաբանին աւուր վրայ կը խօ-
սի նոր, ինչպէս կրսէ թէ, «Ընդ վասն աւուրն այ-
նորիկ և ժամուն՝ ոչ ոք գիտէ, ոչ հրեշտակք
յերկինս և ոչ որդի, բայց միայն Հայրն» (Մատ.
իզ. 36)։ Պապա այս խօսքէն կը հեսանի՝ որ հօր
աստուծոյ գիտցածը որդին չի գիտէր։

Պ. Պատասխան՝. քանզի ամենայնիւ ստոյգ է՝
թէ ինչպէս որ հօր և հոգւոյն սրբոյ միօրինակ
յայտնի էր, նոյնպէս և որդւոյն՝ ոչ միայն ըստ
որում աստուած, այլև ըստ որում մարդ։ Լոս
թէպէտ ըստ եղանց, որ քրիստոս ըստ որում
մարդ՝ չէր գիտէր. բայց ըստ հաստատեալ վարդա-
պետութեան չէ և չէ արժան այսպիսի նուա-
զութիւն տալ այն գերարժէք և բաստատեալ
մարդկութեանը, յորում ամենայն գանձք աստ-

ուսածայնին խնամուս թիւն և գիտուս թիւն ծաղ-
կեալ կայցին։ Զի որոմիեան մարդ կորնչին կը պատ-
մէր գառամանին նշանները, վասն որոյ գառաս-
մանին ժամանակը շուտ զնց յայտնի ընել, քանզի
ասուծոյ գազանի խորհրդոց մեկին է. վասն որոյ
և չգիտցօղ ձեռանալու համար առ արտաքս՝ չը
գիտել ասաց. ինչպէս կի բարարանոփոս թագա-
ւոր մը երբ կը շրջի, իրբ թէ ինքը զինքը կը
ծաղկէ, նոյնպէս և իւր ուրուս թիւն գազանիք-
ները կը պահէ։ Տե՛ս Ի ուսուս թիւն նոր կտա-
կարանաց։

Զհա՛ և Կարինոսի բերած օրինակը այս բա-
նին վրայ. «Գիտէր կրսէ և ըստ մարդկուս թիւն,
բայց չյայտնի զի գիտուս թիւնը. ինչպէս որ խաս-
տովանաւորմը ի թէ հարցուցեր, թէ ի՞նչ ըստ-
քի զի այս ինչ մարդ երբ խոստովանեցաւ. ճրշ-
մարտապէս պատասխան կուտայ քեզի՝ թէ ոչ.
ահա ամենքս ալ պարտական ենք այսպէս խնա-
նալ քրիստոսի ուսուս թիւն ոչը, այսինքն ոչ գի-
տնալն, որ խնդալի է՝ թէ չէ պարտ ասել. զի
գիտմ զայն ինչ գազանիս։

Է. ԻԲ. Զոր համարաստուս թիւն վրայ այս
ալ հարցուցեմ, ինչո՞ւ համար կրսէ առ արտա-
նիսը, «Ո՛չ ի թէ հայր գասէ զոր, այլ զամենայն
գասասան եւ որդւոյ իւրոյ». (Յօհ. գ. իբ)։

Գ. Զոր արտաքս ելած երկոց անձանց ամենն
գործքը՝ երկոց անձանց եւս հասարակ են, ինչպէս

կը վկայեն ամենայն աստուածաբանք. ուստի ընդ որդւոյ գաւառ և Հայրն և Հոգին սուրբ։ Նոյնպէս այնպէս կրնան թէ ամենայն գաւառաւն սուրբ որդւոյ, որովհետև նա միայն գաւառանին որը գաւառորի կերպարան պիտի ունենայ, ինքն միայն պիտի սեպուիլի գաւառական յաւիտեան նստած, ինքն միայն պիտի խօսի, և յիսուսն անդարձ վերը պիտի տայ. և ասոր համար կրնան սուրբն Ամբրոսիոս. «Ամենայն գաւառաւն եւ որդւոյ». եւ արդարեւ ծնանելով և ոչ աստուածանելով։ Իսկ Ոսկեբերանն ասէ. «Եւ նմա զնամ գաւառաւն, վասն զի գաւառ որ ծնաւ զնա»։

Է. Դ. Գիտեմք՝ որ աստուած բարի է և ամենազօր բարւոյ. ինչպէս համար ինքը իրեն կողմանէ՝ Եսայի մարգարէին բերանովը կրնան, թէ «Եւ եմ որ առնեմ զփառաւորութիւն, և հաստատեմ զչարս». (Եսայի. խե. 7)։

Գ. Այս այն խօսքն է, որ աստուած մարգարէով կը խօսի Պօղոս թղթաւորին հետ, որ առնոր ձեռքովը պիտի ազատէր Հրէից ազգը չար թշնամիներուն գերութենէն. ուստի այսպէս կը մեկնուիր։ Հրէից ազգին խաղաղութիւնը՝ է հարատութիւն՝ ճոխութիւն՝ ազատութիւն, և այլն, որ բարեաց առատութիւն է։ Այս բարիքները ինչպէս կենցեն իրենց ձեռքէն, յայտնի է որ չար գործքերով, որ այն գործքերով աստուած ՀԸ բարկացընէն, որուն համար ալ պատիժ

կը կրնն , որ է կարօտութիւն՝ ծառայութիւն՝ սով , և այլն . այս է՝ որ կրսին չար . բայց մեզաց չարը աստուծմէ չէ՝ այլ իրենցմէ . բայց պատիժին չարը՝ որ իրենց չար գործքերէն կը հետևի , այն աստուծմէ է . և այնպէս բարի է՝ արդարութեան կանոն և օրէն ըլլալով։ Այս մեկնութիւնը տրուեցաւ Հերոնիմոսէն՝ Օգոստինոսէն՝ Իրենոսէն՝ և Ոսկեբերանէն , ինչպէս որ կը վկայէ Կուռնելիոս Ի մեկնութեան Եսայեայ։

Հ . ԻԴ . Երբ աստուած ստեղծեց ամէն ապրածները , բնութիւն դէմ բան մը չըրաւ . բայց Դաւիթ կրսէ թէ՝ «Եւ ջուրք՝ որ ի վերոյ քան զերկինս , օրհնեցէք զանուն նոյն» . (Սաղմոս , ճիբ , 4)։ Հոն բնութիւն դէմ կերևայ ջուրին երկնից վրայ ըլլալը։

Պ . Բնութիւն դէմ չէ այն ջուրին երկինքէն վեր ըլլալը , որովհետև անօթ՝ նուրբ՝ և թեթև ջուր մը է , որով կը զանազանի մեր ջուրէն , և իւր բնական տեղին այն է . քանզի Օգոստինոս կրսէ՝ թէ «Ամէն բաներու բնականը այն կը համարուի , ինչ որ իրեն ատորիւելիր է անկից , որմէ է ամէն չարիք , թիւր , և բնութիւն կարգը»։

Հ . ԻԵ . Ինչո՞ւ համար այս ջուրերը այն տեղ դրուեցան։

Պ . Այսպէս կրսուի , որ բարեխառնեն ջերմ-

մոռ թխուներ , որ յառաջ կուգայ սատանայից զօ-
րու թիւնքն և շրջանքն։

Հ. ԻԶ. Ինչու՞ երբեմն առաքելի գործովք
զարդարուած ամանք թող արուած կերևան , և
իրենց վախճաներ մոռու թխունով և չար գործքով
կը կատարին։

Պ. Պատուած հիշ մէկ արդարը թող չի տար ,
և չի գրկէր իւր շնորհքէն . եթէ նախ ինքը զին-
քը թող տալ չի տայ . այսպէս կը տրվին ցընեն
սատուածարանքն։

Հ. ԻԷ. Սուրբ գրոցն մէջ գրված է՝ թէ
«Ասաց սատուած եղիցի լոյս , և եղև լոյս» , մի
թէ այսպէս արտարերական ձայն էր։

Պ. Ոչ թէ արտարերական ձայն էր , այլ կա-
միքն էր սատուծոյ , որ այս այսպէս ըլլայ . ինչպէս
կը գրէ Ամանասիոս Արիանոսաց դէմ Գ. և
էլ զանազան երդոցն մէջ կրկին , «Տէրն յիսուս ըս-
տեղծման արարածոց՝ հանգեաւ յեօթն օր ի
գործոց . այն որ հանգիստ աշխատելոց՝ և կամքն
(ահա՛ սուոց) գործ է եղելոց» , այսինքն նոր-
գործութեամբ հաստատող արարածոց։

Հ. ԻԸ. Պատմեմք՝ որ սատուած ամենեւս
սատուածն է , ինչու՞ համար սուրբ գրոց մէջ

կանուանին աստուած Աբրահամու, Իսահակայ, և Յակոբայ, և այլոց նահապետաց։

Պ. Այս երեք անձինն սկսեց գերազանց երեք առաքինութիւնք, և ասոնցմէ ուրիշներուն ունցան. Աբրահամէն սկսաւ հաւատը և հնազանդութիւնը. Իսահակէն՝ մաքրութիւն մեզաց և անմեղութիւն. Յակոբէն՝ աշխատութիւն և մշտատենութիւն համբերութիւն և արիութիւն։ Այսպէս ասոր համար կրսին աստուած Աբրահամու, Իսահակայ, և Յակոբայ։

Հ. Իմ. Իրիտասարդ ուսուցչը յարութիւնէն ետքը ի՞նչպէս էր։

Պ. Իրիտասարդ յարութիւնէն ետքը Հրեշտակապէս աստուածային հետ կուռէր, բայց հրեշտակաց ուսուցուն պէս կերածը օդ կը փոխարկէր. քանզի փառաւորեալ մարմինքը՝ կերակուրով չի սնանիր. այսպէս կրսեն աստուածաբանք։

Հ. Լ. թէ որ կարելի է, ասա՛ և ընդարձակ մեկնութիւն մը տուր այս բանին վրայ, որ աղէկ մը յայտնի ըլլայ։

Պ. Այսպէս ընդարձակ կը մեկնեն Կաղինոս՝ Հերոնիմոս՝ Օդոստինոս՝ և Լիրանոս, թէ յիսուս յարութիւնէն ետքը երեցած ատենը Հրեշտակապէս կերաւ, ուշ և թէ կերակուրի կարօտութիւնով մեղի պէս՝ այլ կարողութիւնով։

ինչպէս կըսէ Օգոստինոս։ Հրեշտակները երբոր մարմնաւոր ձեւով կերևան, ճշմարտապէս չեն ու

էր, այլ արտաքուստ այնպէս կը ձեւացընեն. քանզի ուսուցը կենդանական գործողութիւն մի է, որով հոգին գործ ածելով մարմնեղէն գործարանները՝ որ իրմէն տեսակաւորեալ են, իրը հոգեւորված. կը խրկէ իւր բերանէն սոսմոքսին մէջ այնպիսի ուսուցիչ, որոնք այն սեզ կը հաղին և կը մարսին, և յետոյ կամիպէս բան մը կըլլան և յետոյ արիւն կը փոխարկին, որով անդամները կը սնանին։ Հրեշտակը սեռական որեալ չի համարիր սուտ մարմնովը, միայն մտաւորութիւն մը կըլլայ իրեն. ուստի խօսիլը, շարժիլը, ուսուցը, կենդանական գործողութիւն մի չէ, այլ լոկ արտաքին ինչ։

Նօրիմայ հրեշտակը կերակուր կուտեր բերանը, կուլ կուտար, կերիմայ սոսմոքսին մէջ, քայց ինչպէս որ բերանը՝ և խուշափողը՝ և ստամոքսը սեռական որեալ չեն այն հրեշտակին, ասոր համար ճշմարիտ բերան՝ խուշափող՝ և ստամոքս չէին. նոյնպէս ուսուցիչ ալ ճշմարիտ ուսուցիչ չէր, այլ լոկ շարժումն կամ երևոյթ մի, որով այն կերակուրը կը մանրին իրը առ աչք բերանին մէջ, և ապա օդին մէջ կը ցրուէր և աներևոյթ կըլլար։

Բայց քրիստոս յարութիւնէն ետքը ճշմարիտ կենդանական գործողութեամբ կը ծամէր կերակուրը մարդկային ելզանակաւ, որ կինջնար սոսմոքսին մէջ այնպիսի ելզանակաւ, որ կրնար փոխուիլ

տարիւն և ի մեռանիլ՝ եթէ մեղեալն կարօտ ըլլար. բայց մեղեալն կարօտ չըլլալուն համար, և թափանցութիւն ունենալով ի ձրից փրկուելու մարմնոյն, հոգին անմահանալի կերպով մը օգոյն կը ցրուէր։

Եթէ աղէկ մը չի հասկցար այս ըսածս, որովհետև երկար եղաւ, քեզի օրինակ մը ըսեմ Օգոստինոսէն, որով աղէկ խմանաս, և քրիստոսի յարութիւնէն ետքը ուսուցը ի՞նչպէս էր, և մեր ուսուցը ի՞նչպէս է՝ աղէկ մը հասկնաս։ Ջուրը՝ արեգակն ալ կը խմէ, և ծարաւցած գետինն ալ, բայց զանազան եղանակաւ։ Արեգակը կարողութեամբ կը ցամքեցնէ ջուրը, և ոչ եթէ ջուրին կարօտութիւն ունենալով. բայց ծարաւ երկիրը կարօտութիւնով կը խմէ՝ որ զովանայ։

Ծարաւ երկիրը կը խմէ ջուրը, և իւր երանկերութեան բաժին կընէ. արեգական ջերմ ճառագայթները կը քաշէ ջուրը, և անկէ իրեն օգուտ չունենար, քանզի ջուրի կարօտութիւն չունի, ուստի շոգի կը դարձուցէ, և անյայտ կընէ. ահա ի Տեառնէ նոր կուսակրաւանաց. (Հոփոր. բ)։

Հ. ԼԱ. Քրիստոս խաչին վրայ խաչահանուելուց համար առ Հայր աղօթեց, ասելով՝ «Հայր թո՛ղ դոցա՝ զի ո՛չ գիտեն զի՞նչ գործեն». (Ղուկ. իգ. 34)։ Եթէ քրիստոսի հայցուածքը հօր առաջոյ ընդունելի եղաւ,

անանկ է նէ աստուածաշնչարար Հրէաներդ չի դատապարտվիցան. թէ որ ընդունելի չիցուս՝ ուրեմն հայր աստուած չընդունեց իւր միածին որդւոյն խնդիրքդ։

Գ. Որդւոյն միածնի խնդիրքդ ընդունելի եղաւ, և միշտ ալ կը լայ. ինչպէս որ ինքն ալ վրկայեց՝ երբ հորեքօրեայ մեռեալ Ղազարոսին յարութիւն տուաւ, ուր ասէր ըսաւ, "Հայր՝ գոհանամ զքէն՝ զի լուար ինձ, և ես գիտէի՝ զի յամենայն ժամ լսես ինձ". (Յօհ. ԺԱ. 41)։ Նոցա համար միայն ընդունելի եղաւ, որոնք որ ասելի ունէին ընդունելու այս ներողութեան շնորհը. որով հարիւրապետը և այն ասէր եղողներին ուրիշներդ՝ շնորհաց և փրկութեան արժանի եղան։ Նայց որոնք որ ասելի չունէին արժանի ըլլալու այս շնորհացը, դատապարտեցան իրենց յամառութեամբը։ Նոցա կը վերաբերի մարգարէին բերնով վկայածը՝ որ կըսէ, "Եւ աղօթք իմ՝ ի ծոց իմ դարձցին". (Սաղ. ԼԷ. 35)։

Նոյնին պատմութիւնը վկայութիւնը տուս՝ ի մեկնութիւնն Եսայեայ՝ որ՝ ի Կուռնելիոսէ. (Գլ. ԺԳ. 12)։ Նայց հարիւրապետին և անոր հետ եղողներուն հաւատքը, տուս Յայտնութեանց մէջ։ Նայ Ղաւնկիանոս հարիւրապետը միականի էր, որ ասելով խոցեց քրիստոսի կողը, և անկից բղխեալ արիւնը կոյր աչքին ցամքելով լուսաւորեցաւ, և հաւատաց ինքը՝ և երկու զինուորք ալ իրեն հետ։

Հ. ԼԲ. Արդեւք աստուած էր Յակոբայ հետ մարտնչողը՝ եթէ հրեշտակ. (Ծն. Լբ. 24)։

Պ. Իմանք ասին թէ՝ որդին աստուծոյ էր. բայց ըստ Կուռնելիոսի հրեշտակ էր. որ Ովսեայ կը վկայէ ասելով. «Զուժկալեաց ընդ հրեշտակին՝ և զօրացաւ». (Ովսէ. ԺԲ. 4)։ Այսպէս և սուրբն Դիոնեսիոս և ուրիշները կըսեն։

Հ. ԼԳ. Հապա ինչու համար երեսուն հազարին մէջ կըսէ Յակոբ. «Տեսի զաստուած դէմ յանդիման, և ապրեցաւ անձն իմ»։

Պ. Ըստ Կուռնելիոսի հրեշտակ էր և ոչ ըստ անձին. բայց նեղիպատէս և հեղինակապէս աստուած էր. ինչպէս որ թագաւորին փոխանորդին թագաւոր կըսուի։

Հ. ԼԴ. Այս հրեշտակը ինչու համար Յակոբայ հետ կը մարտնչի։

Պ. Այսպէս կը պատասխանէ Կուռնելիոս. թէ այս մարտնչելովը, և թոյլատուութեամբ Յակոբէն յաղթելովը, իրեն յոյս կուտար որ այսպէս և առաւել քան զայս պիտի յաղթէր իւր Եսաւ եղբայրը։

Հ. ԼԵ. Այդ հրեշտակը ինչու համար Յակոբայ պուտին եւսի ջիղերը կը ճմլէ և կը թմրեցընէ։

Պ. Յայտնի ըլլայ Յակոբայ որ՝ հրեշտակին դէմ համբերութեամբ տակաւին՝ իւր ուժովը չէր, այլ աստուծոյ զօրութեամբը. այսպէս կը վկայէ Թէոդորէթոս։ Եւ կաղալն ալ անոր համար էր որ, միշտ քաջած ժամանակը աստուածային բարերարութիւնը միտք բերէ։ Նե՛ս 'ի Տեառն Թիւն հին կտակարանաց. (ՀՍՓՐ, ա. էրէ՝ 85)։

Հ. ԼՋ. Ինչու՞ համար կին անուամբ կանչուանի քրիստոս։

Պ. Որովհետև Պօղոս առաքեալ աւետարանաւն ծնաւ հեթանոսները 'ի հաւատն քրիստոսի, հեթանոսաց հայր անուանեցաւ. և որովհետև քրիստոս ևս ցաւօք և չարչարանօք ծնաւ զեկեղեցի, կոչեցաւ կին անուամբ և աւելցածս, որ պղծանն կորուսեալ խնդրեաց. (ՂՍԿՍ, ԺԵ, 8). և մայրաբար միշտ պութ ունի իւր որդւոց վրայ։

Հ. ԼԷ. Քրիստոս անունը ե՞րբ դրին ցաւ միածնի որդւոյն աստուծոյ։

Պ. Մանր ասին թէ՝ քրիստոս անունը Յովհաննէս Մկրտիչ դրաւ մկրտութեան ժամանակը. բայց այս կարծիքին հակառակ կը վկայէ սուրբ Մատթէոս աւետարանիչը, թէ «Յակոբ ծնաւ զՅովսէփ զայրն Մարիամու, որում խօսեցեալ զՄարիամ կոյս, յորմէ ծնաւ Յիսուս՝ որ անուանեցաւ քրիստոս». (ՄՍՓ, ա. 16)։

Այս և՝ քրիստոս անունը է անուն նեղգործութեան միաւորութեան բանին և մարմնոյն՝ առաջին և առնցելոյն. և այն միաւորութիւնը մկրտութենէն շատ յառաջ եղած էր։

Հ. ԼԸ. Այս աշխարհիս մէջ եղածներուն բարի կամքի ըստ սրբ գրոց. և մեր ամէնն բաջրիքն ալ աստուծմէ է, և աստուծմէ կը յառաջանայ. ապա ինչո՞ւ քրիստոս կըսէ, «Զմիք ոք բարի՝ բայց մի աստուած»։ (Ղուկաս, ժգ. 19)։

Պ. Բարին երկու կերպիւ կիմացվի, հաղորդութեամբ և բնութեամբ. արդ՝ ամէնն ստեղծականերք բարի են՝ աստուծոյ բարութիւնը հաղորդ ըլլալով, ինչպէս որ սուրբ գիրն ալ կը վկայէ. «Եւ եհան աստուած զամենայն զոր արար, և ահա բարի են յոյժ»։ (Ծննդ, ա. 32)։ Բայց բնութեամբ բարին, այսինքն էապէս և յաւիտենական բարին՝ ճշմարտապէս միմիայն աստուած է։

Հ. ԼԹ. Քրիստոսի հետ եղող աշակերտները թափօրական լեռը պայծառակերպութեան ժամանակը, իբր աստուածութեան լոյսը ի՞նչպէս կրցին տեսնել մարմնաւոր աչքը։

Պ. Սուրբն Յովհան ասկերբերան կըսէ՝ «Ո՛չ «բովանդակ զամենայն պայծառութիւնն հան«դերձեալ լոյսն յաւիտենից երևեցոյց նա մեզ։ «Օ՛ի թէ խնայելով էր առեալն այն՝ և ո՛չ ճշ-

«գրեա յանդիմանութիւն իրացն, այն յայտ իսկ
«է ի նոցունն իսկ բանից առնարանչին։ Իսկ
«զի՞նչ իցէ՝ զոր ասէն. «Լուսաւորեցաք իբրև
«զարեգակն։ (Մաթ. ԺԳ. 2)։ Իսկ արդ՝ անա-
«պական մարմնոյն փառք, ո՞չ իբրև զարեգակա-
«նացու մարմնոյս արձակել զլոյս. և ո՞չ գարձ-
«եալ այնպիսի ինչ, զի մահկանացու առանել լիք
«երբէք բառական իցեն հանդարտել այնմիկ,
«այլ անարգական և անեմահ աչաց պէտք են առ-
«անել զնա։ Տե՛ս ի գիրք ՇԱ, ի Ճառն՝ որ առ-
անկնալն Թէոդորոս։ Այնպէս և ի մեր Շա-
բաթկեցին ասի «Ի մանուսն որ լուսոյն զարդարեցան
գաւք առաքելոցն։ Ուրեմն առանձնին
ասուածաբանն Թեան բոլոր լոյսը չէր, այլ կրցած-
նուն չափ։

Հ. Խ. Հօր ասուծոյ կամքը մասնեցաւ որ-
գին ի ձեռս մարդկան ի խաչ ելանել. ապա
ինչո՞ւ համար պարտաւորեցան Հրէայք խաչել-
լով և Յուդա մասնելով։

Պ. Հրէաները և ապերախտ մասնիչն Յուդա
այդ սարսափելի մեղքը գործեցին նէ՝ Հօր աս-
ուծոյ կամքը կատարելու համար չէր, այլ վասն
նախանձու մեռուցին չարչարանօք խաչի, վասն
որոյ անեսելու մեղքը մեզանչեցին. քանզի ու-
զեցին՝ որ անուսլ իրենց չար ցանկութիւնը և
կամքը կատարեն. ինչպէս որ Պիղատոս ալ հաս-
կընալով՝ լուաւ, առ նախանձու մասնեցին զնա.
և թէ կամիս ասես ի չարս մասն գրոյս՝ Հարցուսցէ, զը։

Հ. ԽԸ. Հարչարանաց ժամանակը որդին միա ձին կրեալ առ Հայր աստուած. «Հայր՝ եթէ կամիս, անցո՛ զբաժակս զայս յինէն. բայց ո՛չ իմ կամք՝ այլ քոյդ լիցի» (Ղ-ԺԲ, իբ. ԱԲ). և երևեցաւ նմա հրեշտակ յերկնից՝ և զօրացուցանէր զնա, այսինքն ազատէր, թէ հօր աստուծոյ կամքը քո մեռանիլդ կու զէ աշխարհի փրկութեան համար. արդ՝ որովհետև քրիստոս է իմաստութիւն հօր աստուծոյ, գիտէր նորին կամքը, ինչու՞ հրեշտակէն սորվեցածի պէս կերևայ։

Պ. Քրիստոս աստուածութեամբ հօր աստուծոյ հաւասար էր, բայց մարդկութեամբ փոքր քան զհրեշտակս. (ԵԲԲ, բ. Ց)։ Դա որովհետև ամենաստիպիւն է, որ փոքր եղողը մեծէն կը սորվի աստուծոյ կարգադրութեամբը, անոր համար և որդին աստուծոյ ինչպէս շարհամարհեց իրմէն հաստատված թրիստոնութեան օրէնքը, նոյնպէս անարատ պահեց իրմէն դրված կանոնը՝ կամելով հրեշտակաց միջնորդութեամբ սորվիլ. և մանաւանդ օրինակ տալու համար առաքելոց, թէ ամենայն պարգևք՝ որ 'ի վերուստ կիջնեն սորենոցս վրայ, կարգաւ և աստիճանաւ են։ Ինչպէս որ թագաւորի մը զաւակ՝ թէպէտ յառաջագոյն գիտէ իւր հօրը կամքը, բայց դեսպանով ևս կը հարցուներ և տեղեակ կը լայ, որ սեանօրդիները և լսօղները չի կարծեն թէ հակառակ է ըրած գործը հօրը կամքին։

Ամենապէս և քրիստոս որդի երկնաւոր հօրն՝ գիտէր իւր հօրը կամքը, որովհետև մի էր իւր

և հոգը կամքը. բայց ըստ որում մարդ՝ կամեցաւ անօրինաբար իմանալ և տրամիլ Ի.ին՝ որ մարդասիրութեան համար նուաստութիւն չի համարեց իրեն՝ մարդկային կերպիւ երկրի վրայ շրջիլ, անոր համար և մարդ կարէն հարցուանելու ալ ամօթ չի համարեց։

Գեղեցիկ պատասխան կուտայ սուրբն Դիոնեսիոս այս հարցմանը վրայ. ահա իւր բուն շարադրութիւնը որ կրսէ. «Դնդն յիսուս՝ որ է գերագոյն էութեամբ, պատճառ երկնայնոցն էութեանց՝ ի մեր բնութիւնս անփոխադրաբար եկեալ, ոչ փոխելի յիւրմէ կարգեցեալ և ընտրեալ մարդասէրն լուշ բարեկարգութենէն, այլ բարձրագոյն հաւանութեամբ հնազանդի հօր ոչ՝ ի ձեռն հրեշտակացն ապաւորութեանց»։

Հ. ԽԲ. Երբ հոգին սուրբ քրիստոսի վրայ իջաւ, ինչո՞ւ համար աղաւնեւոյ կերպիւ երևեցաւ։

Պ. Ասին՝ քրիստոս աշխարհ եկաւ հեզ աղաւնեւոյ նման, որ մարդ կան մեզաց թողութիւն պարգևէ. բայց դատաստանին օրը հրոյ նման պիտի գայ՝ ամբարիշտ և չար մարդիկները պատժելու համար. ուստի հոգին սուրբ քրիստոսի աղաւնական բարքը ցոյց տալով՝ աղաւնեւոյ նման իջաւ. այսպէս կրսէ Կուռնելիոս՝ ուսեալ Յոակիմ բերանէ։

Երկրորդ՝ Եօթն յատկութիւն ունի աղաւնին ըստ բնագիտաց, որոնք կը ցուցնեն հոգւոյն

որոց եօթն պարգևը՝ որ 'ի քրիստոս։ Ա. Սախ՝ աղաւնին ջուրն մօտ կը նստի, և կը դիտէ քաղէին և այլ գիշատիչ թռչուններուն շուքը, որ սուզուելով փախչի անկից. այս յատկութեամբ կիմանամք քրիստոսի վրայ խնամատարութեան պարգևը։ Բ. Երկրորդ՝ աղաւնին ընտիր ուղղեր կուտէ, գէշերը կը նեռէ. այս յատկութեամբ կիմանամք քրիստոսի վրայ գիտութեան պարգևը։ Գ. Երրորդ՝ աղաւնին ուրիշներուն ձագերն ալ կը սնուցանէ. այս յատկութեամբ կիմանամք քրիստոսի վրայ խորհրդոյ պարգևը։ Դ. Չորրորդ՝ աղաւնին նեղութեամբ չի սնուցանէր ձագերը. այս յատկութեամբ կիմանամք քրիստոսի վրայ հանձարոյ պարգևը։ Ե. Հինգերորդ՝ աղաւնին սրտին վրայ լեզի չունի. այս յատկութեամբ կիմանամք քրիստոսի վրայ աստուածպաշտութեան պարգևը։ Զ. Եցերորդ՝ աղաւնին իւր բոյնը ապառաժ քարերուն մէջ կը դնէ. այս յատկութեամբ կիմանամք քրիստոսի վրայ զօրութեան պարգևը։ Է. Օթներորդ՝ աղաւնին երգոյ փոխարէն ցաւոյ ձայն կը հանէ. այս յատկութեամբ կիմանամք քրիստոսի վրայ երկիւղի պարգևը։ Ը. Հա՛ այս պատճառներով հոգին սուրբ աղաւնակերպ իջաւ իւր էակցին վրայ։

Հ. Խգ. Ասուծոյ ամենողորմած մարդասիրութեանը չի վայլէր, որ իւր մատցը մէջ պահէ մեզառորմն մեղայց համբանքը՝ որ յեռոյ պատահէ.

ապա ինչու՞ համար սուրբ Գրիգոր Նարեկացին կըսէ, «Եթէ ամբարեւ զառանց համարոյ գործոցս իմ չարիս՝ մեռայց կենդանեւոյն» . (Բան, հր. 3)։

Պ. Գիտեմ՝ պիտի ըսես թէ մեղքը չարէ, և չի վայլէր՝ որ չարը աստուծոյ մատցը մէջ ձեայ. ահա քեզ պատասխանին։ Աստուած իրմով կը ճանաչէ բարին միակ միջնորդիւ, այսինքն իւր յաստուկ էութեամբն ըստ Աբրահամի. բայց չարը կամ մեղքը կը ճանաչէ իրր թէ երկու միջոցիւ. քանզի իւր էութեամբը կը ճանաչէ այն ունակութիւնը՝ որ չարին ներհակն է, և այն ունակութեան միջնորդութեամբը կը ճանաչէ բարին պակասութիւնը՝ որ է չարն. ինչպէս լոյս չեղած ժամանակը՝ գիտեմք որ խաւար է. լոյսը գոյացեալն իր ըլլալով՝ մեզմով կրնանք գիտնալ, և ոչ թէ պակասութեամբ. բայց խաւարը ոչինչ ըլլալով՝ իւր գոյութեամբը չի ճանաչվիր, այլ լուսոյն պակասութեամբը. ահա այս է կրկին միջոցիւ չարը կամ մեղքը գիտնալը։ Այս մասէ կրսէ Դաւիթ աստուծոյ գիտութեանը համար, թէ «Զբարձուն 'ի հեռուստանէ ճանաչէ», (այսինքն գչարս. Սաղ. ճղէ. 6)։ Այս այսպէս ըլլալը ամ՛ս Աբրահամի աստուածաբանութեան մէջ. (Գիրք, ա. գլ. իզ)։

Հ. ԽԴ. Սուրբ երրորդութեան երկք անձինքն անքննելի են 'ի միմեանց. ապա ինչու՞

համար որդին միածին խաչին վրայ կաղաղակէր առ Հայր , Աստուած իմ՝ Աստուած իմ ընդէր թողեր զիս։

Պ. Քրիստոս սովորաբար իւր ամենեն գործած գործը առ Հայր աստուած կը վերաբերէր. և շատ անգամ մեր բերանովը՝ իրր միջնորդաբար հօր աստուծոյ կաղաչէր. ինչպէս սուրբն Դանիէլ շնորհալին կրսէ. «Փարեալ բարբառ ընդիմ՝ էլի էլի առ Հայր գոչէրոյ։ Լուրեմն՝ այն ընդէր թողեր զիս բառը՝ իրեն համար աղաչանք չէր , այլ մեզի համար։ Լուսոյ Գրիգոր աստուածաբանն յաղագս որդւոյ այս խօսքին վրայ կրսէ. «Աստուած իմ՝ աստուած իմ , ընդէր թողեր զիս։ քանզի և ոչ ինքն թողաւ՝ կամ 'ի հօրէ՝ կամ յիւրմէ աստուածութենէն , որպէս թուի ոմանց իրրև զարհուրեալ 'ի չարչարանացն , և յաղագս այնորիկ ամփոփեալ 'ի չարչարողէն։ Քանզի ո՞ հարկ արար նմա 'ի ըստորինս ինքանելն և 'ի խաչ ելանելն , այլ յինքեանն՝ որպէս ասացի , տարաւորէ զմեզ։ վասն զի մեք թողեալք և անտես եղեալք՝ փրկեցաք նորա չարչարանաւքն 'ի չարչարանաց. զի որպէս զյիմարութիւն մեր և զմեղսն ինքեան ընտանեցուցանէ , յասելն՝ «Հեռի եղէ 'ի փրկութենէ իմմէ վասն բանից յանցանաց իմոց»։ և ուստիպն նմա զհնազանդութիւն , և աղաղակն , և արտասուքն , և աղաչելն , և լսելիս լինել , և զարհուրանքն , յարմարի աքանչելապէս յաղագս մեր։ Լուսնելիս՝ այս բանիս վրայ , էլի էլի և այլն. կրսէ։

«Քրիստոս կը խոսէր մարդկային բնութեան բնութեամբ, որուն երաշխաւոր եղած էր»։ ապա եթէ ասեն՝ թէ Քրիստոս մերոյ բնութեամբ մեզի համար կարաշէր՝ չեն պակիր։ քանզի և Շնորհալին այսպէս կրսէ։ «Էլի էլի աղաղակէր, խնդրս ընդ իմ զհայր աղաչէր»։

Դարձեալ՝ ընդէր թողեր զիս ասելը, իբր թէ ասել կուզէ, թէ այս յանուանալ և խոստովանիլ հրէից համար ընդէր թողեր զիս չարչարիլ, որովհետև իմ փրկական չարչարանքովս օգուտ ըլլալու չէ ասոնց, այլև աւելի պիտի խստանան։

Հ. Խե. Ասուած բոլոր ստեղծուածներուն՝ թէ հոգևորաց և թէ մարմնաւորաց՝ ամենուն ալ ասուած կըսվի. քանզի ամենն արարածներուն հիշեն գոյացուցիչը ինքն է. արդ՝ սուրբ Գրիգոր Նարեկացին ինչու համար միայն Աստուած հոգւոց կանուանէ։

Պ. Այո՝ ասուած է ստեղծող ամենն արարածոց, այսինքն ամենայն հոգւոց, թէ խնացականաց՝ թէ բանականաց՝ թէ զգայականաց՝ թէ ընչաւորաց՝ և թէ անկականաց. բայց յատկապէս երբ կըսվի Աստուած հոգւոց, խմանալու է նրա կատարեալ հրեշտակաց և մարդկան. և յիրաւի մարմնոց ևս ասուած է, բայց որովհետև հոգին պատուական է քան զմարմինն, ուստի պատուական մասէն կանուանի ստեղծողը։

Պատուական մասն ասացի, նախ՝ հոգւոյն առ աստուած նմանութիւնը համար. երկրորդ՝ անմահութիւնը համար. երրորդ՝ հոգին պարզ ըլլալով՝ առանց նիւթոյ յատկապէս աստուծմէ ստեղծեալ ըլլալու համար. բայց մարմինը՝ պատճառաւ բնութիւնն հոգէն կը յառաջանայ։ Այս և մեք մեր հասարակ խօսակցութիւնս մէջ՝ երբեմն մարդը հոգի կանուանենք. բնչպէս կը սեմք՝ քանի՞ հոգի կայնն Պետրոսին տունը. մի՞թէ այն ըլլօղները միայն հոգի՞ են, մարմին չունի՞ն։ Այսպէս խմացիր և Ներսէսեանցն Աստուած հոգւոյ՝ ասելը։

Է. Խ. Աստուծոյ ամենակարող զօրութիւնը սահման չի դրվիր. բնչո՞ւ համար Թովմա Ագուինացին կըսէ. «Աստուած կարէ առնել բաւական բան քան զոր արարեալն է՝ բաց ի՝ իմ ինքն»։ Իրր թէ ասել կուզէ, թէ աստուած ստեղծածներէն զատ առաւել բաւական բան կրնայ ընել՝ բաց ի՝ երեք բանէն. արդ՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ այն երեք բանը։

Պ. Յիրաւի ճշմարիտ է՝ բնչպէս որ բնքն կը վկայէ. ահա այս երեքին առաջինն է՝ քրիստոսի մարդեղութիւնը. երկրորդն՝ երանեալ սրբուհի Աստուածածինը. երրորդն՝ արդար հոգւոց երանութիւնը։ Թէ կուզես պատճառը խմանալ, այս է. Քրիստոսի մարդեղութիւնը է միաւորութիւն մարդկայնն բնութիւնն ընդ բանին՝ այլ։

Ի՞նչ որովհետև յաստուած եղերեցաւ այս գոր ծողութիւնը՝ որ է աստուածապրծութիւն, անհնար է քան զայն առաւել բան ընել, քան զի առաւել քան զաստուած բան չի կայ. ի՞նչ կայ քան զայս առաւել, որ աստուած և հող միաւորին։

Երկրորդն՝ որ սրբութիւն կոչեն է, որովհետև աստուծոյ մայր եղաւ, ահա և նորին գերազանցութիւնը յաստուած եղերեցաւ. ի՞նչ կրնայ ըլլալ քան զայս առաւել. ինչպէս կրսէ Բենեդիկտոս, «Ընդանրի մեծ աստուածապրծութիւն, որ աստուծը՝ արեգակը տարաւ, առաւն՝ աղբիւրը, վերջապէս սանդրծուած Մարիամը՝ սանդրծող աստուած յիսուս բովանդակեցաւ». յիրաւի ասկէ առաւել բան չը լսար։

Երրորդն՝ որ արդարոց մշանջենաւոր երանութիւնն է, որ է աստուծոյ ցանկալի անանութիւնը և զմայլելը յէապէս բարին. որով մարդոյս անչափ ցանկութիւնը, յուժարութիւնը, խղճը՝ կը կշռանայ և բաւականի կրսէ. ահա այս ալ եղերեցաւ յաստուած։ Ուրեմն ճշմարիտ է այն վարդապետին ասածը, քանզի այս երեքէն առելի բան չը լսար։

Հ. Խէ. Աստուծոյ պարզ էութիւնը ձեւի կամ կերպարանքի մը ներքև չէ՝ նար. և ինքն ըսաւ Մովսէսի. «Մի՞ առնիցես զանունն նմա՝ նշանութիւն՝ որ ինչ յերկինս՝ ի վերոյ. (Բ. Օրէն-

Հաց։ գ։ 15)։ Լ՚ըդ՝ ինչու՞ համար քրիստոնեայք սերունական պատկեր կը նկարեն։

Պ։ Լ՚ըդարև ոչ՚ոք չէ սերունական պատկեր նկարել՝ հայելով՝ ի պարզ էութիւն աստուծոյ։ բայց մեք մեր նկարած պատկերներով՝ ո՛չ թէ աստուծոյ պարզ էութիւնը ցուցուցանել կաշխատիմք, այլ միայն զգալի կերպով մը՝ աստուծոյ մարդասիրութիւնը միտքերնիս բերելու համար։ այնպիսի կերպարանքով կը նկարեմք, ինչպէս որ մեզի երևցած ուներ։

Լ՚հա՛ որդիս միայն՝ որ մարդկային կերպ զգեցաւ՝ մարդոյ կերպարանքով կը նկարեմք։ հոգիս սուրբ՝ որ աղաւնւոյ կերպով երևեցաւ, մեք ևս աղաւնակերպ կը նկարեմք։ և հայրն ալ՝ որ հին աւուրց ծերի կերպով երևեցաւ Դանիէլ մարգարէին, մեք ևս՝ ի կերպ կատարեալ հասակի մարդոյ կը նկարեմք։

Ա՝ի թէ չեմք գիտեր, որ երբեք անձինքն մեր պարզ էութիւն են՝ անձև և անտեսակ, խոստովանելով միանգամայն՝ թէ երբեք անձինքն՝ ի մեր են քան զօրինակ, և անդր քան զնմանութիւն։

Ա՝չ ապաքէն նախնիք հնութեամբ ևս պարզ կը խոստովանէին աստուածային էութիւնը։ և երբ աստուծոյ անուանովը պատկեր կը նկարէին՝ խորհրդական ձևեր կը գործածէին, որպէս երբ կայնամիս բլրաբուն համար՝ ոչխարը բանպակէ կը նկարէին, և բարկութեամբ պատժելոյն համար՝ ձեռքերը երկաթէ կը նկարէին, այսպէս և այլ զգայարանքներու։

Հ. ԽԸ. Աստուածային էութիւնը ոչ ծնող է և ոչ ծնվող, ոչ բղխող է և ոչ բղխվող. և այս խօսքը ընդհանուր կանոն է բոլոր աստուածաբան վարդապետաց մէջ. արդ՝ որդւոյ աստուծոյ ծննդեանը համար ինչո՞ Նիկիական հանդանակին մէջ կըսվի. «Ծնեալն յաստուծոյ հօրէ՝ միածին, այսինքն յէութենէ հօրն»։

Պ. Շ՛ամարիտ է այդ ըսած կանոնդ, քանզի էութիւնն չի ծնանիր զէութիւն. էութիւնն չի ծնանիր զանձն. անձն չի ծնանիր զէութիւն, այլ անձն ծնանի զանձն։ Այլց Նիկիական հանդանակին, այսինքն հաւատամքին մէջ՝ որ կըսվի, քու ըսած կանոնիդ դէմ չէ. քանզի հայր աստուած՝ զօրութեամբ էութեանն, որ յինքեանն կայացեալ է՝ ծնանի, և որդւոյն միածնի՝ ծննդեամբ կը հաղորդի էութիւնն հօր. ինչպէս և հոգւոյն սրբոյ հաղորդ կըլլայ հօր էութիւնը՝ բղխելովն ի հօրէ. (Ան. էրբ. գէրս, ՃՃ. գԼ, դ)։ Ուրեմն այս խօսքիս մէջ էութիւնը իմացիր էակցութիւն, այսինքն ենիթադրութիւնն անձն։

Հ. ԽԹ. Որդւոյն միածնի համար կըսվի մեր Հաւատոցին մէջ, «Ի ծոցոյ հօր առաքեալ». այս ծոց բառով ի՞նչ պիտի իմանանք։

Պ. Ծոց կամ արդանդ ասվի՝ կըսվի ՃՃ համար՝ այլաբանութեամբ իմանալու է. զի կիմանանք որդւոյ ՃՃ ի հօրէ ծնունդը բնութեամբ, որ կը զանազանի ասողմամբ արտաքսապէս և զօրութեամբն։

Հ. Ծ. Աչք և ականջք աստուծոյ՝ թէ ինչպէս կըսվի։

Պ. Երբ կըսվի աչք աստուծոյ, խնացիր իւր ողորմութեան խնամքը, որ ունի երանելի անձանց վրայ. ինչպէս են անունք, որոց երանութիւն կուտար քրիստոս իւր աւետարանական վարդապետութեան մէջ. (Մատ. ե)։ Ականջք աստուծոյ՝ որ կըսվի, անոր համար է՝ երբ կընդունէ արդարոց և ընարելոց աղօթքը, որ ասեց կըսեմք. այս պատճառաւ կըսէ Դաւիթ. «Աչք ունի՝ ի վերայ արդարոց, և ականջք նոցա՝ յաղօթս նոցա»։

Հ. ԺԱ. Նախանձն գլխաւոր մոլութեանց մէկն է. աստուծոյ նախանձիլ ասել չի վայլեր. ինչու համար Մովսէս աստուծոյ համար կըսէ. «Աստուած նախանձոտ» (Ելք, Օրէնաց. դ. 24)։

Պ. Հայրաբ նախանձ բառը լաւ որպէս մոլութիւն՝ աստուծոյ չի վայլեր. բայց նախանձը երկու կերպիւ կիմացվի, և երկու կերպիւ կը ասիմանվի։ Նախ՝ կիմացվի ասել լութիւն և ցաւ ունչի բարեաց վրայ. մոլութիւն ասված նախանձը այս է, որ ամենեին հեռի է աստուծմէ։ Երկրորդ՝ նախանձ կամ նախանձիլ կըսվի, երբ բարիին մէջ չար ասենվի. ինչպէս քրիստոս աստուածարին նախանձով կը մաշէր, ասենալով չար Հրէաներին աստուծոյ բարի տանը մէջ, որ յաւաջապէսն մարդարէացեր էր Դաւիթ հոգւով սրբով ի դիմաց քրիստոսի. «Նախանձ տան քո ե-

կեր զիս , և նախատինք նախատողաց քոց անկան ի վերայ իմ» . (Սաղ. կբ. 10)։

Երեմիան շար Հրէաներբ հօր աստուծոյ առնէր՝ առատութիւն տեղի ըներ էին . ահա այս կերպիւ նախանձ բառը կրսի աստուծոյ վրայ։ Հանգի այսպիսի նախանձը հրոյ նման բան մի է , որ երկաթին ժանգը կը մաքրէ , և է աստուածային նախանձ ջերմացեալ՝ աստուածային պատուոյն վրէժխնդիր , որ չէր կրնար քրիստոս այս պիսի նախանձաւորացամբ անեղայս պահել։ Այսպիսի էր և նախանձ ծառայիցն աստուծոյ , այսինքն (Փենեհէսի . Թ. Թագ. իե)։ (Եղիայի . ԺԹ , Թագ. ժԹ . 14)։ (Մատաթիայ . ։ա , Մաք. բ . 24) . և այլոց։ Այս Նիկոդէմոս Լուսացին այն բանին վրայ , որ յաւետարանին . (Յօհ. բ , 17) . կրսէ Թէ , «Նախանձն՝ որ աստ կիմացցի , է ջերմեռանդ և բարկացեալ սէր անուանց դէմ , որոնք որ սիրոյն ներհակեալ կը լան»։

Նախանձն այն ասեն աստուածային և սուրբ նախանձ է , երբ սէրն՝ սուրբ և աստուածային սէր է , և երբ սիրոյն ջերմեռթիւնը և բարկութիւնը ուղիղ է , և աստուածային կամաց հաճութեանը յարմար , որ միայն աստուծոյ պատուոյն համար կը շարժի։ Այս Գուռնելիոս կրսէ Թէ , «Այս նախանձը եղաւ քրիստոսի արդար բարկութիւնը և հոգւոյն ջերմեռթիւնը՝ աստուծոյ պատիւը և անպատուութեան փառքը վերացուցանելու համար»։

Պարձեալ՝ կրսեմ Թէ , նախանձը հնացեալ

առանձնութիւն մի է արարածի մէջ, և ուրիշի բարեացը համար մաշուելն, որ ոչ երբէք կըսվի նոյ վրայ։

Հ. ԺԲ. Ակիզբն և պատճառ, ի՞նչպէս կըսվին առանձոյ վրայ։

Պ. Այս՝ գիտնալ պէտք է, որ պատճառը երկու կերպ է. Ներքին և արտաքին։ Ներքին պատճառն է բնութիւնական և բնական. ինչպէս իւր տեսակաւը ծնունդ յառաջ բերօղին՝ այսինքն ծնօղին կըսվի ներքին պատճառ ծնելոյն։ Արտաքին պատճառն այն է՝ որ իրմէ պատճառեալին ինքը զատ է. ինչպէս արհեստաւորը իւր արհեստին հնարքովը յառաջ բերած գործէն զատ է. ինչպէս ոսկերիչը մատանիին մէջ շըրջելով, և իւր անձէն դուրս չի գալով՝ ներքոյ գործական պատճառ կըսվի մատանիին, բայց ոչ արտաքին պատճառ. ապա այս այսպէս գիտնալով՝ որչափ որ կը լսեա՝ թէ հայրը առաջ պատճառ է որդւոյ և հօրեղբոյր, ներքին և բնութիւնական պատճառ իմացիր՝ և ոչ թէ արտաքսական։

Դարձեալ՝ պատճառ ասածդ՝ երբ եղական առանձնացեալ վրայ կըսվի, պէտք է որ յառաջնութիւն մը իմացվի պատճառին վրայ նկատմամբ պատճառեցելոյն. իբր թէ պատճառը՝ թէ բան ժամանակին՝ թէ բան պատուոյն՝ առաջնութիւն մը կուենենայ յիւրմէ պատճառեալին, ինչպէս ծաղիկը՝ որ պատճառ է պտղոյն, ժամանա-

կամ յառաջ է պատուղէն. բայց ՝ի սուրբ երրորդութեան, երբ հօր աստուծոյ պատճառ կըսվի ծննդեան որդւոյ՝ և բղխման հոգւոյն սրբոյ, ասողական պատճառաց պէս խմանալու չէ, այլ պատճառն հայր՝ է համանդամայն անակիզբն և յաւիտենական ընդ որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. քանզի որքան հայրն հայր, ընդ նմին և որդին որդի, և սուրբ հոգին հոգի։ Լուսոյ ասէ Գրիգոր աստուածաբան. Եթէ սկիզբն ասես որդւոյ, անսկիզբն ասեմ զհայրդ. որ չիմացվի՝ թէ հայր սկիզբն ասելով որդւոյ՝ ժամանակաւոր կամ ասողական սկիզբն է. քանզի ըստ ժամանակին՝ անսկզբնաբար սկսեալ է որդի ՝ի հօրէ. որպէս եթէ արեգակը յաւիտենական ըլլար, իւր ճառագայթն ալ ընդ նմին կըլլար յաւիտենական. այլ հայր աստուած յաւիտենական է. նոյնպէս են և որդին և հոգին սուրբ. ուրեմն համայաւիտենականք են հայր՝ որդի՝ և սուրբ հոգի։

Այս երկու բառքս՝ սկիզբն և պատճառ՝ մեկնութեան կարօտ ըլլալով, ուր որ գրվին կամ ըսվին հօր աստուծոյ վրայ, պէտք է որ իմացվին ըստ նեղբին սկզբնաւորութեան և պատճառելութեան. ուրեմն ինչպէս որ ըսինք, սկիզբն կամ պատճառ ըսելով՝ պէտք չէ գիտնալ նախկնութիւն մը՝ ոչ ժամանակի՝ ոչ գերազանցութեան՝ ոչ պատուոյ։

Հ. Դ. Հոգւոյն սրբոյ շրջիլը 'ի վերայ ջուրց ինչպէս իմանալու է։

Պ. Իսկապէս այդ հարցմունքդ այսպէս կը մեկնէ մեր Հարականն, թէ 'ի վերայ ջուրց շրջելով հոգին սուրբ՝ զարարածս ստեղծանէր. բայց խորհրդական մեկնութիւն մի ևս ընծայեմ հրամանոցդ։

Որովհետև հոգին սուրբ է ազբիւր գիտութեան, այն է՝ որ կուսուցանէ մեզի իմաստից և գիտութեան ամենեն տեսակը. այն է՝ որ անթարգմանելի աստուածային խորհուրդքը մեզի կը յայտնէ. այն է՝ որ միշտ կուսուցանէ մեզի՝ այն խորհրդոց վերայ ինչպէս պէտք է խօսիլ. քանզի ինքն է միայն քննող և հմուտ աստուածային իրին խորհրդոց։

Ահա քեզ օրինակ. ստեղծեալ մարդոյս մտաց խորհուրդը հիշ մեկը չի գիտէր, միայն՝ հոգին՝ որ 'ի նմա. նոյնպէս անստեղծին աստուծոյ խորին խորհուրդը մարդ չի կրնար գիտնալ, եթէ ոչ հոգին աստուծոյ։ Ինոր համար ասուին միածին կրսէր աշակերտացը, թէ «Յորժամ եկեսցէ հոգին ճշմարտութեան, առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ». (Յօհ. ԺԶ. 13)։

Իսկ որովհետև խորքն աստուծոյ անքննելի են ըստ սրբազան առաքելոյն Պօղոսի, նոյնպէս և անքննելի հոգին սուրբ կարէ քննել և իմանալ, և ուսուցանել կամարարաց իւրոց։ Ահա հոգւոյն սրբոյ շրջիլը 'ի վերայ ջուրց, իմացվի ցաւ՝ թէ 'ի վերայ խորին խորհրդոցն աստուծոյ գո-

լոմ՝ սարսաղէր գայնոսիկ ի միտս հաւատացեալ լոց՝ բան ընդունակութեան իւրաքանչիւրոց։

Հ. ԺԳ. Հաստատեցաւ սուրբ գրոց մէջ աստուածային նախատահմանութիւն լսած եմ. այս նախատահմանութիւնը՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ, կուզեմ որ իմանամ։

Պ. Լաւ որ աստուածաբանորէն տեսնեն կուզես նախատահմանութիւնը, այսպէս կըսէ Սկոտոս. «Նախատահմանութիւնն է ընտրութիւն ուրուք առ ի փրկութիւն։ Այս ընտրութիւնը յաւիտենական է, որովհետև աստուածային ճանաչմանէն կը յառաջանայ. և աստուածային ճանաչումը յաւիտենական ըլլալով, և նախատահմանեալքն ևն ի յաւիտենից։

Հ. ԺԵ. Ինչէ՞ն կը յառաջանայ նախատահմանութիւնը։

Պ. Որովհետև պատճառ կը խնդրես նախատահմանութեան. իմացիր՝ որ պատճառ ըսածդ չորս կերպ է. Արարչական, Նիւթական, Տեսական, և Կատարողական։

Հ. ԺԶ. Այս չորս պատճառները կուզեմ որ իմացուցնես մէկիկ մէկիկ։

Պ. Արարչական պատճառ նախատահմանութեան՝ է աստուած։ Նիւթական պատճառ, է

այն նախասահմանեալ անձն։ Յեսայեան պատ-
ճառ, է երկանակ կամ կարգ նախասահմանու-
թեան։ Կատարուեսական պատճառ, է սուրբ և
անբիծ լինելն մեր առաջի աստուծոյ։

Հ. ԺԷ. Ասիր թէ՝ նիւթական պատճառ՝ նա-
խասահմանեալ անձն է. անոր ինչէ՞ն նախասահ-
մանեալ գտնելիցուս։

Պ. Ի նախատեսեալ արդեանց, այսինքն իւր
բարի գործերը չի գործելէն յառաջ, աստուած
ի յաւիտենից նախատես ըլլալով՝ սահմանեց որ
փառաց արժանի ըլլայ. ահա՛ քեզ վկայութիւն
այս խօսքս, որ քրիստոս ըսաւ, կամ թէ ասելու
է արդարոց գաւառն գառաստանին օրը. «Եկա՛յք
օրհնեալք հօր իմոյ՝ ժառանգեցէք զպատրաստ-
եալ ձեզ արքայութիւնն ի սկզբանէ աշխարհիս։
Ի սկզբանէ աշխարհի ասելով՝ ի յաւիտենից իմա-
ցիր, քանզի ժամանակաւոր ծանօթութիւն չի
կայ աստուծոյ միտքին մէջ։

Եւ այսպէս ի նախատեսեալ արդեանց սահ-
մանեալ ըլլալը յայտնելու համար, ահա՛ նոյն
խօսքէն վկայութիւն. «Զի քաղցեայ՝ և տուք
ինձ ուտել. ծարաւեցայ՝ և արբուցէք ինձ. օտար
էի՝ և ժողովեցէք զիս. ի բանտի էի՝ և եկիք առ
իս։» Ահա՛ պատճառը, թէ որ պատրաստեալ
արքայութիւնը՝ այն նախասահմանելոց է ի սկ-
զբանէ աշխարհի, ուրեմն և ասուց բարեգործ
ըլլալը՝ է նախատեսեալ ի սկզբանէ աշխարհի։

Հ. ԺԸ. Որովհետև այլազգեաց Ճակատագրութիւն (մուզատատեր) ըսածին պէս խմանալու չէ նախասահմանութիւնը։

Պ. Ո՛չ. քանզի եթէ այնպէս ըլլար նէ, նախասահմանութիւնը բռնութեամբ հարկաւորութիւն մը բերած կըլլար նախասահմանելոց վրայ. և եթէ այսպէս ըլլար, շատ անյարմարութիւն կը հետևէր ասկից. բարի մարդկանց յանիրաւի պատիժ կը տրվէր, և չարերուն վարձ կը տրվէր. անիրաւութիւն կըլլար բարիներուն բարի հաստատելը, և չարերուն չար. և վերջապէս մեր անձնիշխանութիւնը կը խափանէր, թէ որ բռնութեամբ ըլլար մեր գործքերը։

Հ. ԺԹ. Որովհետև ասիր՝ թէ նախասահմանելոց նախասահմանեալ ըլլալը՝ հարկ չի բերեր իրենց վրայ. ուրեմն ըստ որում մարդ են՝ հնարք է որ մեղաց մէջ իյնան։

Պ. Ո՛չ՝ հնարք է, բայց որովհետև անոնց ինչ վախճանով կատարիլնին առաջուած գիտէ՝ ի յաւիտենից, թէ և իյնան, կրնան ելլալ, և նոյն նախասահմանութեան ներքևէն ելած չեն ըլլար։ Ո՛հա քեզի երկու նախասահմանեալ որբոց օրինակ. մէկը՝ ի հնոց՝ որ է Դաւիթ. որ յիրաւի նախասահմանեալ էր՝ ի փառս, բայց ինկաւ, շնութիւն գործելով Ուրիայ Քեռացիին կնկանը Բերսաբէին հետ, և սպանանելով անոր այրը Ուրիան։ Ո՛հա երկու գլխաւորագոյն մեղք, շէ-

նութիւն և մարդասիրութիւն. տես, (յհ, թ.ԿԳ. ԿԼ, ժա)։ Բայց աստուածային շնորհը և ողորմութիւնը զղջումն կանչեցին Դաւթան մարգարէին միջնորդութեամբը նէ, ինքն ալ տեղի տալով այս հրաւիրութիւնին ըսաւ, Մեղայ տեառն. և Դաւթան ալ ըսաւ, «Տէր անցոյց զքո զմեղս քո, և մի՛ մեռցիս». (յհ, թ.ԿԳ. ժբ. 13)։ Բ. Հա՛ նախատահանեալն անկաւ, բայց աստուածային շնորհացը տեղի տալով յարեաւ։

Բ. Սիւս օրինակ եւս 'ի նորոցս՝ որ էր արքայութեան առաքեալն Պետրոս, որ նախատահանեալ էր 'ի Քրիստոս, բայց երբք անգամ ուրանալով ըզքրիստոս՝ ապրատփելի մեղաց մէջ ինկաւ. բայց երբ ասորալ Դաւթանայ պէս խրրկրված հրաւէր մը եղաւ աստուծմէ՝ առ 'ի ապաշխարութիւն, այնչափ զղջաց և ապաշխարեց, մինչև ինքն ալ իւր վարդապետին նման՝ անոր սիրոյն համար խաչվեցաւ։ Բ. Հա՛ նախատահանեալն անկումն, և շնորհօք յառնելն։

Լաւ որ ըսես աստուծմէ եղած հրաւէրը՝ Պետրոսի ի՞նչ էր, տես յաւետարանին Ղուկասու՝ (իբ, 61), Դարձաւ տէր, և հայեցաւ 'ի Պետրոս։ Այս հայեցողութեան շնորհացը տեղի տալով արքայութեան առաքեալը, նոյն աւետարանիչը կը վկայէ 'ի նոյն տեղին, թէ յետ հայեցմանն յիսուս 'ի Պետրոս, Պետրոս ելեալ արտաքս, և լաց գառնապէս։ Երբեմն նախատահանեալքն ըսես որուն մ' անձնիշխանեն, և ըսես որուն մ' մարդ են, կրնան իյնալ, և գարձեալ շնորհացն ոյ տեղի տալով յառնելու

Հ. Կ. Պ. Իսկ թէ հարկ կը լայ ասել, թէ ինչո՞ւ աստուած այս ինչ մարդ նախասահմանեց, և այս ինչ մարդ չի նախասահմանեց։

Պ. Այս հարցմանը պատասխանի չի կրնար տալ մահկանացու մարդ. քանզի որքան ի մարմնի եմք՝ անճառելի է մեզ, և անճառելի լինիլն, ոչ թէ ես ինձէն կըսեմ, այլ և անօրէն ընտրութեան արբազան առաքեալն Պօղոս կը վկայէ զարմանալով, յասելն՝ «Ո՛վ խորք մեծութեան՝ և իմաստութեան՝ և գիտութեան Աստուծոյ, որոյ անքննելի են դատաստանք և անքննելի ճանապարհք նորին»։

Հ. ԿԱ. Ախատահմանութիւնը որպիսութիւնը ըստ բաւականին իմացանք. և թէ կարելի է, հանմատուցանի մը նախաշարժութիւնն ալ հասկըցուր, որ իմանանք՝ թէ ի՞նչ է, կամ ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Պ. Այդ նախաշարժութիւնը աստուածային ուսուցութեան գործն է, որ իրականապէս և ի ներքուստ և ներգործաբար կը շարժէ աստուածմարդուն կամքը առ ի առնել. քանզի իրականապէս շարժել զկամս՝ միայն աստուծոյ է. քանզի գործոցս ամենն ներգործական զօրութիւնը՝ է ի ձեռին աստուծոյ, զի նա է իշխեցող կամացն և արարիչ և պահպանիչ և կատարիչ նորա»։

Հ. ԿԲ. Արամիեան աստուծմէ է ասիր այդ նախաշարժութիւնը, որով կը շարժէ մարդուս

կամքը առ ի առնել, ապա մարդոյս կամքը անձ-
նիշխանութեամբն կելլայ, և բռնութեամբ կը
գործէ՝ ինչ որ պիտի գործէնք։

Պ. Ոչ, յնպէս չէ, անձնիշխանութեամբն չելլար.
որովհետև այն կամքին սատղծողը ինքն է, ազատ
կը մնայ և ս կամքը և կամեցողը այն գործուելոյ
շարժութեամբը։ Ոչ՝ սուրբն Օգոստինոս այս
խաչքիս վրայ խօսելով, կըսէ՝ թէ աստուած ըզ-
շար կամս փոխարկէ ի բարի, կամ մարդոյն սիր-
ոը ի բարին յօժարել կուտայ. յայտնի է որ այդ
բարի գործը՝ որ ընել կուտայ մարդոյս, արդիւ-
նաւոր գործ է, որ անոր փոխարէն վարձ պիտի
պարդևէ. թէ որ գործը՝ գործողին ազատ կամ-
քով և անձնիշխանութեամբը չըլլար՝ բռնու-
թեամբ ըլլար, ա՞ռ չէր որ վարձ ունենար՝
կամ արդիւնաւոր ըլլար. և որովհետև արդիւ-
նաւոր է և վարձուց արժանաւոր, ապա գործո-
ղը բռնութեամբ գործած չըլլար, այլ անձնիշ-
խանութեամբ։

Հ. ԿԳ. Թէ որ կարելի է, այս նախաշարժ-
ութիւնը իրականապէս աստուծմէ ըլլալուն
վրայ, ի գրոց վկայութիւն բեր, որ հաստա-
տութեամբ ընդունիմ։

Պ. Ա՛յլ թէ միայն յաստուածաշունչ գրոց,
այլև ի սրբոց հարց վկայութիւն բերեմ, թէ
և երկարութիւն կըլլայ, և նախ յաստուածա-
շունչ գրոց։ Գրեալ է ի գիրս Եսայեայ. «Տէր

թագաւոր ամենակալ, զի քում հրամանիդ սպասէ ամենայն ոք. ոչ ոք է՝ որ ընդդէմ կայ կամաց քոց։ (Եսթեր. ժգ. 9)։ Դարձեալ՝ «Մի թէ վերանայցէ փայտասա առանց փայտահարի, կամ բարձրանայցէ սղոց առանց ուրուք ձգելոյ. Նոյնպէս թէ դգաւազան ոք, կամ գփայտ առնուցուս։ (Եսայի. ժ. 15)։ «Որպէս սահանք ջրոյ, նոյնպէս սիրտ թագաւորի՝ ի ձեռս աստուծոյ, ընդ որ կողմ կամի՝ դարձուցանէ զնա։ (Առակ. իա. 1)։ Լինի թէ սիրտ թագաւորի՝ ի ձեռին աստուծոյ, ուրեմն և սիրտ ամենայն մարդկան։ «Փոփոխէ զսիրտ իշխանաց երկրի, մոլորեցոյց զնոսա՝ ի ճանապարհի, զոր ոչ գիտէին։ (Յոբ. ժբ. 24)։ Զեռ օծանելոյն թագաւոր՝ ի Սամուէլէ, այսպէս ասէ տուրբ գիրն վասն Սաւուղայ. «Հրջեանց նմա աստուած զսիրտ այլ։ (Ա, Թագ. ժ. 9)։ Լա Երեմիա՝ ի գիսանց ժողովրդեանն ասէ աստուած. «Դարձո զիս, և դարձայց՝ զի դու ես աէր աստուած իմ։ (Երէմ. լա, 18)։ Լա գլուխ ամենայն վկայութեանց որ՝ ի տուրբ գրոց, է այն՝ զոր ասէ Յովհաննէս. «Ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչինչ, որ ինչ եղևն։ (Յով. ա. 3)։

Զամբ տուրբ հարց վկայութեանց, որ այդ նախաշարժութեան աստուդութեանը կը վկայեն։ Լուրքն Օգոստինոս կըսէ. «Աստուած՝ ի կամաց մարդկան առնէ, զոր կամի և յորժամ կամի։» Լուռնելիոս այսպէս կըսէ. «Հարմի յաստուծոյ ամենայն ինչ՝ իբր յառաջնոյ շարժողէ, որ թէ

ոչ շարժեացէ յառաջագոյն՝ հարկ է ոչինչ իմիք շարժիլ բնաւ՝ ի յԵս։ Ընդրկաս Վէգեան այսպէս կրսէ. «Աստուածային զօրութիւնն անծանօթ մերձենցուն, և կամաց մերոց պրանչելի շրջուն և հակուն։ Սուրբն Դիոնէսիոս Արիս պագացին ասէ. «Սկիզբն է մի միայն՝ յորմէ է գոլ. և ամենայն զօրութիւն, ամենայն ուղղութիւն, ամենայն ներգործութիւն և շարժուն։ Սուրբն Ամբրոսիոս ասէ. «Աստուած է ամենայնի կենդանարարիչ՝ շարժիչ և կառավար, որպէս հոգին՝ ի մարմնի բովանդակ ամենայն ուրեք ազդէ, կենդանարարեալ զնա, շարժեալ և կառավարեալ։ Սուրբն Բարսեղ ասէ. «Աստուած ամէն է բնութիւն, և այլազգ քան զիրաստացեալն նորա՝ անհնար է իրին գիտիլ, զի ամենայնի է կարող, և ըստ կամն իւր փոփոխէ զամենայն։ Լ. Ուսկերբերանն ասէ. «Ամենայն ինչ յանդաշխատ ձեռանէն աստուծոյ հաստատեալ և շարժեալ՝ անօրինի՝ ի մեր փրկութիւն։ Խօսք ուրիշ վկայութիւնքը՝ որ սուրբ գրոց մէջ շատ են։

Է. ԿԴ. Հաւանեցայ բոլոր վկայութեանցդ, որ այս իրական նախաշարժութիւնը աստուծմէ է, և ամենայն ինչ նովաւ կը լայ, և նա է շարժող զամենայն գործող՝ ի գործել. ապա ինչո՞ւ համար միշտ չի շարժէր մեզի՝ ի բարի գործա՝ ինքն բարի ըլլալով, մանաւանդ շատ անգամ չար գործել կուտայ։

Պ. Հշմարիտ է՝ որ աստուած կարող է բա-
ցարձակապէս ամէն շարիքը խափանել, և ամ-
ենուն միայն բարի գործել տալ իւր ամենա-
կարող զօրութեամբը. որ մարդ չի կրնար ուրա-
նալ. բայց պէտք չէ աստուածային իմաստու-
թիւնը՝ որ ամէն շարիքը խափանէ, այլ շանիւն
ալ թոյլ կուտայ, որոնցմէ հասարակաց օգուտ
կը յառաջանայ. քանզի թէ որ ամէն շարիք
խափանիւն, շատ բարիք կը պակսին աշխարհէս։
Թէ որ հալածանք և շարշարանք չըլլար հեթա-
նոսներէն, նահատակաց համբերութեան վարձը՝
և մարտիրոսական պսակը չէր ըլլար. անոր համար
և բնաւին աստուած թոյլ կուտայ շարեաց ըլլալ,
որ ասոնց բաց գեղեցկութիւնը փայլի. քանզի
պատկերին մէջի սուներէն կը յառաջանայ պատ-
կերին գեղեցկութիւնը. այս մասը կը գրէ սուրբն
Օգոստինոս, թէ՝ "Դանեա նկարիչն ուր դիցէ
զսև որակն գոյն՝ զի վայելուչ ելցէ նկարն. և ոմն
ոչ գիտիցէ՝ ուր դիցէ զմի զաւուրն, զի գեղեցիկ
ելցեն արարածք"։

Այս որովհետև ամենարարի է աստուած, շա-
բերէն ևս մեծամեծ բարիք կը հանէ, ինչպէս
որ ուրիշ տեղ ալ խօսեցանք. և նոյն Օգոստինոս
վարդապետը կը վկայէ այսպէս ըսելով. "Ո՞չ
թոյլ տայր աստուած շարի խիզք ընել՝ ի գործս
իւր, եթէ չէր այնպէս ամենազօր և բարի՝ մինչև
՝ի շարեաց առնել բարիս"։ Վարձեալ՝ շատերը
կան, որ մեղանչական են և շատ պակասութիւն
ներ ունին, պէտք է որ աստուած այնպէս աներ

այնպէս շարժել, որ թոյլ տայ շատ անդամ անկից շարութիւն յառաջանալ. թէպէտ ինքն ամենևին չի մերձենար այն շարին՝ ըստ որում շար։

Այս ամեն փոքր ինչ դժուարութիւն պիտի երևայ, բայց գիւրին է այն և՛ հասկացուելը։ Ասել կը կամիս, թէ ի՞նչպէս կըլլայ՝ որ առաւաձայնին շարժութիւնը կը տարածի այն շար գործողութեանց վրայ։

Աստուածայնին շարժութեան տարածվիլը այն գործոց վրայ՝ ո՛չ ըստ որում շար կը տարածվի, այլ միայն ըստ որում գործ։ Այդ քեզ գեղեցիկ օրինակ մի. ամմէն անդամոց առաջին շարժողը յայտնի է՝ որ մարդոյս հոգին է, որ է պարզ էութիւն մի. բայց ամմէն անդամներն ալ մի և նոյն կերպով չեն ընդունէր նորին շարժման զօրութիւնը, այլ ամմէն մէկը իրեն պէտք ըլլալուն չափ, ոտքը՝ քայլելու չափ, ձեռքը՝ գործելու չափ, և այլն. թէպէտ շարժող հոգին միակերպ զօրութեամբ ամմէնեն ալ շարժեց՝ և ամմէնուն ալ շարժող կըսվիս։ Իմէ որ այս անդամոց մէկը խեղ ըլլայ, որպէս եթէ ոտքին մէկը կաղ ըլլայ, յիրաւի միւս ողջ ոտքին նման կը շարժի հոգւոյն մի և նոյն զօրութեամբը, բայց ողջ ոտքին պէս չի կրնար քալել։

Այդ՝ ասել կուզեմ թէ, հոգին տարածեց իւր զօրութիւնը այն կաղ ոտքին՝ որ շարժի, և ո՛չ ձուռ քայլէ. քանզի ձռութիւնը կամ ձռուքայլելը իւր կաղութենէն է, և ո՛չ թէ հոգւոյն շարժիչ զօրութենէն։ Նմանապէս և աստուծոյ

շարժութիւնը՝ ինչպէս որ ասի, կը տարածի և առ շար գործն, բայց ոչ ըստ որում շար՝ այլ ըստ որում գործ. ինչպէս հոգին պատճառ է շարժման կաղ ոտքին, բայց կաղ գնալը այն շարժմանէն չէ՝ այլ կաղութիւնէն։

Հ. ԿԵ. Ո՞ւնչ է հրեշտակն։

Պ. Հրեշտակը իմացական գոյացութիւն մի է՝ մշտաշարժ, կամաք անձնիշխան, անմարմին, առաջնոյ ստեղծեալ, ընկալեալ զանմահութիւն ըստ շնորհաց և ոչ ըստ բնութեան։

Ա՛րդ՝ իմացական գոյացութիւն ասելն, որ զանազանի բանական հոգիէն. քանզի բանական հոգին պատճառէն պատճառեցեալը կիմանայ. բայց իմացականը, այսինքն հրեշտակը պատճառը և պատճառեցեալը միապէս գիտէ։

Մշտաշարժ ասելն՝ վասն շարժման սիրոյն, քանզի հրեշտակներքս քան զամենայն ստեղծուածս մօտ են՝ էութեամբ բարոյն նոյ, միշտ շարժմամբ սիրոյն ստեղծողին հրամանի նորոգ։

Կամաք անձնիշխան ասելն. հրեշտակին անձնիշխանութիւնը՝ մարդոյս անձնիշխանութեանը պէս չէ երբեմն առ բարին և երբեմն առ չարն, այլ այսպէս իմանալ պէտք է. զի միանգամ բարի հրեշտակը՝ անձնիշխանութեամբ բարին ընտրեց, և նոյն ընտրութեանը վրայ կը մնայ միշտ՝ և չի փոփոխիր առ չարն. նոյնպէս են և չար հրեշտակներքս։

Ընդարմին ըսվեցաւ. քանզի պարզ էութիւն է բան ինքեան կայացեալ, և ոչ թէ բանական հոգւոյն պէս մարմնոյ վիճակեալ։

Աստուծոյ սպասաւոր ըսվեցաւ. քանզի իւրաքանչիւր դասք միշտ աստուածային հրամանաց կամակատար պաշտօնեայ են։

Ընկալեալ զանմահութիւն բան շնորհաց և ոչ բան բնութեան ըսվեցաւ. թէպէտ անմահ է հրեշտակական բնութիւնը, բայց այն անմահութիւնը բնականաբար ի բնութենէ չունի, ինչպէս կրակը բնականաբար ջերմ է. այլ ի շնորհացն աստուծոյ ունին, որ թէ չը լար նոյն շնորհաց զօրութիւը, ամենեն ալ յոչինչ կը դառնային։

Հ. ԿԶ. Հրեշտակները ի՞նչպէս կը ճանաչեն՞

Պ. Հրեշտակները իրենք իրենց գոյացութիւը չեն ճանչնար. քանզի իրենց գոյացութիւնը պատճառ և տոպ կամ գաղափար չէ իրաց, ինչպէս որ աստուածային էութիւնն է. այլ աստուածային անուանքներով և բնական իրաց գաղափարներով և կամ գոյաւոր եղածներով կը ճանչնան. ինչպէս մեր մտացը մէջ բնաւորական եղած է՝ առաջին սկզբանց ունակութիւնը։ Ասինք գոյաւոր եղածներով. քանզի հրեշտակները ներգործաբար գոյացեալները գիտեն, և ոչ կարելիները, որ տակաւին եղած չեն, այլ կարելի է ըսելին։

Հ. ԿԷ. Հրեշտակները կրնա՞ն բնապէս ապագայ ըլլալիքները գիտնալ։

Պ. Ապագայ բաներ երկու կերպով կիմացվի. մէկը հարկիւ ապագայ կըսվի, քանզի իրեն պատճառներուն մէջ փակեալ է. ինչպէս բանմը թէ՝ եկած տարի որսվիսաւ այս ինչ մոլորակը այս ինչ շրջանին մէջ պիտի պատահի, վասն որոյ հարկաւ կամ անձրև պիտի գայ, կամ շորու թիւն պիտի ըլլայ. այսպիսի ապագաները հրեշտակները գիտեն։ Դէ միւսը ազատ ապագայ կըսվի, որ այսպիսի ապագայն հրեշտակները չեն գիտեր, այլ իրը կարծեօք. քանզի ազատ ապագաները հարկաւորապէս հաղորդութիւն չունին երկրորդ պատճառաց հետ, այլ աստուծոյ ազատ վճռոյն և մարդկային կամաց ընտրութեանը կապված են. ուստի այսպիսի ապագաներուն նախագիտութիւնը աստուծոյ յատուկ է. այս պատճառաւ աստուած կրսէ կուռքերուն Եսայի մարգարէին բերանովը. «Պատմեցէք մեզ, որ ինչ ի վախճանին լինիցի՝ և գիտացուք թէ աստուած իցէք»։ (Եսայի. ԳԼ. խա)։ Նմա յաստուածաբանութեան Հաբերիմի 92 երես։ Արդ՝ ազատ ապագայ բաներս օրինակաւ մը և ս իմացուցնեմ։

Բանմը թէ եկած տարի յանկարծ աղքատ մը պիտի հարստանայ շատ ինչք (մալ) գտնալով ճամբորդութիւն ըրած տեղը. այդ ինչքը յիրաւի այն աղքատը պիտի գտնայ, թէ որ աստուած կամի, և ինքն ալ այն ճամբորդութիւնը ընէ նէ, ապա թէ ոչ՝ չի գտնար և չի հարստանար. արդ՝

ՈՎ գիտէ՝ աստուած պիտի կամենայ, թէ չի պիտի կամենայ, աղքատը այն ճամբորդու թիւնը ընել կը կամենայ, թէ չի կամենար. քանզի միայն աստուծոյ կամքովը չըլլար, այլ աղքատն ալ պիտի կամք ընէ։ Եւ որ այս խօսքս ծանր երևցաւ քեզ, ահա վկայութիւն. «Կամքն աստուծոյ... Եթէ զկամս մարդոյն հաղորդ իւր ուշ ունիցի, ուշինչ կարէ ներգործել յարժանաւորացն». (Մէկն. Գ-Ը)։

Ի՞նչ ազատ ազգականները այսպէս են, որոնք հրեշտակները չեն ճանաչէր և չեն գիտէր. ուստի ենենգաւոր կախարդաց թէ գիրքերուն և թէ բերանին խօսքին լսելու չէ. ըստածնին ըլլայ ալ նէ՝ պատահմամբ է. քանզի լուսեղէն հրեշտակին չի գիտցածը՝ սատանան ինչ չի գիտէր։

Հ. ԿԸ. Հրեշտակները մարդոյս սրտին մէջի խորհուրդը գիտե՞ն։

Պ. Եթէ աստուած՝ որ խորհրդոց քննիչն է, չի յայտնէ, ստուգապէս չեն կրնար գիտնալ. կամ այն մարդը իւր սրտին խորհուրդը չի յայտնէ նէ, հրեշտակները չեն կրնար գիտնալ։ Ի՞նչ վկայութիւն քեզ. «Դու միայն գիտես զսիրտս որդւոց մարդկան». (Գ, Թագ. Ը. 39)։

Հ. ԿԹ. Հրեշտակները մարդուն սրտին խորհուրդը ինչո՞ւ չեն գիտէր։

Պ. Այո՝ աստուծոյ յառաջաստեղծութիւնը կը յանձնեմք, որ սրտից մէջի ծածուկ խորհուրդները՝ իւր քննութիւնը և դատաստանին ձգեցէ։

Հ. Հ. Հրեշտակաց խօսակցութիւնը՝ մէկզմէկու հետ ի՞նչ կերպ է։

Պ. Երբ հրեշտակ մը կամք կընէ՝ որ իւր սրտին խորհուրդը ուրիշ հրեշտակ մը իմանայ, այն ատեն իւր միտքը կը շոկէ դէպի այն միւս հրեշտակին, և այն ալ կիմանայ անոր սրտին խորհուրդը. ահա այս կերպովս է հրեշտակաց խօսակցութիւնը մէկզմէկու հետ։ Որպէս մենք ալ որ աղօթքի կը կայնիմք, այս ձևովս աստուծոյ և հրեշտակաց հետ կը խօսիմք։

Հ. ՀԱ. Հրեշտակները ի՞նչպէս կուտեն։

Պ. Հրեշտակաց ուտելը՝ ուտուկացուցիչ հոգին չէ, այլ իրենց միաւորեալ օդերէն մարմինն՝ որ իրենք կառնեն։ Որդ՝ կը ձգեն կերակուրը իրենց մարմինին մէջ, և վաղվաղակի օդի կը փոխարկեն. և ապա արեգակը՝ երկրային խառնաւութիւնը կը դարձուցանէ, և գոլորշեաց նման կայրէ և կը ցրուէ. այսպէս կըսէ Կուռնելիոս։

Հ. ՀԲ. Հրեշտակաց գոյացական խմաստութիւնը՝ արդեօք օր ըստ օրէ կաւելանայ։

Պ. Ա՛յլ. քանզի գիտութիւնը պարզև մի է երանելոյ հոգւոց, թէ որ նոր ի նորոյ օր ըստ օրէ առաւելանոյին այն գիտութեամբ, կատարեալ պէս երանելոյ չէին ըլլար. քանզի օր ըստ օրէ յառաջ գնալը՝ ճանապարհորդին կը լլայ, որ առկաւին յառացած տեղը հասած չէ։ Ասոյց հրեշտակները այս կերպը չեն, այլ կատարեալ պէս արժանացեալ են իրենց ցանկացեալ երանութիւնը, անոր համար օր ըստ օրէ աճելու թիւն չունին։ Ինչպէս ըսեմք թէ կրակը իւր ջերմութիւն առնելու առաջնոյն հասնելու ըլլայ, չի կրնար այլ եւս տաքնալ, տակայն որքան աւելի նիւթ ունենայ այրման, այնքան առաւել կը տարածի։

Ինչպէս և հրեշտակները՝ իրենց գոյացական գիտութեամբը չեն կրնար աճիլ յինքեանս, և թէ ոչ պատահմամբ նորագոյն լուսաւորութեանց, որ առառած կը յայտնէ իրենց ապագայ իրողութեանց վերաբերեալ՝ կամ գերբնական խորհրդոց վերայով բան մը, որ իրենց բնութիւն բնական զօրութեամբը չեն կրնար իմանալ. քանզի շնորհաց խորհուրդը՝ միայն աստուծոյ կամացը կապված է, և հրեշտակներն չի գիտցվիր բնական ճանաչմամբ, այլ բնազանցական և երանական ճանաչմամբ ի բաներ աստուծոյ։

Հ. ԷԳ. Ի՞նչպէս օր հրեշտակները առ ղեանակ էին քրիստոսի մարդեղութիւնը։

Պ. Ի՞նչպէս պատասխան կուտայ առաքն Դիւ-

ունեափոս Արիսապագացին. «Տեսանեմք՝ զի և առաջուածային խորհրդոցն յիսուսի մարդեղութիւնն՝ նախ հրեշտակք եղեն խորհրդազգածք, և ապա ի ձեռն նոցա ի մեզ էանց նոցա գիտութիւնն հանճարոյ»։ Այսպէս ըստ լոմ՝ յայտնի կը լայ որ ան զեակ էին։

Հ. ՀԴ. Թէ որ ան զեակ էին, ինչու՞ համար քրիստոսի համբարձման ժամանակը՝ անգիտաբար կը հարցընէին՝ «Դուք այս ո՞վ է որ գիմեալ գայ յԵդովմայ, կարմրութիւն ձորձոց նորոց ի բոսորայ»։

Պ. Թէպէտ այդ խօսքիդ վրայ կերպ կերպ խորհրդական մեկնութիւններ կուտան սրբազան մեկնիչք. բայց մեք հարցմունքիդ կատարեալ պատասխանը տալ նայիմք։

Քրիստոսի մարդեղութիւնը աստուած նախատեսմանեալ էր ի յաւիտենից, և ժամանակ ժամանակ հրեշտակաց միջնորդութեամբ վարագուրաւ մը կը ցուցուներ մարգարէներուն մատը. բայց քրիստոսի մարդեղութիւնը՝ ամենեն հանգամանքներով, կամ թէ քրիստոսի գերբնական գործքերուն պատճառը ինչ ըլլալը չէին գիտեր. վասն որոյ քրիստոսի մարմնանալէն ետքը՝ եկեղեցւոյ գերբնական խորհուրդներէն շատ միայն յայտնեցան հրեշտակաց, և հրեշտակներով յայտնեցաւ գլխաւորացն եկեղեցւոյ։

Այսպէս քեզ օրինակ. Աստուած ըստ ազամայ

և և այն համար, թէ «Եղիցին երկոքեան ՝ի մարմին մի», և Քրիստոս մեկնեց այդ խօսքը՝ այսպէս ասելով. «Արդ՝ զոր աստուած զուգեաց՝ մարդ մի մեկնեսցէ»։ Այս անբաժանելի զուգութիւնը՝ բաց որում օրինակ քրիստոսի միաւորութիւնը աստուծ եկեղեցւոյ հետ, հրեշտակաց հիշ մեկը չէր գիտէր։ Այս քրիստոս յերկինս կը համբառնայր, որ լուսաւորութիւն տայ հրեշտակաց, ՝ի ձեռն նոցա ուսոյց և առաքելոց. քանզի հրեշտակներդ առաքելոց ասին՝ թէ «Այս յիսուս՝ որ վերացաւ ՝ի ձենջ, այնպէս եկեսցէ, զոր օրինակ տեսիք զդա երթալ յերկինս»։ Հայր եկեղեցւոյ գլուխն՝ այսինքն քրիստոսէ ստորեցան հրեշտակներդ բազմապատիկ խնամատարութիւն։ Որովհետև բաց աստուածաբանից՝ գիտէին հրեշտակներդ քրիստոսի մարդեղութիւնը, այլ ոչ ամենեն հանգամանքներով՝ բաց թերեալ վկայութիւնք, թէ՝ «Իսկ այս ո՞վ է՝ որ գիտէալ գայ յԵդովմայ»։

Է. Հե. Հրեշտակաց երգաբանութիւնը արդեօք ի՞նչ է, կամ ի՞նչ ասմունք կրսեն։

Պ. Սուրբ Ներսէս շնորհալին ինն դասուցն՝ յասուկ յասուկ օրհնութիւն կը սահմանէ այսպէս։

Առաջին դասք Ամենայնոց կրսեն. «Ամենայն քո՝ ամենայն յաւիտեանս յաւիտենից». (Սաղմոս. խդ. 7)։

Երկրորդ դասք Քերովբէից կրսեն. «Օրհնեալ են փառք տեառն ՝ի տեղւոջէ իւրմէ»։

(Եբրայ. գ. 12)։

Երրորդ դասք Սերովբէից կրանն. «Սուրբ սուրբ սուրբ տէր զօրութեանց, լի է ամենայն երկիր փառաւք նորա»։ (Եսայի. զ. 5)։

Չորրորդ դասք Տէրութեանց կրանն. «Երքայութիւն քո՝ արքայութիւն յաւիտենից, և տէրութիւն քո յազգէ ազգ»։ (Սաղմոս. ճիգ. 13)։

Հինգերորդ դասք Զօրութեանց կրանն. «Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով տէր կարող ի պատերազմի»։ (Սաղմոս. իդ. 8)։

Վեցերորդ դասք Իշխանութեանց կրանն. «Տացին քեզ հեթանոսք ի ժառանգութիւն և իշխանութիւն քեզ ընդ ամենայն ծագս երկրի»։ (Սաղմոս. բ. 7)։

Յոթներորդ դասք Պետութեանց կրանն. «Դու ես քահանայապետ յաւիտենից՝ և տէր ընդ աջմէ քումմէ»։ (Սաղմոս. ճիթ. 4)։

Ութերորդ դասք Հրեշտակապետաց կրանն. «Ողորմեա՛ դու ստեղծեր, մի կորուսաներ. ըզգործս ձեռաց քոց մի անտես առներ»։ (Յոբ. ժդ. 15. և Սաղմոս. ճլէ. 8)։

Իններորդ դասք Հրեշտակաց կրանն, որք և ասացին ի ծննդեան ախտն. «Փառք ի բարձունս աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն՝ ի մարդիկ հաճութիւն»։ (Ղուկաս. բ. 14)։

Այդ՝ այժմ ասել կը կամիս թէ, արդեօք յաստուածկէ ամէն մէկ դասուն օրհնաբանուն աստուածը։ Այո թէ արդեօք միշտ այդ օրհնութիւն

ՆԵՐԸ կըսեն, թէ ուրիշ բան։

Յառաջին հարցմանդ այսպէս կը պատասխանեմ՝ Շնորհալիին առնելով, թէպէտ այս երգերը յաւուրկ է ամենն մէկ գաւուց, բայց փոխանցաբար ամենեն ալ կերգեն. քանզի թէ որ երկրպագան փառաբանութիւնը միայն Սերովբէից յատկացեալ ըլլար՝ ինչպէս որ բոլոր, և իսկոյնդ ալ միշտ աւուրց ամենայն քոյնն են՝ և ուղղ չեն խրկըվիր. Եապէ մարգարէն ի՞նչպէս կը լսէր այդ փառաբանութիւնը ուրիշ Հրեշտակներէ. ապա մերի բուած փառաբանութիւններնիս յաւուրկ է իւրաքանչիւր գաւուց, բայց փոխանցաբար ամենեն ալ կերգեն։

Ա՞խ հարցմանդ այսպէս կը պատասխանեմ՝ Ղէնցի Եապեայ Եղեկիէլ, (գ, 12), մեկնութիւնէն առվելով, որ չըլլայ՝ թէ մէկը ապիսաբար կարծէ, թէ ամենամէկ գաւուն օրհնաբանութիւնը միշտ նոյն է. և այսպէս մեր օրինակ մը կուտայ՝ ըսելով. Երբ ուրախութիւն խնճոյքի մը մէջ, մէկ կամ քանի մը քնարահար գանվին, յայտնի է՝ որ միշտ մէկ եղանակաւ չեն երգեր. ապա Հրեշտակները՝ որ առաւել գերազոյն են քան զմարդիկ, միշտ մէկ կերպ օրհներգութիւն արդեօք ունենա՞ն։ Պանզի Հրեշտակները՝ որքան բարձր են քան զմեզ ուղղութ, այնքան և գերազանցեն խմաստութեամբ. և որքան առաւել մեր են քան զմեզ աստուածային լուսոյն, այնքան առաւել քան զմեզ կը սիրեն՝ կը պաշտեն՝ կը գրաւեն՝ և բազմատեսակ օրհնու-

թեամբ կը գովեն՝ և կը փառաւորեն։

Ա՛յդ՝ թէ որ ըսես, հապա ինչո՞ւ Յովհաննէս աւետարանիչ յայտնութեան մէջ կըսէ թէ՝ «Զորք կենդանիքն՝ ի տուէ և՝ ի գիշերի ո՛չ հանգչէին ասելոյ, սուրբ՝ սուրբ՝ սուրբ՝ ամէն ստեղծեալ՝ որ է՝ և որ է՝ և որ գալոց է»։

Ա՛յդ չորս կենդանեացս օրհնութիւնը միայն այդ էր, և միշտ այդ կըսէին. և պէտք էր Սերովբէից պէս ըսել, «Սուրբ, սուրբ, սուրբ, ամէն զօրութեանց, լի է ամենայն երկիր փառաւք նորա»։ Ուրեմն ըստ նախատեսելոյ վարդապետին, և մեք կըսենք թէ՝ Եռայի մարգարէն ըստ պիտոյից ժամանակին այնպէս ըսեց, և խմացաւ, քանզի հոգին սուրբ այնպէս խմացոյց։

Իսկ Յովհաննէս աւետարանիչ՝ որովհետև առաջին գաղտնիքն էաքը՝ երկրորդ գալուստն ալ նկատելով՝ կը տեսնար նոյն տեսիլը, այն չորս կենդանիներն աւելի՛ օր խմացաւ. ապա համանալ արժանի է, թէ խորհրդանշիւր ժամանակ նարկ եղած են չորսի՝ երգ արքաներու թեան ասմունք երևեցաւ, և ո՛չ եթէ միապէս միշտ մէկ բան մը կըսեն։

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԻՆԴԻՐՈՑ

ՄԱՍՆ · Բ

ԵԿԵՂԵՑԻԱՅԻ ԵՒՍԻՈՅ ՍՈՒՐԲԱՑ ՈՐՍՆՑ

ՀԱՐՑՈՒՄՆ ԱՌՈՒՔԻՆ

Ոչ ոչկաս առ Եւսեբիոսիչ՝ Յովհաննէս Մկրտչի թլփատութեանը համար երբ կը գրէ, կըսէ թէ՝ «Եւ եղև յաւուրն ութերորդի՝ եկին թլփատել զմանուկն, և կոչէին զնա յանուն հօր իւրոյ Զքարիայայ» · (Ղ–Դ · ա · 59)։ Ինչպէս քրիստոսի թլփատութեանը համար որ կը գրէ, չըսեր եկին թլփատել զնա, որով թլփատութիւն ընողմը յայտնի չըլլար · միայն այսքան կըսէ, «Իբրև լցան աւուրք ութ թլփատել զնա, և կոչեցաւ անուն նորա Յիսուս» · (Ղ–Դ · բ · 21)։ Ա՛յդ՝ յո՞ ուսկի՞ց թլփատվեցաւ, որ առ Եւսեբիոսիչը չի յիշեր։

Վ արդարեալք եկեղեցւոյ յիսուսը թլփատողք՝ իւր մայրն էր կրսէն. որով սիրամայրն առաւաւածածնէ սիրոյն գերազանցութիւնը կերևայ մեր վրայ. որ իւր կուսական արիւնը առաւած էր որդւոյն, թափեց մեր սիրոյն համար։ Ա՛յս խօսքքս՝ մոայց դէմ կամ տարակուսելի չիմացվի, քանզի Սեփորայ Մովսէսի կիներն ալ իւր որդիքը թլփատեց. (ԵԼԽ. գ. 25)։ Ա՛յդ՝ բան առաւածաբան վարդապետաց՝ առաւել զարմանալուն համար աւետարանիչքը՝ այս բանը չի յայտնեց։

Հ. Բ. Թլփատութ քառասնօրեայ գաղտնեան ասնին ինչն։ Տեառն ընդ առաջ կրսին։

Պ. Սրսիմեան Սիմէօն ծերունին և Աննա մարգարէն, զիմաւորեցին քրիստոսը՝ երբ տաճարը ընծայվիլ կը բերէին. այդ զիմաւորելուն պատճառաւը ըսվեցաւ այն ասնին՝ Տեառն ընդ առաջ։

Հ. Գ. Ա՛յն հարսանիքը՝ որ 'ի Կանա Գալիլեայ եղաւ, ուր առաջ քրիստոս և մարիամ առաւածածին գացին. և քրիստոս իւր մօրը միջնորդութեամբը՝ ջուրը փոխարկեց գինի, այն հարսանիքին փեսայն ո՞վ էր։

Պ. Յակոբ առաւածաբանը կիւրեղէց քարոզ գրքին մէջ կը հաստատէ Շմաւոն ըլլալը,

որ և Սիմոն Կանանացի կըսվի. այսպէս կը վկայեն սուրբն Իգնատիոս և սուրբն Եպիփանիոս։

Հ. Դ. Քրիստոս իւր պայծառակերպութեան օրը իրեն հետ ի զօր աշակերտանելու ինչու կը պատուիրէ, որ մարդու չի պատրցնեն տեսածնին, մինչև որ որդի մարդոյ ի մեռելոց յարութիւն չառնէ։

Գ. Շատ պատճառներ ցոյց կուտայ եռամեծն Գրիգոր՝ քրիստոսի այդ պատուէրին, որոնց գլխաւորները միայն ընտրեցինք մեք։

Ա. Որ՝ պատիւներին, որոնք յարութեան ժամանակը եղան, յարմար գան և ապացոյց ըլլան առաքելոց պատմութեանը, որ երկիր շարժեցաւ, վէմք պատռեցան, լուսաւորք խռաբեցան, և այլն։

Բ. Երկրորդ՝ երբ առաքեալները զօրանան ի Հոգւոյն սրբոյ հրաշքներ գործելով, այն առնելը քրիստոսի համար բաներին կրնան հաստատել։

Գ. Երրորդ՝ հրեշտակին քարոզած ժամանակը քրիստոսի յարութիւնը, հաւատան՝ թէ այն որ յարոյց ինքը գինքը, կարող էր և Մովսէսը յարուցանել ի մեռելոց։

Դ. Չորրորդ՝ երբ երկինքը համբառնայ, այն ժամանակը հաւատան՝ թէ կարող էր Եղիա բերել տալ երկինքէն, և լուսափայլ ամպերով երևնալ, և մինչև ամպով գալ, և ընտրեալները ամպովք յերկինս յարիշտակել։

Հ. Ե. Արդեաք քրիստոս չէր մարմնանայր, եթէ Ադամ չի մեղանչէր։

Պ. Քրիստոսի գալստեան պատճառը՝ երկինքէն թափած հրեշտակներուն տեղը լցուցնելու համար էր. ինչպէս առաջ Աստուածանին մէջի կորուսեալ ոչխարին և կորուսեալ դրամին օրինակը յայտնի կընէ։ Արկրորդ՝ քրիստոսի մարդեղութիւնը Ադամայ մեղքին համար էր՝ որ չէր կրնար վճարել, որովհետև աստուծոյ անհուն բարութիւնը դէմ մեղանչէր էր։ Եւ կորուսեալ կեանքը վերստին ստանալու պատճառաւ մարդացաւ. ուստի ըսաւ քր. (Յովհան. ժ. 10)։

Եւ քրիստոսի մարդեղութիւնը մեզաց բարձման համար էր, անոր համար ըսաւ Յովհաննէս Մկրտիչ, թէ՝ «Ահա գառն աստուծոյ՝ որ բառնայ զմեղս աշխարհի». (Յովհ. ա. 29)։ Եւ թէ՝ «Եկն որդի մարդոյ՝ խնդրել և կեցուցանել զկորուսեալն». (Մատթէոս. ժբ. 11)։ Եւ Ի հաւատամքն այսպէս ասի, «Որ վասն մարդոյ փրկութեան իջեալ Ի յերկնից՝ մարմնացաւ»։ Եւ այս վկայութիւնից իմանալի նայելով՝ թէ որ Ադամ չի մեղանչէր, քրիստոս չէր մարմնանայր։

Հ. Զ. Եկեղեցւոյ ասածնին երբ պարգևեցան Ի քրիստոսէ։

Պ. Սրբազան վարդապետք եկեղեցւոյ այսպէս կը վկայեն։ Ինքնիրացուցութիւնն ասածնին արվեալ քրիստոս, երբ Եսայի մարգարէին գիրքը

ընթերցաւ. (Ղ-Դ. գ. 17)։ Կիսաապրկաւագութեան, երբ չուանեաց խարազանաւ ասնարկեն գուրս հանեց առուտուր ընօղները. (Յ-Ղ. բ. 15)։ Ապրկաւագութեան, երբ լուաց աշակերտաց ոտքը. (Յ-Ղ. ժգ. 5)։ Հանանայութեան, իւր մարմինը և արիւնը բաշխելով ի սուրբ վերնատունն. (Մ-Փ-Ղ-Ա. իզ. 26)։ Եպիսկոպոսութեան, երբ փշեաց յառաքեալսն. (Յ-Ղ. ի. 22)։ Կամոդիկոսութեան, երբ ձեռք դրաւ առաքելոց վրայ ի համբառնալն. (Ղ-Դ-Ա. իզ. 49)։

Հ. Է. Ո՞ր օրինաց խորհուրդները ինչու՞ համար ամենեքեան միասին չի կարդեց քրիստոս։

Պ. Ասաքեալը կըսէ, թէ օրէնքն յաստուծոյ կարգեալ են. այլ յարմար կարգը այս է, որ պատճառը իրմէ պատճառեալ գործէն յառաջ ըլլայ. արդ՝ քրիստոսի շարչարանքը նոր օրինաց խորհրդոց պատճառն է, քանզի այն շարչարանքով զօրութիւն պիտի ըլլայ խորհրդոց. ուրեմն պէտք էր քրիստոսի շարչարանացը՝ նոր օրինաց խորհուրդներուն կարգըմէ էն յառաջ ըլլալ։

Հ. Ը. Ո՞ր օրինաց խորհուրդները քրիստոսի շարչարանքէն զօրութիւն ունին, ինչպէս որ ասիր, այլ քրիստոսի շարչարանքը սանձօրութիւն մի էր. և այսպիսի սանձօրութեան նշան չի տեսաւ պատկին խորհուրդին մէջ, մանաւանդ անոր ներհականը՝ որ է փառիկութիւն և հեշտութիւն.

տարա՝ ինչպէ՞ս համար պատկը խորհուրդ կանուանեն։

Պ. Իմէպէս պատկը չի կերպարանէր մարդը Քրիստոսի շարչարանացը բան նմանութիւն պատ-ժոյն, բայց կը կերպարանէ Քրիստոսի շարչարա-նացը բան սիրոյն. ինչպէս կը հրամայէ Պօղոս ա-ռաքեալը. «Ա՛յր սիրեցէք զկանայս ձեր, որպէս և Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի, և զանձն իւր մատուցց վասն նորա, զի զնա սրբեսցէ սրբութիւն աւազանին բանիւ»։ (Եփեսացւոց. Ե. 25)։

Հ. Թ. Այրը Քրիստոս խաչել կը տանէին, խաչն ալ կռնակը շալկեցուցեր էին, ի՞նչ կը նշա-նակէր խաչին շալկելը։

Պ. Հրէից և հեթանոսաց խստասրտութիւնը բաւական չի համարելով խաչել տանելն յառաջ տրված շարչարանքներին, ծանր խաչն ալ կռնակը տրվին։ Խաչողներուն կողմանէ մեծ անողորմու-թիւն էր, բայց խաչեցեալին կողմանէ մեծ խոր-հուրդ և գթութիւն էր. որ խաչը իրեն փառաց ամոռ համարելով՝ ինքն կը տանէր, ինչպէս որ մարգարէն կը վկայէ. «Մանուկ ծնաւ մեզ՝ որ-դի տուաւ մեզ, որոյ իշխանութիւնն՝ ի վերայ ուսոց իւրոց»։ (Եսայի. Թ։ 6)։ Այս ըստ Պօղոսի՝ որ ասէ. Ցանձն էառ զծառայ՝ արհամարհեաց զա-մօթ»։ (Եբրայ. Ժբ. 2)։ Այս ըստ Յովհաննու՝ «Բարձեալ էր ինքնին զխաչափայտն՝ և երթայր՝ ի տեղին»։ (Յով. Ժթ. 18)։ Իր այս խօսքին վրայ այսպէս կըսէ Կուռնելիոս. «Ասորոգեալ լինէին

«վերքն որ ի ձաղանացն, և բացեալք քերանք
«վերացն հոսէին արիւնքն. վասն որոյ առաւել
«նուազիւք արիւնն և զօրութիւնն. ուստի առ-
«եալ յուսոյ նորա վասն տիարութեանն՝ եղիւ
«ի յուսն Սիմանի Կիւրենացւոյն, որպէս զի ըղ-
«յիսուս կենդանի պահեսցէ, առ ի տառաւել-
«լապէս կրել զսանջանսն խաչին։

Հ. Ժ. Բրիատոսի խաչին երկայնութիւնը որքա՞ն էր։

Պ. Լայպէս կը վկայէ Կուռնելիոս, թէ երկայնութիւնը տասն և ութ քիւլէր, և խաչանակը մէն քիւլ։

Հ. ԺԱ. Բրիատոս երբ գժոխքը իջաւ, արդեօք գժոխքին մէջ եղած ամէն հոգիներըը ազատեց մի։

Պ. Գրիգոր աստուածաբանը ազատեցան, և անոնք որ իրենց կենդանութիւնը քրիստոսի մարգարէութիւնը պիտի հաւատային, անոնք ալ ազատեցան։ Լայպէս կը վկայէ սուրբ Կիւրեղ Աղեքսանդրացին, և Սեւերիանոս Ասիորացին, և Իգնատիոս աստուածազգեացն, և Գրիգոր աստուածաբանն։ Լաւ եկեղեցին մեր յայտնապէս կը քարոզէ ըսելով. «Կենդանոցն հոգւոյն զատեալ զերանս արդարոց»։

Հ. ԺԲ. Լայդ խօսքիդ ոմանք կընդդիմանան այսպէս ըսելով. «Ադամ գլուխ էր ազգի մարդկան. թէ որ գլուխը ազատեցաւ, պէտք է որ անդամներն ալ ազատին»։

Պ. Ադամայ ապաստամբութիւնը շատ հետևանքներ եղան, բայց Ադամայ ապաշխարութիւնը քիչ հետևանք եղաւ, անոր համար ամէնն ալ չազատեցան։ Ահա քեզ վկայութիւն Ի սուրբ Եկեղեցւոյն, «Որ զմահ գերի առեալ՝ մահուամբ զմահ կոխեցեր, արձակելով գերեալս մարդոյ գերէից յանեալս քո հանգիստս»։

Հ. ԺԳ. Լաց ուրբաթ գիշեր տաներնիք մոմ կը վառեն սեղանը. ինչու տաներիկու քը կը մարեն, և մէկը վառ կը մնայ։

Պ. Այն գիշերը առաքեալները միանակ ձգեցին քրիստոսը, և իրենք ցրուեցան, վասն որոյ տաներիկու մոմը կը մարեն, և մէկը կը ձգեն, որով կիմացուի քրիստոսի միանակ մնալը անօրինաց մէջ։ Այս երկրորդական մատուցութեամբ այսպէս կը մեկնեն ոմանք, թէ այն գիշերը առաքելոց բոլորն ալ երկրայութեան մէջ մնացին, բայց միայն սուրբ կոյս Աստուածածինը աներկրայ մնաց, ուստի տաներիկու մոմը կը մարեն, և մէկը վառ կը ձգեն։

Հ. ԺԴ. Քրիստոս հրաման կընէ առաքելոց հաւատացեալները մկրտել յանուն Հօր և որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. ինչո՞ւ համար իրենք միայն յանուն Յիսուսի քրիստոսի կը մկրտէին. ինչպէս որ գրված է. (Գործք. Ժ. 48)։

Պ. Յիսուսի քրիստոսի անուամբը մկրտել բաւական է, այն ուր Յիսուսի քրիստոսի անունովը քրիստոսի հաւատքը կիմացվի. և քրիստոս ո՛չ միայն իրեն յատկացեալ քարոզեց նոյն հաւատքը, այլև Հօր և Հոգւոյն սրբոյ. ինչպէս որ Ուրիշ անուններ կրսեմք նէ, անոր ճառագայթը և ջերմութիւնն ալ միասին կիմացվի։

Հ. ԺԵ. Քրիստոսի երեքօրեայ թաղումը արդեօք ամբողջ երեք օր էր։

Պ. Քրիստոսի մահը երեք աւուրց հետ հաղորդութիւն ունէր, որք են՝ ուրբաթ՝ շաբաթ՝ և կիրակի. և ինչպէս որ եթէ մարդոյս մարմնոյն մէկ մասը ակարացած ըլլայ, ամբողջապէս հիւանդ կը համարի. այսպէս և քրիստոսի մահը երեք աւուր հետ հաղորդութիւն ունենալով՝ երեք օրեայ կրսվի։

Սուրբ գրոց սովորութիւնն է՝ որ երբեմն մասամբ բոլորը կիմացուցնէ, և երեք օրը մէկ մէկի հետ հաղորդութիւն ունենալով գիշերի և ցերեկի՝ կրսվին երեք օր. ինչպէս ուրբաթ օրը երրորդ ժամէն մինչև իրիկուն, որ քրիստոս հոգին աւանդեց, և ուրբաթու գիշերը մինչև ա-

բուսակին ծագիլը՝ մէկ օր. արուսակին ծագմանէն՝ որ մէկ մասն կը համարին ուրբաթ գիշերվան, և շաբաթ առաւր ցերեկը՝ երկու օր. կիրակամուտը և իւր առաւօտը՝ երեք օր։

Հ. Ժ. Զ. Լրբ. քրիստոս ասէն մեր Պիղատոսի և քահանայապետաց առաջը կայնէր էր, ինչուան ինքը կը խօսէին, ինքն պատասխան չէր խոսր։

Պ. Ապա՝ պէտք էր Դաւ. իմիմն ըսածին պէս լուռ կենալ մեղաւորաց հակառակութեան ժամանակը, ըստ այնմ՝ «Եղի պահապան բերանոյ իմոյ՝ 'ի հակառակիլ մեղաւորին առաջի իմոյ. (Սաղմ. ղ. 2)։

Լրկրորդ՝ ինքն ըսեր էր, թէ պէտք չէ որ մարգարիտը խոզերուն առջին ձգվի, ըստ այնմ՝ «Մի արկանէք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզացն. (Մատթ. է. 6)։

Լրրորդ՝ քրիստոս գառին նման կարիշնեերուն առջին լուռ կայնէր էր, ինչպէս կըսէ Եսայի. «Իբրև որոջ առաջի կարշի անմատնիչ կայ, այնպէս ոչ բանայ զբերան իւրոյ. (Եսայի. ծգ. 7)։

Չորրորդ՝ Դիոնեսիոսի ըսածին պէս, աստուածային խորհրդոց թագնուածները պէտք է ծածկել անհաւատներէն՝ որ ծաղը չընեն, և պարզամիտ եղողներէն՝ որ իրենց կասկածի պատճառ չըլլայ. ուստի շուրջը քրիստոս անհաւատ Պիղատոսին առջին, և յիմարութեան գինովցարբեալ քահանայապետաց առջին՝ իւր թագուն

աստուածութեան զօրութիւնը և խորհուրդը յայտնել, որ չըլլայ թէ ծաղը ընեն՝ կամ գայթակղին։

Ընդ երորդ՝ մարգարէին բերանովը ըսած էր. «Եղէ՛ ես մարդ՝ որ ո՛չ խօսի, և ո՛չ զոն խօսք՝ ի բերան նորա»։ (Սաղ. Լէ. 15)։

Ի Չորրորդ՝ Յովսեփոս այսպէս կըսէ. «Զուր է ճառել զօգտակար իրաց. յորժամ լսողքն ամենեքեան համաձայն միաբանին՝ ի վատթարն կոյս»։ (Բ. Դպ. Գլ. ԺԹ)։ Ի՛նչ քահանայապետները՝ դպիրները՝ և փարիսեցիները ժողովէր էին քրիստոսի վրայ վատթար խորհրդով ոսկանման. վասն որոյ լուռ կենալ կամեցաւ քրիստոս։

Ի՛նգերորդ՝ եթէ քրիստոս անոնց խօսքին պատասխան տայր, մէկ խօսքովմը ինքը զինքը կարդարացընէր՝ և մահուանէն կազատէր, և մեր փրկիչը լուռն գործը անկատար կը մնայր, և հօր աստուծոյ նախատահամանութիւնը որդւոյն միածնի մահուանը վրայով ընդունայն կըլլար։

Է. ԺԷ. Ի՛նչ քրիստոս ոչ թէ մեր մեռած օրը յարութիւն կրնար առնել. ինչո՞ւ համար երեք օրէն ետքը յարութիւն առաւ։

Պ. Ըլլայ թէ հին մէկը երկրայի քրիստոսի ճշմարտապէս մահուանը վրայ. անոր համար երեք օրէն ետքը յարութիւն առաւ։ Ի՛նչ թէ երեք օրէն յարութիւն առնելուն պատճառը այս էր, որ մեզի ցոյց տայ՝ իւր մահուամբը երեք կերպ

մահ խաւարանց, այսինքն մեղաց մահը, մարմնոյ մահը, դժոխոց մահը։

Հ. ԺԸ. Ինչու համար քրիստոս յարութիւնն եւ զքեզ յառաջ կանանց երեւեցաւ։

Պ. Որովհետեւ մահաբեր ձայնը յառաջ կնիկ (Եւայն) յայտնի եղաւ. նոյնպէս պէտք էր որ փրկութիւն առնուին առ կնիկով տարածուէր։

Հ. ԺԹ. Յարութիւնն եւ զքեզ քրիստոս ինչու համար մագդալենացիին կըսէ, «Մի՛ մերձենար յիս» (Յովհան. ի. 17)։

Պ. Լուսամէջն Գրիգոր շատ պատճառներ կուտայ այդ խօսքին, և համառօտ մը խմացուցեմ ձեզ։ Նախ՝ մի՛ մերձենար յիս ըսելով՝ կիմացուցանէ, թէ ան որ կը խնդրեա, հոգին աւելի կուգայ, կը մեկնէ քեզի։ Երկրորդ՝ մարմնով մկրտուալ չէր, անոր համար ըսաւ մի՛ մերձենար. քանզի չի մկրտուելնին կարող չեն քրիստոսի մերձենալ, թէ և իրենեն ալ ըլլան նէ։ Երրորդ՝ կիմացուցանէ, որ միայն էրիկ մարդիկ իշխանութիւն ունին պատարագ մատուցանելու, կանայք համարձակութիւն չունին այս գործոյն։ Չորրորդ՝ քրիստոս Մարիամ Մագդալենացիին ըսաւ, մի՛ մերձենար յիս. որովհետեւ անկատար էր՝ ինչպէս որ Եւայ՝ ի ծառն գիտութիւնգիտարարոյ և չարի. քանզի երբ առ Հայրս երթամ՝ որ

ՀԱԾԼԻ բնութեամբ հայր է. և առ հայր ձեր՝ որ շնորհաց ձեզի հայր է, և առ աստուած մարմնոյ իմոյ և աստուած ձեր՝ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ. և նորին աջ կողմը նստեալոյն՝ այն ժամանակը հոգին սուրբ կիջնայ որոտմամբ, և զձեզ կատարեալ կընէ շնորհաց, որով արժան կըլլաս հաղորդութեամբ ինձ մերձենալու՝ մարմնիս և արիւնս ճաշակելով։

Հ. Ի. Խրիստոսի հետ յարութիւն առնող սրբոց մէջ՝ սրբութիւն կանայք ալ կայի՞ն մի։

Պ. Այնպիսին. քանզի Յակոբ աստուածաբան կըսէ, որովհետև մայրն աստուծոյ տակաւին չէր վերափոխեալ, վասն որոյ սրբութիւն կանայք ալ յարութիւն չառին։

Հ. ԻԱ. Ընդհանրապէս Մարիամ աստուածածին ունի սկզբնական մեղք ունէր։

Պ. Այդ հարցմունքդ հաւատոյ մասն չէ, որ ի սուրբ գրոց վկայութիւնմը ցուցցուցնեմ քեզի. միայն աստուածաբանք առաւել հաւատոյ համաձայն համարելով՝ կը վարդապետեն թէ ըստ կզբնական մեղաց չի ծնաւ սուրբ կոյսն Մարիամ։ Այս բացարձակապէս ունէր ալ չեն կրնար ըսել, վասն զի սուրբ գիրքերը լուութեամբ անցեր են. վասն որոյ ողջամիտ քրիստոնէին արժան չէ սուրբ գրոց չի յայտնածը՝ մարդկային խնամութեամբ յայտնել բացատրելով կամ ստորատելով։

Հ. ԻԲ. Լրդարև շատ հաւնեցայ այդ խոչ-
գիդ, բայց աւետարանիշները ինչու համար հիշ-
բան մը չի գրեցին սուրբ կուսին վերափոխմանը
և այս սկզբնական մեղաց վրայ։

Պ. Պարզապէս եկեղեցւոյ կրանն, թէ
պէտք չէ զարմանալ. քանզի բաւական է այն՝
որ աւետարանիշները կրանն՝ յորմէ ծնաւ Յի-
սուս. որ այս խոչգով սուրբ կոյս Աստուածածնի
բոլոր կատարելութիւնները կիմացվի՝ իւր մօրը
արգանդին մէջ յղացած օրէն մինչև վերափոխ-
ման օրը։ Լաւ այս չի գրելոյնին իմացուցանել կու-
զեն՝ թէ սուրբ Կոյսին աշխարհ գալը և աշխար-
հէն ելլալը ուրիշ կերպիւ է՝ և մեր մտաց ըմ-
բռնմանը ներքև չի՛նար, վասն որոյ չի գրեցին
ո՛չ գալը և ո՛չ գնալը։

Հ. ԻԳ. Ինչու՞ համար չի կամեցաւ աստուած,
որ սրբուհի Աստուածածինը առանց ամուսնու-
թեան ծնայ կամ տաճարին մէջ՝ կամ իւր տանը
մէջ, այլ Յովսեփայ հետ ամուսնացեալ ըլլայ։

Պ. Ամուսնութիւն ըսածդ նախ պէտք է ի-
մանալ քեզ, բայց այս տեղ կարգը չէ, այլ սոյն
մատենիս բարոյական մասին մէջ իմա՛ Հարցման
Պատասխանը կարդա՛ որ իմանաս։ Լրդ՝ սուրբ
Կոյսին Յովսեփայ հետ ամուսնութեան պատ-
ճառները կը մատնվին։ 'Ի՛սկ՝ 'ի կողմանէ սրբոյ
Կուսին։ Երկրորդ՝ 'ի կողմանէ քրիստոսի։ Լրբ-
որդ՝ 'ի մեր կողմանէ։

Ի կողմանէ սուրբ Կուսին մատնելոյն երեք պատճառ կայ։ Նախ՝ հին օրինաց մէջ ամէն աղջիկ ամուսնանալու էր, եթէ ոչ՝ անիծից ներքև ընկած կը համարուէր. և որովհետև սուրբ Կուսին չէր վայլէր այս համբաւը, վասն որոյ ամուսնանալ արժան էր, և մնալով իւր դարար կուսութիւնքը՝ պատուղ բերել. ուստի միայն ինքն բանից ցաւ և եղաւ, Օրհնեալ 'ի կանայս։ Երկրորդ՝ որ իրեն արտաքին խնամատար և պահպան ունենայ։ Երրորդ՝ չը լայ քի իւր միածին որդին ծնանելն ետքը առանց հօր, քարկոծուի հին օրինաց վճռով։

Ի կողմանէ քրիստոսի մատնելոյն ալ երեք պատճառ կայ։ Նախ՝ չի կարծուի՝ թէ ապօրինաբար է քրիստոսի ծնունդը, վասն որոյ այսպէս կրէ մեղադիրը. «Ի կուսէ ամուսնացեալ ծնանելով յաւէտ կամեցաւ կարծիս տալ՝ թէ ծնաւ 'ի կնոջէ առանց կուսութեան, քան յոչ ամուսնացեալ ծնանելով՝ կարծիս տալ պոռնկութեան»։ Երկրորդ՝ սովորական կարգաւ յայտնի ըլլայ՝ որ ցեղէ պիտի ծնանի, և պէտք էր որ Հայր ամուսնով մէկը ունենայ, քանզի հօրը ցեղը ցոյց կուտար ազգը, և ոչ եթէ միայն մօրը ցեղը։ Երրորդ՝ մօրմէն զատ արտաքին ուսուցիչ և պաշտպան մը ունենայ, որ և սուրբն Յովսեփոս կրէ. «Իմաստութիւնն աստուծոյ կարգաւորեաց, զի ամուսնացեալ սուրբ Կոյսն. որպէս զի ծնունդն յիւսի ծածկեսցի 'ի սատանայէ»։ Նշանակալ պատճառներքը տես 'ի գիրս Պասկիր առնից։

Հ. Ի՞նչ. Քրիստոս տէրն մեր ինչո՞ւ սրբուհի Կոյսը կին կանուանէ, մայր չըսէր։

Պ. Այդ հարցմանդ Մատթէոսի աւետարանին մեկնիչը՝ թէպէտ շատ պատճառներ կը խօսի, բայց մեզի մեկը միայն այս տեղ գիտնալ բաւական է։ Այսինքն՝ թէ տէրն մեր իրրև զտէր խօսելով իւր մօրը հետ՝ իւր տէրութիւնը և ստուգութիւնը ցոյց տալով կին կանուանէ. և ինքը զինքը որդի կանուանէ մօրը՝ ըստ որում մարդ էր, և ըստ մարդկութեան՝ ի մօրէ ծնեալ էր. բայց ըստ որում ստուգ էր, և ըստ ստուգութեան յաւիտենականաբար՝ ի Հօրէ ծընեալ էր, այդ պատճառաւ իւր մայրը կին կանուանէ, որ ցոյց տայ՝ թէ ինքն է ստեղծող մօր իւրոյ։

Այս մայր է տիրածինն իւր որդւոյն, բայց առաջին պատճառ չէ՝ իւր որդւոյն ծնելութեանը՝ բնական մօր պէս. քանզի մարդկային բնութեան միաւորութիւնը յանձն բանին՝ բնական կարգաւ չէր՝ այլ գերբնական։

Այդ՝ սրբուհի Կոյսը թէպէտ ասոյգ մայր էր քրիստոսի՝ այսինքն բանին մարմնացելոյ, բայց որովհետև բնականաբար մարդ էր, վասն որոյ չէր կրնար գերբնական ներգործութիւն բանին միաւորութեան և մարմնոյն յաւաջ բերել՝ եթէ ոչ իրրև երկրորդական պատճառ. ուստի այս մտօք կին անուանեց քրիստոս իւր մայրը։

Հ. ԻԵ. Որ քր Կուսին հասակը քանի՞ տարուց էր վերափոխման ժամանակը։

Պ. Ի արդարեւ կըսեն՝ թէ յիսուն եւ ութ տարեկան էր վերափոխման ժամանակը. քանզի երբ յղացաւ զքրիստոս տասն եւ չորս տարեկան էր, եւ նորին հետ մնաց երեսուն եւ երեք տարի, եւ քրիստոսի մահուանէն մնաց աշխարհիս վրայ տասն եւ մէկ տարի։

Հ. ԻԶ. Արբազան հաղորդութեան խորհրդոյ հացին վրայ սուրբ պատարագ մատուցանելէն ետքը՝ ինչո՞ւ սուրբ հաց կըսուի։

Պ. Ի՞նչ արբազան խորհուրդը՝ որովհետեւ մասն հաւատոյ է, եւ բոլոր սուրբ եկեղեցիք եւ ուղղափառ սուրբ վարդապետք կը վկայեն, թէ պատարագելէն ետքը հաց եւ գինի չէ, այլ մարմին եւ արիւն յիսուսի քրիստոսի. ինչպէս որ այս խորհուրդը ինքն հաստատեց իւր անսուտ բերանովը, «Թէ հացն՝ զոր ես տայց, մարմին իմ է, զոր ես տայց վասն կենաց աշխարհի». (Յովհ. գ. 52)։ Սակայն հաց որ կըսուի, ո՛չ թէ գոյացապէս հաց է՝ այլ ըստ պատահմանց. պատահմունք բաւական այսպէս իմացիր, որ հացին վրայի գոյնը՝ չափը՝ համը՝ ձեւը՝ պատահմունք կըսուին. եւ հացին հացի դիտութեան տեսակը՝ գոյացութիւն կըսուի։ Ի՞նչ պատահմունքներըն աստուած պահելով, հացին գոյացութիւնը կը փոխէ, որ աստուծոյ ամենակարող զօրութեանը գործն է։

Հ. ԻԷ. Պատարագիչ քահանայն երբ Էական բանը կրկնէ առ բրբ խորհրդոյն վրայ, արդեօք այն ժամանակը կը լայ գոյութիւնս հացին և գինւոյն՝ ի մարմին և յարիւն տեառն, եթէ ժամանակ մը եւոքը, կամ ուրիշ արարողութեան ժամանակ։

Պ. Ասդ հարցմունքիդ վրայ գիտունները շատ վիճաբանութիւններ ըրած են, բայց ձեր անդորրութեանը համար համառօտ մը այսպէս իմացուցնեմ, որ առ բրբ պատարագը սկիզբէն մինչև վերջը քրիստոսի կենդանութեան անօրէնութեանց յիշատակութիւն է, և վերջապէս իւր անարատ մարմինը և պատուական արիւնը ի թողութիւն մեղաց մեզի տալուն խորին խորհուրդն է։

Ասդ՝ պատարագիչ քահանայն առ Հայր աստուած կաղօթէ, և կը յիշատակէ որդւոյն միածնին տալը իւր մարմինը և արիւնը՝ յայտնապէս ըսելով առ բրբ խորհրդոյն Էական բանը, թէ "Առէք կերէք այս է մարմին իմ". և թէ "Արբէք ի սմանէ ամենեքեան՝ այս է արիւն իմ". և առ ի յիշատակ իւր մեզի պատուիրեաց ադելը միշտ կատարել այս խորհուրդը. և ապա գոհութիւն կը մատուցանէ՝ որ մեր անարժանութիւնը այսպիսի անհաս որ խորհուրդ մատուցանելու արժանի ըրիր քու մարդասիրութիւդ. ուստի կը խնդրէ՝ առ բրբ հոգւոյն զօրութեամբ այն առաջի եղեալ հացը և գինին ճշմարտապէս փոխարկել ի մարմին և յարիւն տեառն մերոյ և փրկչին յիսուսի քրիստոսի։

Լ. Քրդ՝ սուրբ խորհրդոյն էական բանք միանգամ չասվի՝ չի կատարիր խորհուրդը, վասն որոյ նոյն էական բանին սկսեալ ժամանակէն միանգամ՝ ի բանն «փոխարկելով հոգւոյդ քով սրբով», կը լայ գոյափոխութիւն հացին և գինւոյ՝ ի մարմին և յարիւն յիսուսի քրիստոսի։ Լաւ որով հետև՝ ի յաստուած անցեալ և սրբուն ժամանակ չի կայ. այլ զամենայն ներկայաբար գիտէ և ճանաչէ, վասն որոյ այս բաներս մեր մտաց ըմբռնեմանը կոչմանէ է. ուստի հայելով անեղ և անժամանակ աստուծոյ անուանման կարողութիւնը՝ ժամանակ չեւ կրնար հաստատել, թէ այս հիշ ժամանակ կամ այն հիշ ժամանակ կը լայ։

Հ. Ի՞նչ. Լոսի լաղաար մարդկանց հաղորդութիւն տալ արժանի է։

Պ. Լոսի լաղաար բաժդ ներկու կերպ է. ոմանք սկսար միոք ուներնալով՝ սխալար կըսվին, բայց կրնան սորվիլ հաւատոյ խորհուրդը և պատիւը, այսպէս ներքին շարգիրվիր սուրբ հաղորդութիւնը. և ոմանք ամենեին բանականութիւն չունին, միայն կերպարանքով մարդ են, թէ որ ի ծնունդ են այնպէս են, պէտք չէ հաղորդութիւն տալ. բայց եթէ սուրբ հաւատքը ընդունելն ժամանակէ մը ետքը պատահած ըլլայ այդ դիպուածը, պէտք է տալ՝ եթէ փոխելու կամ թերքնելու երկիւղ մը չի կայ նէ։

Հ. ԻԹ. Քանի՞ յատկութիւն պէտք է եկեղեցական խորհրդոյն կատարելութեանը։

Պ. Որբ և ուղղափառ հարցն հետևելով, պէտք է նիւթ՝ առատակ՝ գիտաւորութիւն՝ և օրինադրեալ պաշտօնեայ խորհրդոյն՝ հանդերձ սուրբ հաւատով։

Հ. Լ. Ի՞նչ պիտի ըլլայ նիւթը։

Պ. Նիւթն այն է՝ որ բան իւրաքանչիւր խորհրդոց՝ քրիստոսի կացուցման կերպովը՝ սուրբ եկեղեցին յատկացոյց. ինչպէս մկրտութեան խորհրդոյն՝ ջուրն նիւթ յատկացոյց. պատարագին խորհրդոյն՝ հացն և գինին, և այլն։

Հ. ԼԱ. Տեսակը ի՞նչ է։

Պ. Տեսակը խօսքին ձևն է, որ 'ի քրիստոսէ կացուցաւ. ինչպէս սուրբ պատարագին բանին ձևն է, «Առէք կերէք այս է մարմին իմ. և արբէք 'ի սմանէ ամենեքեան այս է արիւն իմ»։ Այսպէս է և միւս խորհուրդներուն։

Հ. ԼԲ. Գիտաւորութիւնը ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Պ. Ասածելու կամքն ունենալ զայն առնելոյ, զոր առնէ եկեղեցին։

Հ. ԼԳ. Հերետիկոս քահանային ըրած պատարագը արդեօք ընդունելի կըլլայ։

Պ. Թէ որ քահանայն Արիոսի հետեւող է ընդունելի չէ իւր պատարագը, քանզի Արիոս պատարագված քրիստոսի աստուածութիւնը ուրացաւ։ Թէ որ Եւնոմիոսի հերձուածոյն հետեւող է՝ այն ալ ընդունելի չէ, քանզի Եւնոմիոս հոգւոյն սրբոյ աստուածութիւնը ուրացաւ՝ որ կատարելագործողն է ամէն խորհրդոց։ Թէ որ Ապողինարի հերձուածոյն հետեւող է՝ և ս ընդունելի չէ, քանզի Ապողինար՝ քրիստոսի բանական հոգին ուրացաւ։ Այսպէս իմացիր և ուրիշ հերձապետաց հետեւող քահանայից պատարագը, որոնք այս հերձուածողութեանց նման հերձուածողութիւն կունենան։

Հ. ԼԴ. Մեղաւոր վարդապետ ոմանք կըսեն, թէ խորհուրդը կատարողին վրայ՝ եթէ հաւատք և սրբութիւն շնորհք չըլլայ նէ՝ հոգ չէ. քանզի ամէն մարդ կրնայ խորհուրդ կատարել, թէ հերձուածող ըլլայ՝ թէ անհաւատ՝ թէ չար՝ թէ բարի, միայն յաւուրկ կամ հաւարակ գիտաւորութիւն ունենայ՝ այնպէս ընել, ինչպէս որ կընէ եկեղեցին։

Պ. Չար պաշտօնեաքդ խորհուրդ կատարելը բացարձակապէս չարդիւրիր. քանզի կըսուի թէ ախտաւոր բժիշկն ալ երբեմն կրնայ հիւանդ բժշկել։ Այլ անհաւատը՝ որ սուրբ երբոր-

գութեան հաւատոյն ծանօթութիւն չունի, և միայնութեան խորհրդոյն գունդը սուրբ եկեղեցին չէ մտեր, կարող չեմ ասել թէ կրնար խորհուրդ կատարել. քանզի սուրբն Կիպրիանոս կըսէ թէ անհաւատից կատարած խորհուրդը խորհուրդ չէ, այլ ծաղրածութիւն խորհրդոյ։

Հ. ԼԵ. Ուրացող քահանային կատարած խորհուրդը ի՞նչպէս է։

Պ. Քահանայական կարգին կնիքը անջնջելի կը մնայ ուրացող քահանային վրայ. հարկ եղած ժամանակը կրնայ կարգին զօրութեամբը խորհուրդ կատարել. բայց շնորհք չի կրնար բերել իւր գործած գործէն։

Հ. ԼԶ. Ժամարար քահանայն երբ սուրբ հացը կը բաժանէ, քրիստոսի մարմինն ալ բերկեալ կիմացվի մի։

Պ. Յակոբ աստուածաբանն ընդ ամենայն ուղղափառ վարդապետաց կըսէ, թէ «Բերկմամբ նշխարին՝ ոչ բերկանի, ոչ կրէ, և ոչ ցաւի մարմնին քրիստոսի. որպէս բերկմամբ հայելեւոյն՝ ոչ բերկանի ծագեալ լոյսն 'ի վերայ նորա»։

Հ. ԼԷ. Դրոշմին խորհուրդը հնարք է որ միւսանգամ ըլլայ։

Պ. Ա՛չ. քանզի աստուածաբանք կըսեն, թէ Աստուծմ՛ տուեալ լինի հնոյք, ո՛չ է կարելի կըրկնել. և արդ՝ յերիս խորհուրդս տուեալ լինի հնոյք, այսինքն՝ ի խորհուրդ մկրտութեան, դրոշմին, և կարգին. վասն որոյ ո՛չ կարեն կրկնիլ։

Հ. ԼԸ. Քահանայ մը եթէ միայն էական բանը ըսէ հացին և գինիին վրայ՝ ի խորհուրդ սուրբ պատարագին, և մուս աղօթքները չըսէ. արդեօք այն խորհուրդը կը կատարի։

Պ. Կը կատարի կըսեն աստուածաբանք. բայց այնպիսի քահանայն մահացու մեղք կը մեղանչէ։

Հ. ԼԹ. Եւ որ նեղ ժամանակ մը հարկ ըլլայ, հնարաւոր է որ այն գործը առանց մեզաց ըլլայ։

Պ. Ոչ արդարապէս չէ՛ կըսեն. քանզի հարկաւորութեան ժամանակ առանց մեզաց միայն մկրտութիւնը կըլլայ էական բանիւ, բայց պատարագին խորհուրդը չըլլար։

Հ. Խ. Ի խորհուրդ սուրբ պատարագին՝ կը հաստատեմք, որ, սրանչելեօք հացին և գինւոյն պատահմունքը կը մնայ, այսինքն գոյնը՝ համը՝ չափը՝ և այլն. բայց հացին և գինւոյն գոյացութիւնը չի մնար. այս խորհրդոյն բնականաբար օրինակ մը կրնաս տալ, որ խելքս հասնի։

Պ. Խմաստասիրական ընդհանուր կանոն է, որ սկզբնական պատճառը երկրորդ պատճառէն աւելի ներգործութիւն ունի պատճառեալ իրին վրայ։ Այսոր նշանը այն է որ՝ երբ երկրորդ պատճառը իւր գործութիւնը կը վերցուցնէ իրմէ պատճառեալէն, սկզբնական պատճառը ամբողջ կը պահէ նոյն իրը. ինչպէս ծնած մարդուն երկրորդ պատճառը իւր ծնողն է, և առաջին սկզբնական պատճառ ծնողեանն աստուած և երկնից լուսաւորաց գործութիւնքն են. և երբ կը վերցուի երկրորդ պատճառը՝ որ է ծնողն, պատճառեալը՝ այսինքն ծնեալ մարդը չի ապականիր, քանզի առաջին սկզբնական պատճառէն ևս կառնէ իւր գործութիւնը, և անով կը պահուի։

Այսպէս իմացիր և քու հարցմունքիդ պատասխանը. պատահմունք բաւական պատճառեալ բան մի է, և իրեն երկրորդ պատճառը գոյացութիւնն է. բայց սկզբնական պատճառը աստուած է. ուրեմն կրնայ աստուած պահել պատճառեալ իրը՝ որ է պատահումն, երբ երկրորդ պատճառը կը վերցուի՝ որ է գոյացութիւնն. ուստի առանց ամենայն կարծեաց կրնայ, թէ կարող է աստուած պահել զամենայն պատահմունս առանց ենթակայի, այսինքն գոյացութեան։

Հ. Խնդ. Թէ որ հացին և գինիին պատահմունքները կը մնան, և գոյացութիւնները կը վերցուին, կերևայ թէ առ աչք կամ առուերի

նման բան մը կը ձևանայ Հշմարիտ խորհուրդը. քանզի Աբրահամ կըսէ, «Մեծ մասն գիտէ ոչ մեզ զգինին՝ պատահմունքն ընձեռնեն». ապա եղաւ որ առանց գոյացութեան պատահմունք ցոյց տալ, խաբէութիւն չէ՞ մի։

Գ. Արդեաւ ոչ է՞ չէ՞. քանզի եթէ գոյացութիւնը վերցուի, հարկ է որ պատահմունք ները մնան. որուն համար աստուածաբանք շատ պատճառներ կը խօսին, որոց գլխաւորը դնեմք այս ոչ։ Այս խորհուրդը հաւատոյ խորհուրդ է, և հաւատք ըստ ծնիս յանձնութիւն է. ինչպէս բանք թէ, ցերեկ ժամանակ մէկը կըսէ քեզի, թէ արեգակը ծագեր է, ոչ անալով՝ հա՛ կըսես, այս հաւատք չէ՞ այլ գիտութիւն. բայց թէ որ մէկը ըսէ, թէ այս արեգական կառավարը՝ ընդհանրագոյն ոչերութիւն մի է ամենն ստեղծուածոց վրայ, թէ որ ասոր հա՛ ըսեմք՝ չի ոչ անալով. այն ժամանակը հաւատք է, որովհետև այն բան ընդհանրագոյն ոչերութիւնը աչքք չեմք ոչ անար։

Արդ՝ եթէ քրիստոսի մարմինը յայտնապէս մը երևար յաւուրկ կերպով մը ոչ դանուին վրայ, այն ժամանակը հաւատք չէր ըսվեր, այլ յայտնապէս պայծառ ոչերութիւն. ուրեմն հարկ է՝ որ քրիստոսի մարմինը՝ հացին պատահմանց ներքև պահվի, որով հաւատք ըսվի։ Դարձեալ՝ այս խորհուրդս խորհուրդ հաւատոյ կըսվի, և հաւատքը ոչ եթէ մեր զգայութիւններէն վերէ, այլ մտքերնուս ալ վերէ. ուստի պէտք է ըլլալ այս խորհրդոյս մէջ այնպիսի բան մը, որ 'ի վերէ

ըլլայ քան զմիտս և զզգայութիւնս. և մարմնոյն քրիստոսի հացին փոքր քանակութեան ներքև ըլլալը ի վեր է քան զմիտս. և որովհետև հացին պատահմանց ներքև՝ որ զգայութիւնը կը տեսնայ, հացի գոյացութիւն չի մնար, այս ալ զգայութենէ վեր է. ուրեմն պատշաճ է՝ որ հացին պատահմունքը առանց ենթակայի ըլլայ։

Այս այս խորհուրդը հոգևոր կերակուր կանուանի. ի՞նչ հոգևորութիւն կը մնար, թէ որ պատահմունքը մարմնաւոր գոյացութի ունենար։

Է. Խբ. Այսպիսակոպոս ձեռնադրութեան ժամանակը աւետարանը ինչո՞ւ համար գլխուն վրայ կը դնեն։

Պ. Ձեռնադրիչին ցոյց տալու համար, որ իւր ամէն պարտմունքին մէջ սուրբ աւետարանին պատիւը գերազանց պահէ. և միշտ իւր մտացը մէջ անոր հրամանները ներկայացրէ, և անով աստուածպաշտութեան վճռոնները տեղեակ ըլլայ, և աւետարանը բոլոր աստուածային գրութիւնքներէն առաւել յարգի ունենայ։ Այս մեկնութիւնը սուրբ Դիոնեսիոս Արիոպագացիէն առվեցանք, որ իւր աստուածաբանութեան մէջ աստուածագործութիւն կանուանէ սուրբ աւետարանը, որովհետև աստուածային գործքը կը ճառէ, և աստուածագործ մարդեղութեանն քրիստոսի խորհուրդը կը յայտնէ։

Հ. ԽԳ. Կարգաւորութիւն հրաման կայ մի ամուսնացելոց հետ կամ օտար կանանց հետ բնակիլը։

Պ. Նիւզելական Նիկիոյ սուրբ ժողովը՝ այսպէս կը հրամայէ։ Արգիլեալ է ամենեքին համաբնակութեան եպիսկոպոսին՝ քահանային՝ սարկաւագին և այլոց ամենեցուն եկեղեցականաց՝ ընդօտար և ներքսամուծեալ կանայս. միայն թէ կամ մայր լցնէ, կամ քոյր, կամ հօրաքոյր։ Այս մերս այնպէս է, քանզի սատանային թուն կերակուրը ընտրեալ մարդիկն են, որ մէկը որսալով՝ շատերն ալ կասկածի մէջ կը ձգէ։

Հ. ԽԴ. Աշխարհական մարդ մը քահանայութեան ինչ ըլլալը չի գիտնալով, և այլոց բրնութեամբ քահանայ ըլլայ, յետոյ իւր անարժանութիւնը գիտնալով, արդեօք կրնայ անպարտ ընել ինքը զինքը ոգիտութեան պատճառաւ։ Այնպէս ձեռնադրողը՝ չի գիտնալով ձեռնադրածին անարժանութիւնը, անպարտ կըլլայ մի։

Պ. Այդ հարցմանդ պատասխանը Յոհան Ոսկեբերանէն առրմէ, որ այսպէս կըսէ. "Ամէն ընտրեցանին, չէ՞ նոցա բաւական յարդարութիւն՝ "ասելն, ոչ ինքնակոչ ինչ եկի, ոչ զգործն ինչ "քննեցի և ոչ առի ետու։ Այնպէս և ոչ ձեռ"նադրողացն երբէք օգնեսցէ ինչ՝ եթէ ասաս"ցէն, թէ մեք զձեռնադրեալսն ոչինչ գիտէ"աք. այլ վասն այնորիկ մեծ և սս ընկեն յանցան"

«քրն, զի զոր ոչն ճանաչէին՝ ի մէջ ընծայե-
«ցին, և որ պաշտպանու թիւն իմն երևի լինել,
«նոցն առաւելու զրամբաստանեն։ Ո՛ւռ յաղա-
զ ըս քահանայու թեան։

Հ. ԽԵ. Յովհաննէս Մկրտչի ըրած մկրտու-
թիւնը՝ արդեօք խորհուրդ կը համարուէր։

Պ. Կատարմամբ իւրաքանչիւր խորհուրդ էր, քանզի
խորհուրդն է նշան սուրբ իրաց. և որովհետև
Յովհաննու մկրտութիւնը՝ քրիստոսի մկրտու-
թեանը նշանակ էր՝ որ է սուրբ իր, ուստի այս
մտօք խորհուրդ էր։ Այլ որովհետև նշանակ
էր շնորհաց՝ և ոչ պատճառ շնորհաց, չբաւիր
կատարեալ խորհուրդ, քանզի հոգի չէր տար. և
որովհետև Յովհաննէս Մկրտչէ մկրտուողներ-
ուն ամենագամ մկրտութեան առաքելներին, ուրեմն
խորհուրդ չէր, քանզի խորհուրդ ըստ դ ամենա
գամ չբլլար։

Հ. Խզ. Արեամբ մկրտիլը, այսինքն նահա-
տակ ելլալը առանց խորհրդական մկրտութեան՝
բաւական կելլայ փրկութեան։

Պ. Այն՝ որ արեամբ մկրտութեան կը մկրտ-
ուի, ամենեն մեղքերէն կարձակուի, և ամենեն պա-
տիժէն կազատի, և արքայութեան արժանաւոր
կելլայ. և այս ոչ եթէ չափահասից միայն յա-
ռուկ է՝ այլև տղայոց. քանզի տղայք՝ թէպէտ

բանականութիւն շունչին անձնիշխան կամաց սո-
փորութեամբ՝ եթէ քրիստոսի անուանը համար
նահատակվին, բայց արդարութեան արժանաւոր
կըլլան. այսպէս կը վկայեն սուրբ գրքերն։

Հ. Խէ. Հնարք է աղջայն մկրտել իւր մօրը
փորէն չի ծնած։

Պ. Ա՛չ. քանզի Պօղոս առաքեալ ի գիրս Կորն-
թացւոց կըսէ. «Բայց ո՛չ նախ հոգեւորն, այլ
շնչաւորն և ապա հոգեւորն». իսկ վերոյիշեալ ծը-
նունդն է հոգեւորական մկրտութիւնն. ապա
պէ՛տք չէ հոգեւոր ծնունդը մարմնաւոր ծնուն-
դէն յառաջ առլ։

Հ. ԽԸ. Թէ որ երկու քահանայ մէկ տեղ
ըլլան, մէկին ձեռքը կոտրած՝ և մէսրը համր,
կրնա՞ն ասոնք երախայ մը մկրտել. իբր թէ մէկը
խորհուրդը ընէ լով, և մէսրը երախայն ջուրը
ընկղմէ լով։

Պ. Ա՛չ. քանզի մկրտութեան խօսքին ձեւէն
յայտնի է, որ մէկ հոգի պիտի ըլլայ խորհուրդը
ըսող՝ և երախայն ջուրը ընկղմող. որ կըսէ՝
Ես մկրտեմ զքեզ. յայտնի է որ՝ մէկ մարդ մի
է ըսողը և գործը կատարողը։ Այսպէս կուսա-
ցանեն սուրբ գրքերն։

Հ. Խթ. Լրդեաք սրբոց բարեխօսութիւնը ընդունելի է առաջի աստուծոյ։

Պ. Որբ Գրիգոր Նարեկացին այսպէս կը հրամայէ, սրբոց բարեխօսութիւնը մեզի միջնորդ ունենալ առաջի աստուծոյ, ինքն աստուած վկայեաց, և ասոյց. ահա Նարեկացիին վկայութիւնը. «Զորոց (այսինքն սրբոց) կերպարանս և յիշատակս անուանցն աղաչել՝ աստուած խակ վարդապետեաց, և նորոք հաճութիւն 'ի մէջ խառնութեան՝ արարչիդ բան լուսաւորեաց»։ Թէ որ ըսել կամիս, աստուած ինքը ասոյց և վկայեաց, թէ սրբոց բարեխօսութիւնը ընդունելի և հաճոյ է իրեն, ահա վկայութիւն. «Յօր ծառայ արասցէ աղօթս վասն ձեր. զի թէ ոչ նմա ակն առեալ էր, և թէ ոչ վասն նորա էր, կորուսեալ էր իմ արդեաք զձեզ»։ (Յոբ. խբ. 8)։ Լսես աստուած կերևայ Աբրահամ ելքայ, և Սառայի համար կըսէ, «Արձակեա զկինդ յայր իւր, զի այր մարգարէ է, և արասցէ աղօթս վասն քո՝ և կեցցես»։ (Ծննդոց. ի. 7)։

Լսատուածաձնի բարեխօսութիւնը՝ Ջուրը գինիի փոխել սրվաս հարսանիքին մէջ՝ որ 'ի կանայ Գալիլեացւոց. (Յովհ. բ. 9)։ Որբ Սան փանենոսի աղօթքով Սօղոսը՝ Պօղոս եղաւ։ Ի ներջապէս սրբոց բարեխօսութիւնը ընդունելի ըլլալը՝ կախարդ Սիմոնը անգամ գիտցաւ, և ըսաւ առաքելոց, «Աղաչեցէք դուք վասն իմ զտէր»։ (Գործք. ը. 24)։

Հ. Ծ. Հրեշտակները կամ սուրբերը որո՞նց համար կրնան բարեխօսել։

Պ. Հրեշտակները կամ սուրբերը չեն ցաւիր դատապարտեալ մեղաւորաց կորստեանը վրայ. քանզի աստուծոյ կամաց լրումը (այսինքն արդարութեան վճիռը) դատապարտելոց վրայ տեսնելով՝ կը հանգչին և կուրախանան։ Այլ կը՝ նան բարեխօսել ոմանց համար, որոց ապաշխարութիւնը կիսատ մնացեր էր կենդանութեան ժամանակը՝ մահը արագ հասնելով, և նոր մեղք ու զօրնեղութեան կը բարեխօսեն. վերջապէս աստուածասէրս մարդիկ՝ թէ կենդանութեան ժամանակին և թէ յետ մահուան՝ հրեշտակաց և արքաց բարեխօսութիւնը արժանի կը լան։

Հ. ԾԱ. Սուրբ միւռոնը մարմնաւոր ախտերու՝ իրրև դեղ գործածել արժա՞ն է մի։

Պ. Ի գիրս կանոնաց այսպէս գրված է. «Մի՛ իշխեսցէ քահանայն զմիւռոնն 'ի պէտս դեղոց մերձենցուցանել, կամ յախանջս, կամ յաչս, կամ յանուս, և որ յանդգնի՝ նզովեալ է»։

Հ. ԾԲ. Լուսեղեցական ասմունքներուն կարգը ի՞նչպէս մնաս սուրբ աստուածը։

Պ. Այսպէս կաւանդեն վարդապետք, թէ հնագոյն էր քրիստոսի աստուածային մարմինը խաչէն իջեցնելէ հոգին աւանդելէն ետքը. քանզի

կրակի նման կայծակունք կելլային բեւեռնեբուն վերքերէն՝ եւ ակռով վիրաւորված կողէն։ Եւ յետոյ Յովսէփ Արիմաթացին ծունկ չոքելով ձեռքերը տարածեց, եւ աղօթել սկսաւ այսպէս ասելով. "Սուրբ աստուած, սուրբ եւ հզօր, սուրբ եւ անմահ, որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛ մեզ։" եւ այսպէս երեք անգամ կրկնելով քրիստոսի մարմինը խաչէն իջեցուց, ուստի առաքեալներն ալ կանուն գրին այս աղօթքը ասելը։

Եւ սուրբ աստուածածնի վերափոխման ժամանակը՝ որովհետեւ Բարթուղիմէոս առաքեալ հոն չէր, եւ երեք օրէն եւաքը եկաւ, եւ բատ բաղձանաց իւրոց աստուածածնի գերեզմանը թացին՝ մարմինը տեսնելու համար, բայց մարմինը հոն չէր, քանզի յերկինս վերափոխեալ էր. յայնժամ Թովմաս առաքեալ այսպէս աղօթեց. "Փառաւորեալ եւ օրհնեալ միշտ սուրբ կոյս աստուածածին Մարիամ՝ մայր քրիստոսի, մատո՛ զաղաչանս մեր որդւոյ քո եւ աստուծոյ մերոյ։" Եւ այս բանն ալ առաքեալները առին՝ Յովսէփայ ասած Սուրբ աստուածին հետ կցեցին, եւ այն ժամանակէն մինչեւ ցայժմ ասվիլ սկսաւ եւ կենդանեցնելուն մէջ։ Այսպէս կը վկայէ մեր Սիմէոն Կամուրջիկոսը Պարսամաշար անուն գրքին մէջ։

Հ. Ծ. Գ. Ա Երկին յարութեան օրը՝ յարութիւն առնողները, ինչ հասակաւ կամ ինչ որպէ-

սուտ թեամբ որ մեռանի՞ նէ, այնպէ՞ս պիտի յարու-
թիւն առնէն, եթէ ուրիշ կերպիւ։

Պ. Ի՞նչ մարդ մը ինչ կերպ մարմնով մե-
ռանի՞ նէ, այն կերպով յարութիւն չի՞ պիտի առ-
նէ. քանզի ցորենը՝ մերկ հատ մի է, կիյնայ հո-
ղին մէջ և կը մեռնի. բայց այնպէս չի բուսանիր,
այլ հագուած և զարդարուած։ Այնպէս յարու-
թեան օրը՝ ոգին և ձերը կարիքի հատակաւ
յարութիւն պիտի առնեն՝ ըստ նմանութեան
հատակին քրիստոսի. (Եբէ-ա-ց. գ. 13)։

Հ. Ծ. Դ. Լուսաւորչ կատարելն յարութիւնը
ամենայն ուղղափառք. բայց քիչ մը անհաւատալի
կերևայ հնձի. քանզի շատ տարի բրէն գոյացած
բան մը, որ ապականի՝ մինչև իւր առաջին նիւ-
թին փոխուի, ի՞նչպէս կը նորոգի, և ամբողջ
մարդ կը լայ։

Պ. Հնիրաւի այդ ըսածդ բնութեան գործ
չէ. թէ որ բնութիւն գործ ըլլար, պէտք չէր՝ որ
հաւատոյ մասն ըսէր, և հարկ էր՝ որ ամենայն
ազգք և ազգեր հաւատային. բայց որովհետև
բնութեան առաջնորդն է այդ գործը կատարողը,
և ինքը մեզի կը վկայէ՝ թէ յարութիւն պիտի
տամ ամենայն ազգի մարդկան, ուրեմն աստուծոյ
կարողութիւնը նայելով՝ հիշ բան մը չէ։ Բնու-
թեան գործը և աստուծոյ գործը՝ այս զանա-
զանութիւնը ունին. առանց հօր և մօր՝ յայտնի
է որ, ծնունդ չըլլար, ահա բնութեան գործ.

բայց Աղամ առանց հօր և մօր կատարեալ մարդ ըլլալով աշխարհ եկաւ, ահա աստուծոյ գործ. ուրեմն կարօղ է աստուած վերոյհիշեալ ապականեալ մարմինը։

Է. ԺԵ. Շատ մարդիկ կան, որ մարդու միս կուտեն, և այն միսէն անուանդ ուներնալով զաւակ կը ծնանին. եթէ ըսածիդ պէս յարութիւն կայ, պէտք է որ այն կերուած միսը շատ անձի վրայ բաժին ըլլայ, որ այս ալ անյարմար բան մի է. ուրեմն յարութիւն չի կայ։

Պ. Պէտք չէ՝ որ մէկ մարդ մը բոլոր կենացը մէջ՝ ինչ որ ուներ նիւթականապէս՝ յարութեան օրը միւսանգամ առնէ. այլ այնքան մը որ՝ բաւականութիւն ուներնայ կատարեալ հասակին։ Եթէ որ կատարեալ հասակին բաւականութիւնը բան մը պակսէց. ինչպէս ըսեմ թէ տղայութեան ժամանակը մեռաւ, կամ անդամոց կոզմանէ պակասութիւն ուներցաւ, աստուածային կարողութիւնը կրնայ ուրիշ տեղէ լեցնել. ինչպէս բնութիւնը ուրիշ տեղէ կը կատարէ ծնեալ տղային հասակը՝ բաց ի հօրէն և ի մօրէն. նոյնպէս թէպէտ ոմանք մարդու միս կուտեն, հարկ չէ որ յարութիւն առած ժամանակը այն միսն ալ իւր մարմնոյն մէջ երևայ. քանզի մարդոյն միսը միշտ կը ոչնչանայ բնական ջերմութեան զօրութեամբը՝ և դարձեալ կաձի. բայց կերուած միսը՝ որոյ միս էր,

իրեն յետ յարութիւն կառնէ , թէ որ պակաս մնայ մարմնոյն լրութիւնը , աստուծոյ զօրութիւնամբը կը կատարի՝ ինչպէս որ ըսինք։

Հ. ԺԶ. Ո՞եր հաւատքին զօրութիւնը նայելով թէ որ քրիստոսիս կազմութիւնքը ի մեզաց և ի մահուանէ , պէտք է որ անունք միայն փրկութիւն արժանի ըլլան , որոնք որ հաղորդ եղան քրիստոսի հաւատոյն և խորհրդոցն . բայց շատերը հաղորդ չեղան քրիստոսի հաւատոյն , ուրեմն անունք յարութիւն չենառնէր։

Պ. Արդեն միսածին անոր համար մարդկային բնութիւն առաւ՝ որ նորոգել տայ . և բնութիւն պակասութիւն ինչ որ կայ՝ յարութիւն օրը պիտի նորոգվի , և ամենայն մարդիկ յարութիւն պիտի առնեն . բայց կատարելապէս չեն նորոգվիր ամենն մարդկանց պակասութիւնքը , այլ միայն անունց՝ որք քրիստոսի հաւատոյն արժանի գտնվեցան . ինչպէս սրբազան առաքեալը կըսէ , "Ամենեքեան յարիցուք՝ այլ ոչ ամենեքեան նորոգեսցուք"։ (Ա՝ Կորնթացւոց . ԺԵ . 51)։

Հ. ԺԷ. Լրթէ ընդհանրապէս ամենեսեան յարութիւն պիտի առնենք , ինչո՞ւ կըսէ Դաւիթ մարգարէն , թէ "Ո՛չ յարիցեն ամբարիշտք ի դատաստան"։ (Սաղմոս . ա . 5)։

Պ. Դաւթի խօսքը այսպէս իմացիր . "Ո՛չ

յարիցն՝ ամբարիշտք ՝ի դատաստան» , այսինքն՝ ՝ի դատաստան քննութեան՝ այլ ՝ի դատապարտութիւն . քանզի հիմակվընէ դատապարտեալ են . ինչպէս որ արուեստէր մէկը որ բանտը կըլայ , վերջապէս երբ կը հանեն դատուորին առանը նէ , դատաստանի համար ելլալ չըսիր անոր , այլ յետոյն վճիռը լսելու համար . այս է Դաւիթ մարգարէին խօսքին միտքը։

Եթէ մարգարէներէն վկայութիւն կուզես . ահա Յօր երանելին կըսէ , «Գիտեմ զի մշտընջենաւոր է՝ որ ըստանելոցն է զիս յերկրէ յարուցանել» . (ԺԹ . 25)։ Եւ Եսայի մարգարէն կըսէ . «Տեսջիք և խնդացիք սիրտք ձեր , և ոսկերք ձեր իբրև զդալարի զուարճացիք , և ծանիցի ձեռն տեառն երկիւղածաց իւրոց (ահա յարութիւն արդարոց) , և սպառնացի անհաւատից , (ահա յարութիւն մեղաւորաց)»։

Եւ ի՞նչ պէտք է մեզի մարգարէներէն վկայութիւն մուրալ . ահա տէրն մարգարէից ինքն կըսէ . «Եկեսցէ ժամանակ՝ յորում ամենեքին որք ՝ի գերեզմանս կայցեն , լուիցեն ձայնի նորա , և եկեսցեն արտաքս . որոց բարիս գործեալ իցէ՝ ՝ի յարութիւն կենաց , և որոց զչար արարեալ ՝ի յարութիւն դատաստանաց» . (Յովհ . Ե . 28)։ Ահա ամենեքին կըսէ , և ո՛չ թէ ոմանք։ Եւ որոց բարիս գործեալ իցէ , ահա արդարոց համար կըսէ . և որոց զչար արարեալ , մեղաւորաց համար կըսէ։

Հ. ԺԸ. Հաւանեցայ բուծնեբուդ, բայց կը-սեն՝ թէ դատաստանին եղբը փառքն ալ յաւիտենական է՝ տանջանքն ալ. թէ որ աստուծոյ դատաստանը արդար է, ակ՛ար չէ պատիժը մեղքէն շատ ըլլայ. քանզի այնպէս գրած է սուրբ գրոյն մէջ. «Ըստ չափու յանցանաց եղիցի և պատիժն». (Բ, Օրէնաց. իե. 2)։ Ի՞նչդ՝ յանցանքը ժամանակաւոր է, ինչո՞ւ պատիժը յաւիտենական պիտի ըլլայ։

Պ. Ոչ արդարապէս եկեղեցւոյ այսպէս կը-սեն. թէ որ մարդ մը քաղաքական օրինաց դէմ յանցանք գործէ հինգ տարի մը չափ, և քաղաքապետը իմանայ նէ՝ հինգ տարի արդեօք պատիժ կուտայ, եթէ շատ ժամանակի. և պատճառն ի՞նչ է, քանզի մեծին հրամանին դէմ յանցանք գործեց։ Իշխանաւորն մէկը որդան գերագոյն մեծութիւն ունենայ այն յանցաւորմարդուն վրայ, այնքան պատիժն ալ առաւել կը ըլլայ։

Ի՞նչդ՝ որդին մոռնին իւր անգին և պատուական արիւնը թափեց մեր մեղացը համար, և եթէ մի՛ սանգամ մեք ընդդէմ նոյն անգին արեանը և անհուն մեծութեանն աստուծոյ մեղադարտ գտնըվիմք նէ, աստուած՝ որ յաւիտենական է, յաւիտենական պատիժ կուտայ մեզի արդարութեամբ։

Հ. ԺԹ. Որբ վերնատանը մէջ եղած ընթրիքէն՝ արդեօք Յուդա հաղորդեցաւ։ Կամ որ կըսէ, «Թացեալ պատառ՝ ասոյ Յուդայիւ. այն թացեալ պատառը՝ ի սուրբ խորհրդոյն էր։

Պ. Ոչ արդարեօք կըսեն, թէ Յուդա ընդառաջելոց ընկալաւ հաղորդութեան սուրբ ծայրն խորհուրդը. բայց գիտնալ պէտք է, որ երբ Յուդա քրիստոսի ձեռքէն թացեալ պատառը առաւ, յառաջուց հաղորդեալ էր. քանզի այն պատառը քահանայագործեալ չէր։

Հ. Կ. Ծաղկազարդի շաբաթ օրը Ղազարու յարութեան յիշատակը կը կատարեմք, արդեօք այն օրը Ղազարոս յարութիւն առաւ։

Պ. Այն շաբաթ օրը չէր, որ քրիստոս յարութիւն տուաւ Ղազարու, այլ տասն և հինգ օր յառաջ էր. եւ ինքը Հրէաներէն հեռացաւ՝ Եփրայիմ քաղաքը գնաց, և անկէ Միւսանգամ Երիքով գնաց, և անկէ Բեթանիա՝ և հացկերոյթի կը նստի, և այն տեղը եղողներուն մէկը Ղազարոս էր. և երբ խմացան Երուսաղէմացիները՝ որ հրաշք տեսնալու արժանի եղած էին, միւս օրը առաւօտուն՝ արմաւենեաց ոստ առին և դիմաւորեցին, որ Ծաղկազարդին կիւրակէն է, ինչպէս կը վկայէ աւետարանիչը. «Յիսուս վեց աւուրքք յառաջ քան զզատիկն՝ եկն ի Բեթանիա՝ ուր էր Ղազար, զոր յարոյց յառաջնուն գալստեանդ։

Հ. ԿԱ. Արբոց խնդիրքը ասուած կը կատարէ. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետն ալ երևելի սուրբ էր, ինչու՞ համար չի ձգեց ասուած՝ որ նոյն տապանը տեսնայ։

Պ. Ընելորդ բան մի էր սուրբ Յակոբին այդ խնդիրքը. քանզի ասուածային անքաւ զօրութիւնը ցուցուցող սուրբ եկեղեցին է, որոյ օրինակ էր այն տապանը. ի՞նչ պէտք է բուն խակտանը ձգել, և երթալ օրինակը փնտրուել, որ կենդանիներու և անասուններու ժողովարան մի էր։ Նոյնպէս այս խնդիրքին աւելորդութիւնը անկէ յայտնի եղաւ, որ որքան լեռան ծայրը կը մօտենար, թմբուքիւն մը կուգար վրան, ետքը արթնցած ժամանակը ինքը զինքը լեռան ներքևը կը գտնար։ Դարձ այսու ամենայնիւ ամենևին ասուած զուրկ չի ձգեց իւր խնդիրքէն, այն տապանին փայտէն մաս մը պարգևելով հրեշտակի ձեռօք։

Հ. ԿԲ. Ընդե՞ր մինչև այն ժամանակը բոլոր տապանը ամբողջ մնացեր էր։

Պ. Յակոբ ասուածաբան դժուարահաւատալի է կրսէ, բայց կարելի է որ կտորները կար, և անկէ մաս մը տրուեցաւ սուրբ Յակոբին։

Հ. ԿԳ. Որ՞ց նշխարաց պաշտօն տալ կը վայլէ։
Պ. Դ՚Յապէս կրսէ սուրբն Յօհան Ոսկեբերան։

«Պարդապէր է ասուած , և բխոյս ընձեռէ
«մեզ փրկութեան պատճառս , հանդերձ այ-
«լովքն և զսոյն ճանապարհ երթայց մեզ , որ բա-
«ւական է յառաքինութիւն անդր հրաւիրել
«զմեզ , թողլով այժմ առ մեզ զսրբոցն ուխտաւոր։
«Բանդի յետ զօրութեան բանիցն՝ զերկրորդ
«գահ ունին շիրիմք սրբոցն , 'ի զարթուցանել
«առ 'ի նոցն նախանձ զհոգիս տեսողացն զնոսա։
«Լաւ յորժամ որ մերձ կայ այսպիսեմ տապա-
«նի , անդէն գերեզմիկս առնու զճաշակ զարդե-
«ցութեանն զայնորիկ։ Բանզի տեսութիւն
«տապանին՝ յինքն կալեալ զհոգին , յոգեշտակէ
«զնա և զարթուցանէ , և այնպէս իմն հիացու-
«ցանէ , որպէս եթէ ինքն իսկ որ 'ի նմա հան-
«գուցեալ կայ՝ 'ի վերայն աղօթս առնէ , և
«մերձ կայ և երևիցի։ Տե՛ս 'ի ճառն՝ որ 'ի
սուրբն Բարեղաս։

Հ. ԿԴ. Սրբոց նշխարքն ինչ տեսանելն ի՞նչ
օգուտ կը լայ։

Պ. Ոչն երանելոյ վարդապետն այսպէս կը
հրամայէ։ «Լցեալ ոք հասեալ 'ի վկայարան սրբ-
«բոց , այնպէս 'ի չափու ունի զանձն . որպէս
«եթէ ոք 'ի պատանեաց 'ի խրախճանի տեսանե-
«լով զդասախարակն՝ զի առ ընթեր կայ , և ակ-
«նարկի արարեալ պատուիրէ նմա՝ զի քաջա-
«վայել լուչ օրինօք արբցէ և կերիցէ և խօսեսցի
«և ծիծաղեսցի , և ամենևին պատկառ կալցէ՝ զի

«մի բնաւ ըստ շարին և լեալ աղարտեսցէ զհամ-
«բաւ անձինն։ Եւ ի տեսանել մեծին անտի յայն-
«մանէ բարեպաշտաց ոյն և յարդարեալ՝ և զե-
«բանեալսն զայն ի խորհուրդս իւր ներարեալ,
«վարդապետի մատչի ի տարանին. և հասեալ անդր՝
«մեծ և սահմանի բերանի յանձնէ իւր, և ապա
«զամենայն վասն իմիւն բարեկամակ յանձնեն ի
«բաց իմացեալ և իրրև զիմաստուն իմն իմ-
«ացեալ, այնպէս մեկնի ի բաց։ Եւ զարս միանգ-
«ամ ի բարձրէ անտի և լեալս՝ ընդառաջեալ
«գանէ ի ճանապարհին, նոքին պարկեշտաւ իմ-
«յոլ զնոսա և բիմեալ զբանս լ հոգևորապէս, ոչ
«զայն բարբառս միայն արձակեալ առ նոսա,
«նիմ ցնծացէք առաջի տեառն զարս իմ ամբ.
«այլ և զառաջի բանեալն զայն ի վերայ բերբ լոյ.
«նիմ ուտիցէք, նիմ բանիցէք, նիմ զինչ և
«առնիցէք, զամենայն ի փառս ոչ արարջիք։

Հ. ԿԵ. Արդոց մասանելքն ի ախտից բժշ-
կու իմիւն կրնան՞ ի շնորհն։

Պ. Ոչ նիմ մարմնոյ ախտք կը բժշկին՝ այլ
և հոգւոյ, և զնոսին կը խոյանաւակին. և ահա
նոյն տուրբ Ոսկեբերանն այսպէս կը վկայէ։
«Նիմ զբ ի ձեզ վասն իմիւն հոգւոյն տանջեա-
«ցի, նիմ զբ ախտիւք մարմնոյն, նիմ հարատա-
«հարու իմանամբքն, նիմ յայլ ինչ կենցաղական
«ի վիշտս, նիմ ի բերանս ինս մեզաց, հաւատովք
«ի նշխարս արդոց գիսեսցէ, և յամենայնի անտի

«զերծեալ՝ բազում մխիթարութիւն զարձցի անդրէն,
«և ի տեսութիւնէ անտի՝ միայն զիսիզմ մոռացն
«թեմեմագոյնս յարդարութեան։ Նա՛ և ի նեղբոյն՝
որ ի սուրբն Իգնատիոս։

Լոյս զեղերը հարածելոն և խոյսատուակելոն
համար, նոյն վարդապետը սյոսպիսի օրինակու-
կը վկայէ։ «Զ օրինակ (սակ.) . սուսազակա-
«սակոյ և զերբ զմանակրկիսոք՝ յորժամ ուրեք
«զարբուանական զգենեն սեսանիցեն վարդանկեալս՝
«զրահ, սուսար, կամ սարքս սրոք հանակ սակե-
«ձանձանեք՝ անդէն խորշին, և շժարհին մեռ երբ-
«թալ և շշարիլ՝ խուսանալք յանհնարին
«վանդէն, եթէ որ երբէք սս ի նոյն յանդ ըգ-
«նեացի, սյոսպիսի և զեք ձմարիս սուսազակա-
«սակոյ՝ ուր ուրեք սեսանեն հանդուցեալ ըգ-
«մարտիրոսացն մարմին, վաղվաղակի ընդ կրսուն-
«կրս ի փախուստ խուսանեն։

Հ. ԿՁ. Լրկեաք որբոց բարեխօսութիւնը
ազատեն մեղաւորին։

Պ. Լոյս. քանզի Յակոբ սուտ ասողաւն՝ ի
վերայ այնքանին՝ որ յաւետարանին Մարկոսի.
(Ե. 32). «Եւ բերին առաջի նորա խուլ մի և
համր, և աղաչէին զի ձեռն դիցէ ի վերայ նորա։
Իսկ՝ թէ աղաչանաւք բերողացն ազատեցաւ այն
խուլն և համրն։ Քանզի մեղաւորն իրրև համր
չի կրնար ինքնին մեղաց թողութիւն արտօղին
աղաչել, այլ պէտք է որ ուրիշներուն լեզուն փոխ

առնէ, այսինքն սրբոց բարեխօսութիւնը։ Ի՛հա՛ և ինքն աստուած անաստուա՛ թերանալն այսպէս կը վկայէ՝ ասելով առ Եղիսեայ թագաւորն և առ երկուսին բարեկամս նորա, որոնք արդարոյն Յովայ բարեկամք էին. «Յովբ ծառայ իմ աղօթիս արասցէ վասն ձեր, զի թէ ոչ նմա ակն առեալ էր՝ և թէ ոչ վասն նորա էր, կորուսեալ էր իմ արդեօք զձեզ զ»։ (Յոբ. խբ. 8)։

Հ. Կն. Լրիթ կարգաւորմը անիրաւ տեղը մէկը բանադրել, ընդ բանադրանաւք կը հաստատի՞ այն բանադրելոյը։

Պ. Ի՛նչ. քանզի կապելոյ և արձակելոյ իշխանութիւնը այսպէս տրվեցաւ առաքելոց, «Թէ զոր միոանգամ կապիցէք յերկրի, ի դիցի կապեալ յերկինս». և շրջաւ թէ՝ զոր իրաւամբք կապիցէք, ի դիցի կապեալ. և թէ այսպէս շրջեալ նէ՝ ընդաւանայն կրկնեալ և կենդանական կապանքը։ Ի՛հա՛ և սրբազան առաքելոյն ի խիզ կանուն իւրմանց այսպէս կարանդեն, «Տարապարտոյ կապեցեալն՝ սխալմամբ ընդունելի դիպարանան. թէպէտ կապոյն զպարտիսն պատուհասն ընդունի և ընկալանու, որովհետև անիրաւապարտ բանադրեցաւ»։

Ինչպէս թէ այդպէսակրմը իւր այդպէս զործին հրամանն արված է այդ իրին ծառերը յոտանէ, բայց չէր ասելը հանելու զիրաւորու թիր. թէ որ այդպէս զործը կանուշ և պարզասու ծառերն ալ կորէ նէ՝ կը կորըվին, բայց յետոյ այդպէսակրէն պատիժ կը կրէ։

Հ. ԿԸ. Կարգաւորմը կարգաւորի հետ ոխակալութիւն ունենալով, կրնայ պատարագ մատուցանել։

Պ. Ոչ. քանզի այսպէս կը հրամայէ առքրիստոսեան շնորհալին։ «Ի որ 'ի քահանայից պատարագողաց՝ ոխակալութիւն ունելով 'ի որոմն ընդ ուսիք, մատիցէ յատուած այսին խորհրդոյն կատարումն, և անընդունելի առնիցէ զպատարագն առաջի աստուծոյ, այլ նախ հաշտեսցի ընդ եղբօրն քան հրամանին քրիստոսի, և ապա և կիսալ մատուցէ զպատարագն։ (Այսինքն և աշխարհականաց համար կրսէ) «Եւ ասեսցեն և 'ի վերայ հաղորդակիցացն եղիցի։

Հ. ԿԹ. Եթէ քահանայ մը պատուիրանագրոց մէկը բանադրած ըլլայ, կրնայ պատարագ մատուցանել։

Պ. Եթէ աստուծոյ օրինացը դէմ մեղանչելու և չի զղջալու համար բանադրեր է քահանայն, և այն բանադրեալն ալ չէ ուղղուիր, և չէ խնդրեր քահանայէն թողութիւն, առանց խղճի մասց քահանայն կրնայ պատարագ մատուցանել, և գաստարարուելն ներքև է այն՝ որ շուղեցաւ, և թողութիւն չի խնդրեց. քանզի և քրիստոս չի հրամայեր վայրապար թողութիւն տալ որոմն ցուցանողին, այլ եթէ անկեալ առաջի կը խոստանայ ապաշխարել, «Յայնժամ (ասէ) շնորհեսցի ասա 'ի քէն թողութիւն յանցանացն՝ զոր առ քեզն յանցեալ ես։

Հ. Հ. թէ որ բանադրեալը գայ, և քահանայն թողու թիւն խնդրէ՝ խոստանալով ուղղելու իւրքը զինքը, և քահանայն մարմնաւոր որ պատճառ է մը հատար թողու թիւն չի տայ նէ, կրնայ պատարագ մատուցանել։

Պ. Հրամանե՞ն չունի այնպիսի քահանայն պատարագ մատուցանելու, միայն նոր թողու թիւն չի տայ այն բանադրեալին, և չի հաշտուիր նորին հետ։ Ի՞նչ հարցմանց պատասխանը՝ տե՛ս Հնորհալիին Ընդ հանրականին մէջ։

Հ. ՀԱ. Ի՞նչ կերպ որպիսու թիւն պէ՞տք է ունենալ պատարագատուցող քահանայն։

Պ. Իւր մատնարարու թիւնն զգեստէն թող հասկընայ. բանզի հագուած խորհրդաւոր որ զգեստին նայելով՝ պէ՞տք է իւր անձին կատարելու թիւն ունենալ. լաւ ատրուս ատրին՝ պէ՞տք է ունենալ ներեալ ատուղու թիւն ընտրողու թիւն. լաւ շապկին՝ մաքրու թիւն ոչխարհու թիւն. լաւ գօտոյն՝ ապահու ձեւ մարմնոյ. լաւ բուրվանին՝ քաջու թիւն արիւ թիւն. լաւ ու բարին՝ յարատևոյու թիւն և բկայնութիւն. լաւ շուրջառոյն՝ կատարելու թիւն սիրոյն։

Հ. ՀԲ. Ի՞նչ կերպ որպիսու թիւն պէ՞տք է ունենալ ճաշակ առնողին։

Պ. Շատ կատարելու թիւն կարօտու թիւն ունի. բանզի պէ՞տք է առաքինու թիւն գործքերով

զարդարելիս, որ այս սուրբ խորհուրդը՝ իւր հոգւոյն մէջ ընդունելու տեղի ունենայ. պէտք է մաքուր խղճմտանքով ճաշակել, ինչպէս որ Սիրելիին ունելն զբաղեցաւ 'ի սեղանին սուրբ. և ահա կը հրամայէ սրբազան առաքեալն Պօղոս, «փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, և ապա 'ի հացէ անտի կերիցէ ո. (Ա՝, Կորնթ. ԺԱ, 28)։

Պէտք է սրբութեամբ մաքրիլ և օծեն մահացու մեղքերէն, քանզի նախ հպարտութեան մեղքը, որ հրեշտակները քակեց իրենց ամբոխէն, և դիրկիր թօթափեց. (Գ՝, Թիմ. Ժ, Թ). պէտք է վերցուցանել. զի հպարտութեան մեղքով մերձեցողը՝ նոյն դատապարտութեան պատիժը կը կրէ։

Պէտք է մաքուր ունել հոգին 'ի նախանձաւէ. քանզի ինչպէս հոգին սուրբ իրքեւ ազատներ եղեւ ցաւ, որ լի զի չունի, նոյնպէս և հաղորդողին պէտք չէ՝ որ նախանձի լի զիւթիւն ունենայ իւր սրտին մէջ։

Պէտք է ազատ ըլլալ բարկութեան ախտէն. քանզի ինչպէս Պիղատոսի բարկացող և կատաղի զինուորները չարչարեցին քրիստոս, նոյնպէս և բարկութեան ախտով ճաշակ առնողը անոնց կարգը կը համարուի, և անոնց պատժակից կըլլայ։

Պէտք է զգուշանալ 'ի ծուլութենէ, և առաքինական արիութեամբ կատարել խոստովանահօրը գրած ապաշխարութիւնը, և նոյն արիութեամբ գիտութիւն ունենալ միշտ դէմ դնելու երեք սեւակ թշնամիներուն, որք են՝ մարմին, աշխարհ, և սատանայ։

Պէտք է զգուշանալ յաղանդութիւնէ՝ որ չի նմանիր Յուդայի, որ իւր սրտին մէջ մատնութիւն երբեմն ալեւոր արծաթիք կար, և բերանոյն մէջ յիսուսի քրիստոսի անուն մերոյ մարմին և արիւնը. որուն կողմանէ կը գանկատէր ասուած Դաւիթ մարգարէին բերանովը այսպէս. «Որ ուտէր զհաց իմ, յանխնդրեաց առնել ինձ խաբէութիւն». (Սաղմոս. խ, 10)։

Պէտք է զգուշանալ յորկրամոլութիւնէ. քանզի որկրամոլութիւնն հեռանակը կուապաշտութիւն է, ինչպէս Իսրայէլի համար կրսէ Դաւիթ, «Պղծեցան ի Բէլփեգոր, զի կերին զզոհեալս և զմեռեալսն». (Սաղմոս. ՃԵ. 28)։

Պէտք է զգուշանալ ի պոռնկութիւնէ և ի բղջախտութիւնէ. քանզի սուրբ Հաղորդութիւնն խորհուրդը՝ հրեշտակաց հաց կանուն անի. ուրեմն ճաշակողը իբրև հրեշտակ պիտի ըլլայ հոգւով. իսկ բղջախտիքն՝ ոչ եթէ հրեշտակաց, այլ պիղծ անասնոց կը նմանին, վասն որոյ ասէին մեր յիսուս քրիստոս արդեւլուլ կը հրամայէ այնպիսիներու սուրբ Հաղորդութիւնէն, այսպէս ըսելով՝ «Մի ապիք զսրբութիւն շանց, և մի արկանիք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզաց». (Մատթէոս. է. 6)։

Ի ի՛նչ ազգէս ամենն ուն սակ մեղքերէն՝ պէտք է որ մաքուր և սուրբ ըլլայ ճաշակ առնողը. քանզի զապիր մեղքով աղտոտելը և անզգոյշը հրամանն չունի եկեղեցին և ս մանարս. և այս պատճառաւ սարկաւագները կրսեն ողջունի ժամանակ՝ «Որք ոչ էք կարող հաղորդիլ ճաշակին

խորհրդոյս , առ դրուն ելէք և աղօթեցէք։

Հիրաւի սրբութիւն կանուանի այս սուրբ խորհուրդը , բայց սրբոց սրբութիւնէ . վասն որոյ ժամարարը սուրբ խորհուրդը բարձրացուցանելովն բարձրագոչ ձայնիւ կլսէ , Ի սրբութիւն սրբոց։

Հ. ՀԳ. Անարժանութեամբ ճաշակողները ի՞նչ պատիժ ունին։

Պ. Պատժոց անուանները անթիւ են . մինչև կը համարձակիմ ասել՝ թէ աշխարհիս վրայ որքան պատիժ և պատուհաս կը պատահի , շատը անարժանութեամբ պատարագողաց՝ և անարժանութեամբ նոյն սուրբ մարմինը և արիւնը ճաշակողաց է։ Այլ Աբելբա բոմանոգ ակն քանի մի պատժով կը լմընցուցանէ , որոնք իրր արմատներն ամենայն պատժոց , և այսպէս կրսէ , "Անարժան հաղորդութիւնն խիստարիմէ զմարդն մեղաւ՝ պատրաստէ զկորուստն . և վկայութիւն կը բերէ Պաղմոսէն . "Եղիցին սեղանք նոցա յորոգայթ։" Պայթակղեցուցանէ զընկերն , ասա այնմ՝ "Եւ ի հատուցումն։" Կուրացուցանէ զմիտս , ասա այնմ՝ "Եւ ի գայթակղութիւն։" Կուանէ ի նեղբոյ փորձութեան , ասա այնմ՝ "Կուրացին աչք նոցա՝ զի մի տեսցեն։" Օտարացուցանէ զաստուած , ասա այնմ՝ "Հեղ ի վերայ նոցա զբարկութիւն քո։" Կարձէ զժամանակաւորս կեանս , ասա այնմ՝ "Եղիցին բնակութիւնք նոցա աւերակ։" Կո-

զոպտեն ՝ի շնորհաց , ըստ այնմ՝ «Եւ ՝ի յարկ-
նոցս մի ոք իցէ՝ որ բնակիցէ »։ (Ալեքս-
գէր՝ գ։ գլ։ ժե)։

Հ։ ՀԴ։ Լ՚մեն ազգաց պատարագը արդեօք
մի և նոյն է։

Պ։ Լ՚յսպէս պատասխան կուտայ սուրբն
Ղեբսէս այդ հարցմանդ։ «Զ՚ի ընդդէմ (ասէ)
«ազգաց մեզ , այլ ՝ի շարեաց ազգայացարուք , և
«մեզ կատարեալ լերուք , քնեալ զՀնչմարտու-
«թիւնն և նմին հաւանեալ։ զի թէ զանազան
«քրիստոս է՝ կամ զանազան աստուածք ,
«զանազան զօրութեամբ իւրաքանչիւր ազգացն
«ասիրեալք՝ Հնչմարտիւ էր կարծիքդ , և ուստ էր
«զանազանութիւն պատարագին հակառակամար-
«ան աստուածոցն զօրութեամբ կատարել , զի
«այն ազգին աստուածն զիւր զօրութիւն փա-
«ռացն ՝ի նորա պատարագն տարաւորէր՝ և այսմ
«՝ի տարբերութիւն Իսկ թէ ասիցես՝ քրիստոս մի է ,
«բազց առ նա հաւատացն տարաբերակաս
«բերին։ Զանազանք , զի զոր վասն այսր բան ըն-
«գարձակ ուսուցաք որպէս զքրիստոս մի , և
«զտարա հաւատն մինչպէս՝ որ առ նա։ Լ՚սա թէ
«քրիստոս մի է , և մեր ամենեցուն առ նա յոյսն
«միով օրինակաւ , և մի հոգի անուանեալքս յա-
«նուն նորա , յիւրաքանչիւր ազգս ընկալաք , և
«զինք խորհր ՝ի հաւատացն Աբրահամու որդւոցս
«ծնեալց։ յայտ է թէ մի է եկեղեցի ընդ ամե-

«զերա, և միով հոգւով ի նոսա կատարեալ պա-
«տարագն։ Օրէ որպէս զու խնդրեա զհոգին
«կատարիչ քում ի նու իրանացն, այնպէս և նա
«խնդրէ իւրում։ Չէ թէ զանազան են լեզուքն,
«բայց ոչ թէ զանազան հոգիս խնդրեալ մի,
«մանաւանդ զի և մի բանիւք աղօթիցս, և մի
«ձև ակն ընդու թիւն առ ի նոցն ամենայն ազգաց
«քրիստոնէից խորհրդածուն թիւն։

«Զարձեալ՝ որպէս արեգակն մի է, որ զիմն
«զգալի աչս և զնորայն լուսաւորէ և տրէ, և
«իմանալի աչաց լոյս պարգևէ։ Սակ ևթէ որ ի
«շարու թենէ զրդեալ ասիցէ, եւ միայն ան սա-
«նեմ զարեգակն և ոչ զու՝ միայն զիւրն շա-
«րու թիւն ցուցանէ, և ոչ զիս ի համարիս ու-
«լուսոյն զրկէ, որչափ մաքուր է իմ հայեցուածն։
«Այսպէս ազգս որ զազգ անկատար և թերի
«յաշխարհ՝ յորոյ վերայ անուն քրիստոսի է,
«զիւրն շարու թիւն ցուցանէ. և ոչ թէ զնա ի
«հատարակաց շնորհէն զրկէ։ Զիր ապա զա-
«նազանութիւն միոյ քրիստոսի պաշտանէիցս ի
«մի խորհրդածուն թիւնս։ Չէ որք զայս այսպէս
«կարծեն՝ զանձինս իւրեանց զատապարտեն, և
«ոչ թէ զհետզուն թեան հոգիս յաշխարհաց ախտով
«ծանուցեալ կարեն։

Այլ նիւթք ասեն զանազանք են պատարա-
գին, որոց այսպէս պատասխան կուտայ։ «Չթէ
«հաց և գինի ոչ են՝ բան որում ի քրիստոսէ ա-
«ւանդեցաւ, յայտ է թէ ոչ կարեն զնոքա որ-
«ծուն թիւն հոգւոյն բան այսմ խորհրդոյ ընդու-

անել, և մարմին լինիլ քրիստոսի, ապա թէ հաց
և գինի է, ասենի սուրբ գրոցս զբոլոր թեանն
սուրբ հոգւոյն, որպէս և ապակին զարեգակն։

Հ. ԺԵ. Լուսնին մի և նոյն են խաւարումն և
անխաւարին՝ ջրախառն գինին և անապակին։

Պ. Այն սուրբ վարդապետը այսպէս կըսէ։
«Լի՞մ յանդգնութեանդ՝ և անօգուտս հայհոյա-
կոս թեանդ, որ ձգէ զմի զ 'ի շատխօսութիւն.
«ա՛ծ զմի բոյ գրեալ օրինակին 'ի մէջ. և թէ խաւ-
«նեմք ընդ ապակին որակու թիւն լինչ գուն նոյ 'ի
«պէս վայելչու թեան, թերևս այն տկարացու-
«ցանէ՞ զնա ասելոյ զբոլոր արեգականն, կարծեմ՞
«և ոչ բնաւ, ապա մի զզօրութիւն հոգւոյն
«նիւթոց ազդեսա՝ քան զարեգականն և զամենի
«տկարացուցու՞ց։

Այս այս ալ գիտնալ պէտք է, որ ընդ հանուր
վնիռ է աստուածաբանից 'ի մի բոյ իւրաքանչիւր
ազգաց քրիստոնէից, հաստատուն պահել իրենց
եկեղեցւոյն արարողութիւնը և ծէսը։

Հ. ԺԶ. Ի՞նչպէս մի մարմին քրիստոսի կրաքի
բոլոր եկեղեցեաց մէջ 'ի պատարագի՝ ինչ։

Պ. Այն վարդապետը և այսպէս օրինակ
կուտայ, արեգական մէջ զաւ զաւ քանի մի ա-
պակի դիր, նոյն մէկ արեգական լոյսը չէ՞ որ ամ-
մէնուն ջրոյ ալ կը ծագէ, և մէկ չէ՞ն անուանիր

ոյն զատ եղածներդը , և. մէկ լուսոյ զօրու թիւն ընդունող չէ՞ն մի։ Այնպէս բոլոր աշխարհիս մէջ թէպէտ զատ զատ են եկեղեցիք , բայց մէկ նիւթ կը դրմի պատարագին , այսինքն հաց և գինի , որուն վրայ կը ծագի համատարած արեգակն մի՝ այսինքն հոգի սուրբ , և ամենեն ալ մի մարմին քրիստոսի կընէ։

Հ. ԺԱ. Քրիստոս միանգամ պատարագեալ խաչին վրայ՝ մեռաւ , մեք ամենն որ պատարագելով քրիստոսի մահը մեռանիմ կընենք։

Պ. Բան լիցի . որչափ յամենայն եկեղեցիս կը պատարագեմք , ոչ եթէ քրիստոսի մահը կը կրկնեմք , այլ նոյն խորհրդոյ յիշատակը առաջի հօր սուրբոյ կը կատարեմք , որով իբր թէ կըսեմք . «Ո՛վ հայրդ սուրբ՝ հայեաց ի գրաւական մերոյ , այսինքն քո միածնիդ մարմնոյն և արեանը , որ իւր մահուանը յիշատակ ձգեց , և մեր մեղաց թողութիւն՝ և քեզի հետ հաշտութիւն միջնորդ եղաւ , որ մեզմէ առաւ այն՝ որ այժմ քեզ ընծայ կը մատուցանենք , և առով քեզմէ մեղաց թողութիւն և շնորհ կը խնդրենք։

Հ. ԺԲ. Ո՞ւրեմն ինչ ժամանակը պատարագի աթոռոյս թիւն ասուածները ի՞նչ էին։

Պ. Ուրբաթ ինչ ժամանակը որովհետև հաւատոյ գարուն նոր ծագեր էր , և ամենն ալ լի

էին հոգւով արքով, և նորին շնորհաց իրենց մեծագործն կը շարադրէին, և կրոնէին աղօթքներ բնչպէս որ հարկ և արժան էր՝ թէ պատարագի խորհրդոյն և թէ այլ արքաշնագործութեանց։ Այլոց յետոյ ելրբ նոր ազգացաւ ի մարդկանէ այն շնորհաց լուսափայլութիւնը, սուրբ և հոգեկիր վարդապետաց ելկերդեցոյ՝ այս արժանաւոր ելրան աղօթքներ և սաղմոսներ մեզ յետագայիցս աւանդեցին, բնչպէս որ կը վկայէ և սուրբ Եղիսաբէս շնորհաբին։

Հ. ՀԹ. Սուրբ պատարագին մէջ՝ Ողջոյն ամէն միմեանց՝ և Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ, ի՞նչ կը նշանակէ։

Պ. Սի զանին վրայի ընծայքը՝ Քրիստոս կը նշանակէ, և սարկաւագը այս բան լով՝ խմացուներ կուգէ, թէ ամէն դուռ մարմնաւոր ժողովուրդք՝ պէտք է ձեզի իրբ մի անձն ըլլալ սիրով մէկզմէկու հետ, և այն սէրը մէկզմէկու ողջոյն տալով յայտնել, և որոնք որ ոչ ուներին իրարու հետ, եկեղեցիներ դուրս ելլան և աղօթեն, քանզի ոմանք արժանի չեն սուրբ խորհրդոյն յանդիմանեալք։ ուստի այն ողջունին փոխարէն դպիրք պատասխան կուտան ժողովրդեանն կոչմանեալ, թէ թէ շնորհաբերն մեզմէ հեռացեր է, և սէրը ամէն ոնուս վրայ տարածեր է, և մի մարմին եմք յիսուսի Քրիստոսի դլխոյն մեր։

Հ. Զ. Լայ. ողջունին ժամանակը՝ ժամանակարը կիսով չափ սկիզբը կը բանայ, և սեղանոյն մէկ կողմը կը կանգնի, այս ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ։

Պ. Լ՝ խորհուրդ ամենասուրբ կուսական ծընանելան առաջն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ ի սուրբ կուսէն ծնանելով՝ երևեցաւ ի մէջ մարդկանց։

Հ. ԶԱ. Լրբ. Քրիստոս առաքելքը քարոզութիւնն ղրկեց, պատուիրեց՝ թէ «Մի բաշնայք գրաւակ, մի մախաղ, մի կօշիկս». այս ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ։

Պ. Ուանդի իրենց հոգը՝ իրենց պիտոյքին վրայ չըլլայ, այլ իրենք խորհուրդն՝ այսմիջոցն աստուծոյ վրայ ըլլայ. որ երկնից թռչունքը կը հոգայ, աստուածն ալ և իւր աշակերտներբ։

Հ. ԶԲ. Լբա այն ժամանակը պատուիրեց ըսելով, թէ «Ի Ճանապարհի ոչինչ ողջոյն մի տայցէք». այս ի՞նչ միտք է։

Պ. Հաստատ խմանալ պէտք է ողջունին մեկնութիւնը, քանզի ողջոյնը՝ որու որ կը տրվի, անոր փրկութեան շնորհ ունենալուն՝ և երկնային փառաց արժանի ըլլալուն հայցուածք մի է յաստուծոյ։ Այսպես ինչպէս հասնար ի Ճանապարհին արգիլեց. Ճանապարհորդ եղողը դրաղմանց

մէջ ըլլալով՝ ողջունին պատիւը չի կրնար գիտնալ, և լաւ արժանաւոր պատասխան տալ, անոր համար ըսաւ՝ «Ի ճանապարհի ուստի՞ ողջոյն մի՛ տայցէք»։ Այս և ըսաւ՝ թէ «Յոր տուն մտանիցէք, նախ ասացէք ողջոյն տանս այսմիկ»։ Նոյն ըսելով՝ եկեղեցի կիսանամբ, և ի մէջ ճանապարհի եղողը՝ արտաքոյ եկեղեցւոյ ըլլալն է, և ի հարկէ քրիստոնական ողջունին արժանաւոր չէ այնպիսին, ուստի ըսաւ՝ «Ի ճանապարհի ուստի՞ ողջոյն մի՛ տայցէք»։

Ա և երկրորդ՝ ճանապարհը յայտնի է որ երկրային ճանապարհ է, որով կիսանամբ աշխարհի հեշտութեանց և մեղաց ճանապարհն գացողները, որոնք ոչ թէ միայն ողջունի արժանաւոր չեն, այլ և արգիլեալ է այնպիսիներուն ընկերը ըլլալ ի ճանապարհորդութեան։ որոց համար կըսէ Սողոմոն։ «Մի՛ երթար ի ճանապարհ ընդ նոսա, խափանեա՛ զոտն քո ի շաւղաց նոցա»։ (Ա—ի։ ա։ 15)։ Հանդի այնպէսները իրրև աղբ ասից կոխան են՝ և որպէս գիտաց գոն հաց։

Հ։ ԶԳ։ Առաքելոց քարոզութեան վիճակը շէր է։

Զ։ Հայկոր ասուածաբան առեալ ի կանոնաց որոց առաքելոց՝ այսպէս կը գրէ։ Հռոմ և ասիանայն Իտալիա, Սպանիա, Բրիտանիա, Գալլիա, Սիւրիա, Կիլիկիա, Գալատիա, մինչև ցՊոնտոս՝ Պանտոսի առաքելոյն վիճակն էր։

Իրուսաղէմ, և ամենայն աշխարհն Պաղեստինոյ, և Սամարացիք, Փղշտացիք, Արաբիա, Փիւնիկէ, և բնակիչքն Կեսարիոյ առին ձեռնադրութիւն 'ի Յակոբ առաքելոյէ։

Աղեքսանդրիա, Թեբայիդ, Եգիպտոս, մինչև 'ի սահմանս Հնդկաց Եթիոպիոյ, առին ձեռնադրութիւն Մարկոս աւետարանչէ։

Բրեն և լեռան Հնդիկք մինչև 'ի ծով վերջին, առին ձեռնադրութիւն Թովմաս առաքելէն։

Իտիւռայ և Թեւտարոնիկէ, և բոլոր փոքրն Ասիա, Կորնթոս և Աքայիա առին ձեռնադրութիւն Յովհաննէս աւետարանչէ։

Նիկիա և Նիկոմիդիա, և աշխարհն Բիւթանացւոց և Գուտիացիք առին ձեռնադրութիւն Անդրէաս առաքելէն։

Իսպանիա և աշխարհն Թրակացւոց՝ մինչև ցմեծ գետն, որ որոշէ զաշխարհն բարբարոսաց՝ Ղուկաս աւետարանչէ։

Հռոմ, Մծբին, Միջագետք, Հայք՝ 'ի հիւսիսոյ մինչև ցհարաւ՝ Թադէոս առաքելէն։

Պարսք և Պարթևք, Ասորեստան և շրջակայք Բաբիլոնի, մինչև 'ի սահմանս Գեթաց, կի բարապարծ Ադդէէն։

Հ. ՁԳ. Յետ պայծառակերպութեան ժամանակը 'ի միասին եղջ առաքելանն՝ Մովսէս և Եղիան մինչ 'ն ճանչցան, քանզի Մովսէս շատ տարի

յառաջ մեռած էր, և Եղիա հրեղէն կառք ամբարձեալ էր։

Գ. Ասացեալս կըսեն ոմանք, թէ Մովսէսի և Եղիայի պատկերները ունէին առաքեալք, անկից ճանչցան. բայց այս անյարմար խօսք է, քանզի այն ժամանակը սովորութիւն չէր մարդու պատկեր նկարելը. ուրեմն կերևայ՝ թէ քրիստոս անուններին տալով, առաքեալք ալ գիտցան. կամ թէ Մովսէս ի մեռելոց յարուցեալ ըլլալով տակաւին մեռելոց թեւան նշան ունէր, և Եղիա ողջ ըլլալով՝ դրախտին անմահութեան հոտը կը բուրէր։

Եւ կամ առաքեալք ըսեր էին Մովսէսի համար՝ թէ տակաւանօրուս և թեթեւախօս է, և Եղիայի համար՝ թէ մազոտ և համարձակախօս է, անկից գիտցան։ Այս խօսքերը հաւանական են, բայց առաւել հաւանականագոյն է, թէ քրիստոս՝ որ արժան համարեցաւ այն առաքեալները մատամբ իւրեք առնել իւր աստուածութեան փառքը, այս մասնաւոր շնորհքն ալ արքաւ, որ իրենց չի տեսած և ժամանակակից չեղած Մովսէսը և Եղիան ճանչնան։

Հ. ԶԵ. Աւետարանիչները ինչու համար չորս են, և ոչ աւելի կամ պակաս։

Գ. Իրենց կոչին աւետարանիչներ, բայց արքազան հայրապետաց այս չորսը ընտրեցին, և խորհրդաւոր պատճառներ կուտան՝ ըստ-

լով, թէ քրիստոսի վերաբերեալ աւետարանչութիւնը գլխաւորաբար չորս բանի վրայ է, այսինքն մարդեղութիւնը, թաղաւորութիւնը, խաչին վերայ զենումը, և փառաւոր յերկինս համբարձումը։

Ղուկաս՝ ըստ մեծի մասին քրիստոսի մարդեղութիւնը վրայ կը խօսի. Մարկոս՝ առաքելական թաղաւորութիւնը վրայ կը խօսի. Ղուկաս՝ պարարտակ եղին նման զենումը վրայ կը խօսի. Յովհաննէս՝ արծուոյ նման փառաց և բարձրագոյն խորհրդոց աստուածութիւնը վրայ կը խօսի։

Լաւ այս պատճառաւ՝ երբ այս չորս աւետարանչաց պատկերը կը նկարեն, այս ըստ չորս կենդանեաց պատկերն ալ ի միասին կը դնեն, որոնք իւրաքանչիւրոց իբր խորհրդաւոր ցուցանին են։ Լաւ թէպէտ չորս են, բայց մի միայն սիրտն ունին. ինչպէս որ Եզեկիական գրախտին բղխած աղբիւրը մի էր, բայց չորս բաժին կը լար. նոյնպէս և չորս աւետարանիչք ի մի միայն աղբերէ հոգւոյն աստուծոյ յաւաջանալով՝ աշխարհիս չորս կողմը ճաճանչաւորութիւնամբ փայլեցուցին։

Հ. ԶԶ. Քրիստոս յետ յարութիւնն երբ առաքելոց երևեցաւ, ինչու այնպէս յարմարեց, որ Թովմաս անունց մէջ չի գտնըվեցաւ։

Պ. Ըստ սրբազան վարդապետաց համառօտմբ համացուցեմք. քանզի եթէ ամենն առաքեալք

'ի միասին անկասկած հաւատացին, ըստ կը լսեր թէ խարեր են անմիտ մարդկանց նման, որ առանց քննութեան վաղվաղակի հաւատացեր են, ուստի Թովմաս դուրս ձգեց, որ երկրորդ երևման ժամանակը սրբազան առաքեալք առաւել և հաստատուին 'ի հաւատս։ Լսես ըստ Ոսկեբերանին՝ «Յետ ութ աւուր երևի Թովմայի և ոչ առ ժամայն, որպէս թէ յաւուրսն յայնոսիկ կրթեսցի յաշակերտաց, և առաւել սէրն բորբոքեալ լիցի 'ի սանսանելն զքրիստոս»։

Հ. ԶԷ. Խորհեր կանայք արդեօք ովքեր։

Պ. Մարիամ Մագդալենացի քոյրն Ղազարու, և Մարիամ Կղէոփայայ. Սողոմէ՝ մայրն որդւոցն Զեբեդեայ. Մարիա՝ քոյր Մարիամու Մագդալենացւոյն. Յոհաննա՝ որ էր կին Քուզայ Հերոդէսի հազարապետին. և Շուշան՝ որ կը յիշատակէ Ղուկաս աւետարանիչ. (Ը. 3)։

Հ. ԶԸ. Երբ սոմբուրթիւն կայ՝ որ աւագ շաբաթի օր գերեզմանատուն կերթան, այս ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ։

Պ. Ասաց Ոսկեբերանին և այլ վարդապետաց՝ որովհետև այն օրը քրիստոս ինքն 'ի դժոխս հոգիները ազատելու համար, նոյնպէս և քրիստոսի փոխանորդք՝ այսինքն սրբազան կարգաւորքն այցելութեան կերթան նենգեցելոց հոգւոց 'ի գե-

բեզմանատունս գնալով, և փրկաւէտ օրհնութեամբ պարտասին առ քրիստոս, զի որպէս իւրով մարդասիրութեամբն 'ի նոյն աւուր էջ առ կապարանն՝ որք էին 'ի գերութեան սատանայի, նոյն գթութեամբ ողորմեալ գթացի 'ի հոգիս ենջիցերց մերոց՝ որք միշտ ակնկալեալ ճեան ողորմութեան նորին։ Այս պատճառաւ և սեպով ենջիցերց կը պարգևեն զողորմութիւն՝ քրիստոսի բարեկամաց, այսինքն կարօտեալց և աղքատաց։

Հ. ԶԹ. Ապրաշէն եկեղեցին ինչո՞ւ համար կօրհնեն, և արքայոյս միւռոնիս կոծեն։

Պ. Հինգ պատճառ կուտան սրբազան վարդապետք։ Այսիք՝ որ սատանայական իշխանութիւնը անկէ հալածի. այս պատճառաւ սուրբ կանոնաց մէջ այնպէս հրաման եղեր է՝ և թէ ուղղափառք՝ արիանոսաց եկեղեցի մը ուներլու ըլլան, առանց օծութեան այն տեղը եկեղեցական խորհուրդ մատուցանելու հրաման չի կայ. քանզի արիանոսաց եկեղեցին է բնակարան դիւաց։

Երկրորդ՝ անոր համար կոծմէ եկեղեցին՝ զի ծնելոյն աստուծոյ յիսուսի քրիստոսի հարան պիտի անուանի, և ինչպէս երկնաւոր փեսայն իւր մարդեղութեամբը ընկալաւ եօթնարիւնեան շնորհս վասակից սուրբ հոգւոյն, հարկ է և նոյն շնորհք իւր հարսին զարդարեալ ըլլալ։

Հրրորդ՝ ինչ կերպ որ յանցաւոր ըլլայ մարդ մը, և երթայ յեկեղեցին իբրև յօժեալ աղքատ բան և ի տաճար երկնաւոր խոստաւորին, ալ չի բռնիլիր, և չի պատժըվիր, և այս է ի մէջ կանոնաց եկեղեցւոյ սահմանեալ։

Չորրորդ՝ անոր համար կօժվի, որ այն տեղի եղած ազօթքը առաւել հաճոյ ըլլայ աստուծոյ. ինչպէս Սողոմօն յետ օրհնութիւն և օժանդակութիւն, այսպէս խնդիրք ըրաւ աստուծմէ. ԱՌ՛ որք ապաշէսցէ զքեզ ի տեղւոջս յայսմիկ՝ լուիցես նմա ասէր։ Քանզի ըստ վարդապետաց՝ ձայն սիրտը՝ աչքը՝ և ականջը եկեղեցւոյն մէջ են, սիրտն յուղիրմէլ, աչքն ի տեսանել զարտասուս աղօթողացն, և ականջն ի լսել զձայն նոցա։

Հինգերորդ՝ աստուծոյ տուրը խորհրդոց սրբոյ բաշնագործութիւնները՝ այն օժեալ տաճարին մէջ պիտի կատարվին։ Լմիտ տուերական պատարագին մատուցումը յօրհնեալ տեղւոջ պիտի ըլլար, ի հարկէ և առաւել փրկական խորհուրդք շնորհական սրբոյ օրինացս։

Հ. Ղ. Ի՞նչ կերպով պէտք է մեզի յեկեղեցին մտնալ։

Պ. Պէտք է մեզի տուրը սիրտ և խոնարհ հոգի ունենալ, որ արհամարհ չերևամք առաջի երկնաւոր խոստաւորին, որ անտեսաբար բաղձմեալ կայ ի վերայ սրբոյ տեղանոյն. և որչափ որ առաջը եկեղեցւոյն մէջ եմք, պէտք է մեզի՝

որ միշտ քրիստոսի ներկայութիւնը մեր միտքին մէջ ունենանք։

Եւ պէտք է մեր արտաքին հինգ զգայարանքները բարի գործով պատրաստ ունենալ։ Աչքերնիս պատրաստել՝ ի տես թշուառներուց։ Կանչնիս՝ ի լսել զգաստութեամբ զհոգեւոր բաներ մաղթանաց, որք երգին՝ ի մէջ սուրբ եկեղեցւոյ։ Հոտոտելիքնիս՝ ի զմայլութիւն անոյշ հոտոյ երկնաւորի փառացին, որ անտեսարար բազմեալ կայ՝ ի վերայ սուրբ սեղանոյն, որ կարօղ ըլլամք լսա բանի երգոյն ասել, «Զհետ քո՝ ի հոտ իւղոց քոց ընթացուք» (Երգ. ա. 3)։ Խերանիս՝ մաքուր պահել առ՝ ի մատուցանել աստուծոյ պատարագ օրհնութեան։ Շօշափելիքնիս հանդերձ ամենայն մարմնով կորացընել, և միշտ ծնրադրութեամբ և աղօթիւք աշխատիլ, և՝ ի վերայ այսր ամենայնի պէտք է զմիտս մեր միայն առ աստուած ունենալ և ոչ յայլ ինչ զբաղուիլ։

Հ. ՂԱ. Եկեղեցւոյ համար ի՞նչպէս կըսվի գերեզմանց քան զերկինս։

Պ. Ի՛նչուն՝ որ երբեմն երկնից համար աթոռ աստուծոյ ասվեցաւ, և երկրի համար պատուանդան ոտից աստուծոյ. այժմ սուրբ սեղանն է աթոռ մարմնացեալ բանին, և երկինքն պատուանդան ոտից նորա։

Հ. ՂԲ. Լինել հեթանոսք եկեղեցւոյ մէջ մնան, եկեղեցին պղծեալ կը համարվի։

Պ. Հ. քանզի Սողոմոնի տաճարին մէջ հեթանոսք ալ կը մտնային երկրպագութիւն ընելու. (Յ-Ա. ԺԲ. 20)։ Լուսաւորիչն Սաբայ՝ Սողոմոնի տաճարը մտաւ, և ողջակէզքը տեսաւ. (Ղ. Թ-Գ. Ժ. 5)։ Լուսաւորչեցւոց ժամանակը շատ անգամ հեթանոսք կելլոյին կը մտնային տաճարը, բայց նոր գրոց մէջ հիշ տեղ մը բաված չէ, թէ հեթանոսաց տաճարը մտնալով և ելլալով՝ նորէն պրբագործեցին և օծեցին տաճարը։

Հ. ՂԳ. Ի՞նչպէս քանի՞ պատճառաւ պղծեալ կը համարվի եկեղեցին, մինչև վերստին օծվելու կարօտ ըլլայ։

Պ. Ութ պատճառաւ յաստուածաբան վարդապետաց՝ ասելով։ Ա. եթէ բռնութեամբ մարդասպանութիւն ըլլայ եկեղեցւոյն մէջ, վերստին օծելու է։

Բ. Երկրորդ՝ թէ որ այն տեղ թաղված ըլլայ անհաւատի կամ բանադրեալի մը մարմին, պէտք է այն եկեղեցին վերստին օծել։

Գ. Երրորդ՝ թէ որ անպատշաճ և անյիշելի մեղք մը գործված ըլլայ եկեղեցւոյն մէջ, ինչպէս շնութիւն՝ և այլն, պէտք է վերստին օծել։

Դ. Չորրորդ՝ եթէ եկեղեցւոյ գլխաւոր տեղը այրի, որպէս ասելով թէ՝ պատերը, տեղանը, պէտք է օծել. և եթէ մնայն աւատարը այրած

ըլլայ՝ վերատին օձել արժան չէ, քանզի յառաջուց ալ առաստաղը օձուխիւն չունի։

Հինգերորդ՝ եթէ օձուածն ներքը սեղանին վրայ երկաթեայ գործիքով բան բանել հարկ ըլլայ, վերատին պէտք է օձել։

Վեցերորդ՝ եթէ սեղանը սեղէն խոխոր՝ կամ կոտրի, վերատին պէտք է օձել։

Հօթներորդ՝ այրեալ սեղանը, թէ և լրման ձեռցած ըլլայ, պէտք է կրկնել օձումը, բայց միայն սեղանը պէտք է օձել՝ և ոչ եկեղեցին, եթէ վերոյ գրեալ պատահմունքներուն նման բան մը եղած չէ նէ։

Ութերորդ՝ թէ որ ձեփը վատ եկած ըլլայ, և նորէն ձեփելի, այն նորոգեալ սեղերը օձել պէտք է։

Իններորդ՝ եթէ եկեղեցին օձողը բանադրեալ ըլլայ, կամ այնպիսի հերետիկոսական ուղղադոյ հաւատած ըլլայ, որ կատարելապէս հաւատացեալ չըլլայ ի սուրբ երրորդութիւնն, այնպիսի օձուած ընօրին մկրտութիւնը և օձումը ընդունելի չէ, ապա վերատին պէտք է օձել։

Տասներորդ՝ եթէ ակամայ կամ պատահական ապականութիւն եղած ըլլայ, ինչպէս ասենք թէ պատահմամբ մէկին վրայ քար մը իյնալով մեռնի, կամ թէ խեղճագար մը ինքը զինքը պատէն ձգելով՝ մեռնի, այս պատճառաւ պէտք չէ վերատին օձել։

Հ. ՂԴ. Լսիմ բռնութեամբ մարդասպանութիւն բլլայ տաճարին մէջ, պէտք է՝ որ վերանայ օծելի բլլար։ Եհան Զաքարիայ քահանայապետը սպանուելու ցաւ տաճարին սրահին մէջ, և կամ թէ ինչպէս Քրիստոս կը վկայէ "Ընդ մէջ տաճարին և սեղանոյն. ինչու տաճարը վերանայն չի սրբազործեցաւ. (Մ. Մաց. իդ. 22)։

Պ. Զաքարիայն սպանուածը Յովսաթ թագաւորը՝ յիրաւի անօրէնութեամբ գործ գործեց, բայց Զաքարիա քահանայապետին արիւնը անարիւն ելլալով՝ ոչ ելիմ տաճարը պղծեցաւ, այլ առաւելեալ մարտիրոսական արեամբ սրբեցաւ։

Հ. ՂԵ. Կարդ արքեպիսկոպոսը, թէ որ ձեռնադրութիւն պրպիսութեանը առ ղեկութիւն չունենայ, պրպիսութիւն կունենայ մի ձեռնադրողը։

Պ. Ձեռնադրողը՝ եւ չէ՛ գիտեր ձեռնադրեալին պրպիսութիւնը ըսելով, չի կրնար արդարանալ. քանզի սրբազան առաքեալն Պօղոս այսպէս կը գրէ իւր Հարազատ Տիմոթէոս աշակերտին. "Ձեռս վաղվաղակի յոյսուք վերայ մի դնիցես, և մի կցորդ լինիցիս մեղաց օտարացն. (Ա. Տիմ. ե. 22)։

Պետրոս ցիկ կը գրէ Յոհան Ոսկեբերան. "Եթէ "եւս (ասէ) լինին յանցանքն, ասէ այնպիսեաց, "զի զոր ոչն ճանաչէին՝ ի մէջ ընծայեցին, և "որ պարշաւանութիւն իմն երևի լինել, նոյն ա-

«ուսուցչաց զբամբասանսն։ Բանդի զիարդ չիցէ
«անտեղի, եթէ ոչ յանապատիկս զոչ գնել
«կամեսցին, բժշկաց ցուցցեն, և յերաշխաւո-
«րաց գնոյն պահանջեսցեն, և ի մերձաւորաց
«անաւր նորա սուրգեսցեն, և յեռ ամենայնի
«այսորիկ՝ և ոչ զարձեալ զլիովին վասահ եղ-
«եալք, և ժամանակեսս բազում ի վերայ խրնդ-
«բեսցեն ի փորձել զնաս։ Իսկ որք մինդամ
«հանդերձեալն իցեն գրել զոչ յայդչափ ապա-
«սաւորութիւնդ, թերեւս կարծեսցէ ոչ՝ եթէ
«անխորհուրդ և վարիպարարդի՝ կամ ի շնորհս
«այլոց, կամ ի շարակնութիւն՝ վկայութիւն
«ասցեն և դատեսցեն, ոչինչ այլ ի ներքս բե-
«բերելով քննութիւն։ Զոր ոչ որ ապա վասն մեր
«արդահատեսցէ յայնժամ, յորժամ որք պար-
«ատան էին վերակացու լինել. և նոքա զլիո-
«վին վերակացուաց ոմանց կարօտք եղիցին։
Զսուն՝ յաղագս քահանայութեանն։

Հ. Ղ. Զ. Եթէ ձեռնադրիչդ անարժան
ելցայ, և քանի մի անձինք վկայեն՝ արժանաւոր է
բանելով, ձեռնադրոցին քով յանցանք կը մնայ մեզ։

Ղ. Ձեռնադրողը գոնէ քաղաքական իրողու-
թեանց վերաբերեալ կանոնով ընդունի վկայից
վկայութիւնը. ինչպէս ասեմք՝ թէ մէկը ծանրա-
գին բեհեզմը կը ծախէ, և գնողը չի գիտէր
արժողութիւնը, եթէ իրեն հարազատ և ան-
կեղծ բարեկամաց մէկը ասէ, թէ այդ բեհեզը

այնչափ արժողութիւն ունի, և իրենք ալ չի հասկըցող ըլլան այն բնութիւն արժողութիւնը։ արդեօք այն մարդը առանց վկայութիւնը կընդունի՞, յայտնի է որ չէ։ Այնպէս եթէ քանի մի անձինք ընծայացուցի մը համար իրը արժանաւոր ըսելով վկայեն, պէտք է ձեռնադրողին նախ տեսնալ, թէ վկաները քահանայական կարգին որպիսութիւնը՝ և պատուոյն արդեօք տեղեակ են, և ապա ինքն թող սկսի քննել այն ընծայացուն։

Եհա այն վկայից և ձեռնադրողին պատիժը վերոյին կուսանիմք Մոսկերեբանէն, որ այսպէս կըսէ առ ձեռնադրողն։ «Դանդի թէպէտ և «զընտրողան կցորդս ունիցի տանջանաց ի մեղան «անդ, այլ սակայն և ուշ ինքն յաղագս այդ որիկ «ապրեսցի ինչ ի պատուհասէն, նա առաւել և «պատժեսցի, վասն եթէ ուշ ի պատճառս մարդ «կոյին ինչ խնդրոյ ընդդէմ քաջախորհուրդ «անուանութեան խրատանց գործեսցին նոքա յընտ- «րութեան անդ։ Օրի եթէ ի գոյն յանցանս «ընդունեսցին երբէք, և գիտելով զանարժանն՝ «զնա ի պատճառս ինչ յառաջ կոչեսցին, զնոյն «օրինակ տանջեսցին ընդ նոսա, այլ թերևս և «առաւել քան զնա՝ որ ուշ ի նենգս ընծայի- «ցոյց գյարմարութիւն։ Դանդի որ վասնզամ «զիշխանութիւն ի ձեռս տայ այնմ, որ խան- «գարելն կամիցի զեկեղեցի, նա ինքն է պատ- «ճառ չարեաց գործոց նորա։ Եւ ճառն՝ յաղագս քահանայութեան։

Հ. ՂԷ. Ի՞նչպէս հաղորդ կըլլայ ձեռնադրողը անարժան ընծայացուին գործակցի մեզացը։

Պ. Ոչն վարդապետն կուսանիմք, որ այսպէս կըսէ։ «Բանզի իշխանութիւն ի ձեռս «ընծայեալս ապիրատութիւն։ Եւ զոր օրինակ՝ որ «զուրն արեալ, մոլեգնեալ ոչն ի ձեռս ասցէ՝ «կամ անմտին, և նա մոլեալ՝ սպանութիւն գործեսցէ նոցա. նա ինքն որ զուրն է՝ ընդ «բամբասանօք է մեզացն. այսպէս և որ զիշխանութիւն պատուոյս այսորիկ ի ձեռս ասայ առն «ապիրատի, բռվանդակ զհուր մեզացն այնոցիկ «և զյանդգնութիւնն յիւրականն կուտեսցէ «գլուխ. Բանզի որ զարմանն շնորհէ, նա և «բռվանդակ ամենայնին՝ որ ի նմանէն շատա«ւելէ, պատճառ է։ Ի նեղբոցն՝ որ ի սուրբն Իգնատիոս։

Հ. ՂԸ. Ամուրբ յարութիւն երրորդ կիւրակէ օրը՝ ինչո՞ւ համար Աշխարհամատեան կիւրակէ կըսեմք։

Պ. Ասուակատիս է արքոյ տաճարին՝ որ յերուսաղէմ, և նաւակատիսն՝ եկեղեցոյ նորոգութիւն ըսելէ, որ և նոյն օրը լրացաւ շինութիւն այն գերասուրբ տաճարին, զոր և Մակարիոս եպիսկոպոս օծեցաւ։ Եւ և ասի ինչպէս որ ամենն տարբաւարաց տօնեցուն երկրորդ օրը՝ մեռելոց կըսեմք, նոյնպէս և այս կիւրակէիս՝ առաջին կիւրակէն եաքը, կը տօնեմք սուրբ յա-

բուն թեան տաճարին բոլոր եկեղեցեաց մօրը տօնը։ Ի՛նչ այս է Աշխարհատարածեան կիւրակէի տօն կատարելոյ պատճառը։

Հ. Ղ. Թ. Ինչո՞ւ համար երբեմն անդամատանեաւ աշխարհիս շորս կողմը կօրհնեմք ՝ի մէջ սուրբ եկեղեցւոյ։

Պ. Հայրմարտական խորհրդով կուսուցանեն մեզ սուրբ վարդապետք այսպէս. Իբր թէ գոհութիւն տալով աստուածային պարգևաց՝ շորս կողմը կօրհնեմք, միաբ բերելով առաւել մերոյ յիսուսի քրիստոսի փրկական անօրհնութիւնը, որոյ շնորհօք բոլոր աշխարհի տարածեցաւ սուրբ աւետարանին քարոզութեան ձայնը ՝ի ձեռն առաքելոց, և մինչև ՝ի ծագս աշխարհի կը քարոզի անոնց վարդապետութիւնը, որ յառաջուց Դաւիթ հոգւով տրբով գուշակեալ էր։

Բ՛դ՝ նախ արևելեան կողմը օրհնելով այսպէս կիմանամք, որ ինչպէս առաւօտեան ժամուն յարևելից կողմանէ արեգական ծագեալ ճառագայթը գիշերային մթութիւնը կը փարատէ մեր վրայէն, և կսկըսիմք այն լուսով արտրածոց գեղեցկութիւնը նկատել. ահա նոյնպէս և ճառագայթ փառացն հօր որդին մեռածին՝ յիմանական արեգանէ հօր աստուծոյ ծագեալ, փարատեաց մեզմէ անաստուածութեան խաւարը, և՝ գեղեցկացոյց աշխարհս աստուածգիտութեան լուսով. ինչպէս որ ինքն միայնաց. Ես

եկի՝ զի զկնանս ունիցին, և առաւել ևս ունիցին»։ (Ցհ. Ժ. 10)։

Արևմտեան կողմը օրհնելով՝ այսպէս կիմանամք, թէ որպէս արևմուտքը ցերեկվան վերջն է և գիշերվան սկիզբը, նոյնպէս դատաստանին օրը այս աշխարհիս աւուր վերջն է, և սկիզբն յաւիտենական գիշերոյ. և ինչպէս ծնանիլն քրիստոսի՝ ի կուսէն՝ և օր դատաստանին պիտի ըլլայ՝ ի մէջ գիշերի, ուստի արևմտեան կողմամբ ցոյց կուտամք՝ թէ նաև անէր կենդանեաց և մեռելոց. և քրիստոնէից թագաւորութիւնը կը յիշատակեմք, որպէս զի իրենք իրենց ստուերը ըլլալը գիտնան, և զորդին աստուծոյ միայն թագաւոր ճանաչեն երկնի և երկրի՝ փառս և պատիւս մատուցանելով նմա, ըստ այնմ՝ «Թագաւորութիւնք երկրի օրհնեցէք զտէրն»։ (Սաղմ. կէ. 33)։

Հարաւային կողմը՝ որ է ջերմ, միտք բերեմք մարդացեալ յոյն աստուծոյ անճառելի սէրը՝ որ առ մարդկային բնութիւնս մեր, որոյ ջերմութեամբ և իւր սիրովը բորբոքեալ, սկսաւ առաքինութիւնն պատուելներ տալ, և այս խորհրդով երբայն կողմը կօրհնեմք, երկիր, անդաստան, և պտղաբերութիւն տարեւոյս կրանեմք։

Հիւսիսային կողմը օրհնելով, որ է բարձրագոյնն ի չորից կողմանց աշխարհի, կիմանանամք որ անքննելի սիրոյն աստուծոյ բարձրացաւ քան զամ աղգս և ազգինս՝ շնորհական որդիս լինելով մեր հոգևորական ծնունդեամբ աստ բրբ աւազանին։

Հ. Ճ. Ի՞նչ է խորհուրդ մասին՝ որ յետ արձակման պատարագին կը բաշխի ժողովրդոց 'ի մէջ սուրբ և կենդանագործ։

Պ. Որովհետև որ չեն կրնար հաղորդիլ քահանայքն կամ արժանաւորացն հետ սուրբ խորհրդոյն, գոնէ օրհնեալ և սուրբ մասին հաղորդելով. հաղորդ կը լլան շնորհաց այն սուրբ խորհրդոյն, որպէս թէ 'ի փշրանաց սեղանոյ ուտեն աստուծոյ կերակրելով։

ՎԵՐՋ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ

ԲՆՆՈՒԹԻՒՆ ԽՆԴՐՈՑ

ՄԱՍՆ · Գ

ՄԵԿԵՆԻՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՑ Ա ԳՐՔՑ

ՀԱՐՑՈՒՄՆ ԱՌԱՋԻՆ

Բոլոր ազգերը աստուած է ստեղծեր, ինչո՞ւ համար միայն Իսրայէլի ազգին համար կըսէ, թէ «Եա ստեղծի զքեզ». և այս խօսքն ալ շատ կայ մարգարէական գրոց մէջ. ինչպէս Եսայի, (խգ. 1)։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

Այո՛ ամէն ազգն ալ աստուած ստեղծեր է, բայց յատկապէս Հրէից ազգը, քանզի ուրիշ ազգաց նման նէսպէն չի սերնցան, այլ յատուկ ոյ ձեռաց զօրութեամբը։ Քանզի յայտնի է որ Իսրայէլի սկզբնաւորութիւնը Իսահակէն և

Յակոբէն է, որ շատ անգամ սուրբ գրոց մէջ մասնաւորաբար Իսրայէլի ազգը Յակոբ կոչուած է։

Լոգ՝ Աբրահամու որդին Իսահակ՝ ամուսնացաւ Սառայէն ծնաւ բնական կարգէ դուրս, քանզի Սառայի յղանալուն ժամանակը անցեր էր։ (ծն. ԺԸ. 14)։ Լոգ Յակոբ նահապետը՝ որ ի Ռեբեկայ ծնաւ՝ այն ալ ամուսնացեր էր, որ և այս ալ բնութիւնն կարգաւ յղանալու սեղի չունէր։ (ծն. ԻԹ. 21)։ Լոգ որովհետև Իսահակաւ և Յակոբաւ բոլոր Իսրայէլի ազգը յառաջ եկաւ, ասոնք ալ լոկ աբրահամի օրէնքն ծնան՝ և ոչ թէ բնական կերպով, ուստի Իսրայէլի ազգին համար կըսէ, «Եւ սեղմի զքեզ»։

Հ. Բ. Ա՞րդեօք համար կըսուի ըստ պատկերի աստուծոյ սեղծուած. ի՞նչ պիտի ըլլայ ըստ պատկերի աստուծոյ ըսելը։

Պ. Լոյսէս կը պատասխանէ սուրբն Ոսկեբերան, ըստ պատկերի աստուծոյ ըսելը այս է. մինչև յերկինս ի միջ քան զաստուած մեկը չի կայ, ոչինչէս յերկրի գերազոյն քան զմարդ կենդանի մը չի կայ։ Լոգ աստուածաբանք կըսեն թէ մարդն կըսուի ըստ պատկերի աստուծոյ, որովհետև աստուծոյ նմանութիւն ունի ներքոյ և արտաքոյ. քանզի ի ներքոյ ունի նմանութիւն յիշողութեան թեամբ՝ խորհրդածութեան թեամբ՝ և կամքով, «մինչև հրեշտակներն ալ այս նմանութ-

թիւնը ունին։ Եւ արուարձան և ունի նման-նութիւն զոր չունին հրեշտակք, քանզի ինչպէս որդին մրուտին է ի հօրէ աստուծոյ նոյն բնութիւնամբ, այսպէս և մարդն է ի մարդոյ նոյն բնութիւնամբ։ Եւ ինչպէս իշխող է աստուած բոլոր ստեղծուածոց՝ որ ի նեղքոյ ինքեանն, նոյնպէս և իշխող է մարդ այնոցիկ՝ որ ի նեղքոյ ինքեանն. ըստ այնմ՝ «Զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի նեղքոյ ոտից նորա»։ (Սաղմ. ը. 8)։

Հ. Գ. Կայենի մատաղին հաւնար աստուած կըսէ Կայենին, «Ո՞չ ապաքէն ուղիղ մատուցանես, և ուղիղ ո՞չ բաժանես՝ մեղարդ»։ (Ծննդոց. դ. 7)։ Ի՞նչ պիտի ըլլայ այս ուղիղ մատուցանելը, և ո՞չ ուղիղ բաժանելը։

Պ. Ուղիղ մատուցանելը՝ պարզապէս ըսելով, կիմացվի թէ մատուցանելոյդ գործը ուղիղ է. որովհետև պէտք է մարդոյս, երկրի բերքերուն՝ որոնք աստուծոյ տուքովը կը վայելենք, մէկ մասը ի փառս պարգևողին աստուծոյ ընծայել։ Բայց ուղիղ ո՞չ բաժանելս ըսելը այս է, որ երկրի բերքերուն ազէկը իրեն պահեց, և գէշերը աստուծոյ մատուցց։

Հ. Գ. Ինչո՞ւ այս Կայենի մեղքը թողուցիր չունեցաւ։

Պ. Բանզի Կայէն կըսէր, թէ «Մեծ է պատիժ իմ՝ քան զիմ ողորմելոյ զիս»։ (Ծնն. դ. 13)։

Հրով ասել կը կամէր, թէ իմ մեղքս քու ողորմութիւնդ մեծ է. արդ՝ առ ողորմութիւնն աստուծոյ նայելով՝ աշխարհի բոլոր մեղքը ջուրի կաթիլի կը նմանիմ։

Հ. Ե. Աստուածաշունչին մէջ նախատատիպից համար կրսի, թէ «Եւ անուանեաց զանուն նոցա Ադամ, յաւուր յորում արարաւ զնոսա». (ԾՆՆԹՈՅ. Ե. Բ)։ Ո՞ւր կը մնայ արդեօք կոչակցին Եւայ անունը։

Պ. Ադամ բառը՝ առաջին մարդ յատուկ անուն է, և երկրորդ մարդ՝ հասարակ անուն է։ Բայց երկրորդ մարդ Ադամ, մարդ ասել է. և որովհետև մարդ բառը հասարակ է, թէ այր մարդու և թէ կնոջ, նոյնպէս և Ադամ բառը։ Այսպէս ասելն երբայեցական լեզուին՝ բառս Ադամ, դնի Ադամիս, որ ասել է՝ հող ի հողոյ. ուստի Եւայ ասելն ալ Ադամ ասել է, այսինքն մարդ, որ է հող։ Երկրորդ մարդ մի անուն դրաւ աստուած, որ գիտնան կոչակիցներդ՝ թէ մի մարդու պէս են իրարու հետ՝ երկու մարմնի մէջ. և ինչպէս որ անուանով մի են, նոյնպէս պէտք է իրենց հոգւով և կամքով միաւորիլ, և մի հոգի և մի կամք ըլլալ։

Հ. Զ. Ադամին մեղանչելէն ետքը աստուած կը կանչէ ասելով, «Ո՞ւր է». արդեօք ո՞ւր ըլլալը չգիտէր աստուած։

Պ. Բաւ լիցի, ամենայն ինչ յայտնի է իրեն. բայց որ կրսէ, ուր է, ասել կուզէ, թէ է քիզի անմիջ առեղծելի, և օմանարիւան շնորհաց զարդարեցի, այժմ ուր մնացիր, ինչու մի բիկացար այդ աստուածապարգև փառքը։ Այս և յանցանք ունեցող մարդը յայտնի է՝ որ կամենայ երեալ, բայց աստուածային անճառելի ներողութիւնը ամենեւին յետս չի քաշէց իւր մարդասիրութիւնը Աղամայ վերայէն, այլ համարձակութիւնն առի կուտայ, սիրտ կուտայ, ուր է ասել ասել, որ գուցէ այն աղ յանցանքը ճանչնալով, մեղայ գոչէ. սակայն Աղամ արժանի ընել չի արվաւ ինքը զինքը զղջման շնորհաց։

Հ. Ի. Զրհեղեղն եղաքը տապանին մէջէն Նոյ ագռաւ մը թող կուտայ, և կրսէ տուրբ գիրը, թէ "Էլ ագռաւն, և անդրէն ոչ դարձաւ" (Ծննդոց. Ը. 7)։ Այս յետոյ աղաւնին թող տալուն համար կրսէ, թէ՝ "Զգուանալ հանգիստ աղաւնոյն տոյց իւրոց, դարձաւ առ Նոյ ի տապանն" (Ծննդոց. Ը. 9)։ Այդ՝ եթէ ուրեմն չի կար աղաւնիին դադարելու, ագռաւը ուր դադարեցաւ։

Պ. Ագռաւը երբ թող տրվեցաւ, իւր ուզածին պէս իրեն ուտելիք գտաւ ջուրին երեսը, որ էր խզդիսող կենդանեաց և մարդկան մարմինները. բայց աղաւնիին յարմար ընդունելի բան մը տակաւին չէր երեւար, վասն որոյ աղաւնին իւր ինքնցանեցողին քով վերադարձաւ։

Հ. Ը. Լրբ Ղուկա Սոդոմ քաղաքին կերկար, բնչա՞ւ աստուած պատուիրեց հրեշտակաց միջնորդութիւն՝ որ եւսելը չի նայի. (ԾՆՆ. ԺԹ. 17)։

Պ. Հոգս պատճառ կուտայ Կուռնելիոս։ Լսեր՝ Ղուկայ հնազանդութիւնը փորձելու համար։ Երկրորդ՝ չէր ուզէր աստուած, որ պատմողներուն դառնալով Ղուկա, ցաւակից ըլլայ անոնց։ Երրորդ՝ արագ հեռանալու համար։ Չորրորդ՝ չըլլայ, որ Ղուկայ միտքը դառնայ։ Սակայն մեզ ալ պէտք է տրմիլ, մեզաց կամ անզգուշ մեղաւորի վրայ չի նայիլ, քանզի աստուծոյ կամացը դէմ է։

Հ. Թ. Ոմանց կնոջը համար կըսուի, թէ արձան ալի եղաւ. այդ ի՞նչպէս չի հալիր անձրեւէն։

Պ. Ո՞ւ զարմանար չի հալելուն, քանզի ալին անձրեւէն հալիլը՝ բնութիւն գործ է. բայց աստուած այնոր կարողութիւնը ամէր և իշխանէ բնութիւն, ուրեմն աստուած ինչ որ կը գործէ, գործոյն որպիսութիւնը մի հարցներ։ Սա քան զհարցմունքդ աւելի՝ զարմանալի ինչ կայ այդ կնոջը վրայ, քանզի կըսեն ոմանք այսպէս, եթէ կարծր մը կարեւ այդ արձան ալիէն, վաղվաղակի արիւն կը հոսի, և ան ալը կը լցուի։ Եթէ ըսես, արձան է՝ ի՞նչպէս արիւն կը հոսէ, կըսեմ՝ թէ ըստ օրինակի վիմին, որ Իսրայէլացւոց ջուր կը բղխեր Յանապատին. ահա և անկենդան արձանն արիւն կը հոսէ։

Հ. Ժ. Իսրայէլացւոց ազգին գերի մնալուն համար Եգիպտոսի մէջ՝ սուրբ գիրքը չորս հարիւր երեսուն տարի կը գրէ. «Եւ բնակութիւն որդւոցն Իսրայէլի՝ զոր բնակեցան յերկրին Եգիպտացւոց, և յերկրին Քանանացւոց ինքեանք և հայրք իւրեանց, ամք չորեք հարիւր և երեսուն»։ (ԵԼԻՑ. ԺԲ. 40)։ Այս նոյն սուրբ գիրն է, որ կը վկայէ, զոր ասաց աստուած առ Աբրահամ. «Գիտելով գիտասջիր, զի պանդուխտ եղիցի զաւակ քո յերկիրս ոչ իւր իցէ, և ծառայեցուսցեն զնոսա, և չարչարեսցեն, և տառապեցուսցեն զնոսա ամս չորեք հարիւր»։ (ԾՆՆԴՈՑ. ԺԵ. 13)։ Ուշ պիտի ըլլայ այս նեղութիւնը, որ մէկ անգ չորս հարիւր կըսէ, և միւս անգ չորս հարիւր և երեսուն կըսէ։

Պ. Ամենեւին ընդդիմութիւն չի կայ այս իրարու մէջ. երկուքն ալ Մովսէսի բառերն են, մի թէ ինքը իւր գրածին կը նեղհակի, քան լեցի. այլ երկուքն ալ ճշմարիտ են։ Հայտնի է՝ որ Յովսէփ իւր եղբայրներն գերի ծախելեն յետոյ Եգիպտոս, և ինքը յետոյ Եգիպտոսի տէր եղաւ. և սրբութիւն տարին ցորենի համար եկող իւր հարազատ եղբարցը ծանօթութիւն տալու, անոնք ալ գայթին՝ իրենց հոգը խնայեցուցին, որ և այն ալ իւր բոլոր պարագայութիւնը յետոյ եկաւ՝ և հոն բնակեցաւ։

Արդ՝ եթէ Իսրայէլացւոց ազգին Եգիպտոսի մէջ ըլլալն գերութիւնը՝ չորս հարիւր երեսուն տարի իմանան, գիտցի որ Յովսէփայ գերի ծախ-

մելն է սկիզբը. և երբ քորս հարիւր տարի իմանաս, գիտցի որ Յակոբ նահապետին յԵգիպտոս մտնալն է սկիզբը, քանզի Յովսէփ երեսուն տարի յառաջ ծախված էր. ապա եթէ մտադիր քննութեամբ կարդաս սուրբ գիրքը, քաջ կիմանաս ասուց ամենեքեան։

Հ. ԺԱ. Ի՞նչ ցոյց կուտայ Մովսէսի գաւազանը, որ յօձ դարձաւ։

Պ. Կիմացվի Եբրայեցւոց ազգը, որ Յովսէփին ժամանակը իշխանութեան գաւազան ունէր Եգիպտացւոց մէջ. երբ Յովսէփ մեռաւ, Եբրայեցիք Եգիպտացւոց մէջ օձու նման առելի և գարշելի եղան. բայց ասուածային զոյցի բութեամբ վերասին գաւազան եղան Մովսէսի միջնորդութեամբ։

Հ. ԺԲ. Ի՞նչ ցոյց կուտայ Մովսէսի ձեռքը ծոցը տանիլը՝ և բորոտ հանելը, և վերասին բժշկելը։

Պ. Մովսէսի ձեռքը՝ Եբրայեցւոց ժողովուրդը կը նշանակէր, որ երբ սկսան Մովսէսի կամացը հակառակ խոսութեամբ վարիլ, իրբև բորոտ համարեցան. և երբ Մովսէս գիտութեամբ զատուած կաղաչէր անոնց համար, և յանցանքնին կը ներէր, բորոտութենէ սրբուած կը համարվէին։

Հ. ԺԳ. Ո՞ՄԷՍ՝ գեմէն ջուր առնել և յարիւն դարձուցանելը ի՞նչ ցոյց կուտար։

Պ. Կը նշանակէր Եբրայեցւոց արտաքսումն ջուրը թափիլը Եգիպտացւոց անիրաւութեամբը, որ փարաւոն թագաւորին ժամանակը կընէին. որ և յետոյ առաջնոյ վրէժխնդրութեամբը իրենք ալ կարմիր ծովուն մէջ խեղդուեցան։

Հ. ԺԴ. Ո՞ՐՆԻՒՆ՝ որ Մովսէսի երեւեցաւ, որ կը վառէր և չէր այրէր, ի՞նչ ցոյց կուտար նեռկայապէս (իբր այն ժամանակին), և զի՞նչ ապագայապէս։

Պ. Ո՞ՐՆԻՒՆ մէջի կրակը կը նշանակէր աստուած, և մորենին՝ Եբրայեցւոց ազգը, որոնք խրատական գաւազանաւ կը ատնջուին ի ձեռս Եգիպտացւոց, բայց օրէ օր կը զօրանային՝ և չէին ոչնչանար, ինչպէս որ մորենին կը վառէր և չէր այրէր, այս մեկնութիւնը նեռկայապէս է։ Սակայն ըստ ապագային և ըստ խորհրդականն մեկնութիւնն՝ ամենն աստուածարանք և վարդապետք եկեղեցւոյ՝ կիսանան յիսուսի քրիստոսի անունն մեր ամենասուրբ ծնողը ի կուսէն Մարիամայ, յոր վառեցաւ Հուրն աստուածային որդին միածին, և անխախտ պահեցաւ զկուսութիւնն ամենասքանչելի ծնունդին իւրոյ։

Հ. ԺԵ. Հին օրինաց մէջ զգեստուց մէկը տախտակ զատատանի կըսէր, որ քահանայապետը կուրծքին վրայ կը կրէր՝ որ մեծագին բան մը էր, և վրան գրել տրված էր առաւած, յանդիմանութիւն և ճշմարտութիւն. ի՞նչ մեկնութիւն ունին այս երկու բառը։

Պ. ԽԱ. Եօթանասուն թարգմանիչքն՝ և թէ մեր թարգմանիչքն այս մեկնութիւնը կուտան, այսինքն յանդիմանութիւն, կամ յայտնութիւն կամացն առաւծոյ, և ճշմարտութիւն ապագայից և գաղտնեաց, որ առաւած կը յայտնէր քահանայապետին՝ այն խորհրդաւոր տախտակին միջնորդութեամբը, անոր համար հրաման եղաւ գրել այդ երկու բառը այն տախտակին վրայ, և միշտ կուրծքը կրելու վրայ ունենալ՝ երբ 'ի սրբութիւնն կը մտնայ առաջի տեառն։ Խարոյակնատակ տրվիլ պէտք է և մեր քահանայից և քահանայապետաց՝ միշտ սրտին մէջ ունենալ զյանդիմանութիւն հրամանացն առաւծոյ՝ իրենց պաշտօնին նայելով, և ճշմարտութեամբ գործ ածել թէ իրենք իրենց, և թէ իրենց ժողովրդոց վրայ։

Հ. ԺԶ. Ո՞ ասեալ մարենիին համար ներ-կայապետս և ապագայապետս և խորհրդապետս մեկնութիւն տրվիր. եթէ կարելի է այլաբանօրէն մեկնութիւն մի և ս տա՞ր։

Պ. Յայտնի կուտուցանէ առաքն Գրիգոր

աստուածարան։ «Ի առեալ մարմնեալս՝ զի՞նչ
«ինչ այլ խմացուք , կամ թէ զի՞նչ այլ եցոյց
«մեզ աստուած , եթէ ոչ զի յայտնանէ ժողո-
«վրդենէ երանելոցն էր՝ որ ՚ի հրամ աստուա-
«ծութեան , զգաւառն մարմնոյ մերոյ , իբրև զգ-
«փուշս մարմնեալս ընդունելոց , և զանձամբն
«գոյացութիւն մարդկութեան մերոյ՝ և ս ինք-
«եան բոցուամ աստուածութեան պահելոց։
Ա՛յսմիկն ինչպէս մարմնին կը վառէր և չէր հատ-
նէր , նոյնպէս քրիստոսի աստուծ մարդկային բ-
նութիւնը մեզմէ , որ աստուածային անձին հետ
միաւորեց , մարմնաւոր փշի նման երկաթ մարդկայ-
ին բնութիւնը , չի ոչնչացաւ ՚ի հրոյ ճաճանչութեան։
Ա՛յլ անհասանելի զօրութիւն՝ գործ ամենա-
հրաշ , որ նախ՝ զգալի օրինակաւ ցոյց կուտայ ,
որ յետոյ լուսաւ ժամանակներս չի կասկածինք։

Հ. ԺԷ. Փարատումն առջև Մովսէսի լուսաւ
պատանի լիքին ներքուն Համար՝ մէկ երկու հարցմունք
առնենարուս պատասխանս , նախ՝ պատանի լիքն ի՞նչ
է՝ այն կուզեմ իմանալ։

Պ. Պատանի լիքն է յաղթող ամենայն զօրու-
թիւն բնութիւն և ամենայն բնական պատնա-
ւոց և կարողութիւն մարդկան և հրեշտակաց։
Ա՛յս սահմանէն իմանալ պէտք է մեզի , գործ մի՝
կամ հնարք մի՝ որ արհեստն ճարտարութիւնքն ,
կամ հրեշտակաց զօրութիւնքն՝ կամ բնութիւն
հեղինակութիւնքն կրլլայ , պատանի լիքն չ-
ամիր ։

քանզի սրանչելիքն այն է, որ ասոնց ամենուն կարողութիւնն գերազանց պիտի ըլլայ, մինչև որ ըսես՝ թէ մեռեալ աստուծոյ է նման, ահա այս է կատարելապէս գործ սրանչելեաց։

Հ. ԺԸ. Այս բաներդ հարցնելը հարկ եղաւ, կախարդներըն՝ կամ թէ գեներըն՝ որ կախարդաց ակը են, զարմանալի գործեր կրնան գործել և ցուցնել, անոնց սրանչելիք շրջանքը։

Պ. Որոմեան ըսի թէ սրանչելիք աստուածային կարողութեան գործ են, ապա գեր սրանչելիք չեն կրնար գործել. բայց մարդկային մտաց զարմանալի բաներ կրնան. ինչպէս առ աչք բան մը ցոյց կուտան շատերուն՝ որ իրականապէս չէ. ըսենք թէ առ աչքի մէկին գլուխը կը կտրէ՝ և վերատին տեղը կը դնէ. եթէ կտրած գլխոյն տեղը իրաւ ցրնէ մեռաւ՝ և յետոյ կենդանացաւ, հաստատ սրանչելիք ըլլալուն։ Այս եթէ սուտ և առ աչքի ըլլալը կուզես հաստատել, դու կտրէ այն մարդուն գլուխը՝ թող այն կախարդը կենդանացնէ. յայտնի է որ չի կրնար։

Բազմ արուեստ ուղղախոհութիւն կրնան, որոմեան թեթեթև և պարզ հոգիք են հրեշտակաց նման, ինչպէս որ Սեմեան կախարդը յոգը հանեցին արուեստութեամբ մը՝ բայց վար ձգելէն ետքը՝ կարելանալնին ամենիւ եղան։

Անկենդան իրաց մէջ կը բնակին և խօսել կուտան՝ ինչպէս կռոց մէջ։ Արդոյ կամ կեն-

գանելի մարմին կառնեն, և կը պրարտին գիշերը՝ որ երկիւղ ասն մարդոց, և իրենց ծառայող կախարդներուն ժողովուրդը շատցընեն՝ նուա-խայ գրել տալով։

Ասոր կայնն կիրքը կայլայլեն, ըսելով թէ երկու սիրելեաց մէջ թշնամութիւն կը ձգեն։ Անեկան պատճառաւ ներկայանալ կուսան մէկ գործի մը արագ ապէս. ինչպէս ըսելով՝ թէ բնական պատճառաւ՝ այսինքն ասրերաք շատ ժամանակի կարօտ եղած բան մը՝ որ յառաջ գայ, այն ասրերաց զօրութիւնը սատակացընելով՝ քիչ ժամանակի մէջ յառաջ կը բերեն։

Ասոնց բոլոր հնարքները ոչինչ կրլան ճշմարիտ քրիստոնէին առջեւ, երբ միշտ իւր հոգեւորական զէնքովը վառեալ և պատրաստ կրլայ. ինչպէս որ կը հրամայէ Դաւիթ. «Ընկցին ի կողմանէ քում հազարք, և բիւրք ընդ աջմէ քումմէ, և առ քեզ ինչ ոչ մերձեսցին» (Սաղմ. զ, 7)։

Հ. ԺԹ. Երբ փարաւօնի կախարդները իրենց գաւազանները գետինը ձգեցին՝ այն գաւազանները օձ դարձան. առուք ճշմարիտ օձ էին, եթէ սուտ։

Պ. Իմանք սուտ երևմունք կը համարին, և ոմանք ճշմարիտ էր կրսեն. քանզի այս պատճառը կը խօսին՝ եթէ սուտ ըլլար, ապա Աստուծոյ օձը՝ որ այն օձերը կրլլեց, այն ալ սուտ կրլլար։ Երբ

եթէ ըսեն՝ ի՞նչպէս ըրին, ահա մի՛ ըրի ըսած պատասխանէս խնայիր. որովհետև՝ ի բնական պատճառաց օձ կը լայ, բայց ժամանակի կարօտ է. գեր ը նոյն պատճառաց զօրութիւնը սասկացնելով՝ ապագ մը ընել կուտան, ինչպէս մի՛ ը ըսի. կամ ուրիշ կերպիւ։

Հ. Ի. Ուրիշ կերպիւ ըսածդ ի՞նչպէս է։

Պ. Հարցնի՛ Նեմեն սասուսածայնին զօրութիւն չի կրցին գաւազանին փայտն ոչ՝ գոյացութիւնը՝ ի գոյացութիւն ճշմարիտ մարմնեն ոչ՝ օձի փոխարկել. այլ գիւաց միջնորդութեամբ ուրիշ տեղ՝ կենդանի օձեր բերել արին, և իսկոյն այն գաւազանեն ը անտես ընելով՝ անոնց տեղը կանգնեցուցին։ Այսպէս խնայիր այլ մեւս կախարդական գործքն ինին, որոնցմով իբր Նեմանեցան Մովսէս։

Հ. ԻԸ. Ինչո՞ւ սասուսածայդչափ թոյլատրութիւն կրնէ կախարդներուն, որ այդ զարմանալի բաները կրնեն։

Պ. Խնայելու համար թէ՝ որչափ մոգութիւն արհեստը կրնայ աշք կապել. և սա կախարդները Մովսէսին յաղթելով՝ յայտնի ըլլայ, որ Մովսէսի գործը սասուսածովէ՝ և ոչ թէ արհեստով։ Իսկ զի ցոյց տայ՝ որ միշտ չարն ը բարուց հակառակ են, բայց բարուց հաստա-

քով՝ ուշինչ կը լան շարաբերին հնարքները. և վերջապէս սատանային զօրութեան պատիւը կախարդաց անգամ փարաւոնի և Եգիպտացւոց առջին խոստովանեցընել տայ, թէ մատն սատանայ է այդ։

Է. ԻԲ. Ո՞ւրեմն և ի՞նչ էին Եգիպտացւոց պատիժները, որ Մովսէսի ձեռքովը կրեցին։

Պ. Տասն էին։ Առաջինն՝ ջուրին յարիւն փոխելն էր։ Երկրորդ՝ գորտերուն գալն էր։ Երրորդ՝ մուն, այսինքն սիսրիանէին էր։ Չորրորդ՝ շանատանձն էր։ Հինգերորդ՝ կենդանեաց ժանտամահ և սատակումն էր։ Վեցերորդ՝ մարդոց և անասնոց վրայ պարար՝ այսինքն խոպաս ձրխ, և ուռուցեալ վէրքերն էր։ Եօթներորդ՝ անհնարին որոտումն՝ կարկուտ՝ և փայլատակումներ էր։ Ութերորդ՝ մարախն էր։ Իններորդ՝ երկրօրեայ թանձրամած խաւարն էր։ Տասներորդ՝ անդրանկաց կոտորումն էր։

Է. ԻԳ. Ո՞ւրեմի ժամանակ սկսեց այդ պատիժները։

Պ. Կարդանելիս կրկ՝ թէ քսան և եօթն օր սկսեց։

Հ. ԻԴ. Այդ ըսած պատիժներուդ մէկը ջուրին յարիւն փոխուիլն էր, որ փարաւօնի կախարդներն ալ ըրին, ինչպէս որ կը վկայէ սուրբ գիրքը. եթէ Եգիպտոսի բոլոր ջուրերը յարիւն փոխուեցան. ի՞նչ ջուր էր՝ որ կախարդները յարիւն փոխեցին։

Պ. Զանազան մեկնիչք՝ զանազան մեկնութիւն կուտան այդ հարցմանդ. բայց Օգոստինոս կըսէ՝ թէ Գեսեմայ երկիրէն բերին, որ Եգիպտոսի մօտ է։ Կրուանելիոս կըսէ՝ թէ Մովսէս տրվաւ այդ ջուրը կախարդներուն, քանզի Եբրայեցւոց ջուրը յարիւն փոխված չէր։ Դ. ինչպէս որ միւս ինն պատիժներուն հաղորդ չէին Եբրայեցիք Եգիպտացւոց հետ, նոյնպէս ջուրին յարիւն փոխելուն ալ հաղորդ չեղան։

Հ. ԻԵ. Ինչո՞ւ փարաւօնի խղդըված ծովուն՝ կարմիր կըսվի։

Պ. Երբայկերբայ կը խօսին զանազան անձինք, բայց մեզի հաւանականը այս է որ, այն ծովուն յատակի աւազը կարմիր է, անոր համար կարմիր կըսվի։ Դ. ամանք կարմիր ըսվելուն պատճառ կուտան՝ թէ այդ ծովուն մէջ բուսա (մերձան) կը բուսանի։

Հ. ԻԶ. Ամպերէն սիւնը՝ որ առաջնորդ էր զաւ Իսրայէլացւոց. երբ Եգիպտոսէ ազատե-

ցան՝ և առեալաց երկիրը կերթային, ինչուն հա-
մար ցերեկը ամպի նման կերևար, և գիշերը
հրոյ նման։

Պ. Լոյսդ կը վարդապետէն՝ թէ ցերեկը՝
այսինքն՝ ի կեանս արդարոց ամպի նման հովա-
նաւորութիւն ունի քրիստոս. բայց գիշերը՝ այս-
ինքն՝ ի կեանս մեղաւորաց է իբրև հրեղէն և
զարհուրելի։

Հ. ԻԷ. Ինչու թող չէր տար աստուած Եբ-
րայեցւոց՝ յերկնից իջեալ մանանայն շատ ժող-
վել, այլ օրվան բաւականին չափ ժողվել հրա-
ման ըրաւ։

Պ. Լոյս պատճառաւն էր՝ որ աստուծոյ նա-
խատեսութիւնը կապվին, և տրվին՝ թէ ինքն է
օր ըստ օրէ կերակրողը. և չի հոգան իրենց տա-
բեկան կամ շաբթվան առաւելքը. ինչպէս որ և
մեք տրվելցանք հանապազորդական հացը խընդ-
րել աստուծմէ։

Հ. ԻԸ. Ի՞նչ է աստուածային այս հրամանին
մեկնութիւնը՝ սեղանի շինութիւն համար, որ
կրսէ «Սեղան հողեղէն արասջիք ինձ. . . ապա-
եթէ սեղան ի քարանց առնիցես ինձ, մի շինես-
ցես զնոսա կոփածոյս (չէրթնալ տաշած)» (ԵԼԻՑ.
Բ. 24)։

Պ. Հին բարեառնեաց մեկնութիւնքն մէկ

զի ձգելով՝ ըստ Կոռնելիոսի ասելոյ, թէ Սե-
զան 'ի հոգոյ կամ յանուաշ քարանց արարցեա
ինձ. քանզի Եբրայեցիք զէպ 'ի կռապաշտու-
թեան կողմը զիւրաւ կը սահէին, անոր համար
ձուլածոյ կամ տաշած կամ ձարտարու թեամբ
շինեալ սեղան չի ուզէր, որ կռապաշտութենէ
հեռի մնան։ Այս հաւանական չորս պատճառ
կը խօսին։

'Ալտար՝ հին կտակարանի պատարագին կամ
զոհին՝ կոպիտ և ազեղ էին, այսինքն միայն իրը
օրինակ էին պատարագին յետոյ քրիստոսի, որ
'ի սեղան խաչին միանգամ արիւնամատաղ եղև։

Եբրայեցի՝ որ ցոյց տար, թէ որքան խիստ և
անուաշ պիտի ըլլար՝ քրիստոսի նոյն սուրբ սե-
զանը, այսինքն սուրբ խաչը։

Այրարդ՝ անկարգ և անկանոն ընել կուտայ,
որով իմացնէ հին պատարագին անհիմն ըլլալը,
մանաւանդ ժամանակէ ետքը խափանվելը։

Զորրորդ՝ ինքն ասուած՝ որ ընդունողն է
այն զոհին, առաւել 'ի զոհն հայի քան թէ 'ի սե-
զանն, և առաւելապէս անոնց մաքրութեանը և
արբութեանը ուշէր հաճիլ՝ քան թէ սեղանին
յարմար կամ անյարմար ըլլալուն։

Հ. Ի Թ. Ի՞նչ նշանակութիւն ունին այս չորս
նիւթերը, բեհեզն, կարմիրն, ծիրանին, և կա-
պուտակն, որոնցմէ եղաւ հին խորանը։

Պ. Կուռնելիոս կըսէ՝ թէ այս չորս նիւթքը՝ չորս տարրերքը և բոլոր աշխարհը կը ցուցուցնեն, որոյ օրինակ էր հին խորանը. քանզի բեհեզը կը ցուցուցնէ հողը. ծիրանին՝ ծովը. կապուտակը՝ օդը. կարմիրն՝ հուրը։ Նմանք կը նշանակեն աստուծոյ հանդիսաւոր հութիւնը, և օրինակ խրատու է մեզի, թէ ինչպէս յարգութեամբ և մաքրութիւն մտնալ պէտք է 'ի խորանն և 'ի տաճարն։

Հ. Լ. Հին խորանը՝ ինչո՞ւ սուրբ գրոց մէջ Խորան վկայութեան կըսվի։

Պ. Կուռնելիոս կըսէ՝ թէ խորանը կը պարունակէր օրէնքը, որ էր վկայութիւն աստուածային կամաց և աստուածային ուխտի, ասոր համար Խորան վկայութեան կըսվէր։

Հ. ԼԱ. Մովսէս երբ Սինէական լեռը աստուածախօսութեան գնաց և ուշացաւ, Իսրայէլացիք ժողովրդեան Ահարոնի վրայ, և ըսին թէ՝ Մովսէս գնաց չեկաւ, մեզի աստուած մը ըրէ՝ որ պաշտենք. և Ահարոն ալ ոսկերչին զարդերնին ուզեց, և ձուլածոյ ոսկի մը շինեց՝ որ պաշտեն, ինչո՞ւ ուրիշ կենդանիի կերպարանքով բան մը չի շինեց։

Պ. Հայտնի է որ Եբրայեցիք Եգիպտացւոց հետ սորված էին, և Եգիպտացիք կուռք կը պաշտէին, և պաշտած կուռքերնուն անունը Սարա-

պիս կամ Սերապիս էր. այս կուռքը եգիպ կերպարանքով էր, որոնք Եգիպտոսի մէջ շատ տեսած էին, վասն որոյ եգիպ կերպարանքով շինեց։

Հ. ԼԲ. Ո՞ղղակի՞ չէ՞ Ահարոն այդ գործոյն համար։

Պ. Իւր ուղղակիով չի գործեց Ահարոն այդ գործը՝ այլ երկիւղէն, եթէ քիշ մը դէմ խօսած ըլլար՝ պիտի քարկոծէին. և ինքն ալ իւր իշխանական պատիւը չի կրցաւ գործածել, ուզեց որ հնարքով մը արդիւէ այդ գործը. և այս պատճառաւ ըսաւ՝ թէ ձեր կանանց զարդերը բերէք, որ ձեզի ձուլածոյ աստուած մը ընեմ։ Որովհետև կանանց զարդը և ոսկեղէն ինչքը իրենց հոգիէն աւելի է, վասն որոյ էրիկ մարդոց ըսաւ՝ թէ կնիկներնուդ ոսկեղէն զարդերը բերէք, իբր այս մտօք՝ թէ կնիկները իրենց զարդերը չեն խնայեր։

Իսկ Ահարոն մտածեց ձուլածոյ շինել, որ մինչև գաղափարը շինելն՝ և ոսկեղէն զարդերը հաշին, Մովսէս կուգայ լեռնէն, և ինքն ալ կազատի։ Բայց այդ կարծիքները ոչինչ եղաւ, քանզի այնպան կուապաշտութեան ախտը տիրեր էր Եբրայեցւոց սրտին վրայ, որ չէ՛ թէ իրենց կանանց զարդը, այլև բոլոր ինչքերնին եթէ ուզէր՝ պիտի տային։

Շինած կուռքն ալ եգիպ կերպարանքով շինելուն՝ այնպէս կը կարծէր, թէ որովհետև

Եգիպտացիք այդ կերպարանքով կուռք ունէին, որ ոչ պատիժները կրցաւ արգիլել, և ոչ ալ փարաւօն կարմիր ծովէն ազատել, և գուցէ Եբրայեցիք ալ այդ միտք բերելով՝ կամք չի տան այդպիսի կուռքի։ Այց ասոնց բոլորը ընդունայն եղաւ, և Աստուծոյ ակամայ և ակարութիւն մեզանչեց, և յետոյ ըստ օրինացն արարողութիւնց քաւեցաւ 'ի մեղաց։

Հ. ԼԳ. Ո՞ովսէս երբ տեսաւ ժողովուրդը կռապաշտութիւն մէջ ինկած, ինչո՞ւ լեռնէն բերած աստուածային պատուիրանաց երկու տախտակը՝ բարկութիւնամբ մը կոտրեց։

Գ. Յոգէս կըսեն աստուածաբանք, թէ 'ի սուրբ նախանձուէ շարժեալ՝ անոնց հրապարակական ամբարշտութիւնը գէմ՝ արժանի չի տեսաւ, որ աստուածային օրէնքը այնպիսի մոլեգնեալ և արբեալ ժողովրդեան բերէր։

Հ. ԼԴ. Յն որմէ ինչո՞ւ Մովսէս այրեց, և խարեց, և ջուրին երեսը ցանեց, և խմցուց Իսրայէլացւոց. (ԵԼԷ. ԼԲ. 20)։

Գ. Յրհամարհելն ցոյց տալու համար իրենց պաշտած կուռքը. և խարեալով խմցուց, որ յետոյ տեսնան իրենց աստուածին ինչ ըլլալը, և գիտնան անոր անզօրութիւնը և անարգութիւնը։

Հ. ԼԵ. Երբ Իսրայէլացւոց ազգը Եգիպտոսի գերութիւնէն ազատեցաւ, քառասուն տարի անապատին մէջ մնաց, ուսկից հանգերձ կառնէր կը հագնէր այնքան տարիին մէջ։

Պ. Եգիպտէն ինչ հանգերձով որ ելան՝ անով մնացին, քանզի այն քառասուն տարիին մէջ հագերձնին չի հիներցաւ սաստուածային նախախնամութեամբ, ինչպէս որ կը վկայէ եւ նոյն նախամարգարէն Մովսէս, որ կըսէ իւր ժողովրդոցը. «Եւ ահա էած զձեզ զքառասուն ամն ընդ անապատս, ոչ հնացան ձորձք ձեր, և ոչ մաշեցան կօշիկք յոտից ձերոց» (Բ, Օրէնաց. ԽԹ. Ճ)։

Հ. ԼԶ. Իսրայէլացւոց ազգին վրայ Մովսէսի ուղղած երախտագիտութիւնը Համար Դաւիթ մարգարէն կը գրէ, «Ի վիմէ մեղրս յագեցուցից նոցա». սուրբ գրքին մէջ տեղ մը գրված չէ, թէ Մովսէս վէմէն մեղրս վարցուց. Դաւթի այս խօսքը ինչպէս իմանալ պէտք է։

Պ. Յայտնի է կըսէ Յովհան ոսկիբերան, թէ ժողովուրդը երբ անապատին մէջ ծարաւ մնաց, յայտնի է՝ որ աստուծոյ հրամանաւ Մովսէս ջուր քղեցուցց ապառաժէն։ Ժողովուրդը կարի ծարաւ և ջուրի կարօտ ըլլալով՝ յանկարծ այն պաղ և պարզ ջուրին վրայ որ թափեցան, այնքան անոյշ եկաւ իրենց, որ ըսին՝ թէ այս ջուր չէ, այլ մեղր է, վասն որոյ մարգարէն կըսէ՝ «Ի վիմէ մեղրս յագեցուցց նոցա»։

Հ. ԼԷ. Մովսէս մարգարէին պատկերը երբ կը նկարեն, գլուխը երկու եղջիւրի նման բան կը դնեն, այս ի՞նչ նշան պիտի ըլլայ, կամ ի՞նչ միտք է այդ եղջիւրները։

Պ. Ըսելայք կըսեն, թէ երբ Մովսէս Սինեական լեռնէն կիջնար օրինաց տախտակները բերելով, լուսեղէն երկու եղջիւր կերևար ճակատը. իբր բերած օրէնքը խեթիկիչ (պույնուզով զարնող) և ծառայեցուցիչ էր. ուստի ահ և երկիւղ տալուն նայելով՝ եղծական էր, և անդրադարձելի էր աւետարանական քաղցր և համեղ շնորհաց օրէնքին, անոր համար և Քրիստոս կըսէր, "Լուծն իմ քաղցր է, և բեռն իմ փոքրիկ է։

Հ. ԼԸ. Ո՞ովսէս մարմնոյ բորոտութենէ սեպհական եղած արարողութիւնները աւանդելէն ետքը, կրսէ և հանդերձի բորոտութեան համար, "Եւ ձորձ՝ յորում լիցի ապած բորոտութեան, և այլն. (ՂԵՒՏԱՑՈՅ. ԺԳ. 47)։ Ո՞ատմինը բորոտութեան կը պատահի, բայց հանդերձը ի՞նչպէս կը բորոտի։

Պ. Ամանք իմացան, թէ հանդերձին բորոտութիւնը ցեցին կերածն է, բայց անյարմար է այդ մեկնութիւնը, քանզի ցեցին կերածը միայն բրդեղէնը կըլլայ, և հանդերձ ըսածդ ուրիշ նիւթերէ ալ կըլլայ, և Մովսէսի խօսածները ցեցի կերած հանդերձի համար իմանալ չի վայլէր։

Յարմար մեկնութիւնը այս է՝ որ բորոտելալ

հանդերձ ասելով, թորոտ անձանց հանդերձը պիտի խմանամբ՝ մանաւանդ շապիկներին. քանզի հոտած շարաւ մը՝ կամ ուրիշ խիժային ժանտ կծու հիւթ մը, որ թորոտին մարմնէն կը վազէ, և կը տարածի հանդերձներուն վրայ. այն ժամանակը Մովսէսի ըսած գոյները կը ցուցուին թորոտին վրայ՝ կարմիր՝ կանաչ՝ դեղին, և կծվութեամբը հանդերձը կուտէ և կը մաշէ։ Եթէ լուացվի այն հանդերձը՝ հազիւ կը պատռի, և վրայի արատները դժուարաւ կը մաքրին։ Լաւի կը հրամայէ Մովսէս՝ այնպիսի տպաւ կանեալ հանդերձը այրել, որ չըլլայ թէ մէկը հագնի և թորոտի. քանզի օգուտ չունի թորոտաւորին՝ եթէ դեղ ընէս, քանի որ այն շարաւոտ հանդերձը վրան է։

Այս կանոնը թժիշկներն ալ կը գործածեն, երբ այսպիսի ախտաւորի կերթան, նոր հանդերձ կը հագցուցնեն, որ չըլլայ թէ հին հանդերձէն ախտը անդարձ ըլլայ։

Հ. Լթ. Անանց թորոտու թիւը քանի՞ պիտի ըլլայ։

Պ. Սմանք՝ ի գիտնոց փիլիսոփայօրէն կը մեկնեն տանց թորոտութիւնը այսպէս, թէ պատին քարերուն անյարմար շարքէն կըլլայ, և պատճառն ալ այս է որ՝ ապի և թորակի և ծծումբի մասնիկներն են՝ որ օդոյն խոնաւութեամբը կը թանձնան, և քարին բարակ ծակուածը մէջ միջոցներս վազելով, կուտեն կը մաշեն քարին գոյա-

ցուցանեն մանուշիկ յոդուածներդ, որոնցմով քարին ամուր կառուցմանդդ աւագն պէս կը փրշրին. և անկից կանաչ՝ կարմիր արատներ կը տարածին պատին երեսը, ինչպէս բորոտութիւնը մարդոյն մարմնոյն վրայ։ Այդր պատին երեսի ծեփը թափիլ կըսկըսի, և գէշ բորակը շոգիներ այն պատէն դուրս կուգան այն տունը մէջ, և օդը ապականելով՝ կերպ կերպ ախտերու պատճառ կը լլան այն տունը կամ սենեակին մէջ բնակողներուն։ Այս եթէ այսպիսի տուներուն հոգ չի տարուիր՝ և շատ մնայ, տուներդ վտանգի մէջ կըլլայ, և այն խոնաւութեան շատութիւնը՝ մէջը եղողներուն բարին ալ կապականէ։

Դարձ տուրը գրոյն երեսին մեկնիչներին տաներ կրանն, թէ ինչպէս Իսրայէլացւոց նորանշան պատիմներդ, նոյնպէս և այս մանաւորապատիմ մը կը համարին աստուծմէ իրենց վրայ մեղքերնուն համար։ Այս մեկնութեամբ Մովսէսի խօսքը կը հաստատուի, որ 'ի գիրս աստուծոյ կըսէ, "Յորժամ մտանիցէք յերկիրն Քանանացւոց, զոր ես տայց ձեզ 'ի տունս երկրին ըստացուածոց ձերոց" . (Ղեւտացւոյ . ԺԴ . 34)։

Այս այն տանց բորոտութիւնը ուրիշ թուանաւորպիսութեամբ էին, կամ այժմեան փիլիսոփայից ըսածին պէս այնպիսի մանեկուներ էին, որ ոչ միայն պատերուն մէջ, այլ և տունը բնակիչներուն և ընչից կրնան ապականութիւններին նեղդարձել, և անով փոխադրական ախտերը պատ-

հաւել. անոր համար հրամայեց Մովսէս, առնել
'ի հիմանէ քակել, և այն քակածը բանի մը չի
գործածել՝ ոչ քարը և ոչ փայտը։ Ի Երջապէս
այս ասոնց բոլոսոս թիւնը պատիժ կը համարիմ,
և ոչ բնական ինչ։

Հ. Խ. Մովսէս և Ահարոն ասոնց առջին
նախապատիս էին Իսրայէլացւոց ազգին մէջ։
Այլ ժողովուրդը ճանապարհին զանազան մո-
լութիւն գործելով, Մովսէս և Ահարոն չի կրցին
մնալ Աստուծոյ երկիրը. ասոնց յանցանքը ի՞նչ
էր, ինչպէս արժանի չեն զուն։

Պ. Այդ ճանապարհորդութեան մէջ երբ Իս-
րայէլացիք Կադէս եկան, ջուր չի գտնուելուն
համար արտունջ ըրին՝ ըսելով, թէ քերիք մեզի
այս անապատ տեղը, որ ծարաւ պիտի ջարդէք.
Մովսէս շատ բարկացաւ ժողովրդոց, և անոնց
ապերախտութիւնը համար կասկածեցաւ, թէ
կամք չունէր աստուած իրենց ողորմիլ. վասն որոյ
երկրպագութեամբ ըսաւ, "Մի թէ 'ի վիմէս յայս-
մանէ հանիցեմք ձեզ ջուր։ այսպէս ըսելով
իր խնայութիւնել կուզէր, որպէս թէ աստուած
իրենց հետ չէր այն ժամանակը։

Այլ աստուած ըսաւ Մովսէսի և իւր եղ-
բօրը, որ խօսքով հրաման ընեն ապառաժ քարին՝
որ ջուր բղխէ, բայց չի խօսեցան, այլ Մովսէս
միանգամ գաւազանաւ քարին զարկաւ՝ և ջուր
չի լաւ։ քանզի աստուած ուշացոյց իւր պատիժ-

ելքը՝ իրենց երկմտութեան պատճառաւը, ինչ-
պէս և սուրբ հարք կը վկայեն. ապա հարկ ե-
ղաւ, երկրորդ անգամ և զարկաւ Մովսէս գա-
ւազանաւը այն քարին, և առատ ջուր բղխեց։

Այս երկրայութիւնները՝ համար՝ որ ժո-
ղովրդեան առջին ցոյց տրին, և աստուծոյ հրա-
մանը բաժին պէս չի կատարելուն համար, այ-
սինքն ապառաժ քարին հրամանն չընելուն հա-
մար՝ Աւետաց երկիրը մտնալու արժանի չեղան.
և սուրբ գիրն ալ կը վկայէ՝ ի գլխաց աստուծոյ
այսպէս. «Խօսեցաւ ամէն ընդ Մովսէսի և ընդ
Ահարոնի՝ և ասէ, յաւելցի Ահարոն առ ժողո-
վուրդ իւր, զի մի մտցէք յերկիրն՝ զոր տուս
որդւոցն Իսրայէլի, քանզի բարկացուցէք զիս՝ ի
վերայ ջուրցն բամբասանաց»։ (Թուոց. ի. 24)։

Այլ ըստ խորհրդական մտաց, որովհետև
Մովսէս և Ահարոն ոչ իրենք մտան Աւետաց
երկիրը, և իրենց ձեռքովը Իսրայէլացւոց ազգը
մտաւ, ասոնք երկու եղբայր կը նշանակէին հին
օրէնքը, որ չի կրցաւ Աւետաց երկիրը՝ այսինքն
երկնից արքայութիւնը տանիլ իւր ժողովուրդը,
որովհետև այդ շնորհը նոր օրինաց յատկացեալ
պահեալ էր յիսուսն քրիստոսի ձեռքով, որոյ
օրինակ եղև Յեսու։

Հ. ԽԱ. Մովսէս երբ յետին օրհնութիւնը
տրաւ ժողովրդոց, սկսեց Իսրայէլի երկոտասան
ցեղը մէկիկ մէկիկ անուանով յիշել. Նախ Ռու-

բենէն սկսեց այսպէս ասելով, «Կնցցէ Ռուբէն և մի մեռցի, և եղիցի թագաւոր թուոյն։ (Բ, Օրէնից։ ԼԳ։ 6)։ Յակոբ նահապետ այս երկոտասան ոգեաքը երբ օրհնեց, Ռուբէնի համար ասաւ։ «Ռուբէն անդրանիկ իմ, դու զօրութիւն իմ և սիրզբն որդւոց, խաւսութեամբ գնացեր, և խաւսութեամբ յանդգնութեան թշնամանեցեր, իբրև զջուր մի եռացիս, զի ելեր յանկողինս հօրդ։ յայնժամ պղծեցեր զանկողինն՝ յոր ելեր։ (քանզի շնացեր էր Բաղղայի հետ՝ որ իւր հօրը հարճն էր)։» (Ծննդոց։ Լե։ 22)։ Լուս անէծքը տես Ծննդոց, (Գ-Ը, խԹ։ 3)։ Արդ՝ շատ զանազանութիւն կերևայ Յակոբայ և Մովսէսի խաւսքերուն մէջ Ռուբէնի վրայ, ի՞նչպէս պէտք է իմանալ։

Գ։ Այնենք զանազանութիւն չի կայ երկուքին ալ խաւսքին մէջ։ մի և նոյն է Յակոբայ և Մովսէսի օրհնութեանց միտքը։ Մովսէս կըսէ՝ Կնցցէ, օրհնութիւն մի իմանար, այլ ցնորք չի պակասիր համար կըսէ։ «Եւ եղիցի թագաւոր թուոյն» ասաւ, որով իմացուցանել կուզէ, թէ թագաւորութիւն ցնորք նորա եղիցի թուով, այսինքն շատաւոր համրանքով, որ ասել կուզէ՝ թէ չի շատնայ՝ չի աճի՝ այլ միայն մնայ։ Այնպէս և Յակոբայ խաւսքը առ որդին իւր Ռուբէն, թէ «Իբրև զջուր մի եռացիս», իբր ասել կուզէ՝ թէ ջուրի պէս չի եռաս, այլ ինչ եւ նէ՝ նոյն մնաս։ Այսպէս Յակոբայ և Մովսէսի խաւսքը առ Ռուբէն՝ երկուքն ալ մէկ միտք ըլլալը յայտնի եղաւ։ և ոչ թէ միմեանց ներհակ խաւսքեր են։

Հ. Խբ. Ի՞նչպէս այս օրհնութիւնը մէջ Իսրայէլի տան և մէկ ցեղին նահապետաց անունները կարգաւ կը յիշէ, բայց Շմաւօնը բերան չի բերէր. այս ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ։

Պ. Ի՛նչ չէ Շմաւօնի անունը չի յիշելը, որուն համար զանազան կարծիքներ կերևայ։ Ոմանք կրսեն, թէ Շմաւօնի օրհնութիւնը Յուդայի օրհնութեան մէջ կիմացվի, քանզի իրենց բաժինները մէկզմէկու սահմանակից տրվեցաւ, և Շմաւօնի ցեղը Յուդայի ցեղին բաժնին մէջ խառնրվեցաւ, և իրարու հետ առաւել միաբան և սիրելի էին, ինչպէս որ յայտնի է Ի գիրս Յեսուայ, (Գ. Ժթ. 1)։

Բայց ոմանք կրսեն, թէ երկրատաման եղբարց մէջ՝ նախ և յառաջ Շմաւօն անօրինեցաւ, և իրենց փոքր եղբայրներն՝ Յովսէփը սպանանելու կամ ծախելու խորհրդոյն գլուխ գանելվեցաւ. թէպէտ սուրբ գիրքը Յովսէփայ պատմութեան մէջ այս խօսքը չի յայտնէր։

Բայց ոմանք և այս կրսեն, թէ Մովսէս ամոր համար չի յիշեց Շմաւօնը, քանզի Իսրայէլացւոց ազգին մէջ միշտ Շմաւօնի ցեղը ապստամբաց գլուխ գանելվեցաւ, ուստի և աստուածային պատիժը ասոր ցեղին վրայէն անդադար էր։

Բայց մեկնութիւնը թէպէտ ընդունելի է, սակայն կարելի է որ՝ Մովսէսի միտքը ինկաւ Յակոբին անիծելը Շմաւօնը և Ղեւին, վասն որոյ Շմաւօնը չի յիշեց։ Բայց գիտեմ՝ որ այս տեղ երկու հարցմունք ունիս. մէկը Ղեւին և Շմա-

ուծը ինչու՞ անիծեց Յակոբ. և միւս՝ եթէ Մովսէս այդ պատճառաւ չի յիշեց Շմաւօնը, պէտք էր որ Ղեւի ալ չի յիշէր։

Ա՛ռաջին հարցմանդ պատասխանը սա՛ւ ի գիրս ծննդոց. (Գ.Ը.ԼԳ), միւնչև՝ ի վերջն նոյն գլխոյն, ուր սա՛դ յայտնի կը լայ անիծելոյն պատճառը ի՞նչ յանցանք ըլլալը։

Ա՛ւս հարցմանդդ պատասխանը այս է, այն մեղքը՝ որ Շմաւօն և Ղեւի միասնդ գործեցին, Ղեւայ ցեղը առաջինի արարողութեամբ ըստ հին օրինաց քահանայ ելլաւ. բայց Շմաւօնի ցեղը որ քան զոր առաստացաւ յոյժ ի գործս չարութեան, վասն որոյ Մովսէս՝ Ղեւին կը յիշէ, և Շմաւօնը չի յիշէր։

Հ. ԽԳ. Ա՞ովսէսի վախճանն ի՞նչպէս եղաւ։

Պ. Հրաժարական ողջոյնը և մարդարէական օրհնութիւնը տալէն ետքը՝ աստուծոյ հրամանաւ դէպ ի Նաբաւ լեռան կերթայ՝ որ Մովաբայ երկիրն էր, և ժողովուրդը հետուէն արտասուօք անոր կը նայէր ետևէն, քանզի հրաման չի կար՝ որ հետը մարդ երթայ։ Ետսոր Մովսէս Միքայէլ հրեշտակապետը իրեն ընկեր ունենալով՝ լեռը կելլէ, (քանզի ըստ հաստատակ կարծեաց վարդապետաց՝ Միքայէլ հրեշտակապետն էր, որ միշտ Մովսէսի կերևար, և իւր հետ կը խօսէր ի դիմաց աստուծոյ, իբր թէ դեսպան էրկրին)։ Այն լեռան մէջ իւր հոգին առաւ-

գելով Մովսէս ՝ի ձեռս աստուծոյ , մարմինը ձգեց ՝ի ձեռս հրեշտակին։

Հ. ԽԴ. Յուդա առաքեալը Մովսէսի մարմնոյն համար այսպէս կը գրէ . «Եւ Միքայէլ հրեշտակապետ՝ յորժամ ընդդիմանարկուելն սատանայի վիճեալ ասէր պատասխանի՝ վասն Մովսիսեան մարմնոյն , և այլն . (Յոտ. ա. 9) . այս ի՞նչ վիճմունք պիտի ըլլայ։

Գ. Այսպէս կը վարդապետեն՝ թէ յետ մահուան Մովսէսի մեծ հակառակութիւն եղաւ Միքայէլ հրեշտակապետին և բանսարկու սատանային մէջ . քանզի սատանայն կուշխատէր՝ որ Մովսէսի մարմինը Աստուծոյ երկիրը տանի , յուսալով՝ որ ժամանակէ մը ետքը ժողովուրդին կռապաշտութիւն ընելը կուտայ , և այն մարմնոյն սատուածային պատիւ տալ կուտայ։

Միքայէլ հրեշտակապետ դիմանալով այդ վտանգը՝ դէմ կենցաւ , և ինքն իրեն չի կրնալով կամ իւր իշխանութեամբը հալածել չար սատանայն , աստուծոյ անուամբը սատանց և հալածեց . և Մովսէսի մարմինը Մովաբայ ձորոյն մէջ թաղեց , և անոյշոյ ըրաւ գերեզմանը , որ այն ժամանակը մարդ չի գիտցաւ։

Հ. ԽԵ. Յօրայ պատմութեան մէջ գրված է , թէ «Երկին հրեշտակք աստուծոյ կալ առաջի

«տեսան, եկն և ասասնայ ընդ Նոսա. . . և ասէ
«ցնա տէր, Նայեցարս մասք քովք ընդ ծառայ իմ
«ընդ Յօր, զի ո՞չ գոյ իրրև զնա 'ի վերայ երկրի
«այր անարատ՝ ճշմարիտ՝ աստուածապաշտ՝ մեկ-
«նեալ յամենայն իրաց չարաց։ Եւ պատաս-
«խանի ասասնայ. . . մի թէ ձրի՞ պաշտիցէ Յօր
«զտէրդ։ և այլն։ Զարմանալի կերև այ ինձի այս
խօսքը, ասասնայն ի՞նչ համարձակութիւն ունի
գալ աստուծոյ առջին, և աստուած ալ Յօբայ
վրայ պարծի ասասնայի դէմ։

Պ. Ուրաջին մասին մէջ ըսինք, թէ սուրբ
գրոց մէջ երբ կըսուի՝ Աստուած խօսեցաւ,
Աստուած երևեցաւ, այն իսկապէս աստուծոյ է-
ութիւնը չէ՝ այլ հրեշտակ աստուծոյ, որ 'ի դի-
մաց աստուծոյ խօսելով՝ և իրը փոխանորդ աս-
տուծոյ գոլով՝ աստուած կանուանին։ Ինչպէս
Յօբայ տանը պահապան հրեշտակները երբ խոր-
հուրդ կընէին, թէ ի՞նչպէս պէտք է Յօբայ տա-
նը վարվիլ փորձութեան ժամանակը՝ որ մօտե-
ցեր էր, քանզի աստուած այն հրեշտակաց յայտ-
նէր էր. այդ խորհրդոյն մէջ ասասնայն ալ ներկա.
և հրեշտակաց մէջի նախապատիւը՝ որ էր 'ի դի-
մաց աստուծոյ, գովել սկսաւ Յօբայ աստուած-
պաշտութիւնը։

Որովհետև բարեգործ մարդիկ՝ թէպէտ ու-
բախութիւն և պարծանք են բոլոր հրեշտակաց,
բայց առաւելապէս իրենց պահապան հրեշտակ-
ներուն. ասասնայն ըսաւ այն հրեշտակին, Մի
թէ Յօր ձրի՞ կը պաշտէ իւր աստուածը, ո՞չ ա-

պարէն դուն հաստատեր և ցեր ես իւր տունը ներքին և արտաքին բարիքները. արդ՝ մեռ իրմէն իւր բոլոր ինչքը, տե՛ս ի՞նչպէս երեսդ ի վեր քեզ կանիծէ։ Լա՛ հրեշտակը ի գիսաց ասուածոյ թող տրված սատանային, նախ որդիքը և ինչքը և բոլոր բարիքը ցրուել, և յետոյ մարմինք գանազան ախտերով և վէրքերով լեցուել, և այլն, ըստ կարգին, տե՛ս ի գիրն Յովբայ։

Հ. Խ Զ. Ինչո՞ւ համար ասուած ըստ Մովսէսի հրաշքներուն ժամանակը Եգիպտոսի մէջ, թէ Ահարոնի տո՛ւր գաւազանը՝ որ փարաւոնի առջին ձգէ. և Մովսէսի ձգել չի տրված. (ԵԼԷՅ. Է. 9)։

Պ. Լուսաբանեն վարդապետք այսպէս, թէ "Որովհետև Մովսէս՝ փարաւոնի պալատին մէջ մեծ էր, ապրելախտ չի գանըվելու համար Ահարոնի հրաման ըրաւ"։

Հ. Խէ. Յովէլ մարգարէն ի գիսաց հոր ասուածոյ կըսէ, "Յաւուր յայնմիկ հեղից յոգւոյ իմմէ ի վերայ ամենայն մարմնոյ". (Յ-ԷԼ. Բ. 28)։ Ի՞նչդ՝ հոգւոյն սրբոյ գալստեան ժամանակը, արդեօք բոլորն ալ հոգւոյն սրբոյ շնորհը առի՞ն։

Պ. Ի՞մենայն, կամ Ամենեքեան բառը, գրոց մէջ միշտ բոլորը մեկտեղ զատ զատ, այսինքն մեկը անգամ դուրս չի ձգելով չմացընէր. վասն

որոյ սուրբ գրոց մէջ այսպիսի բառերը երբեմն բառ առ զ-ոյն կիմացվին։ Բ.հա քեզ օրինակ մի, Ծննդոց գրքին մէջ կըսվի, թէ "Ապա-կանեաց ամենայն մարմին զճանապարհս իւր ի վերայ երկրի" · (Ծննդոց · զ · 12)։ Յայտնի է՝ որ նոյ և իւր որդիքը իրենց ճանապարհը չէին ապականէր։ Այլեպէս իմացիր և քու հարցմունքիդ միտքը։

Հ · ԽԸ · Յաւուրս զատուորացն Իսրայէլի երբ Յեփթայէ զատերազի կերթար Ամմոնայ որդւոց վրայ, ուխտ բրաւ առուծոյ հետ ըսելով, եթէ Ամմոնայ որդիքը յաղթել տաս ինձի, և երբ տունս զառնամ, ով որ իմ տանս մէջէն նախ առջևս ելլայ, քեզի մատաղ ընեմ։ (Դատաւորաց · ժա · 30)։

Յեփթայէ յաղթութիւնը բրաւ, և տունն դարձաւ, և նախ իւր մէկ հատիկ աղջիկը գիմացը ելաւ, և ինքն ալ ուրախանցաւ՝ որովհետև խոստացեր էր՝ որ մատաղ պիտի ընէ։ Աղջիկը որ իմացաւ՝ յոժարութեամբ յանձնառու եղաւ, և հորը ըսաւ՝ մի՛ ուրախիր, ուխտդ կատարէ · միայն երկու ամիս ժամանակ տո՛ւր ինձի, որ երթամ ընկերներուս հետ կուսութիւնս լամ, և լեռները շրջիմ։

Կերթայ աղջիկը և երկու ամիսն ետքը կուգայ · սուրբ գիրը կըսէ՝ "Եւ ուրար (հայր աղջը կանչն) նովաւ զուխան՝ զոր ուխտեաց, և ոչ գի-

ակը նա զայր, և այլն։

Ա. Այդ՝ եթէ այդ մարդը աղջիկը ապանեց մատաղ բրաւ, և զաւ մեղք որդեապանութեան և մարդապանութեան, որ աստուծոյ կամացը դէմ է. եթէ չբրապանեց՝ ինչո՞ւ կըսէ սուրբ գիրը, «Եւ արար նոքա զուխան՝ զոր ուխտեաց»։

Պ. Այդ երկար հարցմանդ՝ երկար պատասխանի պէտք է. գանագան մեկնութիւն կայ այդ հարցմանդ, որոնցմով հասկըցուցնեմ քեզի, թէ ի՞նչ ուխտ բրաւ, և ի՞նչպէս կատարեց։ Հին և նոր վարդապետներէն շատերը՝ Յեփթայեայ ուխտ բրածը կխմանան յաստուկ աստուծոյ մատուցանելի ողջակէզ՝ բան հին օրինաց մարթելով և այրելով. և որովհետև իւր աղջիկը պատահեցաւ՝ կը հաստատեն անխոհեմ ուխտ ըլլալը, թայց կարդարացընեն Յեփթայէն՝ գոնէ ի ծանր մեղաց, իբր կըսեն՝ թէ Յեփթայէ պատերազմող մարդ ըլլալով, և այն ժամանակը բոլորովին բարբարէր էր ազգին փրկութիւնը համար, ուստի միայն կը խորհէր աստուծոյ և ազգին թշնամիները ցրուել, վասն որոյ առանց զգուշութեան և հարկաւոր ընտրողութեան, մտնաւանդ բան ոմանց՝ անյարմարի ազխուութիւն, համարելով՝ նոյ ընդունելի մեծ բան մը ընել, այնպէս անորոշ ուխտ մը բրաւ։ Լաւ ոմանք ի սուրբ գիրն հայելով, որ ուխտին խօսքէն յառաջ գրուած է, «Եւ եղև ի վերայ Յեփթայեայ հոգի Տեառն. (Դատաւորաց. ժա. 29)»։

Ասկից կը համարին թէ, հոգւոյն սրբոյ ազդեցութիւնամբ ըրած կըլլայ այն ուխտը՝ առանց

մանուս որ անուն մը դնել լոյ։ և այս միտքը՝ կրանն թէ, իւր լացը և ողբը և հանդերձները պատռելը կը հաստատէ, երբ դառնալուն յանկարծ աղջիկը դիմացը ելած տեսաւ։ Այս այսպիսի բարեմասութեամբ մեկնելով՝ կարդարացընեն Յեփթայեն, թէ ուխտած ուխտին համար՝ և թէ կատարելուն համար. մանաւանդ կրանն, թէ աստուած պարգևեց իրեն այն յաղթութիւնը, որուն համար այն խոստմունքը բրաւ, կերեւայ թէ հանձնցաւ ուխտելին բարեմասութիւնը, որ կը կարծէր թէ անով աստուած պիտի փրկուի, և ոչ թէ պիտի դառնացուցանէ։ Այս մասին գուցէ արդարանայ Յեփթայէ՝ գոնէ ի ծանր մեղաց՝ մեր բը գրեած պատճառներուն համար. բայց և սարակուսութիւնեմս կը մնայ խոստմանը կատարման վրայ։

Բազումք կան, որ աստուածային սատիկ պատուիրանքը գիտնալով, որ սուրբ գրոց մէջ կարդիլէ մարդ զոհելը, չեն հաւանիր՝ թէ Յեփթայէ մարթեալով մատաղ բրած ըլլայ իւր աղջիկը։ Ճշմարիտ է, որ աղջիկը երկու ամիս ժամանակ ուզեց՝ իւր կուսութիւնը լալու համար, ինչպէս սուրբ գիրքը կը վկայէ, «Թողացո՛ ինձ զերկուս ամիս, և երթայց շրջեցայց ընդ լերինս, և լացից զկուսութիւնս իմ»։ Այս ժամանակը առաւ, և իւր կուսութիւնը լեռներուն վրայ լացաւ։ Այս առջի մեռնելու խօսք չի կայ կրանն, այլ միայն ողբ իւր կուսութիւնը համար՝ որ առանց երիկ մարդու մնալու էր իւր բոլոր կենացը մէջ։

Կրսեն թէ, եթէ առաջին ըսօղներուն պէս ոգիառութիւն ըրաւ Յեփթայէ այդ խոստմունքին, մի թէ այն երկու ամսվան մէջ չի կրցան քահանաներէն կամ իշխաններէն ճշմարտութիւնը ստրվիլ. կամ անոնք այնպիսի ոգի՞ս եղան, մինչ զի հարկ համարին որդեսպան ըլլալը՝ խոստմունքը կատարելու համար։ Չէ թէ անոնցմէ ստրվիցաւ, թ՞ենչպէս հաւանական կերևայ, ոմ կը հաւատայ՝ թէ Յեփթայէ իւր մարար խղճմտանացը վրայ այնպիսի յամառեալ մնայ, մինչ զի սրտի կսկծանքը այն գործը գործեց, որ գիտէր ոչ հաճոյ չըլլալը. ուրեմն ասոնց կարծեացը նայելով Յեփթայէ իւր խոստմունքը այնպէս կատարեց, ինչպէս որ կարելի է օրինաց և սրբութեամբ կատարել, իւր աղջկան քաղաքական կեանքը մեռցնելով և ոչ թէ բնական կեանքը, քանզի զբրկեց ինքը զինքը իւր յոժարակամ հաւանութիւն՝ ոչ եթէ միայն ամմէն կերպ մարդս հետ կենակցութիւն, այլ և որդեծնութիւն յոյսէն, որ այն ժամանակները նախատելի և ընդ ոնգովիւք բան մի էր համարված, պարտաւորը ըրած կըլլայ մինչ անցնելնաւ որ կուսութեամբ ծառայել աստուծոյ, բստ ոմանց՝ առանձնանալով տան մը մէջ՝ վկայութեան խորանին մօտ, կամ բստ ոմանց՝ իւր հօրը տանը մէջ առանձին ըլլալով՝ իբր թէ այսպիսի կեանք վարելն ալ կենդանի ողջակէզ կը համարվի՝ տունց արոյ և հրոյ մատաղ ընծայել իւր հոգին և մարմինը, որ չի զանազանիր՝ արիւնահեղ զոհէն։

Զոմանք կասեն թէ, կերևայ որ սուրբ գիրքը և այդ միտքը կը գիտէ, քանզի ինչպէս որ ասելն յառաջ, նոյնպէս և ասելն ետքը, թէ Զաստուածաց զուխան, չի յայտնէր զաւակին մահը, այլ միայն կուսութիւնը՝ և առանց երիկ մարդու ձեռքը. ինչպէս որ կրսէ՝ «Ցեռ երիկուց ամոց դարձաւ առ Հայր իւր, և ապար նուիրագուխան՝ զոր ուխտեաց, և ոչ գիտէր զայրս։ Իբր թէ ասել կուզէ, թէ Հայրը խոստմունքը բրաւ, բայց ի՞նչպէս, իւր կամքը և Հաւանութիւնամբը՝ չի կարգեց ինքը զինքը. և այդ ճգնողական կուսութիւնամբ կենանքը կենդանի մատաղ բլլալու պէս բան մի է։

Զոմ՝ այս երկու կարծեացը վրայով շատ վարդապետք և մեկնիչք՝ ողջակէզ բառին նայելով, արիւնաւոր մատաղ ընել իմացան. ողջակէզ ուխտեց կրսեն՝ ուրեմն ողջակէզ մատաղց. և այս կարծեացը միտքաւն բլլալով՝ միայն ուխտին որպիսութիւնը յայտնեցին, որ ոմանք՝ ինչպէս յառաջ ասինք, կը հաստատին թէ յազգեցութիւնն հոգւոյն սրբոյ բրաւ, և նոյն հոգւոյն շնորհքը կատարեց. այն պատճառաւ կրսեն՝ թէ գովութիւնամբ կը խօսի Պօղոս առաքեալ Ցեփիմայեայ յիշատակը. (Եբրայ. ժա. 32)։ Բայց ոմանք՝ թէպէտ կը գովեն Ցեփիմայեայ պաշտօնատիրութիւնը՝ որով բրաւ այս ուխտը, բայց կրսեն՝ իւր զինուորական փափաքին չի բռնութիւնն յաստուծոյ կարգնալ սահմանէն դուրս ինկաւ՝ առանց մատաղութիւնն ուխտաղրութիւն ընելով, որ անյայտ-

մար բարեպաշտութեամբ և հաւատով յետոյ
կատարեց, իբր ըստ կուզեն՝ թէ մարթեցաւ։

Հերոնիմոս 'ի մեկնութեան Երեմիայի, (գ. ԺԷ.
Է.) կրսէ՝ եթէ «Յեփթայէ մատոյց զդուստրն
իւր կոյս ասուծոյ, ոչ պատարագն է հաճոյ, այլ
անձն մատուցողին։ Եւ Ամբրոսիոս կրսէ, «Ո՞չ
կարեմ ամբաստանել զառնէն, որ հարկեցաւ լը-
նուլ՝ զոր ուխտաւոր էր, բայց աշխարհի հարկ՝
որ որդեսպանութեամբ վճարիւր։ Եւ Եղիշէ
վարդապետն մեր կրսէ, «Ասուած՝ որ զմիս
«զուարակաց ոչ ուտէ, և զարիւն նոխազաց ոչ
«ըմպէ, զիարդ արիւն մարդոյ թաղթանայցէ
«նմա, զոր և մարդոյս թնութիւնն ոչ առնու
«յանձն։ . . . իսկ ընդէ՞ր ասէն պատարագեցաւ
«դուստրն Յեփթայեայ. . . թուի ինձ՝ թէ պա-
«տարագն այն ընդունելի չէ. . . . այլ վրիպա-
«կան բանք եղին 'ի տպագնապ ժամանակին. . .
«մի՛ դատարկաբանութիւն ինչ թուիցի քեզ այս-
«պիսի խնդրուածս տղջկանն (վասն ըստ զկու-
«սութիւնն)։ ըստ ազգին է քան զյանձնատու-
«թիւն պատարագելոյն։ . . . մի՛ որ ասէն թէ
«յանուս ուսանելոյ թէ՝ զայս պատարագ ասուծոյ
«կարծիցէ հաճարեալ հաճոյական։

Եւ 'ի վերայ այսոր ասելոյն սուրբ հարքն չէն
երիմաստք 'ի կարգ արդարոց և սրբոց դասել ըզ-
Յեփթայէ։ բայց որոնք որ աղջկան կուսական
անարիւն մատաղ ըլլալը կընտրեն խմանալ, նայե-
լով այն ծանր դժուարութեանց վրայ՝ որ արիւ-
նաւոր մատաղ ըլլալն յառաջ կուգայ՝, ասոր

բան մը չէ կրնան տալ զրոց շարադրութիւնէն, որ բոլորական ընծայումն անձին՝ այլաբանօրէն զոհ կամ ողջակէզ ըսել է. ինչպէս որ ասուած նայելով ընծայումն հեթանոսաց 'ի հաւատն քրիստոսի, ասէ Եսայեայ բերանով. «Ողջակէզք նոցա և պատարագք նոցա ընդունելի ի զլիցին 'ի վերայ սեղանոյ իմոյ» - (Եսայի. ԺԶ. Ը)։

Ի՞նչպէս այս սեղ ըսուած կարծիքները և մեկնութիւնները՝ որ գրինք, որուն կը հաւանիս նէ, քու կամացդ կը յանձնենք։ Ինձ այնպէս հաճոյ է գիտնալ, զի որովհետև պատարագը աստուածակոչս կոչմանէ է, Յեփթայեայ յաղթութիւն տրվողը աստուած է, և իւր խոստմունքն ալ ընդունողը աստուած է, չի կարելի աստուած իւր կարգեալ օրինացը դէմ մեզմէ զոհ և ողջակէզ ընդունիլ։

Իրմէ ըսես Յեփթայէ իւր յամառութեամբը աղջիկը մատաղ ըրաւ, կրնամ թէ՝ որովհետև աստուածային օրինաց դէմէ այդ գործը, պէտք չէր՝ որ սրբազան առաքելոյը Յեփթայէն տուրը նահատակաց կարգը շարէր։ Իւ թէ՝ այս խոստմունքէն յառաջ տուրը գիրը կըսէ, «Եւ եղեւ հոգի տէրոնն 'ի վերայ Յեփթայեայ». եթէ տուրը հոգւոյն շնորհը ունէր իւր վրայ, ապա տուրը հոգւոյն դէմ գործ չէր կրնար գործել։ Իւ եթէ կատարեց իւր անօրինաբար խոստմունքը՝ թշնամեաց յաղթութեան փափաքով, բայց կատարեց աղջիկանը յոժարութեամբը՝ կուսութեամբ և սրբութեամբ՝ անարիւն մատաղ ընծայելով նոյ։

Իսկ թէ արիւնաւոր մատաղին բարեգործութեան արարողութիւնը՝ մէկ օրման առաքինութեան գործ է, բայց բոլոր կենացը մէջ իւր անձը անարիւն մատաղ ընծայելը աստուծոյ՝ մաքրութեամբ, սրբութեամբ, և կուսութեամբ, հանապազընծայ մատաղ է. և որքան որ մարդը աւելի բարգոյն է քան զանբան անասունս, այնքան նախապատիւ է և այսպիսի նուիրումն նորա։

Հ. Խթ. Սամփսոն ի կարգս նահապետաց կը դրուի, և ա կը զարմանամ՝ որ իւր վախճանը անձնասպանութեամբ և մարդասպանութիւն եղաւ։ Անձնասպանութեամբ՝ որովհետև անձնասպան գտնուիլ ցաւ. Դարձեալ ասածարին ներքև ը։ Մարդասպան՝ որովհետև այն տեղը իրեն հետ երիք հազար մարդ սպանեց. այսպիսի մարդը նահապետաց կարգը ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ։

Պ. Յապէս կը պատասխանէ Օգոստինոս «Այս արար Սամփսոն՝ ոչ մարդ կորէն խար-«նեալ, այլ յաստուածոյ հրամայեալ, ոչ մո-«լորեալ՝ այլ հնազանդեալ. չէ՞ մարթի մեզ այլ «ինչ հաւատալ վասն նորա։ Յորժամ աստուած «հրամայէ, և նորին ըստ ոգւոյ ցուցանէ զկամս «իւր՝ որոյ մ չէ՞ մարթի կալ հակառակ, ոմ ի չ-«խեսցէ իրրև ամբարիշտ յանդիմանել զնա, որ «անկեալրութեան ետուն աստուծոյ իւրոյ հնա-«զանդիւ։ Յայտնի է՝ որ աստուած հաճեցաւ Սամփսոնի մահուանը, և զորս թէ ասէիս իրեն,

որ այն յետին գործողութիւնը սքանչելի օրէն գործեց։

Մանաւանդ և ս կըսեն, թէ Սամփսոն առանց մեղանչելու որ և նեղբին աստուածային յայտնութիւն եւ ս, միայն իւր պաշտամանքը՝ որ էր գաստուր, կրնար իւր ժողովրդեան թշնամիները ջարդել, թէ և կը տեսնայ՝ որ իւր անձն ալ պիտի շատրի, և անոնց հետ ինքն ալ պիտի մեռնի։ Բայց Օգոստինոսի աստուածային կարծիքը առաւել ընդունելի է։

Հ. Ծ. Աբիսողոմայ համար Թագաւորաց գրքին մէջ այսպէս գրուած է. «Բայց Աբիսողոմ մինչդեռ կենդանի էր՝ կանգնեաց զիւր արձան, և կանգնեաց ՝ի Յարին զարձանն ՝ի հովիտս Թագաւորաց, քանզի ասաց թէ չիք իւր որդի, որ յիշիցէ զանուն նոր»։ (Բ. Թագ. ԺԸ. 18)։ Բայց այս բանէն կը հետեւի՝ որ Աբիսողոմ որդի չունէր։ Բայց նոյն Թագաւորաց գրքին մէջ՝ (ԺԴ. 27). կըսուի, «Եւ ծնաւ Աբիսողոմայ երիք ուստերք և դուստր մի». արդ՝ ինչպէս համար անդաստակ կըսուի։

Պ. Աբիսողոմի գեղեցիկ թեւանը նման գեղեցիկ մը չի կար երկրի վրայ, քանզի ամենեին արատաւոր թիւն կամ արատ մը չունէր իւր անձին վրայ. և իրեն պէս գեղեցիկ զաւակ չունենալուն համար կըսուի անդաստակ. և յիրաւի երիք ուղայ և մէկ աղջիկ ունէր, բայց իրեն նման գեղեցիկ չէին։

Հ. ԺԸ. Գիր կենաց կրավի երբեմն սուրբ գրոց մէջ, ի՞նչ պիտի ըլլայ այդ Գիր կենաց բովանդակը։

Պ. Լաւուծոյ անմոռաց յիշուն է, որ յաւիտենականապէս փրկելիները անմոռաց և անջնջելի կը պահէ աստուած իւր մատաղը մէջ, որ հնար չէ անկից ջնջելիլ. բայց ժամանակաւոր գպրութիւն և գիր կենաց առաքինութիւնք կրավին, որոնցմէ մարդս կրնայ ինքը զինքը ջնջել։

Հ. ԺԲ. Լրիթէ առաջին բուած Գիր կենացին մէջ գրուածները չեն ջնջուիր. ինչո՞ւ համար Մովսէս՝ աստուծոյ ազատչանք բրած տեղը ժողովրդոց համար՝ կրսէ թէ «Եթէ թողուս զմեղս ժողովրդեան՝ թող. ապա թէ ոչ՝ ջնջեա զիս ի գրչագրութենէ քումմէ՝ յոր գրեցեր։» (Է Ելից. լե. 32)։

Պ. Կուռնելիոս այսպէս կը պատասխանէ, Մովսէսի այնպէս ըսելը՝ ժողովրդեան փրկութիւնը համար իւր սասակիկ խղճը ցոյց կուտար. ինչպէս ըսելմը թէ, մարդ մը ունի որդի մը և ծառայ մը. որդին սեսաս որ՝ հայրը գուրս կընէ ծառայն. և որովհետև որդին այն ծառայն շատ կը սիրէ, հօրը կաղաչէ և կրսէ, մի՛ վռնտեր այս ծառայն, և եթէ վռնտես՝ զիս զուրկուիր ինձմէ։ Այնպէս Մովսէս կրսէր, կամ ժողովրդոց յանցանքը ներ՝ կամ զիս ջնջէ. և ոչ եթէ ճշմարտապէս ջնջելիլ կը ցանկայր, քանզի այն անկարելի էր. այլ մանաւանդ այն խօսքին կար-

գէն առաւելապէս սիրով աղաչելուն և զանակը յայտնի կընէր։

Հ. ԺԳ. Սուրբ գրոյն մէջ Սաւուղ թագաւորին համար կը գրուի թէ, «Որդի տարեւոր Սաւուղ ՝ի թագաւորել խրատմ» . (Ա՝, Թ-գ . ժա. 1)։ Իրր թէ մէկ տարեկան էր. արդ՝ մէկ տարեկանը ի՞նչպէս կրնայ թագաւոր ըլլալ։

Պ. Երկու անգամ օծուցաւ Սաւուղ թագաւոր, մէկ մը առաջ ՝ի գիրս (Ա՝, Թ-գ. ժ. 1)։ Յայց երկրորդ՝ Եւասա Ամմոնացին զարնուելէն ետքը վերստին օծուցաւ և թագաւոր եղաւ բոլոր Իսրայէլի վրայ. առաջ (Ա՝, Թ-գ. ժա. 15)։ Արդ՝ որդի տարեւոր էր Սաւուղ, իրր մէկ տարեկան օծուած առաջին օծուելնէն ետքինէն մինչև երկրորդ օծումը։

Հ. ԺԴ. Իսրայէլացւոց յԵգիպտոսէն ելլելու ժամանակին համար Ելից գրքին մէջ կը գրուի, թէ գիշեր էր, ինչպէս որ կըսէ, «Գիշերի՝ որ յաւուցաղաղեալ էր առաւն, հանել զնոսա յերկրէն Եգիպտացւոց» . (Ելից. ժբ. 42)։ Խուսոց գրքին մէջ կը գրուի, թէ առաւօտ էր, «Զայգ ոչ զատկին ելին որդիքն Իսրայէլի» . (Թուոց. լգ. 3)։ Երկրորդ օրինաց գրքին մէջ կը գրուի, թէ իրիկուն էր, ինչպէս որ կըսէ, «Զենցես ըզզատիկն ՝առ երեկս ընդ արեւմուտս ՝ի ժամանակին՝ յորում ՝ելեր յԵգիպտոսէ» . (Բ՝. Օրինաց.

ժգ. 6)։ Այս խոսքերը մեկզմեկու յարմար չեն, թե՞նչպէս պիտի խմանամք։

Պ. Կրուանելիոս Մոսկէսի հինգ գրոց վրայ բրած կանոնների մէջ, այսպէս կըսէ. «Եբրայեցիքն առնուն զրանս արդէն կատարեալս ներգործութեամբ, մերթ ի շարունակութեան և մերթ յսկսմանէ, զի առնելն նոյն է՝ որ և պատկել, հնարել, զինուել, և սկսիլ առնել զոր ինչ։ Այնքան բանին այս է, իբր Եբրայեցւոց համար ուրեք գրված է իրիկուանը և լուսնին, ուրեք գիշերը, և ուրեք և առաւօտուն։ Բանդի իրիկվան ժամանակ զատկական գառը մորթեցին, որ և լուսու պատանան և սկիզբն և զատ։ Գիշերն ալ՝ որ Եգիպտացւոց անդրանիկները ջարդ ելին լսիլ, փարաւօնն թագաւորը թող արվաւ իրենց և լսալ, որ Եգիպտացւոց կանանց զարդերովը և իրենց բոլոր կարասիքը և լսալ սկսեցին, և առաւօտուն ալ ամբողջ և լան։ ուստի երբեք առանձակ գրված ալ ճշմարիտ են։

Է. Ծ. Ե. Լախարդ կինը կենդանի ցոյց արվաւ Սամուէլ մարդարէն՝ Սաուղ թագաւորին։ արդեօք կախարդական զօրութեամբ էր, կամ Սամուէլէր ասոյդ երևցողը, եթէ ստա երևցեալ մի էր։

Պ. Թէպէտ կան ոմանք՝ որք կախարդական արհեստիս և դեռ կրանեն։ բայց շատերը այսպէս կը հաստատեն ըսելով, թէ այն կախարդ կինը իւր

կախարդական գործերը երբ կը պատրաստէր, և աստուած ալ կուգէր՝ որ այս վերջին անգամին ալ Սաուղին յօդնութիւն հասնի, որ դարձի գայ այն յանցանքը, որ պիտի մեռնէր. կնոջը կախարդութիւնէն յառաջ վարվարական ըրքանչելիք ըրաւ աստուած, որ այն կախարդ կինը իւր բոլոր դիւական հնարքներովը կարող չէր ընել. այլ միայն աստուծոյ միջնորդութեամբ դուցէ ցնորք մը ցուցնէր, կամ սուտ օրինակ մը Սամուէլի կերպարանքովէ Այլ դժոխոց բոլոր զօրութիւնը կարող չէ՝ որ մեռելներէն մէկը ոգիընցուցնէ, և կարող չեն՝ որ ապագայ բանը ուղղութեամբ գուշակեն։

Հ. Դ. Զ. Գրված է թէ «Եսայ Դաւիթ յաւուր յայնմիկ, ամենայն որ հարկանիցէ զրով զՅերուսաղէմն, և մատիցէ զրով 'ի կաղան և 'ի կոյրս յատելիս անձին Դաւթի, վասն այնորիկ առանձն՝ կոյրք և կաղք մի՛ մտցեն 'ի տուն տեառն». (Բ. Թագ. Ե. Ց)։

Այս տեղ երկու տարակուսելի բան կայ. նախ՝ որ ըսաւ, ամենայն որ հարկանիցէ, և չի լրացուցեր խօսքը՝ թէ ո՞նչ կրնայ. և երկրորդ՝ ինչո՞ւ ըսաւ, կոյրք և կաղք մի՛ մտցեն 'ի տուն տեառն։

Գ. Երբ Դաւիթ Երուսաղէմի մէջի բերդը պաշարեց, ուր տեղ Յեբուսացիք պատսպարվէր էին. անոնք բերդին մէջ կոյրերը և կաղերը դրին՝ Դաւթի հետ պատերազմելու համար, որով՝ պա-

բրապին ամբոխութիւնը և Դաւթի սկարուխութիւնը խնացուցին, և հասկցուցին՝ թէ կաղն ու կոյրն անդամ քաղաքը կրնան պահպանել. և այս կաղն ու կոյրն իրենց լիրբ յանդգնութիւնը ապաւինելով՝ Դաւթի դէմ դրին իրենց կաղ և կոյր ըլլալնուն չի նայելով. վասն որոյ առաւել հպարտութիւն համարեցաւ կաղերուն և կոյրերուն լրբութիւնը՝ առողջ և զօրեղերուն բրածէն էվէլ. և այս պատճառաւ վճիռ եղաւ իրենց վրայ՝ չի մնալ ի տուն ոչ առն, թէ և չի կրցին Յեբուսացւոց հետ անդամ դէմ կանգնիլ։

Լրա միւս ասրակուսութիւնդ որ էր՝ «Ամենայն որ հարկանիցէ զրով զՅեբուսացիսն», որոյ հետևութիւնը այս կը դնեն մեկնիչք, Զօրասպետ ըլլայ Իսրայէլացւոց զօրքերուն, որ և Յովաբ զօրասպետը՝ որ ինկած էր Դաւթի երեսէն, կը խնդրէր կորիւնութեան յարմար ժամանակ մը, որ առաջին ասիճանին հասնի, վասն որոյ ամենէն յառաջ անցաւ, երբ բերդին վրայ՝ զարկաւ սասկրցուց կաղերը և կոյրերը, և արժանի եղաւ իւր քաջութեան և յաղթութեան պարգևին. բայց ինչպէս ըլլալը՝ թերի դրված է այդ խօսքով բուն բնագրին մէջ, որ կը ձգեմք ներհուն խնասանց քննութեանը։

Հ. Ծէ. Լրբ ասուծոյ տապանակը Ամենադարին առնելն էր, կամ ցաւ Դաւթի անկէ վիրցուցնել թերել ի Քերբրոն. դրին տապանակը

տայլի վրայ, և սկսան քերել. և տայլը քիչ մը ծռ-
ուելով՝ տապանակն ալ ծռեցաւ, այն տեղ Ամի-
նադաբին տղայն Ոզա ձեռքը երկնցուց՝ տապա-
նակը բռնելց՝ որ չի ծռի, սուրբ գիրքը կըսէ,
թէ "Բարկացաւ տէր Ոզայ, և ի հար զնա անդ
սատուած վասն յանդգնութեանն, և մեռաւ
անդէն առ տապանակին տեառն առաջի ՚ՅՊ.
(Բ. Թագ. զ. 7)։ Ի՞նչ էր այդ մարդուն մեղքը։

Պ. Ամանք կըսեն, թէ քահանայ չէր՝ և հրա-
ման չունէր, որ ձեռք զարնէ տապանակին՝ անոր
համար պատժըվեցաւ. բայց թէ որ քահանայ
չըլլար՝ այն տեղ գտնըվող քահանայները չէին
թողուր՝ որ երթայ տապանակին մօտենայ։ Ամանք
ևս կսեն, թէ այն հնարեց տապանակը տայլի
վրայ դնելը, որ անկանոն էր, այլ քահանայք
լծակաք ուսերնուն վրայ կառնէին, և այս պատ-
ճառաւ պատժըվեցաւ։ Ամանք ևս կըսեն, թէ
Ոզայ ձեռք ձգելովը թերեւ հաւատոյ թիւն պատ-
ճառեց ժողովրդոց. որպէս թէ սատուած կարող
չէր պահպանել՝ եթէ ինքը չի բռնէր, և այն
պատճառաւ պատժըվեցաւ։ Ամանք ևս կըսեն,
թէ տունց մատնութեան՝ յանկարծ տապանա-
կը ծրուած տեսնելով՝ ապշեցաւ, և վաղվաղակի
շտկեց. որ և յանկարծ պատժըվելը՝ իրեն մեղաց
քաւութիւն համարեցաւ։

Այլ սուրբ Գրիգոր Նարեկացին՝ 'ի խոր-
հուրդ սուրբ եկեղեցւոյ շարադրեալ ճառին
մէջ՝ տապանակը օրինակ առնելով սուրբ եկե-
ղեցւոյ՝ Ոզայի պատժըվելը բարոյականապէս

այսպէս կը մեկնէ. «Ինդ Ոգիէլի անուանս սա-
«տակէ, եթէ ոչ խաչապէս յոգի քեզ ցիցի. ապա-
«նանէ վասնեալ վաղվաղակի առ ժամայն, եթէ
«անանայիներ ընակցու թեամբ երկրասիրաբար
«գենանակոս սայլիւք՝ իբր զանօթի ինչ ձեռնա-
«գենեին բարձեալ ուներցի։ Որով կուսուցանէ
մեզ, թէ Ոգիէլ՝ առանց բաւական ողջախոհու-
և մաքրու թեան, իբր մարմնիներ խաչեալ ջուներով՝
մերձեցաւ ի տապանակն տեառն. և կամ այն տա-
պանակը քաշող սայլին կենդանեացը նման, երկ-
բաժիրու թեան և հեշտու թեան յոժարեալ ըլլա-
լովը՝ աստուածային ազով պատժուելեցաւ։ Յորմէ
օրինակ կառնէ սուրբ վարդապետը, թէ որ մէ-
կը այսպիսի անզգուշու թեամբ՝ առանց սրբու-
թեան և մաքրու թեան ի սուրբ եկեղեցին մըտ-
նայ, կամ մանաւանդ սրբազան խորհրդոյն մերձ-
ենայ, հոգւով մահացեալ և գաւապարտեալ
կրլլայ արդարութիւնքն աստուծոյ, ինչպէս
եղև Ոզիայս հին օրինաց մէջ։

Հ. ԾԸ. Ի՞նչ իմանալէ այն խօսքով, որ անա-
պատին մէջ Մովսէս կը խնդրէր՝ աստուծոյ փառ-
քը տեսնալ. (ԾՆԵՏՈՅ. ԼԳ. 16)։

Պ. Ի՛նչ փառքը մեկնիչներ շատ զանազան
բան կիմանան. ոմանք աստուածային մտաց մէջի
նախագաղտնարանները կիմանան. ոմանք քրիստոսի
մարդ կու թեան փառքը կիմանան, որ այլակերպու-
թեան ժամանակը ցոյց տրվաւ. ոմանք և ա

աստուածային էութիւնը կիմանան։ Այլ Կուռ-
նելիոս այս փառքով կիմանայ այն հրեշտակը, որ
աստուածային անձը կը կրէր, որ ամբոխ ծած-
կուած իրեն հետ կը խօսէր. կուզէր Մովսէս՝ որ
այն ամպը վերցուի, և պարզապէս փառաց կերպը
տեսնայ. և այս պայծառ տեսութեամբը կարող
ըլլայ քարոզել ժողովրդոց աստուծոյ փառքը։

Հ. ԺԹ. Իրը կը հիւանդանայ Ազերայ Ասու-
ոց թագաւորին տղայն, այս թագաւորը Ազայէլ
կը խրրկէ Եղիսէ մարգարէին քով, որ իմանայ՝
թէ արդեօք տղայն հիւանդութենէն պիտի ա-
զատի։ Կերթայ Ազայէլ, և Եղիսէ այսպէս պա-
տասխանի կուտայ, գնա՛ և ըսէ իրեն, «Կենդ-
կենցես». և ենցոյց ինձ տէր՝ զի մահու մեռանիցի».
(Գ. թագ. Ը. 16)։ Արդեօք ի՞նչ պիտի ըլլայ այս
երկու կերպ խօսքին միտքը, որ կենցես կըսէ,
և մեռանիցի կըսէ։

Պ. Սուրբ գրոց մէջ սովորութիւն է, և սեպ-
հական ոճ մի է Եբրայեցւոց լեզուին, որ հրա-
մայական բառը երբեմն ապառնի ժամանակի
տեղ կը գործածուի. ուստի գնա՛ և ըսէ՛ իրեն բառ-
ը, ըսել է՝ թէ պիտի երթաս և ըսես իրեն՝
Կենդ կենցես։ Ու ասկից յայտնի է՝ որ Եղիսէ
երկու կերպ մարգարէութիւն ըրաւ. մէկ մը Ազայ-
էլի երթալ առաջ զուրցելը, թէ մարգարէնե
բառ՝ Կենդ կենցես. և միւսն՝ որ ճշմարիտ է.
թէ Մահու մեռանիցի։ Իրը թէ ըսել կուզէր

մարգարէն, թէ գիտեմ՝ դու պիտի երթաս սուտ զուրցես այսպէս, թէ մարգարէն ըսաւ՝ Կեղծիք կեցցես, ահա քու ըսելիքդ ես մարգարէացայ. բայց ճշմարիտ ըլլալիքը աստուած ինձի ցոյց ալ-ուաւ, Մահու մեռանիցի։

Հ. Կ. Աբիսողոմ ըրուութիւն գործելով իրեն հօրը Դաւթի դէմ, բռնութեամբ հօրը թագաւորութիւնը յափշտակել կուզէր. և երբ Աբիսողոմ պատերազմին մէջ կը մեռնի, ինչո՞ւ այնքան սուգ կը պահէ և կուլայ Դաւիթ այնպիսի զաւակին վրայ. (Բ. Թագաւորաց. ԺԸ. ՃՃ)։

Պ. Պիտէր Դաւիթ, որ Աբիսողոմայ մահուանէն որքան բարիք պիտի յառաջանայր իւր անձին և իւր թագաւորութեանը, և որքան չարիք պիտի խափանէին. քանզի որքան կենդանի էր Աբիսողոմ, միշտ նոր խռովութիւն կը հանէր։ Բայց Դաւթի սուգը և լացը այնպիսի որդւոյն վրայ՝ ոչ մարմնաւոր մահուանը համար էր, այլ հոգւոյն յաւիտենական մահուանը համար, որ այնքան չարութիւն գործելէն ետքը՝ զղջալու և ապաշխարելու ժամանակ չունեցաւ, որով և յաւիտենականաբար դատապարտեցաւ։

Հ. ԿԱ. Աբիսողոմ իւր գլխոյն մազէն կապնի ծառէ մը կախուելցաւ բանակին մէջ փախած ժամանակը. և այնպէս Յովաբ սպարապետը նետով

զարկաւ մեռոյց. (Յհ. Թագ. Ժբ. 9)։ Այդ ի՞նչ
ինչո՞ւ ուրիշ կերպիւ չի պատահեցաւ մահը։

Պ. Որովհետև ապատամբ էր հօրը հրամանին
դէմ, վասն որոյ մեղանչական գտնուելոցաւ առ-
ուծոյ դէմ և բոլոր ժողովրդոցը դէմ. քանզի
թագաւորը աստուծոյ փոխանորդ է, և թագա-
ւորին դէմ մեղանչելով՝ նոյ դէմ մեղանչեց.
և ժողովրդոց դէմ մեղանչեց, որովհետև ժող-
ովուրդը այնպիսի աստուածընտիր թագաւորին
կառավարութենէն հանել ուզեց, և անիրաւ-
բար պատերազմելով՝ իւր հօրը զօրքերը և իւր
զօրքերը ջարդել կուզէր, վասն որոյ աստուա-
ծային արդար վճիռը այնպէս ուզեց, որ երինի
և երկրի մէջ տեղ կախելով մեռնի։

Է. ԿԲ. Այրը Յովաբ զօրապետը Դաւթի կոչ-
մանէ Աբէլ քաղաքը և Բեթմաքայ պարիսպը
պաշարէր էր՝ կործանելու դիտաւորութեամբ,
խնամատուն կին մի ելաւ պարսպին վրայ, և Յո-
վաբը կանչեց, ասաւ իրեն. «Դան ճառէր յա-
«ռաջիւն՝ և ասէին. հարցանելով հարցաւ ՅԱբէլ
«և Ի Դան. եթէ պակասեցուցի՞ն, եթէ աս-
«պատակիցի՞ն, հաւատարիմք Իսրայէլի, հարցա-
«նելով հարցին ՅԱբէլ, և ապա եթէ պակա-
«սեցուցանիցին։ Այս եմ խաղաղարար հաստա-
«տութեան Իսրայէլի. և դու խնդրես կոտորել
«զքաղաքս Իսրայէլի, ընդէր ընկղմես զժառան-
«գութիւն տեառն. (Յհ. Թագ. Բ. 18)։ Այս

խօսքէն բան մը չի հասկցվիր , ի՞նչ պիտի ըլլայ միտք բանին։

Պ. Ը.դարև. միթէ խօսք մի է այդ , որ բաւական իմաստուն կինը , որով ըսել կուզէր , թէ յառաջուց կը զուրցեն և կըսեն . երբ հակառակութիւն կըլլար Աբէլի և Դանայ մէջ , նախ կը հարցուներէին՝ թէ հնազանդութիւնը պիտի պակասցրնե՞ն մի , այսինքն ապաստամբ պիտի ըլլա՞ն այն հնազանդութենէն՝ որ Իսրայէլի հաւատարիմքը դրին։ Պէտք է այժմ եւս այնպէս ընել , նախ հարցուներ Աբէլ քաղաքին , և յետոյ թէ որ պակասցրնեն հնազանդութիւնը՝ պատժվին։ Ը.ուէրասին քաղաքին բնակչէն կըսկսի այն կինը ըսել . Եա՛ ոչ թէ ապաստամբ եմ , այլ խաղաղարար հաստատութեան եմ Իսրայէլի՝ իմ իմաստուն խորհրդականացս շատութեամբ . և առանց հարցուներլոյ ջարդել կուզես այսպիսի մայրաքաղաք մը , և աստուծոյ ժառանգութիւնը ջնջել։ Ը.հա՛ այս է կնոջը լսած խօսքին միտքը։

Հ. ԿԳ. Յայտնի է՝ որ Դաւիթ մարդարէին ժամանակը Իսրայէլի մէջ կոտորիչ հրեշտակ իներկաւ . որ գիրը կըսէ թէ , «Մեռաւ 'ի ժողովրդէ դնէն անտի 'ի Դանայ մինչև ցԲերսաբէէ՝ եօթանասուն հազար արանց» . (Բ , Թագ. իդ. 15)։ Ը.դէ՞զ կին մարդ չի մեռաւ , որ միայն այր մարդոց համբանքը կը դնէ։

Պ. Ո՛չ. կին մարդ չի մեռաւ . քանզի Դաւիթ

ժողովուրդը համբերելուն համար՝ այդ պատիժը արվաւ ասուած, և համբած ժողովուրդն ալ գէնք կրող և պատերազմող կարիճներ էին, այս պատճառաւ պատժիչները միայն երիկ մարդ էին, և կին չի կար մէջերնին։

Հ. ԿԴ. Պատուիրած էր ասուած Իսրայէլացւոց ազգին՝ որ այլազգեաց հետ խնամութիւն չընեն, ինչպէս կրսէ "Եւ մի առնիցես զիւնամութիւն ընդ նոսա, զդուստր քո մի տացես ուստեր նորա, և զդուստր նորա մի առնուցուս ուստեր քումդ։ (Բ. Օրէնաց. է. 3)։ Սողոմոն թագաւորը ինչու այս հրամանին դէմ՝ Եգիպտացւոց փարաւօն թագաւորին աղջիկը իրեն կնութեան առաւ, ինչպէս գրած է "Եւ ի հաստատել թագաւորութեանն Սողոմոնի, խնամութիւն արար Սողոմոն ընդ փարաւօնի արքային Եգիպտացւոց, և էառ զդուստր նորա։ (Գ. Թագ. գ. 1)։

Զ. Ո՞ւ կնոջէ՛ սուրբ գրոց անպարտ կը համարին Սողոմոնը այս գործոյն համար։

Ա. Այս՝ սուրբ գիրը գովութեամբ կը խօսի Սողոմոնի համար այս բանին վրայ, և ասուածոյ կամացը հաճոյ և հաւան կերևայ Սողոմոն. քանզի նոր ամուսնացեալ էր այդ փարաւօնի աղջկան հետ, երբ սեղանամբ երևեցաւ նմա ասուած, և բազմապատիկ առաւելութեամբ խնդիրքը կատարեց։

Երկրորդ՝ այլազգեաց հետ խնամութիւն

չը լայ որ ըսվեցաւ , այլազգեաց ազգին անուն-
ներն ալ կըսբրվին , որք են Ամորհացիք , Քանա-
նացիք , Հեւացիք , Փերիզացիք , Խեւացիք , Գեր-
գեսացիք , և Յեբուսացիք , սոնց մէջ Եգիպ-
տացւոց անունը անյիշելի է . քանզի այս բուած
ազգերէն զատ եղած այլազգեաց ազգերը՝ այն-
չափ մոլի և կատաղի չէին կռոց սիրով , և իրենց
աղջիկները չէին յոժարէր , որ իրենց երիկ մար-
դիկը կռապաշտութեան մէջ ձգեն , և կը յու-
սացվէր՝ որ ճշմարտին ոչ պաշտօնեայ կըլլան
Ի՛նչ և իցէ՝ որովհետև օրէնադիրն ասուած մե-
զատարտ չի համարիր Սողոմօնը այս գործոյն հա-
մար , հարկ է որ մէք և ս մեզատրելի չի համարիմք։

Հ . ԿԵ . Սողոմօնեան տաճարին համար սուրբ
գրոյն մէջ կըսվի . «Եւ ՝ի շինել տան . . . մուրճ
(չէքիճ) և տաւնդայն քար և երկաթի՝ ոչ հնչեաց ՝ի
շինել նորան . (գ , Թագ . զ . 7)։ Այս ի՞նչպէս
կըլլայ՝ որ տաճարը մը շինվի , և երկաթեղէն գոր-
ծիքի մը ձայն չը լայ շինած ժամանակը։

Պ . Շինուածեան վերաբերեալ բոլոր նիւ-
թերը՝ քարեղէն , փայտեղէն , և այլն , այնպէս
տաշած և կոկած և պատշաճաւորէս մը չափած յար-
մարէր էին , մինչ զի գործածուածուածեան ժամանակը՝
ամենեն մեկուն իւր տեղը գիտնալ և շարել պէտք
էր։ Այս անունք որ քեւեռով հաստատուած բուն
էին , որոց մուրճ պէտք էր , անոնց քեւեռները
որած այր չէր , այլ ոլորած ոյ (պուրմալը) ոչ որ աք-

ցանով տեղը կանցունէին՝ ձայն չի հանելով։ Եւ այսպէս այս խորհրդով ըրին, որ սորվեցընեն ժողովրդոց՝ թէ անշուշտ և անզգայ իրաց առդամ լուռութիւն կը վայլէ այն տեղ, և իրենք ալ այն տուրբ տանը պատիւը պահած ըլլան։

Այն՝ որ օրինակ էր այժմեան տուրբ եկեղեցւոյս՝ այսպիսի յարգանօք Սողոմոն թագաւոր կը մեծարէ. մեզի ի՞նչ կերպ պարկեշտութիւն կը վայլէ ունենալ տուրբ եկեղեցւոյ մէջ, որ օրինակ չէ, այլ նոյն իսկն է։

Հ. ԿԶ. Բոլոր մարգարէներք աստուած ընտրեց իւր կամքը քարոզելու համար. ինչո՞ւ միայն Եղիայի՝ Այր ոչ կրավէ, և ուրիշներուն չըսվիր։

Պ. Այ՞ն Եղիայի՝ Այր աստուծոյ ըսվելուն պատճառը շատ է։

Նախ՝ զի կուստութեամբ անցոյց իւր կեանքը. քանզի Եղիայի և Եղիսէի ամուսնութեան համար բան մը գրված չէ, ինչպէս Եսայիայ և Սամուէլի համար ևս գրված չէ. և որովհետև կուսութիւնը առանձին անմարմնոց բնութիւնը կը վայելէ ըստ Սիրացւոյն՝ և անապականութեան մատ է, վասն որոյ Այր ոչ ըսվեցաւ Եղիա։

Երկրորդ՝ Եղիա նախանձախնդիր եղաւ աստուծոյ փառացը՝ իւր արտին բորբոքմամբը, և գուրսէն իրը կրակ կերևար, ինչպէս որ ինքը կըսէր. «Նախանձեցայ զնախանձ տեառն աստուծոյ զամենակալին»։ Եւ այս նախանձը Սիրոք

հոբ կանուանէ, ըստ այնմ՝ «Յարեաւ Եղիա մարգարէ իբրև զհուրս. (Սիրաս. խբ. 2)։ Լուրովհետև աստուած իմանալի հոբ կրսվի, Եղիա ալ աստուծոյ նմանութիւնը ունենալով՝ ասվեցաւ Ա՛յր աստուծոյ։

Երրորդ՝ Ա՛յր աստուծոյ բլալը ինքն Եղիա յայտնեց՝ երկինքէն կրակ իջեցնելով. (Գ. Թագ. ա. 9)։ Հանգի յիսնապետները ծաղրաբանութիւն ընելով՝ ասին իրեն Ա՛յր աստուծոյ. և ինքն ալ իրաւցընէ Ա՛յր աստուծոյ բլալը հաստատեց՝ երկինքէն կրակ իջեցնելով։

Չորրորդ՝ Ա՛յր աստուծոյ ասվեցաւ՝ իբր անկեղծ վարքին և աշխատութիւն չընելով բրած ապառնալեացը համար, ինչպէս որ քրիստոս Նաթանայէլի համար ըսաւ՝ Ճշմարիտ Իսրայէլացի՝ իբր անենանգ բարուցը և խղճմտանացը մարդութիւնը նայելով։

Հինգերորդ՝ Ա՛յր աստուծոյ ասվեցաւ, որ աստուծոյ պէս հրաշքներ կընէր, երկինքը փակելով և բանալով՝ մեռեալ յարուցանելով՝ վերացման օրը ջուրը բաժնելով։

Հ. ԿԷ. Աստուծոյ խոսակցութիւնը մարգարէից հետ՝ միայն Եզեկիէլի հետ շատ կըլլայ, և Ովդի մարգոյ կանուանէ. և ուրիշներուն այս անունը չի տար. ասոր պատճառը ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Պ. Արուեստելիս շորս մարգարէից մեկնութիւն յառաջաբանութիւնը մէջ այսպէս կըսէ, շորս

Քերովբէները՝ որ Եզեկիել տեսաւ, խորհրդապէս շորս մարգարէները կը նշանակեն, որոնք սպասաւոր են նախկին ճշմարտութեան և անընդունակ իմաստութեան։ Բանդի առիւծը կը վկայէ Եսայեայ, եզն՝ Երեմիայ, մարդն՝ Եզեկիէլի, և արծիւն՝ Դանիէլի։

Բ. Մարդ՝ առիւծը Եսայի մարգարէին օրինակ ըլլալը յայտնի կերևայ իւր խօսքերէն՝ որ կըսէ, «Այսպէս ասաց ցիս տէր. գնա՛ դու անձամբ անձին դէտ լինիջիր, և զոր ինչ տեսանիցես՝ պատմեսջիր դմա. (Գ. Լ. իա. 6)։ Իբրև դարձեալ՝ հատար 8. «Եւ կոչեաց առիւծն (ըստ այլ թարգ.) կացի զտիւն ողջոյն և զգիշերն ամենայն՝ ի վերայ բանակին»։ Բանդի առիւծը իւր զգուշութեանը համար օրինակ է դէտի կամ պահապանի։ Սուտ Եսայի կը կանչէ և կոչուայ, և կայծակահար է առիւծի նման ըսելով՝ «Ո՛ւր երկին, «և ունկն դիր երկիր. . . վայ ազգի մեղաւորի. «ժողովուրդ որ լի է մեղօք, սերմն ժանտ, որ«դիք անօրէնք, թողին զտէր, հայհոյեցին զա«նուն Իսրայէլի, օտարացան և յետս կացին. . . «լուարո՛ւք զբան տեառն իշխանք Սոդոմացւոց, «ունկնդի՛ր օրինացն աստուծոյ ժողովուրդք Գո«մորացւոց. . . . զիարդ եղև պոռնիկ քաղաքն «հաւատարիմ լի հաւատով՝ յորում արդարու«թիւնն հանգուցեալ էր՝ և արդ սպանողք ե«ղին, իշխանք ձեր ապստամբք գողակից են գո«ղոց։ սիրեն զկաշառս, վրիժագործք. (Գ. Ա. 1)։

Եզն՝ Երեմիայի օրինակ էր, յայտնի է իւր

անձանձիր ջանքէն, որով հերկեց աստուծոյ արարչ՝ այսմիջոցն Իսրայէլի ազգը, և միշտ նեղուն թիւն քաշեց Հրէաներէն, որոնք վերջապէս իրրև զոհ աստուծոյ մատուցին, և քարկոծելով մարտիրոս ըրին։ Ի՛նչ անոր խօսքերը, «Եւ ես իրրև ըզգառն անմեղ (ըստ Եբրայեցւոց իրրև զեզն) վարեալ ի սպանդ՝ ոչ գիտացի թէ զինէն խորհեցան խորհուրդս՝ և ասեն, արկցո՛ւք փայտս ի հաց նորա, և ջնջեսցո՛ւք զնա յերկրէն կենդանեաց։ (Գլ. ԺԱ. 19)։

Ա՛յրդն՝ Եզեկիէլի օրինակ էր՝ ինքն ասուած սրբոց։ քանզի երբ իւր հրամանը Եզեկիէլի կը յայտնէր, միշտ որդի մարդոյ կանուանէր։ Ի (Ռէ Գլ), այսպէս կըսէ. «Եւ խօսէր ընդ իս՝ և ասէր, որդի՛ մարդոյ՝ կաց ի վերայ ոտից քոց՝ և խօսեցայց ընդ քեզ։ Եւ թէ՝ «Որդի՛ մարդոյ, ես առաքեցից զքեզ առ որդիսն Իսրայէլի՝ առ ազգս ուրացողս։ Եւ թէ՝ «Որդի՛ մարդոյ, ա՛ռ քեզ ագիւս մի, և այլն։

Ա՛րծիւն՝ օրինակ էր Դանիէլի։ քանզի Դանիէլ շատ իմաստուն էր իւր ժամանակակից մարդկանցմէն։ Ուստի աստուած ծաղը ընելով Տիւրոս թագաւորը՝ որ ինքը զինքը շատ իմաստուն կը համարէր, կըսէ. «Մի՞թէ իմաստնագոյն ես դու քան զԴանիէլ, ամենայն խորհուրդ չէ ծածկեալ ի քէնոյ։ (Եզէ. իբ. 3)։ Քանզի Դանիէլ ամենևին գինի չէր խմէր, և արծիւի նման բարձրաթռիչ դէպ ի երկինքը սլանալով մտաք, և միշտ ընդ աստուծոյ խօսելով՝ յաւիտենականու-

թիւնը կը նկատէր , իբր թէ արժիւ ի աչքով մեր մեսաւ հետեւալ տարիներուն ան ընդ հատուիթիւնը , և համառ եղաւ աշխարհի վրայ ապագայ բաներուն։

Հ. ԿԸ. Ինչո՞ւ Սիրոմբէն կայծակամբ մերձեցաւ Եսայի մարգարէին շրթանցը. (Եսայի. զ. 6)։

Պ. Կրուանելիոս կրսէ՝ թէ մարգարէին շրթանց մեզբը պատժելու և քաւելու համար՝ կայծակամբ այրեց. քանզի Եսայի մեղանչեց Ոգեան չի սասան լրմը , որ սեղանին կայծակունքը և խունկը յափշտակեց. ուստի կայծակամբ պատժեցաւ , ինչպէս որ և Սիրոմբէն կրսէ՝ «Ահա մերձեցաւ այս ի շրթունս քո , և հանցէ զանօրէնութիւնս քո , և այլն»։

Հ. ԿԹ. Ի՞նչպէս իմանալ պէտք է մարգարէին այն խօսքը , որ կրսէ՝ «Գնա՛ ժողովուրդիս , մնա՛ ի շուն մարդանս քո , փակեա՛ զդուռս քո , թաղիր առ ժամանակ մի՝ մինչև անցցէ բարկութիւնն ահաւոր»։ (Եսայի. իզ. 20)։

Պ. Խորհրդականաբար այսպէս կը մեկնէ Կուանելիոս , «Գնացէք մի՛ մարտիրոսք՝ մի՛ արգելք ի գերեզմանս , և այն տեղ ենջեցէք ժամանակ մը , մինչև որ անօրէնների պատժեմ , և յետոյ կարթնցնեմ ձեզի մահուան քնէն՝ երջանիկ կենացը արժանացնելու համար։

Հ. Հ. Տեսլեամբ երևեցաւ Դանիէլի՝ որ չորս գազան կի լայր ծովէն, որոց առաջինը էգ առիւծի նման թեւաւորէր. երկրորդը արջու նման էր. և երրորդը ընձու նման. և չորրորդը ահեղ և զարմանալի։ Այս չորս գազաններով ի՞նչ պէտք է իմանալ. (Դանիէլ. է. ՁԵ)։

Պ. Այս չորս գազանները՝ չորս թագաւորութիւնք են. էգ առիւծը՝ Ասորեստանեայց տէրութիւնն է. արջը՝ Պարսից տէրութիւն է. ընձը՝ Յունաց տէրութիւն է. և չորրորդ գազանը՝ Հռովմայեցիք են։ Այս չորրորդէն ելլան պիտի տասն եղջիւրք, այսինքն տասն թագաւորք՝ և այն ի ժամանակս կատարածի աշխարհի։ Այս փոքրիկ եղջիւրն՝ է նեռն, որ յաղթէ պիտի երիք թագաւորաց, և յետոյ մնացեալ եօթն տէրութիւնները յոժարութեամբ պիտի հնազանդին նեռին։ Այսպէս կըսէ Կուռնելիոս։

Հ. ՀԱ. Ինչո՞ւ համար մարգարէից խօսքերը խրթնութեամբ գրեցան, և ո՛չ պարզապէս։

Պ. Այդ հարցմանդ այսպէս կը պատասխանէ Երոնիմոս. «Այսուքն՝ թէ սուրբ գրանքն «են հիւսեալք գժուարութեամբ, և մանաւանդ «գպտէս մարգարէք՝ որք են լի առակօք. վասն «զի գժուարութիւն բանից պատիցէ զգժուա- «րութիւն մտաց, զի մի գիւրապէս արձակիցի «սուրբն՝ շանց, և մարգարիտք՝ խոզաց, և սըր- «բութիւն սրբոց՝ ապստեղեաց։

Հ. ՀԲ. Լսորս. Թագաւորին այսինքն Ագեբայ որդւոյն զօրապետը Նեեմանն Ասորին էր՝ որ բորոտեալ էր. այս Նեեմանը Յովրամայ Իսրայէլացւոց Թագաւորին քով խրկեց՝ ինչ և ինչ բժշկեցաւ. և որովհետև Նեեմանն և իւր Թագաւորն ալ կռապաշտ էին. Նեեմանն բժշկիլովն ասուռածապաշտ եղաւ, և եկաւ Եղիսէի շնորհակալութիւն տալ, և յետոյ այսպէս ըսաւ, «Լաւեցէ՛ սէր զծառայ քո՝ 'ի մտանել տեառն «իմոյ 'ի տուն Ռեմմոնայ երկիրպագանել նմա, «յորժամ յենուցցու 'ի ձեռս իմ, և երկիրպա«գանիցեմ 'ի տանն Ռեմմոնայ. . . և քաւեսցէ «սէր զծառայ քո վասն բանին այնորիկ։ Յետ ա«սէ Եղիսէէ ցՆեեմանն, երթայ խաղաղութեամբ. (Գ, Թագ. Ե. 18)։

Ի՞նչք բանին այս է, որովհետև Նեեմանայ Թագաւորը կռապաշտ էր. և Նեեմանն Եղիսէի կըսէ, թէ Թողութիւն տուր ինձ, որ երբ իմ Թագաւորս Ռեմմոնայ կռքատունը կերթայ երկրպագութիւն ընել՝ հարկաւ ես ալ հետը կը գանըվիմ, և ձեռացս վրայ կռթընելովն երկրպագութիւն ըրած ժամանակը՝ յայտնի է որ ես ալ գլուխս պիտի խոնարհեցընեմ հետը, ինձի Ներողութիւն ըրէ՛ այս բանին համար։ Այն ալ կըսէ՝ թէ երթայ խաղաղութեամբ, որ կերևայ՝ թէ աղաչանքը ընդունուած է. այս ի՞նչպէս իմանալու է։

Գ. Այդ հարցմունքին վրայ շատ վիճաբանութիւն կըլլայ մեկնչաց և աստուածաբանից մէջ։ Ամենք պարզապէս այդ խօսքը կարդալով՝ Նե-

Էմանայ գործն ալ գաստապարտելի կը համարին, և մարգարէին տուած պատասխանն ալ, իբր թէ կնոջ աւորութիւն էր (կրանն) Ի հաւատոյս. մոքով տուած պաշտելը՝ և յայտնապէս յաշխ մարդկան կուապաշտ ձևանալը։

Մանք և ս կուզեն՝ որ երկուքն ալ բամբասանքէ ազատեն, այդ խօսքը՝ անցեալ մեղացը կը վերաբերեն, իբր մարգարէն աղօթք ընէ Նէէմանայ համար՝ որ անցեալ կուապաշտութեան մեղացը՝ ներողութիւն ըլլայ, կամ թէ ս այդ շար սովորութիւնը իրմէն վերցրէ, որ սովորութիւն ըրած էր՝ իբր թագաւորին հետ Ռեմանայ կուռքին երկրպագութիւն ընելը։

Ա. այս միտքը բնագրին չի վայլեր։ Ուրեմն ըստ մեծագոյն մասին ոչնամիտ մեկնաց և տուռաժարանից ասելի է, թէ Նէէմանայ խօսքը իբր անցեալ կուապաշտութեանը համար չէր, և ոչ ալ հրաման խնդրելէր՝ յաշխ մարդկան երկրպագութիւն ընելու կուռց, և Եղիսէ ալ այդ մաքը թոյլատուութի չըրաւ։ Ա. ՍԼ ԼՈՒ կուքաւուն երթալ մի էր թագաւորին հետ, և թագաւորին երկրպագութիւն ըրած տեղը՝ ձեռք տալ իրեն, որով հարկ կըլլար իրեն ալ խոնարհիլը։

Նէէմանայ այս գործողութիւնը արտաքին պարզ՝ և քաղաքական պաշտօն մի էր, որ թագաւորին կընէր՝ ոչ միայն կուռատանը մէջ, այլ ամէն տեղ՝ ուր որ կերթար թագաւորը։ Ի. Նէէման կատարելապէս միտքը յայտնեց Եղիսէի, ոչ ծածկաբար՝ այլ յայտնապէս բոլոր

Աստուծոյ առջին, որոնք այն տեղ գտնվելուն իրեն հետ. քանզի գիտցաւ ճշմարտապէս, թէ ո՛չ գոյ աստուած 'ի վերայ երկրի։ Այս խոստացաւ այնուհետև մատաղ չընել օտար աստուածներու՝ այլ միայն տեառն երկնի և երկրի. ուստի Իսրայէլի երկիրէն հոգ ուզեց, որ հետը Դամասկոս տանի, և այն տեղ առանձին տեղուն մը կանգնեցնէ՝ յայտնապէս աստուած պաշտելու համար։

Այդ՝ օտար աստուածներու այսպէս յայտնի գուրս ձգելը, և բոլորին առջին Իսրայէլին աստուծոյ պաշտօն մատուցանելը՝ բաւական էր ամէն կերպ կասկածը և կեղծաւորութեան միտքերը իրմէն վերցընել, որ բոլորին ալ յայտնի ցոյց տրվաւ՝ թէ այն գործը քաղաքական պաշտօն մի է միայն իւր թագաւորին, բայց խղճմտանքը չի տանելուն համար Եղիսէէն ներողութիւն խնդրեց։ Այս այսպէս ըլլալը՝ և Նէէմանայ միտքին շիտակութիւնը՝ Եղիսէ աստուածային հոգւոյն շնորհքը գիտնալով, թոյլ տրվաւ Նէէմանայ ո՛չ մարդկօրէն կարծելու, այլ երկնաւոր լուսով, որ ինչպէս իւր աստիճանին վրայ աստուածպաշտութիւնը ինչպէս մը չի բերելու։

Հ. ԺԳ. Այսպէս մարդասիրութիւնը մէջ գրված է, «Խուռն հարկանիցեն ելօթն կանայք «զառնէ միոջէ, և ասիցեն՝ հաց զմեր կերիցուք, և հանդերձ զմեր զգեցցուք, բայց միայն «անուն քո կոչեսցի 'ի վերայ մեր, քակեա՛ 'ի

«մէնջ գնախատենս մեր։ (Ֆ։ 1)։ Այս խօսքով ի՞նչ պէտք է մեզի իմանալ։

Զ։ Երկրորդ գլխոյն մէջ Հռովմայեցւոց ձեռքովը Երուսաղէմի կործանումը կը մարգարէանայ, և այս չորրորդ գլուխէն ետքը՝ այն կործանմանէն ինչ որ կը հետևի՝ այն ցոյց կուտայ։ քանզի այնքան մարդ պիտի ջարդուին, թէ սղոսթեամբ՝ թէ պատերազմաւ՝ և թէ ուրիշ կերպ նեղութեամբ, որ հազիւ եօթն կնկան մէկ էրիկ մարդ մը պիտի իյնար։ Այսպէս կը մեկնեն Հերոնիմոս և Պիւրեղ ըստ նկարագրական մեկնութեան։

Լակ սուրբն Բարսեղ՝ եօթն կանայքը հին օրինաց բոլոր ժողովարանն է կըսէ։ իւր հացովը՝ այսինքն իւր օրէնքովը ըլլալով՝ կը բռնէ մէկ մարդ մը՝ այսինքն գրքրիստոս, կուզէ որ հոգևորապէս թեան նախատինքէն ազատի։ ահա այս ալ յարմարական մեկնութիւն մի է։ Այլց մեզի խորհրդական մեկնութիւնմը տալ կը վայելէ, որ եօթն կնիկով՝ այնչափ ժողովուրդը կիմանամք՝ որք ի հեթանոսաց եկին քրիստոնէական հաւատքին, որք քրիստոսի սիրով հաստատ ուներլով այն հաւատքը, կըսեն՝ մեք մեր հացը կուտենք։ իրբ թէ որ հաւատք կուզես, ահա քանանացիին հաւատքին նման հաւատք։ եթէ կուզես հաւատքը բարի գործով զարդարեալ ըլլալ՝ իրբ հանդերձով, ահա քեզ Ջաքէոսին գործոյն նման գործ, որ իւր ընչից կէսը աղքատաց տրվաւ, և որուն որ զրկանք ըներ էր՝ չորեքկին ջնորհաբէնը

տրեալ, միայն քրիստոնէական անուանը մեր վրայ բլլայ։ Ի երցու մեր վրայէն նախատանաց առնուելը, այսինքն հեթանոս բառը, և մի՛ ասէր՝ «թէ ո՛չ ուրիք առաքեցայ, եթէ ո՛չ առ պչխարս կորուսեալս տանն Իսրայէլի»։

Հ. ՀԴ. Խորհուրդ գրքերը գիտութիւնը կը գովեն. ինչու համար Սիրաք կըսէ, «Որ յաւելանայ ի գիտութիւն, յաւելանայ ի ցաւս» (Սիր. ա. 18)։

Պ. Հմարիտ է, քանզի որոյ որ քաղցր կերեւայ խնամատութիւնը, և անով ալ առաքինութիւնը, լեղի կերեւայ իրեն բոլոր մարմնաւորը զբաղանքները՝ այս է ըսելն Յաւելանայ ի ցաւս։ Քանզի կըսէ Օգոստինոս, «Յետ ճաշակման հոգւոյն՝ դառնանայ մարմինն»։ Լաւ՝ գիտութեան մարդուն շատ ցաւալի կերեւայ շատ մարդոց վարքը, ինչպէս որ Դաւիթ կըսէր, «Հայեի յանապատս ոչինչն և մաշեի, զի զպատուիրանսն քո ո՛չ պահեցին» (Սաղ. ՃԺԸ. 158)։ Հմա այսպիսի ցաւերէ՝ որ կատարեալ գիտութիւնը իւր գիտութենէն կառանայ. վասն որոյ ասաւ Սիրաք, «Որ յաւելանայ ի գիտութիւն, յաւելանայ ի ցաւս»։

Հ. ՀԵ. Լատայի մարդասէրն քերանով կըսէ սատանան Հրէից ժողովրդեանն, «Ո՞վ է՝ որ տրիտանակից լինի քեզ, երկու ինչ հակառակ կան քեզ,

կործանում են և բեկում են, սով և սուր։ (Ծա. 19)։ Զ՚դդ՝ երկու բան, և շատ յայտնեց։ այս ինչ միտք պիտի ըլլայ։

Պ. Կործանում են և բեկում են՝ պատիժ քաղաքին է, մի է։ սով և սուր՝ պատիժ քաղաքացոց է, այն ալ մի է։ ահա այսպէս երկու երգաբ բան աւանդարկեալ հարցմանդ։

Հ. ՀԶ. Ինչ պիտի ըլլայ Եսայի մարգարէին բանին միտքը, որ կըսէ՝ «Մի լցցի անդ տարաժամ աւուրց, և ծերք որոյ ոչ իցէ լցեալ զժամանակս իւր, զի երիտասարդ որդին՝ հարիւրամեան, և որ հարիւրամեանն մեռանիցի, մեղաւոր և անիծեալ կոչեսցի։ (կե. 20)։

Պ. Զ՚դդ խօսքը այսպէս կը մեկնեն. Տարաժամն աւուրց՝ (այսինքն տակաւին չի հասած) երախայ (այսինքն տղայ) կանուանէ, որ շատ օրեր և տարիներ ունի իւր հասակին մէջ, բայց խմաստութեան և բարի բարուց կողմանէ՝ երախայ է։

Զ՚դդ՝ աւուրց երախայ բառը կիմացվի մանուկ հարիւր ամաց։ իբր թէ քրիստոսի ժամանակը ճշմարիտ քրիստոնեաները մէկ հասակաւոր չէին ըլլար. որոնք իրենց բարուց թիւրութեամբը և թեթեւութեամբը մանկունք են, բայց ամէնն ալ կենաց մաքրութեամբ և շնորհք և առաքինութեամբ կըլլան այր կատարեալ. թէպէտ ասոնց մէկ ըղմէկն յարմար

չեն գար. քանզի ոմանք մեծ կըլլան արքու-
թեամբ՝ և ոմանք փոքր։

Դարձեալ՝ հոգևորական ծնողքն մկրտու-
թեամբ՝ սակաւ առուրց երախայ չեն համա-
րիր, այլ որպէս շնորհիւ կատարեալ արանց՝ ա-
ռաքինութեամբ կատարեալ կըլլան իսկոյն, ինչ-
պէս էին առաջին քրիստոնեաներն։ Այս խօսքին
միտքը այս ըլլալը հեռուներալ խօսքն յայտնի է,
նէ ծեր՝ որ ո՛չ լուսաւորեալ է, այսինքն՝
որ նոր օրինաց մէջ երախայ չըլլար, և ո՛չ ծեր
առուրքք՝ այսինքն որ իւր օրէնքը չի կատարէր
առաքինութեամբ. ապա ծերքն քրիստոնեու-
թեան մէջ՝ նեմանապէս և մանկունք՝ կը կատա-
րեն իրենց տարիները առաքինութեամբ։

Այլց որ կըսէ՝ Կրոնաւոր որդին հարիւրա-
մեան, և այլն. այսպէս կը մեկնըվի. նոր օրէնքին
մէջ մեղաւորս հաւատացեալ չի մեռնիր, այսինքն
նոր օրինաց մէջի հաւատացեալ մեղաւորը եկե-
ղեցիին դուրս չի ձգվիր՝ չի անիծվիր, մինչև
հարիւր տարեկան չըլլայ. հարիւր տարեկան ըսա-
ծը՝ տարի մի իմանար, այլ անոր կըսվի հարիւր
տարեկան որ՝ ինչպէս հարիւր թիւը կատարեալ
համրանք է, նոյնպէս հարիւր տարեկան այն պիտի
իմանանք, որ մեղք կատարեալ եղած կըլլայ՝ և
մեղք գործելը իրեն սովորութիւն կըլլայ, և
ինքը և անամօթ կանուանի։

Այսկից կիմացվի՝ որ ապիրատութեամբ մեղան-
շողը եկեղեցիին դուրս չի ձգվիր, մինչև որ մե-
ղաց վրայ սովորութիւն ըլլալու հասակը կատար-

եալ չբլայ , ահա այնպիսին պիղծ և անիծեալ կլսվի . այնպիսին է հարիւրապատիկ ծերը , այն է՝ որ կլսվի հարիւր տարի կան մեռած։

Լաւ՝ ամենք այսպէս կը մեկնեն , քրիստոսի և կիրակոսեանց մէջ մանկուներ անգամ՝ որ 'ի տուրբ աւազանէ կը ծնանին , իսնաուռ թեամբ և քրիստոնէական աստուածութեամբ կատարեալ մարդիկ են . և ասկից կը հետևի՝ որ տարիքով կատարեալ եղողը՝ եթէ 'ի շնորհաց լրութեանէ թերի ըլլայ՝ մեղաւոր և անիծեալ կանուանի։

Հ. ՀԷ. Կրուզեմ տարմիլ Եղեկիէլ առաջին տեսլեան մեկնութիւնը՝ որ 'ի գլուխն մէկ մինչև 'ի վերջ գլխոյն . բայց երկար ըլլալուն համար համառօտելով մը գրուցցեմ , որ պատմածը տուաւ «Լսեցէք նոա թիւրն Եղեկիէլ (երբ ժողովրդոց «հետ էր 'ի ժամանակս գերութեան 'ի Բաբելո- «ն) Մինչ կայր յերկրին Քաղդէացւոց 'ի վերայ «Քորբար գետոյ , անդ եղեն ձեռն տեառն 'ի «վերայ իմ , և ահա հողմ մրրկեալ . և ամպ և «հուր՝ և փայլատակումն գոյր 'ի հիւսիսոյ։ «Լոյն ամպ , անտարագոյն 'ի ծայրս՝ երևէր ու- «նեալ շուրջանակի իբր լուսազին վերջաւորս «կամ քրանցաւ Իսկ 'ի մէջն՝ վառումն գոլորշ- «եաց իբրև հուր շառագոյն ճառագայթեալ , «և բնրէր զնմանութիւն բազմագունի ակամուր «Ի մէջ հրոյն երևէին կենդանիք չորիցն կեն- «դանեաց , որք թուէին իբր բազկացութիւն

“հրէշաւոր. ձեւ իւրաքանչիւրոց առ հատարանկ՝
“էր ըստ կազմուածեան մարմնոյ մարդոյ, այլ ոչ
“նոցա կձիրակարաշխ՝ նման ոտից որձուց, և
“կայծակուն՝ թռչմանիւն՝ ի նոցանէ իրրև՝ ի
“հրացեալ պղնձոյ։ Իւրաքանչիւր՝ ի նոցանէ՝
“ունէր չորս թեւս, յորոց երկուքն տարածեալ՝ ի
“վերուստ իրրև հանդերձք ծածկէին զմարմինս
“իւրեանց, և երկուքն էին բացեալ և սաւառն-
“եալ՝ իրր՝ ի թռչիչս պատրաստեալս։ Ի նեղբուստ
“թեւոց նոցա երանէր երկու ձեռն մարդոյ, և
“զի անցնիւր՝ ի հրէշից անտի էին՝ ի չորեսին
“անկիւնս մեծի կառաց. վասն այնորիկ յամենայն
“անկիւնս կառաց երեւէին երկու ձեռք մարդոյ։
“Ի կրծոց մարդոյն երանէր պատանոց, և՝ ի վերայ
“նորա գլուխ մարդոյ. առ որով՝ ի վերայ աջոյ
“թիկան էր գէմք առիւծու, և՝ ի վերայ ձախոյ
“թիկան գէմք եզին, և՝ ի վերայ գլխոյ մարդոյն
“ցցուեալ կայր՝ և իրր թէ անտի ելեալ՝ գլուխ
“արծուոյ։ Ի՞նչ չորք գէմք միացեալ հայէին
“միաբան՝ ի մի կողմն, և՝ ի շարժիլ իւրեանց ո՛չ
“դարձուցանէին յետս զերեսս, այլ իւրաքանչ-
“իւր հանդէպ երեսաց իւրեանց գնացին ուղիղ
“առ մի կէտ, ո՛չ յաջ և յահեակ խոտորեալ,
“յորս կողմն հրամայէր նոցա աստուած՝ երագս
“ընթանային և թեթեւս դառնային. բայց միշտ
“ընդ գիծ ուղիղ հանդէպ երեսաց իւրեանց։
“Հոգմ էր նոցա առաջնորդ և ուղղիչ, ընդ որ
“կոյս շնչէր՝ ընդ այն վարէր զնոսա, և չընթա-
“ցին նոքա թռուէր կայծականց թռչմանիւ և

«փայլատականց հատանիլ։ Լոյն ինչ հայեր նզե-
«կիսել հրացմամբ ի հրեշս այնոսիկ, եւ ոչ զհետ
«նոցա կարաս քարանիս, այլ նոքա ոչ ձգէին
«զնա, եւ ոչ ընդունայնին յառաջոյ իրրեւ ընդեալ
«ի նա. բայց միայն զի իւրաքանչիւր գազանէր
«մնաս առ մի անիւ։ Լարածուն էին անիւքն, եւ
«կերպարանք նոցա եւ գործուած նման միմեանց՝
«որպէս թէ ի մի գազափար գործեալ։ Լոյս ի
«գնալ իւրեանց այնպէս զուգահեռ ընթանայ-
«ին, զի ի մազէ ոչ թեքէին տրտաղոյ գծի, եւ
«իրր մի միայն անիւ երեւէին։ Լոյս շարժուին
«նոցա ոչ կոյր ընթացք, քանզի լի էին աչօք
«շրջանակք նոցա. եւ այնպէս իմն երեւէին որպէս
«թէ տեսանել զնանապարհ ընթացքին իւրեանց։
«Լոյս թէպէտ ոչ շարժէին ի ձգելոյ գազանա-
«ցին, բայց այնպէս եշուէին զգնացս իւրեանց
«ընդ գնացիսն գազանաց, զի ընդ նոսա գնային,
«ընդ նոսա վերանային, եւ ընդ նոսա զուտ զի առ-
«նուին բան վարելոյ հոգմոյն եւ ամպոյն. եւ երբ-
«էր հոգի կենդանւոյ թեւան լինիլ յանիւսն։
«Հատատուն թիւնն կամ երկինք այնր հրաշա-
«տեսիլ կառուցն, որ տարածեալ ձգէր ի վերայ
«անուցն եւ ի վերայ գլխոյ գազանացն՝ բեր-
«զուտիլ ակամն վանուցն՝ որ զօրէն հայելւոյ ե-
«րեւեցուցանէր փայլակնացայտ կայծակունս՝ եւ
«ցոլմունս հրոյ, որով եւ տեսիլ հատատուն թեւանն
«ահաւոր իմն երեւէր. գոյն անուցն՝ նման էր
«ականց թարշշի, կամ որպէս ընթեռնու բան-
«նին՝ ծովագոյն. եւ շարժուին նոցա իրրեւ մրրիկ

«ինչ, որպէս թէ շրջիցի անիւն ի մէջ անուցն։
«Եւ զ նոցա ի տառառնելն հնչէին իբրև զձայն
«ջուրց բազմաց. այլ յորժամ բաղխէին զիմն
«ի միոյն, հնչէին իբրև զձայն պատերազմող
«բանակի, իբր շաչիւն զինուց, շառաչիւն կա-
«ռաց, փռնչիւն երիվարաց, հնչիւն փողոց, գո-
«չիւն զօրաց, և ոռնոռձայն բազմութեան, որ և
«էր իբր երրորդ իմն ձայն և սահարկու ամբո-
«խուն։ Եւ վերայ հաստատութեան՝ որ ի վերայ
«կառուցն, զոյր ամենայն իբրև զսեպհական շա-
«փիւղայ, և ի վերայ ամենայնի՝ նմանութիւն
«կենդանեաց մարդոյ, որոյ առորին մասն մի-
«ջոցք շարի ի խառնարհ նմանութիւն հրոյ. իսկ
«վերին մասն իբրև զսեպհական ական բազմագունի.
«և յաշացն երևէր բոց հրոյ ցոլանալ շուրջա-
«նակի. և շուրջ զամենայնմիւ տարածէր նմանու-
«թիւն աղեղան՝ որ ձևանայ ի երկինս։ Այս սե-
սիլբին մէջ երևցածներուն խորհուրդը ի՞նչ
պիտի ըլլայ։

Գ. Այս սատուածացոյց սեսիլքը՝ երևելի
մեկնիչք զանազան կերպիւ կը մեկնեն, մասնա-
ւանդ խորհրդական մեկնութեամբ. բայց մեք
յոմանց մեկնչաց առնալ զդրսական մեկնութիւն
առին՝ դնենք այս սեղ, որ յարմար կու գայ պա-
տրաստայից ժամանակին. ապա մէկ մէկ մասն առ-
նելով սեսլեան մէջի խօսքերը՝ զսա զսա խօսիմք։
Հոյց տրվաւ սատուած Եզեկիէլի այս սեսլեանս
մէջ, Երուսաղէմի կործանման նշանը մօտ ժա-
մանակէ մը։

Մրդ՝ որ ասաւ, «Հրէշ քառադէմ և քառաթեւակեալ ի յորեսին անկիւնս կատաց»։ Մրդ՝ Նաբուքոդոնոսոր թագաւորն է, որ պատրաստ էր ուներնալ իւր ցեղին մէջ՝ Իսրայէլացւոց Յուդայի ցեղին թագաւորութեան՝ յորս անդամ գերի ընելը. առաջին անգամին իւր մեծ պապը՝ Մանասէ թագաւորը գերի ըրաւ, որ Յուդայեան ցեղին թագաւորն էր. երկրորդ՝ ինքը գերի ըրաւ Յոյակիմ թագաւորը։ Երրորդ՝ գերի ըրաւ Յեքոնիա թագաւորը. չորրորդ՝ պատկաս ունացածնելու Սեդեկիա թագաւորին գերութեամբը կատարեցաւ։

Ասոնց կերպարանք՝ որ էր գլխաւոր ի հրէշն այն, որ և յինքն ունէր պատուաստեալ զայլ հրէշս, նա ինքն էր Նաբուքոդոնոսոր թագաւորն, քանզի Երուսաղէմ քաղաքին կործանմանէն ետքը՝ ինքը պատրաստ եղեր էր գլխաւոր ըլլալու։

Ուրեմն՝ Պարսից թագաւորութիւնը խմացիր։ Երեք՝ Ասորեստանեայց թագաւորութիւնն է, որ այն ժամանակը Բաղդէացւոց լծոյն ներքև ինկած էր։

Չորրորդ՝ որ ամբարձեալ ունէր զգլուխն ի վերայ այլոց, Մարաց թագաւորութիւնն է, որ այն միաբանութեանը մէջ՝ Նաբուքոդոնոսորայ հետ ծոմային կրթութիւն կընէր՝ և կը զօրանայր, և պատրաստ եղած էր ուրիշներուն վրայ ձեռի երլալ, որ Արտաշէսի և իւր որդւոյն Դարեհի ժամանակը եղաւ, որ իւր իշխանութեանը

ներքև ը առաւ Պարսից ազգը՝ Ասորեստանցիներ-
ը՝ և Քաղդէացիներն ը՝ որ այժմ միաբանեալ
են Եբրայեցւոց դէմ։

Ի՞նչ որոշութիւն երեսաց շորից հրէշից՝ ուղ-
ղեալ ի մի կողմն, և յառաջխաղաց հանդէպ
երեսաց իւրեանց, այն երեք թագաւորաց սերա
միաբանութիւնը ցոյց կուտար՝ որ Եբրայեցւոց
ազգը նեղեն։

Կնճռակ որթաւ յոտս, ուրիշ փոքրիկ իշխանու-
թիւններն ը ցոյց կուտար, ինչպէս Փղշտացիք՝
Եդոմայեցիք՝ Ամմոնացիք, որոց եղջիւրը որթաւ
եղջիւրի նման տակաւին ակար էին զարնելու,
բայց և այնպէս՝ իրենց եղուանդները օգնութեան
դրին Երուսաղէմի կործանմանը։

Խաներն՝ արագութեան նշանակ են։ Թռչք և
փայլատակունք՝ կարճր խոսութեան նշանակ են։

Ձեռն մարդոյ ի շորեսին անկիւնս, նշան է
ընդ հանրապէս կորստեան ըստ և յատկապէս ըստ, որ
պատրաստ էին ընել՝ ամենն բանի ձեռք զարնելով։

Ընթերցն ի աչաց, և զոր ընթացաց ի գնացս
ընդ գազանաց, ասելք զիւնս որոց արագութիւնք
օրինակ են, որոնք ամենն բան կը կատարեն իրենց
գլխաւորին հրամանաւ ը. և ցուցակ են արթութեան
և զգաստ ըլլալու պահպանութեան վրայ, որ ա-
մենեին ճանապարհ չի տան փոխանակեան զարնը-
ված Եբրայեցւոց։

Լոռ ծովագոյն ասելով անուանեն, ցոյց կուտար
զօրքին անհամար բազմութիւնը, որ ծովու նման
ամենն կողմ ցրուած էին։

Պատանք՝ որք ի սկզբան տեսլեանն յառաջադէմ գնային, և զի բնա իւրեանց ի գնալն յետս ընդդէմ ոչ դարձուցանէին, ցոյց կուտան ձիաւորք զբրքերբ, որ դառնալու չէին իրենց երկիրբ՝ մինչև չի կործանեն Երուսաղէմ քաղաքբ։

Լոյս յերկրորդումն տեսլեանն՝ զի երևէին գրնալ և ի դառնալ, ցոյց կուտան ձիաւորք զբրքերուն յԵգիպտոս երթալ զարմանելբ, և Եգիպտացիք փախցընելէն եռքբ իրենց երկիրբ դառնալին։

Լ.թուն՝ որ էր ի վերայ հաստատութեան կառացն, և մարդն նստեալ ի նա՝ ցուցանէր զաստուած, որ իւր ամենակալութեամբբ այս ամենբ պիտի ըլլար։

Լ.ղեղն՝ որ կայր շուրջ զաթոռն, ցոյց կուտար՝ որ յետոյ աստուած պիտի հաշտվի ժողովրդեան հետ, և Երբայեցւոց ազգբ վերանալն պիտի նորոգվի։

Լ.հան գրեան մեկնութիւն տեսլեան Եզեկիել մարգարէին, թէպէտ վարդապետք շատ խորհրդաւոր մեկնութիւն կուտան, և այս տեղ մեզի պէտք եղածբ բաւականաչափ էբ։

Հ. ՀԸ. Նախբը մեկնելէդ եռքբ, այս հատուածս յայտնութիւնբ և ասել, որ նոյն մարգարէին յայտնեցաւ ոչ տեսլեամբ՝ այլ ըսելով. «Եւ տեսի ձայն թևոց գազանացն սաստառնելոց ընդ միմեանս, և ձայն անուանց զհետս նոցա, և ձայն

շարժման։ (ԵՂԻ. գ. 13)։

Գ. Ի՞նչ ձայնը ցոյց կուտար՝ այն թագաւորաց միաբանութիւնն է, որ առաջին անմիջին մէջ ըսինք, որ միշտ չի պիտի մնայ. և յետոյ այն միաբան ելոյթները մէկզմէկու վրայ պատերազմ պիտի բանան. որ կատարեցաւ Ասորեստանայ թագաւորութիւնն որը, և Պարսից ազգը նոր ասնեց, և յետոյ Քաղդէացւոց ազգը և Պարսը հնազանդեցոյց, և ամէնն ալ իւր իշխանութեան ներքևը առաւ։

Հ. ԺԹ. Շատ ատեղ սուրբ գրոց մէջ՝ Գոգ Աբրահամու գրված է, ի՞նչ հասկընալու է այդ խօսքը։

Գ. Սուրբն Դիոնէսիոս՝ ասող ասոց և բանական հանգիստը կիմանայ. քանզի ինչպէս որ ողջոյնը իրենց ծնողաց գոգը՝ անհոգ և անելիկիւղ կը հանգչին, նոյնպէս ասող ասոց գոգը՝ այն երանելական հանգստանքը մէջ հանգիստ կը լլան. և իրենց կամացը հակառակ բան մը ամենևին չի կրնար տիրել։

Հ. Զ. Հարցուցած հարցմունքիս նման՝ երբեմն սուրբ գրոց մէջ՝ Երկիր կենդանեաց կըսվի. ի՞նչ պիտի ըլլայ այդ կենդանեաց երկիրը։

Գ. Երկիր կենդանեաց ըսելով՝ արքայութիւնը իմացիր, որոյ փառքը վայելողները՝ մահկանացու չեն ըսվիր. նոյնպէս երթերական երկինքն ալ՝ որ անմահ հրեշտակաց բնակարան է, այն ալ երկիր կենդանեաց կըսվի, քանզի բնակիչները անմահներն։

Հ. ՁԱ. Դժոխքին համար երբեմն սուրբ գրոց մէջ ինչպէս համար գեհենն ալ կրսին։

Պ. Իմանք առաջին կուսակալներն իրենց որդիքը բահաղ կուռքին զոհ կընէին, որ Ամոնացոց չաստուածն էր. կը բերէին տղայքը՝ պիղծ կուռքին բերանը կը դնէին՝ որ փորը կիջնար՝ և կայրէր, որուն իրենց կոյր մտքը կըսէին թէ չաստուածները յափշտակեցին։ Լոյս կամ կուռքին գիրկը կը դնէին, և ներքևէն ալ կրակ վառելով կայրէին. կամ երկու ձողի ծայր կանցուցնէին տղայքը՝ և կուռքին բերանը կուտային։ Լոյս այդ զոհեալ տղայոց լացը և ողբը ծնողքները չէր լսելու համար՝ կուռց շարաւորաց քուրմերը կրակարանին թմբուկով (տաւուլով) դափով (թէֆով) աղմուկ հանել, այս անշահ ձայներուն պատճառաւ՝ այսպիսի տեղերուն գեհ՝ կամ գեհենն կրսէր. և որովհետև դժոխքին մէջ ալ անողորմ տանջանք կրլայ դատապարտելոց, վասն որոյ անոր ալ գեհենն կրսին։

Հ. ՁԲ. Դանիէլի մարգարէութեան մէջ Նաբուքոդոնոսոր թագաւորին համար կրսէր, «Մարդկանէ հալածեցաւ, և խոտ իբրև զարջաւուտէր, և ի ցօղ երկնից մարմին նորա ներկաւ, և այլն». (ԴԱՆԻԷԼ. Գ. 30)։ Մարդ ե՞նք բոլորովին գազան եղաւ մի։

Պ. Իմանք կարծեցին՝ թէ մարդկայնին գոյացութիւնը ձեալով, միայն մարմնոյն արտաքին ձևը

փոխակերպեցաւ՝ վայրենի անասունի նման։ Նմանեալ ասէ կրսեն, թէ ամենեքեան իրական փոփոխութիւն մը չեղաւ մարմնեին մէկ մասին անգամ, այլ արտաքին երեւոյթը միայն այլակերպեցաւ, ինչպէս որ կոխարդուութեան մէջ կը պատահի, որ առջեւի եղած իրաց կերպերը այլայլելով՝ այնպէս մը կերեւցուն, որ իրօք այնպէս չէ։ Այնպէս թագաւորը ուսանողները, կրսեն թէ իրենց վայրենի անասունի նման կերեւար, որ բնքը իրականապէս այնպէս չէր։

Այս ոմանք եւս այս երկու կարծիքէն զուրս կրսեն, թէ ոչ իրօք անասունի նման եղաւ, եւ ոչ ուսանողները այնպէս եւ ուսանային բնքը՝ կամ այնպէս կերեւար, այլ միայն խելքը ցնորած ըլլալով՝ բնքը զինքը վայրենի անասուն կը համարէր, վասն որոյ անասունի կերպակուր կուտէր՝ անասունի բունի մէջ կը բնակէր՝ անասունի որպիսութիւն կունենար։ Այլ սուրբ ուսուցչապետն վարդապետը կրսեն Նաբուքոդոնոսորայ երազոյն վրայ՝ այսու երեւցած ծառին արմատոյն շուաւաւ իրին համար, որ կրսուի՝ «Թողուլ երկրամասին եւ պղնձապատ»։ (Դանիէլ. գ. 12)։

Իսկ Դանիէլ՝ որ երազը կը մեկնէր, այդ երկամեան բուն համար բան չի խօսիր։ Եւ երկրնքէն եկած ձայնն ալ այդ երկամեանը չի յիշատակեր, որ Նաբուքոդոնոսոր արմատն ժամանակը ըսէ։ Եւ շատ գ ժուարութիւն կը լլայ թագաւորին փախչիլը եւ պահվիլը անասունի մէջ՝ եւ թէ կոպված ըլլայր երկամամ։ ուրեմն կերեւայ՝ թէ Նաբուքո-

գոնասոր չի կասպիցաւ, և թէ այն երգոցն մէջի երկամիներդ՝ պարզ այլաբանութիւն մի էին, ցոյց տալով՝ թէ այն եօթն տարիներ մէջ այն անասունները գուրս չի պիտի ելլայ, այլ անեքրեցին զորս թէ այն տեղ կապեալ պիտի մնայ։

Եւ կրեն տատուածաբանք, թէ կրսի այն երգոցն մէջ «Սիրա նորա 'ի մարդ կանէ փոխեցի, և սիրտ գազանի տացի նմա»։ Այլ տատուածուոյց մեկնիչքը այն երգոցն՝ իւր մեկնութեանը մէջ չի քներ այդ բառերդ՝ և զատ մեկնութիւն չի խոսիր, այլ ընդհանրապէս մը կրսէ, «Ընդ գազանս անապատի եղիցի բնակութիւն նորա, և խոտ իբրև արջառոյ ջամբեսցին նմա»։ Եւ ո՛չ Նաբուքոդոնոսորայ երկինքէն եկած ձայնին մէջ այդ բառերդ կը կրկնիլին, ասկից իմանալ պէտք է որ՝ այս ալ այլաբանական մտքով լսեցաւ, որ գուշակութեամբ առելի հասատատութիւն մը ըլլայ՝ գազանաց հետ բնակելոյն անապատին մէջ, և այն տեղ բնակելուն պէտք չէր ո՛չ նեղբին և ո՛չ արտարին այլափոխութիւն կերպարանաց, և ո՛չ ալ իրեն կամ ուրիշին անուրջքին մէջ այլափոխեալ երևնալ։

Եւ և ս կրսին, թէ «Ընդ գազանս անապատի քաժին նորա. . . 'ի գալար վայրին»։ Այս բառերն յայտնի կը ցոյց այն ամենը, որ սահմաներ էր Նաբուքոդոնոսորայ՝ անասունի նմանիլ՝ այսինքն խոտ ուտել, որ առանց մշակութեան բնութենին կը բուանի. և ուրիշ կերպիւ մը նմանութիւն չի ունենար Նաբուքոդոնոսորայ՝ անասունի նմա-

նիլը, այլ միայն կերակուրի կողմանէ՝ որ խառ
կուտէր. և այս այսպէս ըլլալով հարկ չէ ըսել,
թէ չորս ոտքէն գնալով անասունին նման խառ
կը կրծէր. և խառ ուտելով ծառի բողջոջ և
արմատ կրծելով ապէրք չէր յիմար և խելացար
ըլլալ, մինչև որ ինքը զինքը անասուն կարծէ.
որովհետև իւր կենաքը ազատելու համար հարկ
եղաւ իրեն փոխուիլ և պահպիլ անասուն մէջ
անելու ոյժ ի մարդ կանէ, և ուտէլ անասուն մէջ
գանելիսն։

Թէ ոմանց բառնալու նման ինքը զինքը վայ-
բնին անասուն համարէր, և անասունին ախորժակ
ունենար, այն անասուրը իրեն զբօսարան կը լլար.
ուր տեղ ասուած ինքը պատժոյ համար խրկէր
էր։ Թէ միոքն ալ վրան չը լլար և չի գիտնար
մարդ ըլլալը, կարօղ չէր այն անասունական յիմա-
րութեանքը մէջ գտնուած ի միտս իւր բերել,
և ոչ ալ իւր զղջումին ուշանալը իրեն մեղք կը
համարէր. քանզի յիմար ըլլալով ազատ խշխա-
նուելու թիւն չունէր դատնալու և զղջալու։

Եւ յիրաւի մարդ կայնին յիմարութեանքը յի-
մար էր, քանզի երկար ժամանակ իւր յանանութ-
թեանքը մէջ մնալով ի նեղջոյ պատուհասին, ա-
բաց մը չաշխատեցաւ առաջի ասուածոյ խոնարհ-
հիլ։ Թ. յոգիսի յիմարութիւն ընդ հանրապէս բո-
լոր մեղաւորներն ալ ունին, որոնք մեծ մարդ-
թեան մը մէջ երկար ժամանակ մնալով մինչև
որ այն մարդութիւնը իրենց վրայ կը տիրէ, յի ոչ
յանանութիւն ընել կուտայ իրենց, թէպէտ

միշտ ազատ են զղջալու՝ բայց չեն զղջար, և մարիկ կրնան իրենց շար սովորութիւնքը քան թէ բանականութիւն լուսոյն. և ոչ նիթ չեն իմանար՝ կամ անձնիշխանութիւն չունին, այլ չեն կամիր՝ որ ինքը զինքնին նուաճեն թէ որ անուշց բուսնին պէս Աստուծոյ յիմար եղած էր, և ինքը զինքը վայրենի անասուն մը հասկցած էր, թէպէս թշուառ էր. և իւր թշուառութիւնը չի գիտնալով կը նեղսրտէր, բայց չէր իմանար. և իւր տանջանքը չիմանալով այն պատիժը իրեն հանգիստ կը հատարէր՝ և իրը զուարճութիւն. այսպէս են յիմարութիւն սովորական գործքերը՝ որ միշտ խելացնոր եղողները կերև ցրնեն։

Այլ անպատմելի նեղութիւն և դատնութիւն Աստուծոյ ինոսորին սրտին այն էր՝ որ իրեն պատիժ էր, ինքը զինքը մարդ գիտնալը՝ թագաւորը ըլլալը, և ժողովրդոց ապստամբութիւն երկիւղէն, որ իւր կարծիքովը ազատնէին պիտի ինքը, ակամայ փոխիլ և գազանաց հետ բնակիլը, և անասուն պէս խոտ ուտելը։ Բանի լսելով այն ահարկու ապստամբաց աղմուկը՝ որ միաբաներ էին իրեն դէմ, անհնարին երկիւղիւ փախուստ տալաքէն, և գնաց բոյն գրաւ անասնաց ծառերուն մէջ, և այն ուղղ անուն՝ ի մարդ կանէ կեցաւ երկնից ցօղոյն նեղքն, և կրնց անձրև և ձիւն և օդոյն ապտութիւնը և ցրտութիւնը և բոլոր ճնաստակար հողմերը։

Եւ ժամանակէ ետքը հանդերձները մաշելով

մի՝ մեռաց, և գլխուն մազը և մօրուքը առնուն մազի նման խառնելոյ ցաւ, և ղունդերը թուշնաց մազիլի նման եղաւ, և բերանը նեղհարացաւ և չորցաւ, և մարմինը օդոյն խառնուն թնդնելն պղնձի գոյն եղաւ և ցամաքեցաւ, գրեթէ լոկ մարմոյ մը պատած մեռելի ոսկորներու նման բան մը եղաւ, միայն թէ կենդանուն թեան հոգի մը ունէր վրան, և մարմնոյն բոլոր ձևը այլանդակ եղեր է։ Բոլոր աստուածարանք միայն այսպէս "Ներքոգնոյոյ թագաւորին կերպը փոխեցաւ կըսեն, և այն ալ ոչ յանկարծակի՝ այլ դանդաղ։ քանզի և ինքն "Ներքոգնոյոյ ուրիշ կերպիւ փոխուելն թիւն մը չի խօսիր՝ գլխուն և կաժնին պատմած ժամանակը. ապա և հաստատակաց կարծիք է, որ թագաւորին աստուծին կերպարանքը և ձևը չայլափոխեցաւ։

Հ. ԶԳ. Որդին միածին յաւիտենական գիտութիւնքն, և կը գաւանիմք ընդ հօր և ընդ հոգւոյն սրբոյ. ինչուան հանար հայրն աստուած թերեալ Դաւիթ մարգարէին կրսէ աստ որդին. "Որդի իմ ես դու, ես այսօր ծնայ զքեզ։ (Սաղմ. բ. 7)։

Գ. Այդ բանին մէջ Այսօր բառը ժամանակ ցոյց չի տար, այլ անժամանակ մշանջենաւորութիւն. քանզի մեր մէջ և բոլոր փոփոխական իրաց մէջ՝ Այսօր բառը կը զանազանի երեկուան և վաղուան օրէն, բայց աստուծոյ Այսօրը՝ ան-

բաժանելի յաւիտենականութիւն մի է. ուրեմն այսպէս իմացիր Աստծոյը, որով անընդհատ հաղորդի որդւոյն աստուծոյ 'ի հօրէն աստուծոյ Աստուածային՝ ինչպէս որ կը հաղորդէր յաւաջ քան զլինելն աշխարհի, ինչպէս որ կըսէ՝ «Յաւաջ քան զարուսնակ ծնայ զքեզ». (Սաղմոս, ՃԺ. Ճ)։

Երբ կըսենք՝ բանն յաւիտենական ունի կամ կարաւ զծագումն իւր 'ի հօրէ աստուծոյ, այդ բառերը թերի կերևան բառի ազբաստութեան պատճառաւ. քանզի չունիմք այնպէս բառ մը՝ որ հասանողական ցոյց տայ ներկայ և անցեալ և ապառնի ժամանակը՝ անշարժելի և անբաժանելի ամենայնմբ մը. ապա Աստծոյ որ կըսվի, յաջորդական ժամանակ մի իմանար, այլ յաւիտենականութիւն՝ որ ոչ սկիզբն ունի և ոչ վախճան։

Հ. ԶԴ. Հրէից ազգը քրիստոսի գալստեանը չի հաւատալուն վկայութիւն կառնեն իրենց՝ թէ յոտնի օրերը պիտի ըլլայ մարգարէին ըսածին պէս, «Եղիցի յաւուրս յետնոս յայտնի լեառն տեառնդ». (Եսայի, Բ. 2)։ Ա՝նք ի՞նչպէս իմանանք այս յետնի օրը։

Պ. Ասպէս կը մեկնեն Կուռնելիոս այս բանը. «Յաստկապէս քրիստոսի ժամանակը յետնի կըսվի, քանզի քրիստոս է վախճան օրինաց և մարգարէից. և յետնի կըսվի նայելով 'ի սկիզբն և 'ի մեռելն աշխարհիս»։ Ասեմք թէ՝ ևթէ 'ի ը-

կզբանէ աշխարհի բոլոր ժամանակը բաժանես, առաջին՝ միջին՝ և յետին, կամ երեք օրինաց ժամանակի բաժանես, բնութեան օրէնք՝ Մովսիսական օրէնք՝ և Շնորհական օրէնք, այն ժամանակը Շնորհական օրէնքը կը լայ վերջին, որ անկէ ետքը ուրիշ օրէնք չի պիտի գայ, ապա այն օրինաց ժամանակին կըսվի յետին օր։

Հ. ԶԵ. Սուրբ կուսին յղութեան ժամանակը՝ աւետիս արքօղ հրեշտակը քրիստոսի համար ըսաւ, «Տացէ նմա տէր աստուած զաթոռն Դաւթիայ. (Ղ.-Հ. ա. 32)։ Այդ՝ քրիստոս Դաւթի թագաւորական աթոռը չի նստաւ, ի՞նչ իմանալու է այդ Դաւթի աթոռ ըսելովը։

Պ. Դաւթի աթոռ ըսելով մարմնաւոր աթոռ չի պիտի իմանամք, կամ Դաւթի Սիոն քաղաքը՝ կամ Երուսաղէմ. մանաւանդ աթոռ անուանով՝ թագաւորական իրաւանց իշխանութիւնը պիտի իմացվի. և այսպէս քրիստոս ունէր Դաւթի թագաւորութիւնը իբր որդի և ժառանգ գոլով։ Մէկէա իւր փառքը և հրամանը մարմնաւոր թագաւորի նման չէր գործ ածէր. այլ ինչպէս որ աստուած գոլով՝ խոնարհութիւն գործեց, նոյնպէս հեզութեամբ և խոնարհութեամբ թագաւորեց. բայց երկրորդ գալստեան ժամանակը գործ ածէ պիտի ամենն կերպ փառքը, և անոնք՝ որ չէին ուզէր իրենց վրայ թագաւորելը, յաւիտենական մահուամբ պիտի կորնչցնէ։

Հ. ԶՁ. Պարիսամ աստուածաշունչս կոչս կը գտանեն ամենայն եկեղեցիք. ինչու՞ համար որդին միածին կին կանուանէ կանոյ Գալիլեացւոց հարսանիքին մէջ, ըսելով՝ «Կի՛ն զո՞ չեմ Հասեալ ժամանակ իմ». (Յովհ. բ. Դ)։

Պ. Սուրբ գրոց մէջ կին անուանը հասարակ է թէ կուսից և թէ ամուսնացելոց. ինչպէս և Յովսեփայ ալ ըսելեցաւ, «Ա՛ռ քեզ զմարիամ կին քո». (Մաթ. ա. 20)։ Լաւ յայտնի է՝ որ խրատէն յղացեալը 'ի հոգւոյն սրբոյ էր։ Յակոբ նահապետը իրեն համար նշանեցած Ռաքէլ աղջիկը՝ իրեն կին կանուանէր։ Բանդի ինչպէս հաց անուանը՝ ընդհանրապէս իմաստուն հացին և բաղարջ հացին ալ կըսուի, նոյնպէս կին անուանը. ինչպէս որ և առաջինը 'ի կուսէ ըսելուն տեղը 'ի կնոջէ կըսէ՝ այսպէս, «Առաջին աստուած զորդի իւր, որ եղև 'ի կնոջէ՝ և եմուտ ընդ օրինաց». (Գաղատացւոց. դ. Դ)։

Հ. ԶԷ. Սուրբ աստուածաշնչի կուսութիւնը ուրացողները՝ աւետարանչին այս խօսքովը կը հաստատեն, «Ո՛չ Գիտաց զնա, մինչև ծնաւ զորդին իւր զանդրանիկն». (Մաթ. ա. 25)։ Այս խօսքէն կը հետևցընեն՝ թէ ուրեմն յետոյ այնորիկ գիտաց։ Ա՝նք ի՞նչպէս իմանանք այդ խօսքը։

Պ. Ա՝ինչև՝ ըսած բառը միշտ ուսհմանուած ժամանակ ցոյց չի տար սուրբ գրոց մէջ, այլ երբեմն յաւիտենականութիւն։ Այսպէս հայրն

աստուած Դաւթի բերանով կըսէ միածին որդ-
ւոյն, «Նիստ ընդ աջմէ իմմէ՝ մինչև եղից ըզ-
թշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց» . (Սաղ.
ճԺ. 1)։ Արդ՝ թշնամին իւր ոտքին ներքևը
դնելէն ետքը՝ ձգէ՞ պիտի իւր որդին յաջ կողմն,
քա՞ւ լիցի. այլապէս իմանալու է և աւետա-
բանին խօսքը։

Իսկ Յոհան Ոսկեբերան կարի յարմարապէս
կը մեկնէ այս բանը. «Ո՛չ զիարաց՝ ասէ, Յովսէփ
«զկոյսն, մինչև ծնաւ զորդին, այսինքն թէպէտ
«ի հրեշտակէն լուեալ էր, թէ յղացեալն ի
«Հոգւոյն սրբոյ է, այլ չէր ամենևին
«հաստատ ի գիտութիւնն՝ մինչև ծնաւ զորդին,
«զոր ի յերկնից ի հրեշտակաց ապատուսուցեալ,
«և ի յերկրի ի թագաւորաց երկրպագեալ ետես։
Ուրեմն կատարեալապէս չի գիտցաւ սուրբ Կու-
սին արժանաւորութիւնը՝ մինչև իւր անդրանիկ
որդին ծնաւ։

Հ. ԶԸ. Իսա կը ներհակին ասելով, ի՞նչպէս
անդրանիկ կըսուի քրիստոս, եթէ ուրիշ եղբայր
չունէր իւր մօրմէն։

Պ. Անդրանիկ կըսուի՝ ոչ եթէ իրմէ ետքը
ծնանող եղբարցը նայելով, այլ յառաջ ծնելոյն
համար, թէ և չունենայ իրմէ ետքը ծնած եղ-
բայր։ Եթէ այսպէս չըլլար՝ անդրանիկ չէր հա-
մարուիր՝ յառաջ ծնածը՝ մինչև որ երկրորդը
ետքէն չի ծնանէր, և այս ճշմարիտ չէ ըստ օրի-

նացն Մովսէսի։ Բանզի հին օրինաց մէջ հրաման էր, որ ամէն անդրանիկ զաւակը ծնանելուն քառասուն օրն ետքը՝ տաճարը կը տանէին առաջի աստուծոյ. (Ղեւ. ԺԲ. 4)։ Ի՞նչ թէ մինչև քառասուն օր մայրը ուրիշ զաւակ կը ծնանէր, որ յետոյ առաջին ծնածը անդրանիկ համարվէր. ապա յայտնի է՝ որ եթէ ունենայ և եթէ չունենայ ետքայր, անդրանիկ կըսվի յառաջ ծնելուն համար։

Հ. ԶԹ. Յովհաննու աւետարանին մէջ գրված է՝ «Եւ այսորիկ էջ յետուս՝ ի կարիտասայսմ, ինքն և մայր իւր՝ և եղբարք իւր». (բ. 12)։ Եղբայր անոր կըսվի՝ որ մէկ հօրէ և մէկ մօրէ ծնած կըլլայ. ուրեմն կնրեւայ՝ թէ աստրը Պօյան ուրիշ զաւակ ալ ունէր, կամ իւրմէն կամ Յովսէփէն։

Պ. Աստուածաբանք չորս կերպիւ եղբայր կայ կըսեն աստրը գրոց մէջ։ Ախ՝ բնական, որ մէկ մօրէ կըլլան, և այս կերպիւ քրիստոս եղբայր չունէր, քանզի աստրը աստուածածին քրիստոսէ զատ զաւակ չունէր. և Յովսէփ ալ չունէր որդի, քանզի կոյս էր՝ ինչպէս շատերը կը վկայեն։ Երկրորդ՝ որ մէկ ցեղէ կամ մէկ ազգէ կըլլան, եղբայր կըսվին։ Երրորդ՝ եղբայր կը համարվին, եթէ ազգական ըլլան իրարու։ Չորրորդ՝ եղբայր կըսվին՝ որոնք իրարու հետ եղբայրական սէր ունէին։

Այդ՝ եղբայր կլսվին քրիստոսի, ուշ եմք Յովսէփայ որդիքն են՝ ուրիշ կնիկէ ըլլալով՝ ինչպէս վարդապետք ասանք կըսեն. ապարէն եղբարք կլսվին քրիստոսի՝ սիրելի աշակերտները, մանաւանդ Ջեբեդեայ որդիքը Յակոբոս և Յովհաննէս մեծ ազգական էին, աստուածածնի մօր քրոջը տղաքը ըլլալով. քանզի Սաղոմէ՝ Ընտայի քոյր կըսվի, ինչպէս որ կը վկայէ Կուսանելիս. և ուղիղ չէ՝ Սաղոմէ՝ Յովսէփ աստուածահօրը աղջիկն է ըսելը։

Հ. Ղ. Յովհաննէս Մկրտչին ծնունդը՝ Ղուկաս աւետարանիչ պատմելն յետոյ, կըսէ, «Եւ մանուկն աճէր և զօրանայր հոգւով. և էր յանապատս մինչև յօր երևելոյ նորա Իսրայէլի». (Ղ. Գ. 80)։ Այդ ե՞րբ ինչ հասակի էր՝ որ գնաց, կամ ինչո՞ւ գնաց յանապատս։

Պ. Մանուկ կըսեն՝ եմէ տասն և ութ ամսուան էր՝ որ մայրը տարաւ յանապատս, և այն տեղ պահվեցաւ և ձեռամբ հրեշտակի սնաւ. ոմանք երեք տարեկան էր կըսեն, և ոմանք հինգ տարեկան։ Այլ այս տեղ կը մնայ մեզի խմանալ ինչո՞ւ երթալը։ Սուրբն Պետրոս Աղեքսանդրացի և այլք կըսեն, եմէ Եղիսաբեթի մայրը՝ իւր մանուկը յանապատս փախցուց, որ մանկակոտոր Հերոդէսին աչքէն ազատէ։

Լա՞ւ մտրաւ՝ մանկանց կոտորումը Բեթլեհէմի մէջ եղաւ, քայց որովհետև Յուդայի

երկրին հռչակվեր էր Յովհաննու հրաշալի ծը-
նունդը, վասն որոյ երկիւղ կունենային ծնողքը,
թէ չըլլայ որ այն չար բռնաւորը իրենց ման-
կանն ալ քննութեան ելլայ. ահա՛ քան զայս հա-
ւանական պատճառ՝ չեմք կրնար գտնալ։

Է. ՂԱ. Յովհաննէս Մկրտչի համար կըսէ
քրիստոս, թէ "Չէ՛ յարուցեալ ի ծնունդս կա-
նանց՝ մեծ քան զՅովհաննէս, (ուր Ղուկաս կա-
ւելցունէ) մարգարէ մեծ քան զՅովհաննէս
Մկրտիչ, բայց փոքրիկն յարքայութեան երկնից
մեծ է քան զնա". այս խօսքը ի՞նչպէս պիտի
իմանամք։

Պ. Այս հարցմունքդ երեք բաժին ընելով,
երեք պատասխան տալ հարկ կըլլայ։ Այս՝
արդեօք Յովհաննէս մեծ և առաւելէ քան ըզ-
մարգարէ։ Երկրորդ՝ ինչո՞ւ կըսվի մեծ քան
զամենայն մարգարէս։ Երրորդ՝ ովքե՞ փոքրիկն
յարքայութեան։

Առաջնոյն այսպէս կը պատասխանեմ, յիրաւի
Յովհաննէս մեծ և առաւելէ քան զմարգարէ.
քանզի ո՛չ եթէ միայն բերանով մարգարէացաւ
քրիստոսի համար՝ ուրիշ մարգարէից նման, այլ
և մատամբ ցոյց տրվաւ, թէ Սա՛ է որդին աչ։

Երկրորդ հարցմանդ պատասխանն այս է, ա-
նոր համար կըսվի մեծ քան զամենայն մարգա-
րէ, որովհետև ինքն միայն առանձին շնորհք ու-
նեցաւ, քանզի էր ապաշխարող, քարոզիչ, մար-

տիրոս, և մարգարէացաւ մօրը արգանդին մէջ քրիստոսի համար. և իւր յղութիւնը 'ի հրեշտակէն յայտնի եղաւ, ծնած ժամանակը հօրը լեզուն բացուեցաւ, և այլ շատ շնորհքներ ունեցաւ, որ ուրիշ մարգարէները չունէին. այս պատճառաւ կրսի մեծ քան զամ մարգարէս։

Իրրորդ՝ ըսիր, ովէ փոքրիկն յաքքայութիւն, այն է՝ որ ունի փոքրիկ ասպիճան մը սրբարար շնորհաց՝ քան զբարձր ասպիճան մարգարէութեան ունեցողէն, քանզի մարգարէութիւնը ըստ ինքեան չի կատարելագործէր զինքը ունեցողը, և չի կրնար հաճոյ ընել աստուծոյ. բայց սրբարար շնորհքը կը կատարելագործէ՝ և աստուծոյ բարեկամ կընէ. ուստի շատ առաւելէ արդար ըլլալ՝ քան թէ մարգարէ։ Իւ Յովհաննէս առաւել յարգի էր այն շնորհացը կողմանէ՝ որով սրբեցաւ, քան մարգարէութեան կողմանէ՝ որով զարմանալի երևեցաւ։

Է. ՂԲ. Քրիստոսի ծննդեան ժամանակի ընծայաբեր մոգերը, արդեօք ճշմարտապէս թագաւո՞ր էին։

Պ. Որովհետև աւետարանիչը թագաւոր անուամբ չի յիշատակէր, այս պատճառաւ ոմանք ըսին՝ թէ թագաւոր չէին. բայց թագաւոր ըլլալնին վկայութեամբ սրբոց մարգարէից կը հաստատուի. «Գնացին թագաւորք 'ի լոյս քո, և հեթանոսք 'ի ծագել լուսոյ քո». (Եսայի. կ. 3)։

Եւ Դաւիթ կրսէ, «Առաջի նորա նախ Հնդիկք անկցին, և թշնամիք նորա հող կերիցեն։ Թագաւորք Թարսի և կղզեաց պատարագս մատուցանեն նմա, թագաւորք Արաբայ և Սաբայ պատարագս բերցեն նմա» . (Սաղմոս . հա . ց)։ Որ ըստ սուրբ գրոց թագաւորք Թարսի բոլորովք, ծովեզերեայ նահանգաց թագաւորներ կիմացուին. ապա կերևի՝ որ այն մոգերը թագաւոր էին։

Հ . ՂԳ . Որ կողմէ եկան այս երիք թագաւորներ։

Պ . Ասանք կրսեն, թէ ասոնց թագաւորութեան երկիրը էր՝ ի ծոցն Արաբիոյ, ոմանք կըսեն՝ ի Սաբայ, ոմանք՝ յերկիրն Մագխանացւոց, որ Էրուսաղէմի հասմամբ՝ յարևելից կողմանէ կիյնան գէպ ի հարաւ, վասն որոյ ասին իրենք ալ, ուստի զաստղն նորա յարևելս։ Եւ ոմանք ալ կրսեն, թէ՝ ի միջագետաց կողմանէ եկան։ Ասոնց այսպէս կարծելն ճանապարհը կարձրցուցանելու պատճառաւ է, որ կարելի ըլլայ ասան երիք օրով Բեթլեհեմ հասնիլ։ Ասանք և Մղբրպաց կամ Պարսից երկիրէն բերել կուտան, ասոնց կարծիքն պատճառը՝ մոգ բառն է . քանզի Մղբրպիք կամ Պարսիկք մոգ կանուանէին իմաստուններն և աստղագէտերը։

Ասատրանիչը թագաւոր չանուանէր՝ այլ մոգ, քանզի այս անունը առաւել յարմար էր

այն երևցած աստղին՝ որ իրենք բերան. և ևս
քրիստոսի մեծ փառք և պատիւ էր երկրպագել
յիմաստնոց՝ քան թէ ի թագաւորաց. քանզի
իմաստունքն առաւել զգօնութիւն և խելացի է քան
զթագաւորս և զիշխանաւորս։

Հ. ՂԴ. Ո՞րք երևեցան մոգուց այն աստղն։

Պ. Քրիստոսի ծնունդէն երկու տարի յա-
ռաջ երևցաւ կրսեն ոմանք. Հերոդէսի յերկե-
մենից և ի խուսարհ եղող մանկունքն որ ջարդե-
լէն առնելով. քանզի կրսեն ըստուգեց մոգերէն
աստղին երևնալը, վասն որոյ յերկեմենից և ի
խուսարհ ըսելով հրամայեաց բրաւ ջարդել։

Լաւ ոմանք կրսեն, թէ մոգերէն զատ ուրիշ
մարդ չէր գիտէր, և իրենց խոսքէն առաւել
յայտնի կերևայ, թէ երբ երևեցաւ իրենց այն
հրաշալի աստղը. յիսուս ծնեալ էր, քանզի ըսին,
«Ո՞ւր է՝ որ ծնաւ արքայն հրէից, զի ասաք
գաստղին նորա, և եկաք երկիրպագանել նմա»։
Այսպէս աստղը ասենալով՝ գիտցան որ փրկիչը ծը-
նեալ էր, յորմէ կը հետևի՝ թէ աստղը քրիստոսի
ծնունդէն յառաջ երևցած չէր։

Հ. ՂԵ. Ինչպէս հերոդի մանկունքը՝ որ ջարդը-
վեցան Հերոդէսի հրամանաւ, խելքի ընթիւն հա-
սած չէր՝ որ յոժարութեամբ քրիստոսի անուա-
նը համար նահատակ ըլլան. և իրենց ծնողքն

ալ կամաք և հաւանութեամբ նահատակ ընել չի տրուին. ինչու՞ և կերդցին մարտիրոս անուամբ առանց ասելոյ կը կատարէ։

Պ. Ինքն յիսուս քրիստոս իրեն աղջակէզ ընդունելոց զկրնէք, քանզի իւր անձին տեղը ապանվեցան մանկակոտոր շար թագաւորին. ուստի և գերասիրաշ մարտիրոս հանարվեցան առանձնական շնորհօք, և նահատակութեան պատկը քրիստոսէ վայելեցին։

Հ. Ղ. Զ. Յիսուսի մկրտութենէն ետքը աւետարանիչները կրսեն, «Յիսուս վարիր հոգւոյն յանապատ՝ փորձիլ ի սատանայէ». արդեօք սատանայն չէր գիտէր որդի աստուծոյ ըլլալը։

Պ. Լմեն ազէկ միտք դրած ըլլար սուրբ գրոց նեղքին խմաստիցը, կրնար գիտնալ. քայց արգիլեց աստուած այդ շնորհաց լուսաբերութիւնը՝ և այն պատճառաւ սարսափութեան մէջ մնացեր է։ Իւր ամբարտաւանութեամբ նայելով՝ անհնար կերևար իրեն աստուծոյ մարգեղութիւնը, մանաւանդ նախատինք կը համարէր՝ մարդարէից գուշակած շարչարանքները յանձն առնելը. և Եսայեայ մարգարէութենէն գիտէր շար սատանայն, որ յիսուս մեծամեծ հրաշքներ պիտի գործէ, կը նայէր՝ որ միանգամ այն ժամանակ այնպիսի բան մը չըրաւ։

Ենդեանն ժամանակը անցած էր Եղեալ քանզի լիցեալ էր, օտար թագաւորաց ենթակայութեան

թեան գալը նորատեսիլ ասողին առաջնորդութեամբը. բայց յետոյ որ մանկակոսոր Հերոդէսին ահէն փախուս յՆեղիպտոս գնաց, սարսափուն ցաւ՝ թէ այլոյսի նուաստ ըլլալ ասուծոյ կը վայելէ՞ մը։ Խմացուս որդի ասուծոյ ըլլալը, երբ անուս սատանեկիս տարեկան եղած ժամանակը տաճարին մէջ նստելը՝ և Հրէից վարդապետաց հետ խօսելը, և այնպիսի գերիմաստութեամբ սրատեսութիւնը. բայց յետոյ Յովսէփոյ որդի խսկան նուաստութիւն ցոյց տալը անանդամ վերսին սարսափուն։

Ո՞կրուս թեան օրը երկնից բացվելը՝ հոգւոյն սրբոյ աղաւնակերպ իջու�ն՝ հօր ասուծոյ վկայելը՝ «Դուն է որդի իմ սիրելի» ասելը. բայց արդեօք էակա՞ն որդի է, եթէ շնորհական որդի, ասոր խսելը չի հասուս։ Նեստ՝ որ յանապատին մէջ քառասուն օր ծոմ կեցուս, կարծեց որդի ասուծոյ ըլլալը. բայց յետոյ երբ քաղցեաս, վերսին սարսափուն ասելով թէ այս լոկ մարդ է Մովսէսի և Եղիայի նման. որովհետև անոնք ալ քառասուն օր պահեցին։

Ո՞ երկնակէս ասուգիս բան մը չի կրցաս խմանալ, թէ նա է խսկապէս որդին ասուծոյ. ինչպէս որ սրբազան առաքեալն Պօղոս և կը վկայէ ասելով, «Ոչ զի յիշատակաց աշխարհիս այսորիկ ծանեաս. զի եթէ էր ծանուցեալ՝ ոչ արդեօք զտէրն փառաց՝ ի խաչ հանէին» (Ա. Կորն. Բ. 8)։ Ասանկին եթէ սատանային կամ

իւր հեռուն ակաց խելքը հասած ըլլար, թէ յիսուս է որդի աստուծոյ, Յուդայի և Հրէից միտքը չէին թափարէր՝ որ քրիստոսը 'ի խաչ հանեն. ապա չի գիտնալու պատճառաւը սկսաւ անապատին մէջ փորձելով քնելը։

Հ. ՂԷ. Աստուածային երէց կերպ ըրած փորձութիւն հարցմունքները ըսեմ, և պատասխանը տուր։ 'Լսա՝ որ ըսաւ. "Եթէ որդի ես աստուծոյ ասա՛ զի քարինքս այսոքիկ հաց լինիցին" (Մաթ. դ. 3)։

Պ. Աստուածային այս բանին դիտաւորութիւնը այս էր, եթէ քրիստոս կարող ըլլայ քարերը հաց ընել, իմանայ՝ թէ ճշմարտապէս որդի աստուծոյ է։ Այլ թէ որ ըսէր՝ չեմ կարող, իմանար պիտի՝ թէ չէ որդի աստուծոյ. և եթէ ըսէր՝ կարող եմ, բայց չեմ կամիր, իմանար պիտի՝ թէ սուտկական մարդ մի է։ Այլ երկու դիտաւորութիւնն ալ ճշմիտ եղաւ. քանզի քրիստոս ոչ կարող ըլլալը՝ և ոչ չկամիլը յայտնի ըրաւ, այլ աստուածային գրով ամաչեցոյց ըսելով, "Գրեալ է՝ եթէ ոչ հացիւ միայն կեցցէ մարդ, այլ ամենայն բանիւ ելանելոյ" (Մ. Օրէնք. ը. 3)։ Եւ այսպէս փորձիչը իւր փափաքին չի հասաւ։

Հ. ՂԸ. Երիկորդ՝ "Յանձնեսա՛ զանձն ի գագաթն տաճարին, և կացուցա-

«Նէ զնա 'ի վերայ աշտարակի տաճարին, և ասէ
«ցնա. եթէ որդի ես աստուծոյ՝ արկ զքեզ ասա-
«'ի վայր, զի գրեալ է, թէ հրեշտակաց իւրոց
«պատուիրեալ է վասն քո, և 'ի վերայ ձեռաց
«բարձցեն զքեզ՝ զի մի երբէք հարցես զքարի
«զոտն քո. (Մաթ. գ. 3)։ Այս ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Պ. Սրոմէական ասասնայն առաջին փորձութեան հարցմունքին պատասխանը՝ սուրբ գրոց վկայութեամբ ըսեց քրիստոս. այս երկրորդ հարցմունքին կը նայի՝ որ ինքն ալ սուրբ գրոց վկայութեամբ որոշ. բայց բերած վկայութեան մեկնութեան միտքը փոխեց։ Անոր յայտնի է՝ որ աստուած միջնորդութեամբ հրեշտակաց օգնական կըլլայ իւր սիրելացը, եթէ խոհեմութեամբ իրենց գործքը կատարեն կամ կատարեն. և ոչ եթէ լրբութեամբ յայտնի եղած վտանգի մէջ ձգեն ինքը զինքնին։

Խոհեմութիւն է՝ աշտարակէն վար ձգելը ինքը զինքը, յուսալով թէ ես արդար եմ, ինձի բան չըլլար. ոչ՝ ընդդէմ է այս աստուածային հրամանաց։ Ասասնայն գիտէր՝ որ աշտարակէն վար քրիստոս ինքը զինքը չէր նետէր, բայց այնպէս կը կարծէր թէ՝ եթէ որդի աստուծոյ չէ, այս խօսքով իրեն պարծանք մը կըլլայ, և՝ մեզ հպարտութեան կիյնայ. և եթէ որդի աստուծոյ է՝ կը բարկանայ, և կըսէ՝ եթէ զիս վար ձգեմ՝ հրեշտակաց միջնորդութիւնը կամ օգնութիւնը կարօտ չեմ, և այսպէս յայտնի կըլլայ որդի աստուծոյ ըլլալը կամ չըլլալը։ Այլ իւր կարծիք-

ներէն գուրս՝ ուրիշ կերպիւ պապանձեցուց
ինքը քրիստոս, ըսելով՝ «Գրեալ է թէ, ոչ փոր-
ձեսցես զտէր աստուած քո։ Եւ այս երկ-
րորդ փորձական հարցմամբը՝ փորձիչը խայ-
տառակեցաւ, և իւր տարակուսութիւնը անե-
լոյծ մնաց։

Է. Ղեր. Երրորդ՝ «Առեալ ածէ զնա սա-
«ատանայ ի լեառն մի բարձր յոյժ, և ցուցանէ
«նմա զամենայն թագաւորութիւնս աշխարհի՝
«և զփառս նոցա, և ասէ ցնա, զայս ամենայն
«քեզ տացի՝ եթէ անկեալ երկիրպագանիցես
«ինձ։ (Մատթ. դ. 8)։ Եւ այս ի՞նչ միտք պիտի
ըլլայ։

Պ. Սատանան և երկրորդ հարցմունքներ ը ոչինչ
ըլլալուն համար՝ բանարկուն աշխատեցաւ, որ
բարկացընելու բան մը խօսի։ Տարաւ բարձր
լեռան մը վրայ, և սկսաւ իրր մատամբ ցուցու-
նել՝ թէ այս տեղ Աստուծոյ թագաւորութիւնն
է, այս ինչ տեղ Քաղդէացւոցն է, և այլն. ահա
ասոնց ամենը քեզի կուտամ, եթէ ինծի երկրը-
պագութիւն ընես։ Ինքը իւր հպարտութիւնը
նայելով կըսէր, եթէ այս որդի աստուծոյ է,
պէտք է որ այս խօսքին առաւել բարկանայ՝
ըսելով, ի՞նչ կըսես սով շար բանարկու, ես մար-
դացեալ աստուած ըլլալով՝ քեզի երկրպագու-
թիւն ընեմ. ես ճշմարիտ որդի աստուծոյ ըլլա-
լով՝ քեզի նման շար ծառայի՞ն երկրպագեմ։

Բայց այս անգամ և իբ փափագը չի լեցվեցաւ, և խոյսառակեցաւ առաջինն։ Քանզի առաքեալն մարդկային կերպիւ երևցած էր յետոյ. և միշտ այս հարցմունքը ժամանակը յետոյ այնպէս ձևացաւ, որպէս թէ չէր գիտէր առաքեալը. բայց այժմ մեծ խոյսառակութեամբ հալածեց զինքը, ասելով "Երթ յետս իմ սատանայ. զի գրեալ է, զառաջնորդ քոյդ երկիրպագանիցես, և զնա միայն պաշտեսցես"։ Իբ վաղվաղակի հալածեցաւ պիղծ բանակիցն, և իբ փափաքին գոնէ ձևով մը չի կրցաւ հասնիլ, և որդի առաջնորդը չի գիտցաւ։

Հ. Ճ. Ի՞նչ պիտի ըլլայ այս խօսքին միտքը՝ որ կըսէ, "Ոչ զոյգ՝ ասացի նմա և յաւելցի. և որ ոչն զոյգ՝ և զոր ունիցին, թարձցի ի նմանէ"։ (Մատ. ԺԳ. 12)։

Պ. Խրիստոսի աշակերտները և բոլոր հաւատացեալները, որ հարուստներն առաջնորդութեամբ քրիստոսի վարդապետութեան, երբ սիրով կընդունէին կենվերցուներ երկնաւոր վարդապետը վերատին նոր ծանօթութիւններ առակաց մեկնութեամբ, որք կենվերնային գիտութեամբ՝ փրկութեան հարկաւոր ըլլալուն համար։ Բայց Հրեաները և բոլոր անհաւատները՝ թէ և գիտուն կերևային, բայց ագքատ էին պէտք ըլլալու համաձեռնելն. քանզի չէին ուզեր

որ այն գիտութեամբ ուրիշ ծանօթութիւններ ստանան, այլ նախանձով և հպարտութեամբ ուսնեցածներն ալ կը կորանցընեն։

Հ. ՃԸ. Բրիտաս կրսէ, «Ո՛չ և ես սեսանիցէք զիս, մինչև ասիցէք օրհնեալ եկեալ յանուն սեսառն». (Ղուկ. Ժգ. 35)։ Ի՞նչ պիսի ըլլայ այս խօսքին միտքը։

Պ. Գալիլեայի մէջ էր քրիտաս երբ այս խօսքը ըսաւ, որով կուսուցանէր լսողներուն, թէ ակից զասիլեսս եսքը՝ գուք ալ երբ յԵրուսաղէմ կուգայք, այն ժամանակը կը սեսնայք զիս արմատնեսց օրը, որ այն օր բոլորն ալ զիս կը բարեբանեն։

Հ. ՃԲ. Ի՞նչպէս իմանալու է այս խօսքը. «Ի զատասան եկի յաշխարհս այս, զի որք ոչն սեսանեն՝ սեսցեն, և որք սեսանեսեն՝ կուրասցին». (Յովհ. Թ. 39)։

Պ. Ասուածաբանք այսպէս կը մեկնեն. Յիսուս յաշխարհ եկաւ զասել ընարեալներն՝ յանարդ մարդիկներէն. իբր թէ անոնք՝ որ յասաջ կոյր էին՝ ասուածային խորհրդոց ծանօթութիւն չունենալով, ճշմարիտ հաւասով այն ծանօթութիւնը ստանան և լուսաւորին. և անոնք՝ որ ինքը զինքնին քաջապէս կը համարին, իրենց կուրութեանը մէջ մնան։

Հ. ՃԳ. Լ. սուրբ երրորդութիւնն մարդացեալ անձը միայն որդի գիտեմք. բայց այս գիտացածնուս հակառակ բան մը կիմանամք քրիստոսի ըսած խօսքէն՝ որ կըսէ, «Ո՛չ կարէ որդի մարդոյ առնել յանձնէ և ոչինչ, եթէ ոչ տեսանիցէ զհայրն՝ զի առնէ. զի զոր նայն առնէ, զնոյն և որդին նմին նման գործէ» (Յովհ. ե. 19)։ Լ՚ապա կերևայ՝ որ հայրը աստուած յառաջմանէ մարդեզած էր, որ որդին տեսնելով՝ ինքն ալ մարդացաւ։

Պ. Լ՚ետարանին այդ մէկ խօսքը որ հարցուցիր, այդ առնէն առաջին առնն ալ կարդա՛, որ հարցմունքիդ մեկնութիւնը ըսեմ։ Լ՚հա՛ ասկից յառաջ եղածը այս է. «Իսկոյր ասէին ընդ նմանեալ զնա, զի ոչ միայն լուծանէր զշաբաթն՝ այլ և հայրն իւր կոչէր զաստուած, և հաւասար առնէր զանձն աստուծոյ»։

Լ՚ապա գլխաւորապէս կռիւը շաբաթի օրը անդամալոյծը բժշկելն էր. արդ՝ Ճշմարիտ միտք բանին այս էր, որպէս թէ կուզէր ըսել Հրէից. դուք յանցանք կը համարիք ինձի շաբաթի օրը գործ գործելս. ես այնպիսի գործ կը գործեմ, որ իմ հայրս ալ կը գործէ. քանզի ըստ աստուածութեանս՝ մի բնութիւն՝ մի և նոյն կամքն է Ի հայր և յիս. բայց ըստ մարդկութեանս՝ թէպէտ մարդկային կամքս այլ է Ի կամաց հօր, բայց այնպէս հաւանական է կամաց հօր աստուծոյ, որ ոչինչ կրնամ ընել անոր կամացը դէմ։ Լ՚ինչպէս որ ինքը չի կրնար սուտ և մեղանչել, նոյն-

պէս եւ ալ չեմ կրնար մեղանչել. ուստի եթէ մեղք էր եւ հակառակ կամաց Հօր աստուծոյ՝ շաբաթի օր հրաշք գործելը, եւ ուշ եթէ միայն չէի կամէր, այլ եւ չէի կրնար գործել, քանզի չեմ կրնար մեղանչել. եւ ինչ որ կընեմ ես, նոյն եւ բոլորովին մարդ՝ չեմ կրնար ընել ինքնիրեն, այլ 'ի Հօրէ աստուծոյ ինչպէս յայտնութիւն ըլլայ ինձի՝ այնպէս կրնամ ընել։

Ինչ որ Հայր աստուած կընէ՝ ես ալ նոյնը կընեմ, քանզի իւր կամքը եւ կարողութիւնը ուրիշ չէ իմ կամքէս եւ կարողութենէս։ Թէպէտ բոլոր օրուամ մարդ՝ ունիմ կարողութիւն եւ կամք մարդկային զանազան յատուածայնոյն. բայց Հայր կը սիրէ զիս նոյն բոլոր օրուամ մարդ, եւ հաղորդեալ է ինձ կարողութիւն եւ կամք առնելոյ՝ ուշ օրքան ուզեմք եւ ըսեցիք, այլ եւս մեծամեծ՝ որ պիտի ուզենայք եւ զարմանայք։ Ի՛նչ այս է հարազատ միտք հարցմանդ բոլոր մեկնութեան ելելի վարդապետաց։

Հ. ՃԴ. Ինչու՞ համար քրիստոսի կենդանութիւն անուանեցեալ ոչ թէ գիրքին Աւետարան կըսին։

Պ. Քանզի այն ուղղակի հաւաքեալ է աստուծոյ խոսմանց կատարելութեան աւետիսը, ինչ որ խոսացեր էր հին օրինաց մէջ մարգարէից միջնորդութեամբ, որ կատարեցաւ որդւոյն միածնի յաշխարհս գալովը։

Է. ՃԵ. «Չ՝ եթէ հայր դատէ զոք, այլ զամենայն դատաստան եւ որդւոյ իւրոյ». (Յհ. Ե. 22)։ Ո՛չ թէ հայր և հոգի սուրբ հաղորդեն դատողական իշխանութեան։

Գ. Ո՛չ այդպէս կարծէր, ընդհանուր վճիռէ բոլոր աստուածաբանից, թէ գործք սուրբ երրորդութեան առ արտաքս, հասարակ են երից անձանց սրբոյ երրորդութեան։ Այսպա և ընդ որդւոյ դատէ և հայր աստուած՝ և հոգին սուրբ աստուած. բայց այն խօսքը՝ որ կրսէ, «Զամենայն դատաստան եւ որդւոյ», ըստ որում՝ նա միայն դատաւորական կերպ պիտի ունենայ դատաստանին օրը, նա միայն պիտի երևայ ի դատողական աթոռ բազմեալ, նա միայն պիտի խօսի և ասել տայ իւր ձայնը՝ և ինքն պիտի տայ անդարձ վճիռը, արդարոց՝ «Եկա՛յք օրհնեալք հօր իմոյ», և մեղաւորաց՝ «Երթա՛յք յինէն անիծեալք»։

Արդեն էր՝ որ քարոզեց յաւետարանական կենաց փրկութիւն, այն պիտի նոսի յամենա դատողական, որ իւր քարոզութեան հետևողները վայելեն իրենց փառքը և պատիւը, և ունկնդիր չեղողները կրեն իրենց անվախճան տանջանքը։ Զամենայն դատաստան եւ որդւոյ իւրում՝ ասելովը, չիմանաս՝ թէ ժամանակաւոր պարգև մի է ի հօրէ աստուծոյ առ որդի, այլ հաղորդեալ էր անձին որդւոյ ի յաւետարանից՝ աստուածային ծնողութեամբն ի հօրէ. ինչպէս ի յաւետարանից հաղորդեալ էր հայր աստուած իւր միած-

նին զատուածային գոյացութիւնն և զբնութիւնն, նոյնպէս հաղորդեալ էր զկարողութիւն զարգարութիւն և զամենայն կատարելութիւնս։

Այս մերս մեկնութեան առ ի հաստատութիւն այսպէս կրսէ առքն Ամբրոսիոս. «Զամենայն զատաստան ետ որդւոյդ. ետ արդարութեան ծնանելով և ոչ առատաձեռնելով։ Այս առքն Ոսկեբերան կրսէ՝ «Ետ նմա զամենայն զատաստան, զի զատուտ որ ծնաւ զնա»։

Հ. ՃԶ. Պատմէս աւետարանիչ յիսուսի համար կը գրէ, «Եկեալ բնակեցաւ ի Նազարէթ, զի լցցի բան մարգարէին, թէ Նազովրեցի կոչեսցի». (բ. 23)։ Այս խօսքը ո՞ր մարգարէն գրած է, որ չեմք ըսեր։

Պ. Շատ կերպ կարծիքներ մեկնութիւն կայ այդ հարցմանդ վրայ. բայց հաստատակ կարծիք յիսոնն մեկնչաց այսպէս կը հաստատեն մարգարէից խօսքը, և ծաղիկ կանուանեն յիսուս, Եսայի մարգարէի խօսքէն առնելով, որ կրսէ՝ «Եկցէ ծաղիկ յարմատոյ անտի». (ժա. 1)։ Այս որովհետև Նազարէթ բառին արմատը Եբրայեցւոց լեզուով ծաղիկ ըսել է. աւետարանիչը այս նշանակութիւնը նայելով ասաւ, «Զի լցցի բան մարգարէիցն, թէ Նազովրեցի կոչեսցի»։ Իբր ըսել է թէ, յիսուս բնակելովը ծաղիկ անուանեալ քաղաքին մէջ, ճշմարիտ կը լլլայ մարգարէից խօսքը, իբր թէ ծաղիկ՝ կամ ծաղկեցի կոչեսցի։

Հ. Ձէ. Երբ քրիստոս ասէր մեր փարիսեցիին առաջը հրաւիրելիս էր, և այն ասող գանձրիոց օրինակներին յանդիմանելով՝ ըսաւ, «Վայ ձեզ, զի շինէք գերեզմանս մարգարէից, և հարցին ձեր ընդդէմն զնոսա. ապա ուրեմն վկայէք՝ եթէ կամակիցք էք գործոց հարցին ձերոց. զի նոքա կոտորեցին զնոսա, և դուք զգերեզմանս նոցա շինէք». (Ղուկ. ԺԱ. 47)։ Արդ՝ այն օրինակներուց հարցը՝ որ մարգարէները սպաննեցին, այո՛ պարտաւոր են. բայց ապայքը՝ որ անոնց գերեզմանները կը շինեն, ի՞նչ յանցանք ունին, որ անոնց ալ վայ կուտայ։

Պ. Դարաւոր սպաննուած մարդոյն՝ փառաւոր գերեզման շինելու՝ շատ պատճառ կուտան վարդապետը, որ և յարատեւին պարագայիցն յայտնի կը լլլան։

Նախ՝ հնարք է շինելիք մեռելոց սպաննուողին փառքին համար. ինչպէս որ նախնի քրիստոնեայք մեծ մեծ գերեզմաններ կը շինէին ի փառս և ի յիշատակ սրբոց մարտիրոսաց։

Երկրորդ՝ փառաւոր գերեզման կը շինելիք յանիրաւի սպաննուողներուն, որ սպաննողին յանդիմանելու համար ըլլայ, և ըստ բաւականին հատուցում ըլլայ այն անիրաւաբար մեռնողին, իբր կեանք չի կրնար տալով՝ մարմնոյն փառքը տրուած ըլլան։ Քրիստոս այս երկու կերպին համար չի խօսիր այս տեղ՝ որ գովելի են, քանզի կը պահանջուին գերեզման շինելու։

Երրորդ՝ կրնայ մարդ հոյակապ գերեզման մը

շինել՝ ապանեցեալ սուրբին փառաւորութեանը համար, բայց պարզապէս հպարտութեան մտաւ՝ որ ուրիշին առջին մեծագործ և բարեպաշտ համարվին. այսպիսի հպարտութիւնը թէպէտ պարտաւելի է, բայց մարդասպանութեան հետ համակցութիւն ունենալ չէ։

Ուրրորդ՝ այսպիսի մեծամեծ գերեզմանները կը շինեն, ոչ եթէ ապանեցելոցին փառքին համար՝ այլ ապանողին կարողութիւնը ցոյց տալու համար, իբր ասել կամելով թէ իմ նախնիքս այնպիսի կարողութեան տէր էին, որ կրցան այսպիսի փառաւոր մարդկանց կեանքը վերցուցանել, որովհետև իրենց կամացը հակառակ եղան. և այսպիսի շար պարծանօք հասարակութիւնը իրենցմէ կը վախցուցանեն. այս մտաւ ապանեցելոցներուն վրայ գերեզման շինելը, հաւանութիւն և կամակցութիւն ցոյց կուտայ ապանողին հետ։

Ա. Հա այսպէս էր և փարիսեցւոց կամ օրինականաց գերեզման շինելը մարգարէներուն մարմնոյն վրայ, և այս պատճառաւ քրիստոս յանդիմանեց զիրենք, և ասաւ, "Ապա ուրեմն վկայէք՝ եթէ կամակիցք էք գործոց հարցն ձերոց, զի նոքա կոտորեցին զնոսա (այսինքն զմարգարէս), և դուք զգերեզմանս նոցա շինէք"։

Է. ՃԸ. Իսկզբի և փարիսեցիք երբ կը հարցնեն քրիստոսի շնացեալ կնոջը համար, աւետարանիչը կըսէ՝ "Ի խոնարհ նայելով գրէր մա-

տամբն յերկրիս։ (Յով. ը. 6)։ Ի՞նչ պիտի հաս-
կընամք այդ գրուածքեամբ։

Գ. Համանք կրանն թէ՝ առաքեալը պարզա-
բար կըսէ, թէ «Յիսուս գրէր մատամբն յերկ-
րիս։» Այլց անյարմար չէ այս կարծիքը ոմանց,
իբր թէ այն տեղ՝ որ այնքան ժողովուրդ կայր,
փոշիով լեցուն էր, և այն փոշիին վրայ մատամբ
գրելով՝ աչքի կերևար գիրերը. և կամ ըստ ո-
մանց՝ առատաձայնն աջն ներևելի գոյն մը կը
տարածէր այն գրված գիրերուն վրայ, որ գիւ-
բաւ մը կարդացվին։

Այլ ի՞նչ էր գրածը պիտի ըսես. կերևի թէ
այն ամբաստանողք մարդկանց գաղտնի մեղքերը
կը գրէր. քանզի ըստ առաքելոյն՝ առաջին ան-
գամ գրելէն ետքը ըստաւ, «Ընտրեցէք ի
ձէնջ նախ նա ընկեսցէ քար ի վերայ գորա»,
և գարձեալ սկսաւ գրել։ Որոք լսեցին ամբաս-
տանողք այս խօսքը, ամենեքեան մէկիկ մէկիկ
անկիցն զատվեցան։ Որ թէ հնչէ՞ն վախցան, կամ
հնչեա՞ ուրիշ հարցմունք մը չի կրցին ընել, յայտնի
է՝ որ իւրաքանչիւր ոք իւր գաղտնի մեղքերը
գրված տեսան։

Է. ՃԹ. Քրիստոս բժշկեց Գերգեսացւոց
երկրին մէջ դիւահարը, հնչպէս որ կը պատմէ
Մարկոս առաքելոյն, (Գ. Ե)։ Այս դիւահա-
րին ունեցած դեւերը շատ էին, և երբ դիւա-
հարը քրիստոսի գէմ եկաւ, սկսան դեւերը աղա-

ձեռ քրիստոսի, և ասել. «Ջի մի առաքեցէք զգնեսս արտաքս քան զաշխարհն»։ և այն ան զ խոզի երամակ մը կայր, հրամայեաց զնոսին՝ որ զի ուղարկեն երթան, այն խոզերուն փորը մտան։ այս զիւաց երիս աղաչանքը քրիստոս ընդունեց։ «Եւ իբրև ելին (կրնէ) այրքն ոգիքդ, մտին ի խոզսն, և զիւաց երամակն ի զարհ անտի ի ծովն, և հեղձնուին ի ծովն»։

Այժմ երիս հարցմունք ունիմ այս բանին վրայ։ Առաջ՝ քրիստոս ինչո՞ւ զիւաց աղաչանքը ընդունեց։ Երկրորդ՝ զեւերը որ իրենց ուզելովը՝ խոզերուն փորը մտան, և այն խոզերն ալ ծովը խորտակեցան, առանց ափրոջը յանցանքը ինչ էր որ այդ վնասը կրեցին։

Գ. Քրիստոս զիւաց աղաչանքը ընդունելով երիս բան մեզի իմացուց. մէկ մը որ առանց իւր թոյլատրութեանը զեւերը իշխանութիւն չունին ամենեին մէկը տանջելու, կամ փոքրիկ ինչ արարածոց վնաս մը հասցնելու։ Խոզ ազէկ իմանան կախարդաց հնարանքները, և արտաքսանց բերանով չի խօսին՝ թէ շարը շարով կը փրկուի։

Երկրորդ՝ միտքը աղաչանք ընդունել չէր. զեւերը զիտէին՝ որ յիսուս քրիստոս մարդացեալն աստուած ի կատարածի աշխարհիս՝ երբ զասորկան ամենայն նեսի՝ զասել զարդարս և զմեղաւորս, այն ժամանակը աշխարհիս վրայ կամ օդոյն մէջ եղած զեւերը՝ պիտի խրկուին զժոխքայիս յաւիտենական տանջանքին մէջ. թայց երբ ըլլալը չի գիտնալով՝ կարծեցին թէ այն ժամա-

նակը պիտի խրկէ. և զխաց կարծիքը այսպէս ըլլալը իրենց խօսքէն յայտնի կը լլայ, որ ամէնը մէկէն ըսին, «Զի՞ կայ մեր և քո՝ յիսուս որդի աստուծոյ, եկիր տարաժամ առնՁել զմեզ». (Մ՝ փ. ը. 29)։ Իրը առանց ժամանակի եկար մեզի դժոխքը խրկելու, և անոր համար աղաչեցին, զի մի առաքեսցէ զնոսա քան զաշխարհն. ապա քրիստոսի միտքը աղաչանք ընդունել չէր։

Իրարդ՝ որ ըսէր, թէ խաղերուն տիրոջը յանցանքը ի՞նչ էր։ Ի՞նչ գ�եսացուց երկիրը՝ Եբրայեցւոց ազգին էր, բայց և հեթանոսք ալ կը բնակէին. յայտնի չէ՞ թէ խաղերուն տէրերը Եբրայեցի՞ էին՝ թէ հեթանոս։ Ի՞թէ Եբրայեցի էին, յայտնի է որ հին օրէնքոց մէջ արդիլեալ էր Եբրայեցւոց խոզ ուտելը, քանզի պիղծ կենդանի է. ապա մեզաց պատճառ և օրէնսդանցուն թեան ինչք ըլլալուն համար՝ աստուած խզդել տրվաց կենդանիները, որոց տէրերը զգուշանան, և յիսուսի օրէնսդիր և տէր օրէնքոց ըլլալը գիտնան. քանզի շատ կը պատահի՝ որ մեր հոգւոյն կորստեան պատճառ եղող սատանայութիւնքը կամ իշխանութիւնը՝ աստուած մեր ձեռքէն կառնէ, որ զգուշանանք։

Ի՞թէ հեթանոս էին խաղերուն տէրերը, ուրեմն աստուած՝ որ այս երևելի գործով, որ երկու հազար խոզ էին, այն հեթանոսները քրիստոսի ամենակարող զօրութիւնը իմանան, և տէր և արարիչ արարածոց խոստովանին, քանզի աւետարանիչն կըսէ այս այսպէս ըլլալէն ետքը. «Եւ

խոզարածքն փախեան. և պատմեցին 'ի քաղաքին և յագարակս, և երթին տեսանել՝ զի՞նչ իցէ որ գործեցաւն։ Ա՛հա այս է երկու կերպ հարցմանդ պատասխանին։

Հ. ԺԴ. Յիսուս՝ Յովհաննէս առաքելոյն համար ասաց, «Կամիմ՝ զի կացցէ գա՝ մինչև ես գամ». (Յովհ. խա. 22)։ Ի՞նչպէս իմանալ պէտք է այս խօսքը։

Պ. Ա՛յս բանին մտքը սրբազան հարք և մեկնիչք այսպէս կը գրեն. Յովհաննու կեանքը բռնութեամբ չի բարձրանի, այլ պահելի մնայ մինչև յիսուս գայ՝ և քաղցր և խաղաղական մահուամբ տանի։ «Կամիմ՝ զի կացցէ գա՝ մինչև ես գամ». իբր թէ՝ չեմ կամիր՝ որ ուրիշ առաքելոց նման մարտիրոսական չարչարանքով աշխարհէս երթայ, այլ ձեայ պիտի մինչև 'ի խաղաղական արձակումն իւր մարմնոյն. երբ ես գամ, տանիմ պիտի զինքը 'ի յաւիտենական երանութիւնն։

Հ. ԺԵ. Ա. Յիսուս ասաց Պետրոսի, «Լուացելոյն չէ հնչ պիտոյ, բայց զի զոտն լուանայցէ». (Յովհ. ժգ. 10)։ Ա՛յս բանին մեկնութիւնը ի՞նչ է։

Պ. Պետրոս լուացեալ էր մկրտութեամբ, սուրբ էր՝ սրբարար շնորհաց միջնորդութեամբ.

և ոմն որ այն շնորհը անարատ կը պահէ , ամենևին սուրբ է՝ և չէ ինչ պիտոյ . եթէ ոչ՝ զի զուտ լուանայցէ ըստ լոյ , ցոյց կուտար ներելի մեղաց փոխին և անկատարութիւնը , որ սրբոց վրայ կը գտնուին քանի որ այս աշխարհիս մէջ են։ Այս թէ՝ գլուխ ինքն քրիստոս է , և առաքեալք և բոլոր հաւատացեալք անդամք նորա , ապա անդամոցն արժան է լրմանցիլ և սրբիլ յաղագս զի գլուխն է ամբիծ և անարատ։

Հ. ՃԺԲ. Քրիստոս ասէն մեր իւր կենարար քարոզութեանը մէջ երբ սերմանց առակը կը խօսի , (Մ՝ Դ. գ. 3)։ Առակին խօսքը լրմընցուն ելլէն ետքը՝ ժողովուրդը կը ցրուին , և աշակերտները առանձին կը հարցնեն առակին մեկնութիւնը , և քրիստոս ալ կը պատասխանէ այսպէս . «Ձեզ տուեալ է գիտել զիարքն երկնից . և նոցա չէ տուեալ , եթէ ոչ՝ առակքդ։ Խորհուրդ թիւն այս է , եթէ չի հաւատացողներուն չէ տուեալ գիտնալ , ապա ի՞նչ յանցանք ունին չի հաւատալնին։

Զ. Ոչ է տուեալ բանը՝ մի՛ իմանար , թէ այնպիսիները արդիւնաւոր են ի հաւատոյ . կամ ազատ անձնիշխանութիւն չունին՝ որ հաւատան , քա՛ւ լիցի . քանզի ասուած կամի՝ «Զի ամենայն մարդիկ կենցեն՝ և ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեսցեն»։ բայց այն արտաքնոց տուեալ չըլլալը , իրենց խստասրտութիւնը և

յամառութիւնը խնայէր , որ իրենք իրենց կամացը պատուհանը կը գոցեն , որ Աշխարհս հաւատոյ ճառագայթը իրենց սրտին մէջ չի մտնայ . բայց հարցմանդ մեկնութիւն այսպէս կուտան առատ ածարանք , խմանալով ի վերայ որդւոց փրկութեան և որդւոց կորստեան . իբր թէ ասանք՝ որք երկնից արքայութեան խորհրդոցը հաղորդ եղած են , ի յաւիտենից սահմանեալ են , և հաղորդ չեղողները անարդեալ են։

Այս ասանք և ս կրսեն թէ առաքելքը առաջ երկոցն գիտութեանց արժանաւոր էին , բայց ուրիշները արժանաւոր չէին։ Առաքելքը արժանաւոր էին՝ քանզի ըստ լսելոյ շահեցան և խմացան , և ցանկացան ըսել և խմանալ առ ի շահիլ զհոգևորական օգուտս , և թողթով սրտիս կուզէին՝ որ իրենց հոգւոյն աչքը լուսաւորվի։ Բայց ուրիշները անարժան էին , քանզի չէին շահէր , և չէին խնդրեր այն շնորհաց լոյսը՝ որ իրենց մտացը մէջ ճառագայթի , և խմանան . ապա այնպիսեացն ալ ծածկեալ չէին այն երկնից արքայութեան խորհրդոց ծանօթութիւնները , այլ միայն առակք կըսվէր իրենց . որք կրնային քննել և խնդրել . և եթէ խնդրէին՝ արժանի պիտի ըլլային։

Զամառտամը ըսեմ , Իսրայէլացւոց ազգին համար եկաւ քրիստոս յաշխարհ , ինչպէս որ ինքն կըսէ , «Ոչ ուրիշ առաքեցայ , եթէ ոչ առ ոչխարս կորուսեալս տանն Իսրայէլի» . բայց իրենք որ չընդունեցին , մի թէ հեթանոսք՝ որք յետոյ

եկան 'ի հաւատս, ընդունելի չեղան մի, քան-
ցին. այլ ընդունելի ըլլալուն եղբը, եկեղեցին
եւ՝ եկեղեցի հեթանոսաց լսելեաւ. այս պատ-
ճառաւ որբազան առաքեալն Յովհաննէս կը-
սէ. «Յիւրոյն եկն, և իւրքն զնա ոչ ընկալան։
Իսկ որք ընկալանէին զնա, եւ նոցա իշխանութիւն
որդիս աստուծոյ լինիլ»։

Իւրքն բառը, բուն Եբրայեցւոց սիրելի
ազգն էր. որ ոչ միայն չընդունեցին, այլև վեր-
ջապէս մեռցուցին որ ըրին՝ յայտնի է։
«Իսկ որք ընկալանէին», ահա հեթանոսաց ազգն
է, ոչ թէ միայն ինքն ալ անունը ընդունեց, ոչ
թէ միայն պատուեց, ոչ թէ միայն սիրեց, այլ
և «Եւ նոցա իշխանութիւն՝ որդիս աստուծոյ
լինիլ»։ Ուրեմն՝ նոցա ոչ է աւելալ բառը՝
մի համառար 'ի կողմանէ աստուծոյ խնայել. քանզի
զարերգակն իւր ծագէ 'ի վերայ չարաց և բարե-
աց, այլ 'ի կողմանէ չարութեան պատճառ նոցա։

Հ. ՃԺԳ. Ի ծնէ կուրին աչքը լուացած ա-
ւազանին անունը ինչո՞ւ Սելոամ կըսուի։

Պ. Յայտնի է կրանն, թէ Եսայի մարգարէն
չի ազոցմէ էն յառաջ երբ բանտին մէջ էր, ծա-
ղրաւեցաւ և ջուր խնդրեց. հրամանաւն աստու-
ծոյ այն տեղ ջուր բղխեցաւ, և ըսուեցաւ Սե-
լոամ, որ թարգմանի առաքեալ, որովհետև աս-
տուծմէ խրկուեցաւ 'ի պատիւ մարգարէին։

Հ. ՃԺԴ. Դաւթի՝ որբուզան առաքելոց հաւատոյ՝ ի դիմաց քրիստոսի այսպէս կը մարգարէանայ. «Սուրբ երկայրիս ես՝ ի ձեռս նոցա, առնուլ զհաւատս ցուցեալ ի հեթանոսացն». այս ի՞նչ կերպ հաւատցեալներ՝ կամ պատուրազմական յաղթութիւն խնդալու է։

Պ. Լայսպէս կրսէ Օգոստինոս. «Հեթանոսք «ապաստակ լինէին՝ մինչ քրիստոնեայ լինէին. «վասն զի խնդրեմ զհեթանոս, և ոչ գտանեմ, «ուրեմն մեռեալ է հեթանոսն։ Եթէ ի նոսա ոչ «ապաստակ լինէին, զիարդ ասէ ցՊետրոս՝ զե՛ն «և կե՛ր։ Լայսպէս ապաստաւ Պօղոս հալածօղն, «և յարեաւ Պօղոս քարոզիչ։

Հ. ՃԺԵ. Քրիստոսի ողջացուցեալ կուրին հաւատոյ, որ ի Բեթսայիդայ՝ այսպէս կը գրէ աւետարանիչն Մարկոս. «Եկին զկոյրն արտաքոյ «շինին, և խնդրէր յաչս նորա, և ձեռն եդ ի վերայ «նորա, և հարցանէր ցնա՝ եթէ տեսանիցէ՞ ինչ։ «Նայեաւ՝ և ասէր, տեսանեմ զմարդիկ՝ զի շրջին «իբրև զծառս։ Դարձեալ եդ զձեռն ի վերայ «աչաց նորա. երբայց՝ և տեսանէր, և ողջացաւ. «և տեսանէր հանդարձակ զամենայն։ Նարտակուսութիւնս այս տեղ այս է, ուրիշ հրաշքներու վայելն խօսքով կընէր, այս ինչու՞ եթէ քրոջ ըրաւ. ինչու՞ յառաջ կիսատ բացաւ, և ինչու՞ շէնիլիքն դուրս հանեց։

Պ. Այս հրաշքը եթէ ընելն պէտք է որ

խմանամբ, զի քրիստոսի աստուածային անձին հետ միաւորեալ մարդկային բնութիւնն ևս հաղորդ էր աստուածային ամենակարող զօրութեանը, որ ինչպէս ըստ որում աստուած բանիւ կը բաժնիէր, նոյնպէս նոյն մարդացեալն աստուած՝ իւր մարդկային բնութեան թոյլքին ևս աստուածապէս հրաշք կը գործէ. ուրեմն երբ յիսուսի համար մարդ՝ կամ որդի մարդոյ կը ասես, նոյն և կատարեալ աստուած խմացիր։ Որ ոչ ենթէ միայն մարդկային բնութեան մարմնովը աստուածային հրաշք կը գործէ, այլ և այն մարմնոյն ունեցած հանդերձին. ինչպէս որ տեսաւ ևս կիներն 'ի քրանցս հանդերձին մերձենալով փրկեցաւ իւր ախտէն։

Որ ինչու՞ համար յառաջ կիսաս բացատրեցաքը. այն պատճառաւ էր՝ որ կոյրը տակաւին կատարեալ հաւատք չունէր քրիստոսի աստուածութեանը վրայ, վասն որոյ յառաջ կիսաս հրաշք մը ցոյց տրուաւ իրեն, որով զօրանայ և կատարեալ հաւատք ունենայ, և ապա աչքին բժշկութեան կատարեալ շնորհին արժանի ըլլայ։ Որ այս այսպէս ըլլալը կուրին խօսքէն յայտնի է՝ որ ասաւ, «Տեսանեմ զմարդիկ՝ զի շրջին իբրև զծառս». որ իւր հաւատքին օրպիսութեան էր այն տեսքը, որ տակաւին ծառի նման օդոյն կապված էր հաստատութիւնը. և այսպան տեսնելով մը՝ որ 'ի բնէ ամենեին կոյր էր, այն ժամանակը կատարելապէս հաւատաց՝ և կատարեալ շնորհին արժանի եղաւ։

Իսկ շէնիլքէն գուրս հանելուն համար բաբոյականապէս պէտք է խմանալ. որ եթէ կամք ունենամք հոգևորական կուրութիւնէ ազատիլ, և աստուածային շնորհաց լուսոյն արժանի ըլլալ, պէտք է աշխարհական հնչութիւնէ գուրս ելլալ, ուղիղ մտաք աստուածային խոկմանց պարապիլ, և միշտ անկեղծ սիրով առ աստուած միաւորիլ։ Այս ոչ եթէ ճգնաւորք և միանձունք կրնան ունենալ աշխարհէս հեռանալով, այլ և ամենայն մարդ կրնայ այսպիսի կեանք վարել. ահա նահապետաք՝ սուրբ հայրաւորք՝ և ընտիր իշխանք, որք աշխարհի մէջ ապրելով, աշխարհի մէջ վախճանելով, երկնային պատկաց արժանի եղան, և սուրբ եկեղեցին անոնց յիշատակը տօնելու և պատուով կը կատարէ։

Հ. ՃԺԶ. Փրկիչն մեր Եսայի մարգարէին բերանովը իրեն համար կըսէ, «Հոգի տէրանն Ի վերայ իմ, վասն որոյ և օծ իսկ զիս, առաքել աղքատաց աւետարանել զիս»։ (Եսայի. կա. 1)։ Ո՞ի թէ միայն աղքատաց աւետարանելուս համար է կաս, ընդհանրապէս զինքը ընդունելուն համար չէ՞ կաս։

Պ. Աստուածաբանք՝ աղքատ բառով հոգեթանոսաց ազգը կիմանան, որք մեզաց համար աղքատացած և թողված էին Ի փրկութենէ և Ի շնորհաց։ Այս ոմանք հոգւով աղքատները կիմանան, քանզի անոնց աւետարանեց քրիստոս և-

բանաւոր թիւնը ըստ լոյսի, «Երանի՛ աղքատաց հոգւոյ՝ զի նոցա է արքայութիւն երկնից»։ Հնար է այս տեղ խմանալ և յատկապէս աղքատները, որոնք քրիստոսի սիրոյն համար ձգելով ամենեն բան՝ շարժարուեցաց խաչը յոժարութիւն կը կրեն։

Հ. ԺԱ. Քրիստոս ինչու՞ համար իւր մարդեղութիւնն օրերուն մէջ առաւելապէս խորհրդակից ըրաւ իւր աշակերտներին՝ Պետրոսը՝ Յակոբոսը՝ և Յովհաննէսը. ինչպէս այլակերպութիւնն օրը հետը առաւ, որուն մէկին Մատթէոս՝ Մարկոս՝ և Ղուկաս։ Լաւ՝ ի Գեթսեմանի, որպէս վկայէ Մարկոս. (ժդ. 33)։ Լաւ՝ ի տան ժողովրդապետին, որպէս վկայէ Ղուկաս. (Լ. 51). և այլն։

Պ. Լայսպէս ուստ՝ ի մեկնութիւնէ աղօթից ենթադրեն Յովհաննու առաքելութիւն, թէ քրիստոս կամեցաւ՝ երկնային հրեշտակաց դասուց կարգը՝ երկրիս վրայ եւս՝ ի պատիւ պաշտամունքն իւր ներարկել, այսինքն ինչպէս՝ ի յերկինս ուստ զմի դասն՝ և զերիս կարգն անընդմիջաբար՝ ի պաշտօն ստուգածութիւնն միշտ հետեւեալ, որք կըսին Ամենայնք՝ Քերովբէք՝ Սերովբէք՝ և առանց միջնորդութեամբը ստորին դասուց հաղորդեալք։

Լ. Հայ ասուց նեղան ուս՝ ի յարմար օրինակ՝ երկրի վրայ ընտրեց Պետրոսը՝ Յակոբոսը՝ և Յովհաննէսը՝ իւր խորհրդոցը խորհրդակից,

որոնցմէ և կը սորվէին և միւս առաքեալները, լսած օրինակի և ուսմանցն գաղափարդ ուսանէին հրամանքատակաց։

Հ. ՃԺԸ. - Իրիտոսի ամենցուցած հացէն աւելցած փշրանաց եօթն զամբիւղը ո՞ր մնաց։

Պ. Յակոբ աստուածաբան կը վկայէ, թէ Կոստանդնուպօլսոյ մէջ կոմոզ (ոսկիէի թաշ) մը կայ՝ Վէզիր խանին մօտ, այն կոմոզին ներսն է. և այն եօթն զամբիւղը հոն ըլլալուն նշանը՝ այն կոմոզին եօթնագօտի (եօթը պօղու�ը) ըլլալն է։ Դարձեալ՝ թէ ժամանակաւ գերապան մը կուգայ քրիստոնէից տէրութենէն, և այն կոմոզին մօտ տեղ մը կը բնակի՝ այն զամբիւղները և օրհնեալ հացը հանելու համար, այլազգները խանարով՝ կարդիլն, և այն տեղն ալ պանդոկ (խան) կը շինեն, և այն պատճառաւ Էլչի խան կանուանեն։

Հ. ՃԺԹ. Ովքեր ամենայնը և Ղազարոս առակին մէջ ինչո՞ւ Ղազարոս անունը կը յիշուի, և մեծատուն անունը չի յիշուիր։

Պ. Ովքեր անունը յիշատակելու արժանի չը ըլլալուն համար չգրուեցաւ. քանզի աստուած Դաւիթ մարգարէին բերանովը այսպիսի ամբարշտաց համար կըսէ. «Ո՛չ յիշեցից զանուանս նոցա 'ի շրթունս իմմդ. (Սաղ. ԺԵ. Դ)։

Հ. ՃԻ. Բ. յոդ առակին մէջ մեծատունը հա-
մար կրսէ, «Մեռաւ մեծատունն և թաղեցաւ
'ի դժոխս. ամբարձ զաչսն իւր մինչ 'ի տանջանսն
էր, եւ տեսս զԱբրահամ 'ի հեռաստանէ, և զՂա-
զարոս 'ի գոգ նորա հանգուցեալս։ Ի՞նչպէս
կրնայ ըլլալ այս տեսութիւնը։

Գ. Բ. Զբաղ Ղազարոսի մխիթարութիւնը մը-
տաւորական տեսութեամբ ցուցցյ աստուած՝
այն մեծատունը, և ոչ թէ մեզի պէս զգալի ա-
չօք և հայեցողութեամբ էր. բայց որովհետև
որքան որ 'ի մարմնի եմք, իմանալի եղած իրերը
զգալի կերպով միայն կրնանք իմանալ, վասն որոյ
մարմնաւորաց կերպով կը պատմուին մեզի։
Այս մեծատունը խօսիլը Աբրահամու հետ՝ և
Աբրահամիներ մեծատունը հետ զգալի ձայնի և
բերանոյ խօսակցութիւն մի իմանար. քանզի հը-
րեշտակները և դևերը և մարմնեղն զատված հո-
գիները մէկզմէկու հետ կը խօսին, և խոր-
հուրդներն մէկզմէկու կը հաղորդեն, բայց ոչ
մեզի նման բարձր ձայնիւ։

Դիւրին օրինակ մը ըսեմ քեզի. Երբեմն կը
պատահի՝ որ դիտաւորութեանց մէջ ամենեին
չի գանուած և չի խորհած խօսք մը կը խօսիս՝
հոգեւորական օգուտի յարմար և աստուծոյ կա-
մացը հաճոյ. այն ժամանակը կրսես՝ թէ լեզուի
ճարտարութեան կամ մտաց հանճարոյ պտուղ
չէր այս խօսքը, այլ յաստուկ աստուծմէ շնորհ
մի էր, և կրսես՝ թէ աստուած ըսել տրմա, ,
իրաւ են. բայց աստուած ի՞նչպէս ըսել տրմա

քեզ այն խօսքը. արդեօք մեր խօսակցութիւնը նման արտաբերական ձայնիւ տրվեցոյց՝ ուշ. ահա և զատված հոգիներուն խօսակցութիւնն ալ այսպէս իմացիր։

Հ. ԺԷԱ. Շատերը ի սրբոց հարց՝ իրական պատմութիւն մը կը համարին այս երկրութիւնը, կու զեմ որ այս սարակուսութիւնս ալ լուծես։

Ի՞նչ ասուն կըսէր Աբրահամին. «Աղաչեմ զքեզ հայր, զի արձակեսցես զդա (զԱզարիա) ի տուն հօր իմոյ. նե՛ իմ անդ երդարձք հինգ, որպէս զի ասցէ նոցա զվկայութիւն, զի մի՛ և նոքա գայցեն յայս տեղի տանջանաց։» (Ղ-Է. ԺԶ. 27)։ Արդ՝ այն գժոխային շարչարանաց և պատակման մէջ՝ ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ այդ խնդիրը։

Պ. Այդ խնդիրը առաքինական սիրոյ պատուղ ըլլալը յայտնի է. քանզի եթէ առաքինի ըլլար՝ իւր կենդանութեանը շէր թողուր՝ որ աղքատ Ղազարոսը այն թշուառութեանը մէջ մնայ։ Այլ բաղ՝ թէ բնական սիրոյ պատուղ է այդ խնդիրը. իբր թէ ինքը այն տանջանացը արժանացաւ, կը խնայէր որ երջայրներն ալ չի գան. բայց այս մեկնութիւնին հաւատալը ինձի դըժուար կերևայ. քանզի գիտեմ՝ որ նեղութեան պատճառաւ հայրը որդին ծախած է, և ի՞նչ կերպ նեղութիւն՝ ուշ գժոխային և յաւէտ խռնական, այլ անցաւոր և աշխարհային, որ բոլորովին

բնական հայրական սէրը ոտքի ներքև առնել կուտայ, որպէս զի ինքը քիչ մը հանգչի. և ո՛չ թէ միայն ծախել, այլ անօրէն թեան պատճառաւ մայրը կը մորթէ մանուկը՝ և կուտէ. (Ղ. Թագ. գ. 28)։ Այսպես բնական սիրոյ պատուղ իմանամք, և թէ ներդուն թեան մէջ և զօր մայրը անխղճ կը մորթէ զաւակը։

Համեմ և ս կըսեն, որովհետև ցաւոց մէջ և զօրը՝ և երբ կը տանջուի իւր մի բնաւորն ալ ներդուն թեան մէջ, իւր տանջանքը առաւել կը շատնայ. այս պատճառաւ խնդրեց մեծատունը, որ իւր եղբայրները այն տեղ չի գան։ Այլ և ս կըսեն, իբր ներեցաւ որ մարը ըրաւ այդ խնդիրը, որ Ղազարոս իւր առաջին թշուառութեանը մէջ երթայ իյնայ։ Այդց ինձի առաւել հաւանական է այս միտքը. քանզի այն մեծատունը իւր սովորական մեղքերէն զատ՝ նոր հնարած մեղքեր ալ առնէր իւր տանը մէջ, և եղբայրներն ալ իրեն սորվելով միշտ կը գործածէին. և ասենց օր ըստ օրէ գործածելովը՝ իւր տանջանքը կեսվեր ընար, որովհետև հաղորդ էր այն մեղքերուն՝ իւր հնարածը ըրլալուն համար. այս պատճառաւ աղաչեց՝ որ Ղազարոսը խրկէ, և երթայ իւր եղբարցը պատմէ քարշած տանջանքը. և իւր հնարած մեղքերէն հեռի մնան, որով չտձի իւր տանջանացը աստակութիւնը. և ապա իրենք ալ ճշմարտութեան հետևին՝ որ այն տանջանացը հաղորդ չըլլան։

Հ. ՃԻԲ. Աւետարանին մէջ Քրիստոս կըսէ, «Որ առաքեացն զիս՝ ընդ իս է, ոչ եթող զիս միայն». (Յովհ. ը. 29)։ Այսպէս ինչուան համար խաչին վրայ ըսաւ. «Աստուած իմ՝ աստուած իմ, ընդէր թողեր զիս»։

Պ. Կուռնելիոս այս հարցմանդ այսպէս պատասխան կուտայ. «Քրիստոս խօսէր 'ի բերանոյ մարդկային բնութեան, որոյ եղեալ էր երաշխաւորն։ 'Այսպէս և առաքն Շնորհալի կը վկայէ ըսելով. «Էլի էլի ազազակէր, խնդիս ընդ իմ ըզհայր ազաչէր»։ Խնդիս ընդ իմ ըսելը, իբր մարդկային բնութեամբն՝ մարդկային բնութեան համար հօր աստուծոյ կաղաչէր։

Հ. ՃԻԳ. Քրիստոս իւր աշակերտացը կըսէ. «Որ հաւատայն յիս, զգործսն՝ զոր ես գործեմ, և նա գործեսցէ, և մեծամեծս ևս քան զնոսին գործեսցէ». (Յովհ. ԺԴ. 12)։ Յայտնի է՝ որ հաւատացող շատ եղաւ, բայց յիսուսի հրաշքներէն մեծ հրաշք ո՞վ գործեց։

Պ. Այդ հարցմանդ այսպէս կը պատասխանէ Ոսկեբերան. «Այս եթէ յերկուսացի զբ ընդ «մեզ, եթէ ուրանօր ամ զկատարումն պատ«գամդ այդ, 'ի ձեռս իւր առցէ այնպիսին ըզ«գիրսն զայն՝ որ գործք կոչի առաքելոց, և «առնիցէ գիրքդ այդ՝ ոչ զամենայն միանգամայն, «այլ և ոչ զամենեցուն նոցա. այլ զմիոյ կամ «զերկուցն՝ և այն շարաւոր. և ասասցէ ապա

"զխօմացեալսն՝ որք 'ի մահիճս իւրեանց ան-
"կեալ գնային, և սառեալք միայն երանելեացդ
"այդոցիկ (այսմիջն առաքելոց) շարժեալք 'ի
"ամենայն նոցա, և անդէն 'ի քաջողջութիւն անդր
"հաստատեցին զնոսա։ Խազմաց և յայտահա-
"յաց անտի, ոչինչ այլ խմիք պէտք էին՝ բայց
"հանդերձիցն Պօղոսի 'ի հալածել զդևն՝ որ
"լկէրն զնոսա։ (Գործ Ագռնց Սան փանենոս վար-
"դապետն գրէ։) Ի՛նչ միայն հիւանդք բժշկե-
"ցան լոկ 'ի Հովանուոյ Պետրոսի, այլ և լերինք
"շարժեցան 'ի տեղւոջէ իւրեանց՝ բանիւ Գրի-
"գորի աբանչելագործին, և աբբայ Մարկոսի, և
"այլ անբաւ հրաշք եղեն 'ի դարձ ազգաց և
"ազանց՝ 'ի ձեռն առաքելոց և առաքելագործ
"արանց։

Հ. ՃԻԴ. Խորհրդոց համար հին օրինաց մէջ այնպէս հրաման կրնէ աստուած Մովսէսի, որ շէնելիքէն դուրս ըլլայ բորոտին բնակարանը՝ այսպէս ըսելով. "Արտաքոյ բանակին եղիցի բնակութիւն նորա։ (Ղեւ. ԺԳ. 46)։ Ինչո՞ւ Քրիստոս՝ երբ Բեթանիայ եկաւ, Սիմոն բորոտին տունը բազմեցաւ. (Մտ. ԺԶ. 3)։

Պ. Արդեն մեկնիչք հասարակաբար այսպէս կարծիք ունին, թէ այդ Սիմոն ըսածը՝ որ բորոտ կանուանին, այն ժամանակը բորոտ չէր, այլ յառաջուց բորոտեալ և բժշկեալ էր. և բորոտ անուանելը իբրև մականուն վրան մնացեր էր։

Այս թէ՝ Սիմէն բորոտ էր այն ժամանակը, և քան օրինաց շէնքիքէն դուրս բնակելով՝ իւր տունը պարապ էր, և հոն հրաւիրեցին յիսուսը։ Իսկ թէ լսել կուզեն՝ թէ Սիմէն բորոտը չէր յիսուսը հրաւիրողը։ այլ ուրիշ երևելի մարդիկ ուզեցին հրաւիրել յիսուսը իւր բոլոր պարագայիւքը, և Սիմէն բորոտին տունը պարապ ըլլալով՝ այն տեղ հրաւիրեցին։

Այս երկու մեկնութիւնքը որը կը հաճիս՝ այն ընդունէ, գիտնալով՝ որ յիսուս օրինաց դէմ բորոտին հետ չի նստաւ։

Հ. ՃԻԵ. Բրիտոս երբ յերուսաղէմ եկաւ, աւետարանիչները կրսեն՝ թէ ուրբաթուն ի ժողովրդոց տարածեցին գհանդերձս իւրեանց ի ճանապարհին։ Այդ հանդերձ տարածելը գԸրտակաւն մեկնութիւնքը ինչ իմանամք։

Պ. Այսպէս կրսեն, թէ տոմրու թիւն է քաղաքացոց՝ որ յաղթութիւնէ դարձող թագաւորը երբ նորէն կը մտնայ քաղաքը, ճանապարհին վրայ աւազ կը տարածէին, և աւազին վրայ ապրշումներն կերպասներ և ուրիշ գեղեցիկներ օթոցներ կը սփռէին, և կանաչ ծառերու բողբոջներ կը ձգէին։ Այդց քրիստոսի քաղաքացիները՝ իրենց թագաւորին նման ազգաց ըլլալով, իրենց հանդերձները տարածեցին ճանապարհին վրայ՝ ի նշան պատուոյ թագաւորին իւրեանց, և ի նշան ջերմեռանդութեան որոյ ի նա ունէին։

Հ. ՃԻԶ. Ապրեն գաղտնեան օրը՝ արմատներով և ճիմներով ոսկի ը առին գիմացը գացողները. այս ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ։

Պ. Արմատներով ոսկով պատիւ տալով կիմացընէին՝ թէ մեր ներկայ թագաւորը արդար և յարիւրող է. քանզի հին ժամանակաց մէջ յաղթութիւն ընող թագաւորներուն արմատներով պատիւ կուտային։ Ճիմներով ոսկով՝ քրիստոսի ողորմածութիւնը կը պատուէին, որովհետև ճիմը ողորմութիւն նշանակ է. այս պատճառաւ կոչուին ալ այն տեղ կազարակէին, «Ողորմեա՛ մեզ Յիսուս որդի Դաւթի»։

Հ. ՃԻԷ. Յիսուսի Երուսաղէմ եկած ժամանակը՝ ուր տեղ աշակերտներն ալ բոլոր ժողովուրդներն ալ բարձրաձայն օրհնութիւն՝ օրհնութեան լի և երկրպագելի թագաւորը կը պատուէին. ոմանք փարիսեցիներէն Յիսուսի ըսին՝ աշակերտներուդ ասասէ, որ լռեն. և Յիսուս ալ ըսաւ, «Եթէ զսոքա լռեսցեն, քարինքդ աղաղակեսցեն». (Ղ-ԺԹ. ԺԹ. 40)։ Ի՞նչ խնամաքաւութիւն այս քարերուն աղաղակելը։

Պ. Ոչ սովորական ոչ կենդանի կրնան, թէ այս բանը այնպիսի շարժանքով առանց որոշ խօսք չէ, այլ իսկական մարգարէութիւն մի է. քանզի Յիսուսի մահուան ժամանակը՝ երբ աշակերտներն մեծ երկրպագութիւն ընէր էին, պրանչելի օրէնք խորտակեալ քարերը՝ իրար իրենց ի զուարթութիւն յայտնաբար-

բան փառաւոր արարին զնա , թէ աստուած է մարդացեալ , և վասն փրկութեան մերոյ զբաժակ մահու ընկալեալ . և գերեզմանաց քարերը շարժելով՝ և գերեզմանները բացվելով՝ իբր ի քանոց լեզուովը յիսուսի ընծայ ըրին թաղվածները մարմինները , և ազատ ձանապարհ բանալով՝ այն մեռեալները դուրս ձգեցին , իբր յայտնապէս դաւանեցին՝ թէ այն մեռեալները յարուցանողը ան է կենդանեաց և մեռելոց։

Հ. ՃԻԸ. Յիսուսի յերուսաղէմ գալուն համար աւետարանիչները կը գրեն , թէ իշոյ և յաւանակի վրայ նստաւ . այս ի՞նչպէս խմանալու է։

Պ. Յիսուս իշոյ վրայ նստաւ ՝ ի Բեթանիա՝ և անկէ հասաւ մինչև այն տեղ , ուր կապատէին ձանապարհին վրայ և աւանակն ալ իրենց հետ , այն տեղ էշը փոխեց՝ և աւանակին վրայ նստաւ։ Խորհրդական մեկնութեամբ խմանալ պէտք է մեզի , որ իշուն վրայէն ինքնաւ նէ՝ կը նշանակէր Եբրայական հին ժողովուրդը , որ բարձի թողի պիտի ըլլար իւր յանանութեամբը . և յաւանակը՝ որուն վրայ նստաւ յիսուս , հեթանոսաց ազգը կը նշանակէր , որ պատրաստ էին մտնալ քրիստոսի նոր օրինաց հնազանդութեանը ներքև՝ քարոզութեամբ առաքելոց և նոցին հետեւողաց։

Հ. ՃԻԹ. Յիսուս Յերուսաղէմ փառաւոր գաբաոնն ժամանակը Յովհաննէս աւետարանիչ կըսէ, «Լոյն անդ ոմանք և հեթանոսք յելը-«ցց անդր, զի երկիրպագանիցեն ի տաճարին։ «Եղբա մատեան առ Փիլիպպոս, որ ի Բեթ-«սայիդայ Գալիլեացւոցն էր, աղաչէին զնա և «ասէին. տէր կամիմք զՅիսուս տեսանել. գայ «Փիլիպպոս և ասէ զԱնդրեաս, Անդրեաս և Փի-«լիպպոս ասեն զյիսուս, և այլն։» (Յովհ. ԺԲ. 20)։ Լրդ՝ այս հեթանոսները ովքեր էին, որ քրիստոսի հետ տեսնելիք կուգային։

Պ. Բերիթողահայրն մեր սուրբն Մովսէս Խորենացի կըսէ, թէ ասոնք հրաւիրակ էին մեր Աբգարիոս թագաւորին կողմանէ, որոյ թագաւորական քաղաքը՝ այն ժամանակը Ուրհայ էր. որ ինքը չի տեսնալով՝ հաւատացեր էր քրիստոսի որպէս աստուծոյ բլլալուն, և այս հաւատքով ծառայաբար հրաւիրակ խրկեր էր, որ Յիսուսը Ուրհայ հրաւիրեն. և եթէ չի գայ՝ պատկերը նկարեն տանին, որուն նայելով թէ բորոտութեան ախտը բժշկելի։ Արդէք կուգան Յերուսաղէմ, ուշ ամբարտաւանութեամբ մը յանկարծ Յիսուսի դէմ կելլան, այլ նախ Փիլիպպոս առաքելոյն կերթան կը խօսին, և այնուհետև Անդրեասին կըսէ, և յետոյ ասոնց միջնորդութեամբը Յիսուսի դիմացը կելլան, և Աբգար թագաւորին գիրը կուտան։

Լրդ Յովհաննես Յիսուսի ի խաչ ելլալու օրերն էր՝ որ Կիրակեան անօրէնութիւնը պիտի կատա-

քէր, Յիսուսայ երթալու ժամանակ չուշնենալուն համար՝ այսպէս պատասխան տուին նա, «Եհաս ժամ՝ զի փառաւորեսցի որդի մարդոյ»։ Հրաւիրելիները իմացան, որ չի պիտի երթայ, սկսան պատրուակներ նկարել՝ որ թագաւորին ասնին, և բնական արդեանց նկարչութեան չի կրնալ նկարելով՝ ինքն Յիսուս կառնէ դասաւորակը, և կը դնէ իւր աստուածային երանացը վրայ, որով խսկոյն ոչիրական պատրուակներ սուրբ դասաւորակին վրայ նկարուին։ Եւ հրաւիրելիներ ուրախութեամբ առին այն աստուածային պատրուակը, և տարին Աբգարու, որ նոյն պատրուակերին շնորհքը ազատեցաւ բորոտութենէն։ Եւ քրիստոսի համբարձմանէն ետքը Թադէոս առաքեալը գնաց և վկրուց զինքը համայն ընտանեաւն, և այլն։

Զհա աստուածային երանութեան՝ յաւուրս նախահաւատ թագաւորին մեր արժանի եղաւ, որ կրէր, «Երանի՝ որոց ոչ իցէ տեսեալ և հաւատացեն»։ (Յովհ. ի. 29)։ Զոր մեզ համայն ազգիս Հայոց՝ հոգեւորական պարծանք ի տեսանէ աստուծոյ պարգեւեցաւ։ որպէս և արքազան հայրապետն մեր սուրբն Ներսէս շնորհալին ի պատիւ սուրբ թագաւորիս կրէր, «Աստուածոյ՝ ես ցնծացեալ, թագաւորաւ՝ եմ պերճացեալ։ Ոգեղան զթոմմամբ՝ յաւուրսդ ցնծացեալ, զի բանիւ թիւն՝ Հայոց բերեալ»։

Հ. ՃԼ. Այս հրաւիրակներուն ինչու՞ հեթանոս կըսին։

Պ. Հրէից ազգը հեթանոս կանուանէր իւր ազգէն դուրս եղող բոլոր ազգերը. և այն ժամանակը երբեք առանց հեթանոս կոչեր։ Մանաւանդ միայն կուռք կը պաշտէին, և Ճշմարտին աստուծոյ ամենեին չէին հաւատացեր, որոնք պորզապէս կռապաշտ կըսվէին։ Մանաւանդ թէպէտ Ճշմարիտ աստուածը կը պաշտէին, բայց կռոց և սրտիւ և զոհ կը մատուցանէին։ Այս ամենք հեռի էին Ի պաշտամանէ կռոց, և միայն Ճշմարիտ աստուածը կը պաշտէին, բայց ըստ հին օրինաց չի թլփատվելնուն համար, հեթանոս կըսվէին Հրէաներէն։

Այս յայտնապէս կերևայ, որ այդ եկողները երբորդ կերպովն էին, քանզի առանց համար կըսէ առաքելոյն, «Էին անդ ամենք և հեթանոք յերկրէ անդր՝ զի երկիրպագանիցեն Ի տանին». ապա ոչ կռապաշտ էին՝ և ոչ կռոց հետևող, այլ անթլփատ ըլլալուն համար հեթանոս կըսվէին Հրէաներէն։

Հ. ՃԼԱ. Ի երնասանդ մէջ առբ ասդանոյն վրայ քրիստոս ըսաւ աշակերտացը, «Ցանկանայիք ցանկացայ ուտել զայս պասէք (որ է դառն զատկական) ընդ ձեզ». (Ղուկաս. իբ. 15)։ Այս եղբը ինչու՞ համար աղօթք կընէ առ Հայր՝ ըսելով «Հայր՝ եթէ կամիս, անցո՛ զբաժակս զայս ինձանէ»։

Գ. Այսպէս ըսելուն երկու պատճառ կու-տան վարդապետը. մէկ մը՝ որ իւր ճշմարիտ մար-դեղութիւնը ցոյց տայ. քանզի մարդս բնական-նաբար շարշարանքէն և մահէն կը վախնայ։ Երկրորդ՝ Յուդայի ապերախտութիւնը ծանր կերևցնէր այն շարշարանաց բաժակը. քանզի (այս) բառը՝ քերականորէն մեռ եղողը ցոյց կուտայ։

Հ. ՃԼԲ. Հրատոսի մատնութեան գիշերին համար Ղուկաս աւետարանիչ կը գրէ, «Երանելացաւ նեմա (յուսոյ) հրեշտակ յերկնից, և զօրացուցանէր զնա» (Ղ՝-Դ. իբ. 43)։ Ի՞նչպէս Ի հրեշտակէ զօրութիւն կառնէ այն, որ զօրացուցիչն է երկնաւորաց և երկրաւորաց։

Գ. Աւետարանիչին միտքը ուղղակի քրիստոսի տկարանալը՝ և հրեշտակին զօրացուցանելը ըսել չէ. այլ կը կամի ուսուցանել մեզ, թէ երբ նեղութեան մէջ գտնըվիմք, մեր պահապան հրեշտակը մեզի կը զօրացընէ, եթէ հաստատ հաւատք ունենանք և համբերութեան գիմանանք։ Եւ եթէ հարցմունքիդ բուն խորհրդական միտքը կուզէս՝ քրիստոսի վրայ մատնելով, հրեշտակը կաղաչէր քրիստոսի, որ շարշարանաց և մահուան բաժակը յոժարութեամբ ընդունի մեր փրկութեանը համար։

Է. ՃԼԳ. Ինչո՞ւ չեն յայտնէր Հրեշտակին
ինչ խօսքը այդ տեղ քրիստոսի հետ։

Գ. Յոպէս կարծիք կընէ Կաղինոս՝ 'ի գիտաց
Հրեշտակին ըստ ըստ՝ "Դու ինքնին գիտես ո՞վ
"ամենագէտ, զի այս է կամք Հօր քո, ըմպել
"քեզ զբաժակն՝ որում ցանկայիր 'ի փրկութիւն
"մարդկային ազգի. 'ի սակաւ ժամս վճարին շար-
"շարանքդ. արդէն հասեալ կաս մարդկու-
"թեամբ առ սահմանաւք հայրենի փառացդ՝ մը-
"տանել կրկին իրաւամբք 'ի ժառանգութիւն
"նոցա։ 'Ամենագէտս յայտնի են անառնդ մե-
"րում, և արդարք առ քրիստոս շարչարանացդ, սա-
"տանայ նուաստեալ, աշխարհս փրկեալ, դրուն-
"ք երկնից բացեալ. անհամար հոգիք սրբոց հարց,
"որք 'ի սորոն բիրեայ արդ ելանս ազատեալ մնայ-
"ին յայնչափ դարուց հետէ ազատութեան ցչին իբ-
"եանց. 'ի մեծոյ հանդերձեալք քեզ ազատանալ.
"և անթիւ կուսանք՝ մարտիրոսք՝ խոստովանողք՝
"որք քեզ ունին արդիւնանալ 'ի վերայ երկրի,
"և զհետ քո երթալ յերկնային արքայութիւնդ։

Ի՞նչ իրք սատնք էին Հրեշտակին խօսքերը.
ոչ ի թէ ինքնին չէր կրնար յիսուս այդ մատնու-
թիւնները ընել, և իրեն բաւական ուրախու-
թիւն մը գտնալ՝ այն սրտմտութեան ամպերը
ցրուելու համար. այլ յիսուս՝ որ իւր խորհրդոց
ուրն էր, չուզեց իւր ուրուութիւնը գործածել,
միայն կամեցաւ հրաշալի խոնարհութիւն ձեւք
առնել, ինչպէս ասելով ինքը զինքը կարօտ յորդո-
ւանաց՝ և սրտապնդութիւն ընդունելու ըստ

մարմնոյ՝ իւր անմարմին ստեղծուածէնն։

Է. ՃԼԴ. Քրիստոս ինքը կարօղ էր ուսուցանել աշակերտաց պէտք եղած գիտութիւնը. ինչու համար կը խոստանայ աշակերտաց զառաքումն Հոգւոյն սրբոյ, ասելով՝ «Նա ուսուցէ ձեզ զամենայն». (Յհ. ԺԴ. 26)։

Ը. Այդ աստուածային գաղանիք մի է. բայց մարդկօրէն կրնամք ասել, թէ նախ՝ կամք եղեն աստուծոյ ճանչցուցանել մեզի Հոգւոյն սրբոյ անձը նշանաւոր բարերարութեամբ. քանզի յանձնէ հօր աստուծոյ՝ ունէինք իւր միածին որդւոյն խրկումը. յանձնէ որդւոյն միածնի՝ իւր մարդանալը և մեզի փրկելը. ապա և յանձնէ Հոգւոյն սրբոյ՝ պէտք էր մեզի կերպ կերպ շնորհաց պարգևք ունել՝ որ մեք զմեզ յարմարէինք փրկագործութեան պատուոյը վայելելու, և հոգին սուրբ լուսաւորէ մեր մտաց աչքը՝ աստուածային խորհրդոցը ծանօթանալու, և զօրանալ ի պահպանութիւն աստուածային պատուիրանաց։

Երկրորդ՝ ուզեց որ առաւել հոչակաւոր ըլլայ գիտութեան պարգևը՝ որ տրվեցաւ սրբոցն առաքելոց ի Հոգւոյն սրբոյ։ Եթէ քրիստոսի կենդանութեանը՝ առաքեալք բոլոր գիտութիւնները կատարեալ տրված ըլլային, շատերը կըսէին՝ թէ այն իրենց բնական սրամտութիւնն է. բայց քրիստոսի մահուանէն ետքը, որ բոլորին ալ յայտնի էր առաքելոց, ոգէտ և

երկրորդ ըլլալը. և Հոգւոյն սրբոյ խիզման օրը՝ յանկարծ այնքան խմաստուն և քաջասիրտ ըլլալով՝ յայտնի կերևար աստուածային զօրութեան ներգործութիւնը, և մեր Հաւատոյն Հաստատութեան նոր և պայծառ նշանը։

Երրորդ՝ այնպէս կամեցաւ քրիստոս, որ առաքեալները և մեք ստրիմք, թէ արտաքին և ականջալուր խօսքերը՝ բաւական չեն մեզի ճշմարտութեան ճանապարհին դարձուցանել, և փրկութեան շնորհին յօժարեցնել՝ առանց ներքին շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ։ Եւ Հաւատոյ ճշմարտութիւնը քարոզողները՝ և մոլութեան ճանապարհէն դարձուցողները՝ չի գիտեան, թէ իրենց ճարտարութիւնն է, այլ Հոգւոյն սրբոյ շնորհաց զօրութիւնն է։ Պետրոս՝ Հոգւոյն սրբոյ խիզումէն յառաջ, աղջիկէ մը վախնալով՝ երեք անգամ ուրացաւ քրիստոսը, չեմ գիտէր՝ չեմ ճանչնար ըսելով. բայց երբ Հոգին առաքեցաւ, յայտնապէս քրիստոսի աստուածութիւնը քարոզելէն ետքը՝ մէկ առուր մէջ երեք Հազար Հոգի մէկէն մկրտեց։ Ի երջապէս խնդիր է՝ որ մարդեղութեան խորհուրդը՝ երկրորդ աքարշութիւն կանուանեմ։

Ահա ինչպէս՝ ի նախկին արարչութեան՝ Հայրն ասաց բանիւ ստեղծ զամենայն, և ասա նոյն բանիւն նորոգէ զամենայն. ի նախկին արարչութեան՝ «Հոգի աստուծոյ շրջէր ի վերայ ջուրց» որ բան մեծի շնորհալւոյն, «Ի վերայ ջուրցն» ասելով՝ ստեղծանէր զարարածս», ահա

և այս երկրորդ արարչութեան մէջ՝ հոգին սուրբ իջանելով՝ ի վերայ սրբազան առաքելոց, նոքաք ծնանին զամենայն հաւատացեալս յամենամարդս արդանդէ սրբոյ աւազանին։

Զհան այսպէս ըստ մարդկային մասց տկարութեան ուսանիմք՝ թէ այս պատմաւսաւ որդին միածին կիսկատար կը թողու առաքեալները, որ առաքմամբ սուրբ հոգւոյն՝ բերէ զնոսա ի գագաթ կատարելութեան։

Է. ՃԼԵ. Եւ յետոյ հոգւոյն սրբոյ համար կրսէ իւր աշակերտներուն, թէ «Եկա ուսուցէք ձեզ զամենայն». արդեօք ամէն գիտութիւնն ալ սորվեցան։

Պ. Ամէն սորվեցան ամէն գիտութիւնը, քանզի այդ կը լայր բովանդակիչ գիտութիւն, որ արքայութեան մէջ եղող երանելոյ հոգիք եւս տակաւին չունին. և միայն աստուծոյ է սեպհական գիտել զամենայն գիտելիս. այլ փրկութեան հարկաւոր, և իրենց քարոզութեան պաշտօնին յարմար, և իրենց հոգեւորական օգուտին պէտք եղած բոլոր գիտութիւնները սորվեցան։

Է. ՃԼԶ. Պրիսկոսի համար շատ երկիւղ և տրտմութիւն ունէր կրսէն աւետարանիչները չարչարանաց գիշերը. կը զարմանամ, որչափ մարտիրոսներ աներկիւղ կը վազէին դէպ ի տանջանս.

քան ինչպէս երկիւղ և արտաքին թիւն պիտի ունենայ։

Գ. Պարտիզոնները և նահատակները՝ իրենց կամքովը ոչ թէ իրենց վախնալուն և չի վախենալուն, այլ աստուծմէ օգնութիւն կը հասնէր իրենց տկարութիւնը, որ չը լայ թէ բնական երկիւղը իրենց վրայ տիրելով՝ մարտիրոսութենէ զրկուին։ Այլ յիսուս անհամեմատ կերպիւ ամէն մարտիրոսներէն հզօրագոյն երևցաւ, քանզի ցոյց տուին՝ որ այն երկիւղը իւր կամքէն կապված էր, ուրեմն վախնալը և չի վախնալը իւր իշխանութիւնը ներքև էր։ Երկիւղ ունեցաւ քրիստոս, բայց այն երկիւղին արտաքսուաւ պարտիզէն չի փախաւ, այլ արիութիւնամբ այն տեղ կեցաւ՝ մատնիչին ձամբան նայելով։

Այն՝ որ զքրիստոս աստուած կը ճանչնար, եթէ աստուածութիւն առնէր տանջանաց մէջ, կրնար սարսափիլ թէ իւր ամենակարող զօրութիւնամբը կը վարուի, որ տանջանաց ցաւը և կսկիծը չիմանայ - այլ միայն բերանով ներին նահատակաց խորին տրտմութիւնը և երկիւղը, հաստատապէս կիմացուի՝ որ կատարեալ մարդ էր, և մեր փրկութիւնը համար այն չարչարանքը կը քաշէր։

Հ. ՃԼԷ. Երբ Հրեայք բռնած կը տանէին փրկիչն մեր մատնութեան գիշերը՝ Մարկոս աւետարանիչ կըսէ, թէ «Ոմն երիտասարդ զկնա երթայր ընդ նմա, արկեալ զիւրն զկտաւ մի ի մերբ-

կուցոյ։ (ժգ, 31)։ այդ երիտասարդը ո՞վ պիտի ըլլայ։

Պ։ Օ անազան կարծիք կայ առոր վրայ։ բայց գործոյն վերջաւորութիւնը նայիս նէ, կերևայ թէ այն պարսիզպանին տղայն էր։ կամ պարսիզին մօտ եղող բնակիչ գիւղականաց մէկն էր, որ պատկած տեղէն ըսելով այն բազմութիւնն աղաղակը՝ իմանալու համար դուրս վազեց, իսկոյն վրան տաւան մը առնելով՝ գնաց այն բազմութիւնը եռանէն, որ իմանայ թէ ինչ ըլլալը։ բայց զինուորին մէկը երբ իրեն ձեռք երկնցուց, տաւանը ձեռքը ձգեց՝ և ինքը մերկ փախաւ։

Հ։ ՃԼԸ։ Քրիստոս ամէն մեր ամէն տեսակ շարչարանքները սիրով ընդունեց մեր փրկութիւնը համար։ ինչու՞ խաչին վրայ երբ գինի տրվին լեղիի հետ խառնած՝ չի խմեց։ «Եռուն նամա գինի ընդ լեղի խառնեալ, և իբրև ճաշակեաց՝ ոչ կամէր ըմպել։» (Մատթ։ իէ։ 34)։

Պ։ Լեղիով խառնած գինին թմրութիւն մը վրան գալու համար տրվին, որ բոլոր շարչարանաց ցաւոյն կսկիծը չիմանայ։ և չիմանալով՝ խաչոյն չի մեռնի, որ շատ շարչարուն։ և որովհետև Քրիստոս սիրով կընդուներ մեր փրկութիւնը համար, ուստի՝ որ բոլոր տանջանաց կսկիծը կատարելապէս տանի։ վասն որոյ երբ ճաշակեց թմրեցուցիչ դեղը, չուզեց խմել։

Հ. ՃԼԹ. Ինչո՞ւ համար հոգին աւանդած ժամանակը՝ լեղիով խառնած քացախը յօժարութեամբ խմեց. (Յհ. ԺԹ. 30)։

Պ. Ո՞՛ինչև հոգին աւանդած ժամանակը ինչ կերպ շարչարանք և ցաւ ալիւն նէ, բոլորն ալ յառաջուց մարգարէները գուշակէր էին. և այս մէկը պակաս մնացեր էր, որ Դաւթի մարգարէութիւնն էր. «Եւ 'ի ծարաւս իմ արբուցին զինձ քացախ». ուստի յօժարութեամբ խմեց այն լեղիով խառնած քացախը, և ըսաւ, «Ամենայն ինչ կատարեալ է, և խոնարհեցուցեալ զգլուխն աւանդեաց զհոգին»։

Հ. ՃԽԱ. Ի՞նչ գական խաւարումը ի՞նչ պատճառաւ եղաւ այն ժամանակը։

Պ. Ի՛արդարեւ՝ ուզեց ասուած արեգական խաւարմամբը ցուցնել քրիստոսի անառն մերոյ ասուածութիւնը։ Որովհետև այդ խաւարումը իրրև հրաշք եղաւ, վասն որոյ բնական պատճառ չունի, քանզի լուսնի լրումն էր՝ որ այն ժամանակը հետի կը լայ արեգակէն։ Ի՛այս խաւարմանը գեղեցիկ և խորհրդական պատճառ կուտայ աւետարանը՝ ասելով. «Եկ ըսէս շնորհալին՝ ըսելով. «Որպէսզի արեգական, զարեւն արար գիշերանման. զաւուրն քօղ արկ մերկութեան, զի մի տեսցէ ամէն անարժան»։

Իրաւունքէ ելցուցուց ազգին ապերախտութեանը չափ և քանոն չը լալով, յառաջմանէ Եսայի մար-

գարէն 'ի գիմաց աստուծոյ խօսելով երկնի և երկրի հետ, այսպէս կը գրէ. «Լուր երկին՝ և ականջդիր երկիր, զի տէր խօսեցաւ, որդիս ծնայ՝ և բարձրացուցի, և նոքա զիս անարգեցին»։

Ահա այդ ազգին շարութիւնը պատճառաւ, իբր թէ երկնի և երկրի հետ գանկատարէն խօսելով կըսէ, «Լուր երկին, և ականջդիր երկիր». այս գանկատարէն աստուծոյ խօսակցութիւնը, երկինք և երկիր ահա այսօր պատասխան տուին. երկինքը այնքան սուգ և տրտմութիւն ունեցաւ, որ իւր պարծանաց թագ և պատկ արեգակը՝ մթութեամբ խաւարեցոյց այսօր. երկիրը ահէն և երկիւղէն շարժելով դողալ սկսաւ, և իւր հաստատուն ապառաժները ճեղքել և պատռել. ինչպէս աւետարանիչը կը վկայէ։ Նատարին վարագոյրը ինքնին վերէն 'ի վար երկու կտոր եղաւ՝ վկայելով թէ իւր օրէնադիր թագաւորը խաչին վրայ զատեց բանտկան հոգին մարմնէն, 'ի ձեռս հօր աստուծոյ առանձելով։ «Եւ ահա վարագոյր տաճարին ցերկուս յերկուս 'ի վերուստ մինչև 'ի վայր. երկիր շարժեցաւ, և վէմք պատռեցան»։ (Մաթ. իէ. 51)։

Ահա այս պատճառաւ էր արեգական խաւարումը, որ անզգայ և անկենդան ըլլալով իւր ամենազօրին պատիւը ցոյց տրվաւ, և երկնի և երկրի արարիչ ըլլալը վկայեց։

Հ. ՃԽԱ. Արդեօք այդ խաւարումը բոլոր աշխարհի վրայ եղաւ։

Պ. Այո՛ այսպէս կը վկայէ Մատթէոս աւետարանիչ. «Եւ ի վեց ժամէ աւուրն խաւար եղև ի վերայ ամենայն երկրի մինչև ցինն ժամն. (իէ. 45)։

Հ. ՃԽԲ. Այսր՝ թէ ամենայն երկրի ասելով, բոլոր աշխարհը պիտի իմանամք. բայց Ամենայն բառը՝ որ միշտ սուրբ գրոց մէջ կը գործածվի, ամենին ունգ բոլորն ալ ի միասին չիմացուներ. ահա Յովսէփայ ժամանակը Եգիպտոսի մէջ եղած սղոբիներանը համար սուրբ գիրը կըսէ, «Եւ ամենայն աշխարհ գային յԵգիպտոս՝ գնել (գիներակոր) ի Յովսէփայ». (ԾՆԵ. խա. 57)։

Պ. Ի՞նչպէս կրնամ, թէ այն խաւարը բոլոր աշխարհիս վրայ եղաւ, որ է հատարակ կարծիք ամենայն վարդապետաց, և ունին հիմն և վկայ երիք աւետարանչաց խօսքը՝ որ անհերքելի է. «Եւ ի վեց ժամէ աւուրն խաւար եղև ի վերայ ամենայն երկրի մինչև ցինն ժամն. (Մաթ. իէ. 45)։ Այսպէս և միւս աւետարանիչները կը գրեն։ Եւ այս սոյգ վկայութիւնց հակառակ բան մը չի կայ սուրբ գրոց մէջ, որով բոլոր աշխարհը չիմանամք։ Գիտամ՝ որ կը հաւատաս, որ այն խաւարումը բնական պատճառաւ չէր, այլ հրաշական կերպիւ էր. ապա սուրբ աւետարանչաց վկայութիւնամբ՝ որոց բոլոր վարդա-

պետք կը հետևին, հարկ է հաստատել, թէ բոլոր աշխարհի վրայ եղաւ այն խաւարումը։

Բդ՝ բերած վկայութեանդ նման՝ եթէ քեզի այնպէս վկայութիւններ գտնամ, որ ամենայն աշխարհ՝ կամ ամենայն երկիր ասածը, միշտ բոլոր ասել չիմացվիր. բայց անոնց ալ չիմացվելուն պատճառը կայ. «Եւ եղև ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ ել հրաման յՕգոստոս կայսերէ՝ աշխարհագիր առնել ընդ ամենայն երկիրս զերծոյ. (Ղ։–Դ. բ. 1)։ Բ.հա այս տեղ յայտնի կերևայ՝ որ Ամենայն բառը բոլոր աշխարհը չէ, այլ իւր իշխանութեանը ներքև եղած ամենն ասելն է։ Բ.ղիտա կըսէ Եղիա մարգարէին, «Եթէ իցէ ազգ՝ կամ թագաւորութիւն՝ ուր ոչ առաքեաց տէր իմ խնդրել զքեզ». (Գ, Թագ. ԺԸ. 10)։ Բ.սկից ալ յայտնի է՝ որ ոչ եթէ բոլոր թագաւորութեանց և ազգաց մէջ պրտրտած կըլլայ Աբգիտա, այլ միայն այն տեղեանակից գաւառներուն մէջ, որոց հաղորդութիւն ունէր Աքաբ թագաւորը։

Բ.հա բերած վկայութեանդ նման են ասոնք, որոց մէջ Ամենայն ասելով, յայտնի է՝ որ բոլորն ալ չիմացվիր. բայց աւետարանչաց ասածն Ամենայնը այսպէս չէ, այլ բոլոր աշխարհի վրայ եղաւ խաւարումը։

Հ. ՃԽԳ. Որբ գիրը կըսէ, թէ խաւարը կէս օրվան մէջ եղաւ, և երեք ժամ պահեց. ու-

բնեմն միայն այն երկիրները եղաւ, ուր տեղ որ այն ժամանակը կէս օր էր. և ոչ թէ այն տեղերը, ուր որ այն ժամանակը առաւօտ էր, կամ երեկոյ, և կամ գիշեր։

Գ. Լ. Աստուածիշնեերը չեն ասէր՝ թէ խաւար եղաւ ընդ ամենայն տեղիս, երբ Երուսաղէմ կէս օր էր. այլ այն ժամանակը՝ որ ուրիշ տեղեաց որպիսութիւնց՝ ցայտուութիւն և երկայնութիւնը նայելով՝ կը համեմատին Երուսաղէմի կէս օրվանը։ Այնպէս երբ քրիստոսի Հոգւոյն աւանդմանը համար կըսեն աւետարանիշները՝ յինեներորդ ժամու աւանդեաց զՀոգին՝ որ է երրորդ ժամ կէս օրէն ետքը. յայտնի է՝ որ Հակոմանէից երկրին յարմար չէ, քանզի մեզի ցերեկ եղած ժամանակը՝ այն տեղ գիշեր է. և միշտ այնպէս է, և ոչ ուրիշ տեղեաց համար՝ ուր որ առաւօտ էր, այլ միայն Երուսաղէմի համար՝ ուր որ քրիստոս մեռաւ։

Է. ՃԽԴ. Լ. Այս հրաշքին դիտաւորութիւնը հրապարակական նշան մի էր քրիստոսի աստուածութիւնը և անմեղութիւնը, որ միայն Հրէաստանեայց երկրին կը վայլէր՝ և ոչ հեթանոսաց. ուրեմն միայն Հրէաստանի եղաւ՝ և ոչ թէ բոլոր աշխարհիս։

Գ. Ինչո՞ւ միայն Հրէից պիտի ըլլայ այդ հրաշքը, չէ՞ որ քրիստոսական հաւատքը բոլոր աշխարհի վրէջ պիտի տարածվէր արբազան առաքե-

լոց քարոզութեամբ, ապա բոլոր աշխարհին վրայ ըլլալ կը վայլէր, որոնք որ քրիստոսի աքանչելագործութիւնքը չէին առներ՝ և չէին խմացեր. արեգական այս հրաշալեան խառարմամբը առաքեալները կրնային հաւատացուցանել. մանաւանդ հեթանոսաց մէջ եղած երևելի առաջադիմաց բաւական էր այդ արեգական հրաշալի խառարումը՝ առ՝ի հաւատալ քրիստոսի աստուածութեանը և մարդեղութեանը. ինչպէս որ Դիոնեսիոս Արիոպագացին հեռաւոր երկրի մէջ ըլլալով, արեգական խառարումը որ տեսաւ, այսպէս ըսաւ. «Կամ արարիչն բնութեան ցաւցնալի, կամ շինուած աշխարհս կործանի»։

Հ. ՃԽԵ. Քրիստոսի յարութիւնը պատմող կանայքը ո՞վ էին։

Պ. Ա՝արիամ Մագդալենացին, Մարիամ Կղէոփայայ, որ այս Կղէոփայայն՝ Յովսէփի աստուածահօր եղբայրը էր, կիներ՝ որ Մարիամ Կղէոփայայ կանուանին, ըսել է կին Կղէոփայայ։ Սալոմէ՝ որ էր մայր Յակոբայ առաքելոյն և Յովհաննու աւետարանչին։ Ա՝արիա՝ որ է քոյրն վերոյիշեալ Մագդալենացւոյն. Յոհաննա՝ Քուզայ հարպարապետին կինը։ Լուսա Շուշան՝ որ Ղուկաս աւետարանիչը կը յիշատակէ. (Ը. 3)։

Հ. ՃԽԶ. Յարութիւնէն ետքը Քրիստոս իւր մօրը երևեցաւ։

Պ. Լ. յա՛ն քանզի առաքեալներուն ըսաւ յետոյ, «Ա՛յժմ գուք տրտմութիւն ունիք, գարձեալ տեսից զձեզ, և ուրախ լինիցին սիրտք ձեր։ Ի հարկէ ամենեքեան էվէլ տրտում էր տիրամայրն, ապա յետոյ աջ անոր երևեցաւ։

Հ. ՃԽԷ. Լրիւ մօրը երևեցաւ, ինչո՞ւ սրբոյն աւետարանիչք չի գրեցին։

Պ. Յայտնի է՝ որ մայրը ամենեն մարդէ աւելի լցված էր ի շարչարանս որդւոյն, և բան մը չի գրեցին աւետարանիչները, և վարագուրին ներքև պահեցին անպատմելի տրտմութիւնը։ Նոյնպէս և որդւոյն յարութիւնամբը ունեցած ուրախութիւնը անճառելի ըլլալով՝ զանց ըրին գրելը։

Հ. ՃԽԸ. Պօղոս առաքեալ առ Տիմոթէոս կը գրէ, «Յանեսա՝ որ զայնոսիկ՝ որք իւրն են։» (Բ. Տիմոթէոս. Բ. 19)։ Ո՞ի թէ իրեն չի զանձնները չի ճանչնար։

Պ. Լ. յարգելս կը մեկնեն, թէ Յանեսա բառը՝ ճանչնալ չէ այն տեղ, այլ սիրել՝ հոգալ՝ անուշցանելն է։ Լ. հա՛ այս խօսքին անդրադարձը՝ քրիստոս գառապարտելոց կըսէ, ո՛չ գիտեմ զձեզ, մի թէ իրա՞ւ չէր գիտէր։ Նոյնպէս և իմացիր այս տեղ այս Յանեսա բառը։

Հ. ՃԽԹ. Լուկաս առաքեալը կը գրէ, «Զի մի ոչինչ մարդոյ մեղք յաշխարհ մտանէր, և ի մեղացն անտի՝ մահ». (Հռով. Ե. 12)։ Արդ՝ սուրբ կոյսն Մարիամ սկզբնական մեղք չունէր՝ ինչո՞ւ մեռաւ։

Պ. Սուրբ կուսին մահը սկզբնական մեղաց պատիժ չէր, և ո՛չ Ադամայ պարտաւորութիւնը կարգին էր՝ այլ լոկ պատշաճիւ։ Այս պատշաճաղութիւնն ալ երեք կերպիւ էր. նախ՝ իւր որդւոյն նմանիլ կը փայլէր. ինչպէս որ որդին՝ մահու անապարտական ըլլալով մեռաւ, ահա՛ մայրն ալ այնպէս։ Երկրորդ՝ ինչպէս որ որդին շարչարեցաւ, ինքն ալ հոգով շարչարեցաւ. իւր սրտին ցաւը որդւոյն շարչարանքէն առաւել էր. և ինչպէս որ որդին մեռաւ, նոյնպէս և մայրն մեռաւ։ Երրորդ՝ որ մեզի զօրութիւն տայ մահուանէ երկիւղ չունենալու համար։ Թէպէտ սուրբ կոյսը մեռաւ, բայց ո՛չ մարմինը փտաեցաւ հասարակ մարդկանց պէս, և ո՛չ ալ ի գերեզմանի մեռաց, այլ անապական մարմնով յերկինս վերացաւ։

Հ. ՃԾ. Պօղոս առաքեալ կը գրէ, «Տուաւ ինձ խայթ մարմնոյ՝ հրեշտակ սատանայ կոփել զիս, զի մի հպարտացայց». (Բ. Կորնթ. ԺԲ. 7)։ Ի՞նչ պիտի ըլլայ այս խայթը, կամ հրեշտակ սատանը։

Պ. Յակոբ առաքեալն՝ Պօղոս առաքեալին հաստատութիւնը համար այսպէս կը գրէ. այն որ ցանկութիւն գործէն այնքան վերջացեր էր, և այնքան պարկեշտութիւն սիրող էր, մինչև որ իւր մարմնոյն ցանկութիւն արմատը միշտ հեռը կը կորուէր. և ինքն ալ կորզէր՝ որ յաղթէ։ «Երկրից անդամ (կըսէ արքազան առաքեալը) աղաչեցի զտէր, զի 'ի բաց արասցէ յինէն ըզխայթ ցանկութիւնս։ Ահա խայթ մարմնոյ՝ կամ հրեշտակ սատանն ըսածը, այն ցանկութիւն արմատն է։

ՎԵՐՋ ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԻՆԳԻՐՈՑ

ՄԱՍ Դ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՐԿՈՒԹԵՐԱՆՑ ՎԵՐԱՑ

ՀԱՐՑՈՒՄՆ ԱՌԱՋԻՆ

Օրէնք ասելը ի՞նչ ասել է։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

Օրէնքին այսպէս սահման կուտան ասուածաբան վարդապետները. «Հաստատուն կարգուածն բանի յօգուտ հասարակաց, հրամարակեալ յայտնմանէ որ ունի զհոգ հասարակութեան, զխնամս ամբ պարտաւորելոյ զհպատակս»։

Հ. Բ. Որպէսզի սեռակ կը բաժանի օրէնքը։

Պ. Երեք. յաւխտենական՝ բնական՝ և դրական։

Հ. Գ. Յաւխտենական օրինաց սահմանը ի՞նչ է։

Պ. Պետագոյն բան՝ ըստ որոյ զամենայն ինչ ստուգած ուղղել և կատարել։ Պետագոյն բան բաձնիս, Բեռնարուս՝ օրէնք ստուգոյ կանուանէ, քանզի ստուգածային ան ոչուն թիւնը իրրև կանոն անոր կը հետևի՝ նեղ դրդրական իրաց կատարութեան կարդ ին նայելով։

Հ. Դ. Բնական օրինաց սահմանը ի՞նչ է։

Պ. Ուշադիր և ճարտարագոյն յաւխտենական օրինաց՝ ապրուստի ոյ յաստուծոյ ի բանաւոր արարածն, որ թելադրել և հրամայել զինչ ինչ արժան իցէ առնել՝ և յորմէ խորշիլ։

Հ. Ե. Դրական օրինաց սահմանը ի՞նչ է։

Պ. Ի՛՛ այն՝ որ յանձնիշխան կամաց օրէնադրին յաւելեալ է՝ ի վերոյ բնական օրինաց։

Հ. Զ. Դրական օրէնքը քանի՞ սեռակ է։

Պ. Երկու. ստուգածային և մարդկային։

Հ. Է. Աստուածային օրէնքը քանի՞ տեսակ է։
Պ. Երկու. մովսիսական և աւետարանական։

Հ. Ը. Քանի՞ կերպ է մարդկային օրէնքը։
Պ. Երկու. մէկը հասարակ է ամենայն ազգաց, որ կըսվի իրաւունք ազանց. և միւսը՝ յուրաքանչիւրը միայնակն է. թէ որ այս եկեղեցական իշխանութիւնէ յառաջ գայ, կըսվի Կանոնական կամ Եկեղեցական օրէնք. թէ որ քաղաքական իշխանութիւնէ յառաջ գայ, կըսվի Քաղաքական օրէնք։

Հ. Թ. Երբէք մէկ տողմը օրէնքի դէմ սովորութիւն մը գտնըվի, հնար է՝ որ աստուածային օրէնքը դադարի այն ներհակ սովորութիւնն պատճառաւ։
Պ. Գրոտիոս կըսէ. «Ասէ տէրն յաւետարանին, եւ եմ ճշմարտութիւն. և ոչ ասաց՝ եւ եմ սովորութիւն. ապա տեղի տացէ սովորութիւնն՝ ճշմարտութեանն։ Եւ այսպէս կըսէ, «Ի զուր ոմանք յաղթեալք ՝ի քանից՝ առաջի առնեն մեզ զսովորութիւնն, որպէս թէ սովորութիւնն մեծ իցէ քան զճշմարտութիւնն։

Հ. Ժ. Ինչո՞ւ կամեցաւ աստուած, որ բնական օրէնքը սահմանակի վրայ գրվի, ոչ ապաքէն ՝ի սիրտս մարդկան անջնջելի տպաւորեալ էր։

Պ. Կըսէ Օգոստինոս, տախտակին վրայ գրվելցաւ՝ որոնք որ իրենց սրտին մէջ գրած չէր. կամք չունէին կարդալու, աչքերնուն առջին գրվելցաւ՝ ինչ որ կարդալով հարկ էր գիտնալը։ Եւ ես ցանկութիւնը և անկարգ բաղձանքը՝ յիրաւի բոլորովին չի ջնջվիր բնական օրէնքով, բայց կը սկսրանայ, և միտքը կը կըրթվի, մինչև որ մարդս կրսկըսի շարը և բարին իմանալ. ուստի կրսէ առաքեալը. "Եւ զցանկութիւն ոչ ճանաչէի, եթէ ոչ օրէնացն էր ասացեալ, մի ցանկանայցես։" (Հռոմ. է. 7)։

Հ. ԺԱ. Հին օրէնքը արդեօք բարի՞ էր։

Պ. Ի. Հաւատոց գիտեմք հին օրէնաց բարի ըլլալը և աստուծմէ հաստատվիլը. ըստ այնմ՝ "Այսուհետև օրէնքն սուրբ են, և պատուիրանն սուրբ և արդար և բարեբար։" (Հռոմ. է. 12)։ "Բազում մասամբք և բազում օրինակաւ կանխաւ խօսեցաւ աստուած ընդ հարս մեր մարգարէիւքն։" (Եբրայ. ա. 1)։

Հ. ԺԲ. Ինչպէ՞ս բարի էր հին օրէնքը, ինչպէս աստուած կրսէ՝ "Եւ տուաւ նոցա հրամանս անբարիս։" (Եզեկիել. ի. 25)։

Պ. Հայր մը երբ որ կուզէ իւր որդին կըրթել, ծանր գործ կը դնէ որդւոյն վրայ. այն դրած գործը բարի է և օգտակար. բայց ըստ ո-

բուժմ կրթութեան համար է՝ բարի չի համարվիր. այսպէս իմացիր հին օրէնքը և Եբրայեցւոց ազգը։

Հ. ԺԳ. Ինչու՞ հին օրէնքը ծխով և մրրկաւ կը տրվի. (Եղէց. ԺԹ. 18)։

Պ. Աստուածաբանք կըսեն, թէ սուրբ Երրորդութեան խորհուրդը և քրիստոսի մարդեղութիւնը օրինաց քօղով ծածկըված էր, վասն որոյ Մովսէսի երեսն ալ քօղ կը ձգվէր. բայց քրիստոսի շարչարանաց ժամանակը՝ այն քօղը վերցաւ, որոյ օրինակ էր տաճարին վարագույրը՝ որ երկուք բաժնըվեցաւ։

Հ. ԺԴ. Հին օրինաց պատուիրանքներուն շատը՝ երբ որ կը պատուիրէր աստուած, Օրէն կամ Ուխտ յաւիտենական կանուանէր, բայց վերկացութեան սուրբ գրոց։ Այդ՝ թէ որ յաւիտենական օրէնք է, քրիստոս ինչու՞ համար մարդեղութեան ժամանակը ասուք լուծեց։

Պ. Այդ յաւիտենական բառերը, որ օրինաց վրայ կըսվին, պէտք չէ մշանջենաւոր կամ անվախճան իմանալ. քանզի գիտեմք՝ որ աշխարհս անցաւոր է, և ի՞նչպէս կըլլայ՝ որ մարդկանց վրայ յաւիտենական օրէնք դրվի, նա մանաւանդ՝ որ օրինապահք ևս մեղանչական են. այլ կըսվի՝ թէ Եբրայական Օհօլամ բառէն թարգմանված է յաւիտենական բառը. և Օհօլամ բառը յա-

բառնական չի նշանակէր, այլ ժամանակաւոր. ապա պէտք է խնդրել ժամանակաւոր, կամ՝ ի բաղում՝ ազգս, կամ՝ ժամանակս։

Հ. ԺԵ. Ի՞նչ պիտի ըլլայ շրջելիդ բանին առնելիը անդ բանիկներին հին օրինաց մէջ։

Պ. Ոչ ապրապէս և կամ զանց ոչ կրնան, թէ երբ ասուած էգ խոտացուց անդ բանիկները ջարդէց, Իսրայէլացուց անդ բանիկները պահէց, այն ժամանակը իրաւամբք բաւ, «Իմ է ամենայն անդ բանիկն իսրայէլի»։ Այլց ապրբախտ ազգին ծանր իմանալ ցաւ այս օրէնքը, վասն որոյ անդ բանիկներուն փոխարէն Ղեւեայ ազգը ընտրեց և իւրացոյց ասուած. և օրինադրեց որ իրենց անդ բանիկները տանին և Ղեւացիներուն մէկ մէկ սիկղ տալով՝ ազատին. որ մէկ սիկղ բանը, երկու արամ է։

Հ. ԺԶ. Խորհուրդ թեան էութիւնը ի՞նչ էր հին օրինաց մէջ։

Պ. Նշան ուխտի էր ասուածոյ՝ Աբրահամու հետ, որով կը զատուէին Աբրահամու որդիքը հեթանոսներէն։

Հ. ԺԷ. Խորհուրդ թեան օգուտը հին օրինաց մէջ ի՞նչ էր։

Պ. Աստուածաբանք կասեն, թէ սկզբնական մեղաց բնութիւն կուսակ, բայց արքայութիւն արժանի չէր ընէր մկրտութիւն նման. քանզի իշխանաւորներն արդարներն իրենց մահուանէն ետքը մնացին սատանային իշխանութիւնը ներքև, և դեւրութիւն ցաւը կրեցին, մինչև բանն աստուած իւր մարդկութիւնամբը զիրենք ազատեց։

Հ. ԺԸ. Խորհրդութիւնը ինչո՞ւ ծնողական մարմնոյն վրայ կայացաւ։

Պ. Հրեք պատճառ կը տրուի այս բանին. Նախ՝ այս անդամոյն մէջ յաւաջ իմացաւ Աղամ իւր անհնազանդութիւնը և մարմնոյն ապստամբութիւնը։ Երկրորդ՝ այս անդամէն կը ծնանիմք, և ի մեզ կանցնի սկզբնական մեղքը, որ խորհրդամբ այն ժամանակը վերը բուծնուս չափ՝ իր ներքուստ մի կուենար։ Երրորդ՝ ցոյց կուտար՝ թէ նոր ուխտին կայացուցանողն յիսուս՝ ծնանէր պիտի Աբրահամու զաւակներէն։

Հ. ԺԹ. Ինչո՞ւ քրիստոս խորհրդութիւն կը հնազանդի ըստ օրինաց, և շարաթը կը լուծանէ ընդդէմ օրինաց։

Պ. Աստուածաբանք կասեն, թէ քրիստոսի ազգայութիւնը ըստ արտաքին կենաց՝ զանազան չէր ուրիշ ազգայոց ազգայութենէն. ուստի մինչ որ

ողջոյց պէտք էր ըստ օրինաց՝ ինքն ևս ամենն
ալ ուներցաւ։ Այլ էր կատարեալ հասակին
հասաւ, պէտք էր՝ որ ցուցուներ ինքը զինքը
ամէն օրինաց ըլլալը՝ և օրէնքը իրմով կատարվիլը։

Հ. Ի. Հնորհական օրէնքը տրվելով՝ սուրբ-
բական օրինաց խափանիլը կը տրվի ցնեն մեզ
սուտը եկեղեցին. բայց կերևայ՝ որ Պօղոս ա-
ռաքեալ ներհակը կը գործէ՝ Տիմոթէոսը թլ-
փատելով. (Գործ. ԺԶ. 3)։ Այսպես եթէ սուրբ-
բական օրէնքը այժմ գործածելիք, մեզ զաղ բանաց
ներքեւ չենք ըլլար։

Պ. Ասա՝ որ Պօղոս առաքելոյն այդ գործը
ընդդիմ, ամէն ևս առաջ ներհակ ինչ կրսէ.
«Այժմիկ ծանեալք զաստուած, մանաւանդ
«թէ ծանուցեալք իսկ յաստուծոյ. զիարդ դա-
«ռնայք միւսանգամ անդրէն ի տարրս տկարս
«և յաղքատս, որոց միւսանգամ զանձինս ծա-
«ռայել ցուցանել կամիք։ Աւուրս խարէք և
«զամիս և զժամանակս և զտարիս։ Արդ՝ ո՞ր
է սուրբբական օրինաց գործածողը։ Այլ
եթէ ասես՝ ինչ պիտի ըլլայ Պօղոսի այդ թլ-
փատութեան գործը, կամ ատոր նման հրէական
օրինաց ինչ արարողութիւններ։

Ասա՝ կը պատասխանեմ, նոյն գործոց մէջ
այն տեղէ այս հարցմանդ պատասխանը, որ
կրսէ՝ վասն Հրէից, իբր թէ գայթակղութիւն
մը ըլլալու համար անոնց, քանզի տակաւին սա-

վերնալ չէին շնորհական օրինաց քաղցր լծոյն. որոնց հետ մէկ կը լար, որ գուցէ անուցմէ մէկը առանայ։ Երկրորդ՝ Օգոստինոս երբեք ժամանակ կը դնէ սուրբերական օրինաց. "Եթէ՝ յառաջ քան զմարդ ելցուցանիցեն։ Երկրորդ՝ աւետարանին քարոզված ժամանակը։ Երրորդ՝ աւետարանը քարոզելն ետքը։ Կրսէ՝ թէ "Քան զքրիստոսի "շարշարանքն յառաջ՝ հին օրինաց հին արարողութիւն ոչ միայն էին և ոչ մահաբերք, "այլ փրկանք. . . յետ շարշարանացն, մինչ "... ընդհանուր քարոզութիւն աւետարանին, էին միայն և ոչ մահաբերք. կարէր "պահել 'ի հաւատացեալ Հրէից, յոչ 'ի նոր "օրէն ոչ դնել լամ։

Բանզի անարժան էր այն ժամանակը քրիստոսի մահուանէն ետքը՝ անդանել Մովսէսի օրէնքը։ իբր կուապաշտութիւն. այլ վայելուչ էր հին մայրը՝ այսինքն հին օրէնքը պատուով 'ի գերեզման մանալ. ահա այն ժամանակը երբեմն կերևայ՝ աւաքելոց հին օրինաց արարողութիւնը գործածելը։ Այլ յետ ընդհանուր քարոզութեան աւետարանին՝ հին օրէնքն ոչ թէ միայն միայն էին, այլ և մահաբերք։

Հ. ԻԱ. Հին օրինաց մէջ արգիլեալ չէ չորս հինգ անգամ ամուսնանալը՝ թէ երիկ մարդու և թէ կնիկ մարդու. ինչու քրիստոս կը յանդիմանէ Սամարացի կինը, ասելով "Հինգ այր

փոխեալ է քո, և զոր այժմ ունիս՝ չէ՞ քո այրդ։ (Յ-Ի. գ. 18)։

Գ. Լայդ կինը օրինաւոր ամուսնութեամբ ամուսնացեալ չէր այն հինգ երիկ մարդոց հետ, իբր թէ մէկին մեռնելէն ետքը միւսը առած չէր. այլ սիրոցներին էին, և վերջը որդնալ այնպէս էր, ինչպէս կինը վկայեց, ասելով՝ "Չիք իմ այրդ։"

Հ. ԻԲ. Յովսէփ՝ որ Բառնաբաս անուանեցաւ առաքեալներէն. . . "Ղեւտացի՝ յազգէ Կիպրացի. էր նորա գիւղ՝ վաճառեաց և ետուր զգին, և եդ առ ոտս առաքելոցն։" (Գ.-Գրծ. գ. 36)։

Լայդ՝ թէ որ Բառնաբաս Ղեւտացի էր, պէտք չէր՝ որ կալուած կամ գիւղ ունենար. քանզի հին օրինաց մէջ գրած է, "Ո՛չ գոյ Ղեւտացւոյն բաժին և ժառանգութիւն ի մէջ եղբարց իւրեանց, զի տէր ինքնին է մասն և ժառանգութիւն նոցա, որպէս և ասաց նոցա։" (Բ. Օրէնաց. ժ. 9)։ Լապա այդ մարդը ի՞նչպէս կալուած կունենայ։

Գ. Ա՞ն կնիկը կըսէն, թէ երիս բան պէտք է միայն բերել. Ա. ախ՝ շարդիչէն ետ Ղեւտացւոց կալուած ունենալը աւետաց երկիրէն դուրս։ Լ. երկրորդ՝ այն աւետաց երկրէն՝ իբր ճանապարհի մղոնի մը չափ պարապարտ քաղաքներէն հեռի եղած միջոցներուն մէջ՝ Ղեւտացւոց տեղի տրուելն՝ իրենց անասունները արածելու համար։

Առաջին բանս հաստատութիւն ունիմք

Ի գիրս Թուոց՝ (Ժբ. 20). «Ցերիկրի նոցա մի ժառանգեսցեն», և այլն. և Ի 24 համարն նոյն գլխոյ՝ կրկին առառուած. «Ի մէջ որդւոցն Իսրայէլի մի ժառանգեսցեն վիճակս», այսինքն Իսրայէլի երկրին մէջ. բայց ուրիշ տեղ կրնային կալուած ունենալ, ինչպէս կրսեն մեկնիչք։

Երկրորդ բանն հաստատութիւն նոյն Թուոց գրոյն մէջ ունիմք Ի (Գ-Ը լ). «Հրամայեա՛ որդւոցն Իսրայէլի, և ասացեն Ղեւտացւոց Ի վիճակաց կալուածոց իւրեանց քաղաքս բնակութիւնց և բուրաստան, և եղիցին նոցա քաղաքք բնակութիւնք՝ և զաւուցեալքն նոցա, եղիցին խաշանց նոցա և ամ շրջուանեաց նոցա»։

Այս խօսքէն մեկնիչներ ընդհանրապէս կիմանան, թէ այն գիւղը կամ ագարակը՝ Բառնարաս որ ծախեց, կամ առնուաց երկիրն գուրս էր, կամ Էրրայեցւոց քաղաքներուն մէկին հետաւոր մերձցնելն էր. բայց եթէ միայն բերեմք՝ թէ Իսրայէլի քաղաքներուն հետաւոր մերձցնելը՝ Ղեւտացիք միայն կրնային գործածել, բայց ուրիշ թիւն չունէին ծախելու. ապա ասկից կերևայ՝ որ Բառնարասի ծախած այն ագարակը՝ Իսրայէլի երկրին մէջ չէր, որովհետև իւր տունը Պիսրասի մէջ էր, ապա այն տեղ էր իւր ագարակն ալ՝ որ ծախեց։

Հ. ԻԳ. Հին օրինաց մէջ եթէ մէկը իւր եղբօրը կինը առնէր՝ մեղք չէր համարուէր. ինչու-

Յովհաննէս մկրտիչ կը յանդիմանէր Հերոդէսը. (Մատթէոս. գ. 17)։

Գ. Այդ կիները որ Հերոդէս առած էր, աւետարանիչը՝ Փիլիպպոսի կին անուանելով, կը ցուցնէ՝ թէ կենդանի էր երիկը. ապա թէ ոչ՝ այրի կանուանէր. ահա այս պատճառաւ շնութիւն կը համարուի հին օրինաց մէջ և այս գործը։

Հ. ԻԴ. Հին օրինաց մէջ, (ԵԼԷՅ. իբ. 1). գրված է, եթէ մէկը գողանայ արջառ մը կամ ոչխար մը, և մորթէ կամ ծախէ. հինգ արջառ մէկ արջառին փոխարէն առ գանք առնելի, և չորս ոչխար՝ մէկ ոչխարին փոխարէն. ինչու արջառին հինգ կըսէ, և ոչխարին չորս։

Գ. Ինչիչք կըսեն, մեծ բան գողցողը մեծ պատիժի արժանաւոր է. արջառին գողութիւնը ոչխարին գողութենէն մեծ է. ապա արջառին գողը կը հարկադրի արդ արութիւնամբ հինգ արջառ հատուցանել, որով փոխարինուած ըլլայ և զուտ մնար՝ որ արջառին տիրոջը հատուած՝ իւր երկրագործութենէն յետոյ մնալով, քանզի այդ գործոյն մէջ ոչխարը պաշտօն մը չունի. և որովհետև աւելի է արջառին վատառակը, 'ի հարկէ և անոր փոխարինական հատուցմունքն ալ աւելի կըլլայ։

Հ. ԻԵ. Դրամով ինչ և ինչ խաղ խաղալը, (որ է խուժար) և փարայով ալեւ բռնելը օրինաւոր է։

Պ. Ի՞նչ պիտի խաղը գարշելի և անվայելչ ըլլալը՝ թողլ առատաձեռաշաք կը վկայեն. և պէտք խանգրված խաղը և առնված գրամը անիրաւ կը համարին թողլ առ բրբ հարբ։ Այլ և այս տեղ բաւական կը համարիմ միայն՝ ժէ Լուդովիկոս թագաւորին հրամանակը, որ կըսէ. «Արգիլեալ եմք՝ մեր իշխանութեանը մէջ հնա«զանդեալ թողլ ժողովուրդը, որ չի հաւաքին «իրենց տանը մէջ այսպիսի խաղերու համար, «(որ այն ժամանակը Ակադեմիան կամ Բեր«ընեան կըսուէր). այսու հետև թող յայտնին «թողլ գիտաղարձ ըլլալնին՝ և ձեռք գարնող«ներ՝ այսպիսի մեռաւակար գործերու. և այնպի«սիներ՝ այսու հետև վատահամբաւ և անընդու«նակ համարին իմ թագաւորու թեանս պաշ«տանանց մէջ։ Հրաման կընեմք, որ խաղի պատ«հաւաւ եղած պարտքը՝ և թողլ պարտաւո«րու թիւնները՝ խոստմունքները՝ պէտքերը իրա«ւունքէ զուրս համարին՝ և թողլ կանանեն«րէն հեռու։

Հ. Ի՞նչ. Արդուամբ ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Պ. Արդուամբ տահմանը այս է. «Վ կայու«թիւն՝ այսինքն՝ ի վկայ կոչուին տուտաձայնի անուան, առ ի հաւատարմացու ցանել, կամ հաստատել զիրաւունս»։ Այս տահմանէն կերևայ՝ որ երկնից վրայ երդուողը՝ կամ աւետարանին վրայ, կամ տաճարին, կամ քրիստոնէական հաւա-

ասց վրայ՝ անոնց սուրգծողը վկայ բերել կը հա-
մարին, թէ ո՛չ՝ ընդունելի չէ այսպիսի անշուշտ
իրաց անունը՝ ի վկայս թիւն բերել։ Այլ սուր-
բերը՝ երբ վկայ կը բռնեցին բանի մը սուրգս-
թեան համար, այն մարդը պիտի առնեին, բա-
զում սատանայեր ճշմարտութիւնն ի նոսա
կը փայլէ։ Թէ այս ձևով չըլլայ այն երդումը՝
սա սատանայապաշտութիւն վերածելու չըլլար։

Հ. ԻԱ. Երդումը քանի՞ կը բաժանի։

Պ. Երիք, հաստատական, խոստացողական, և
ուզական։

Հ. ԻԲ. Ի՞նչ է հաստատական երդումը։

Պ. Է՛ այն՝ որով կը հաստատի այժմեան ե-
ղածը կամ անցեալը։

Հ. ԻԳ. Խոստացողական երդումը ի՞նչ է։

Պ. Է՛ այն՝ որով կը հաստատի մէկ բանին
խոստմունքը՝ որ սարի է։

Հ. ԼԴ. Ուզական երդումը ի՞նչ է։

Պ. Է՛ այն՝ որով սատանայ վկայ և վրէժխնդիր
կը կոչեմք. եթէ սուտ ըլլայ մեր հաստատութիւնը, եթէ մեր խոստմունքը՝ կամ խոստմանը
վրայ հաստատ չի մնամք. ինչպէս ըսեմք՝ թէ ան

զիս պատուհասէ, թէ որ ասեմ. երբ այսպիսի նզովմունք բարկութեամբ զուրս ցիլեն, հայհոյութիւնն կը համարիլին՝ աստուծոյ անունը և սրբոց անունը և մեր սուրբ խորհուրդները թշնամանաք առնելիւն համար։

Հ. ԼԱ. Պօղոս առաքեալ կը գրէ, (Բ. Կորնթ. ա. 23). "Վկայ զաստուած կոչեմ"։ Լուսաբանմայ Ագուինացին կրսէ, "Երդնելով մարդն յանձ՝ խոստովանի զաստուած հզօրագոյն, որոյ ճշմարտութիւնն է անաղարտելի և ճանաչումն ընդհանուր, և այսպէս յարդէ զաստուած"։ Լուսոյ և Պօղոս առաքեալը կրսէ, "Ապաքէն մարդիկ՝ որ ինչ՝ ի վերոյ է քան զինքն անս՝ յայն երդնուն"։

Ապա այս վկայութիւններէն կերևայ՝ որ երդումը իրաւամբք և ուղիղ բան մի է. այլ թէ նշպէս իմանամք քրիստոսի խօսքը, որ կրսէ՝ "Ամէն ասեմ ձեզ՝ ամենևին մի երդնուլ"։ (Մատթ. է. 34)։

Պ. Բան վկայութիւնն արդ ճշմարիտ է, և բանն քրիստոսի և առաքելի ճշմարտագոյն. բայց աստուածաբանք այսպիսի արդելումը կիմանան կիւրակէ առուր ծառայական գործ գործելու արգելմանը պէս։ Գիրաւ թ կիւրակէ առուր մէջ ծառայական գործ գործելու հրամանն չի կայ. բայց միայն անհնարին հարկի մը ըլլայ նէ. ուստի երբ հարկը կըսորոշէ՝ պէտք է ճշմարտութիւնը երդմամբ հաստատել, և ոչ հաստատակ խօսքի մէջ

Խաչ որ՝ Աստուած վկայ՝ ասելով, երդումի ընելը Յայտնի կրնն աստուածարանը, «Հրաման տուան արդեն լուլ զերդումն յայտմ է, զի դու՝ Ի կողմանէ քումմէ մի ախտաժեանցիս, իբր զի մի իբրև բարեոյ բերկրութեամբ իմն ցանկացիս երդնուլդ»։

Հ. ԼԲ. Ի՞նչ կանոն հարկ է երդումի մը, որ օրինաւոր համարուի։

Պ. Այդ հարցմունքիդ Երեմիա մարգարէն այսպէս կը պատասխանէ. «Եւ երդնուցուս՝ եթէ կենդանի է տէր, ճշմարտութեամբ, իրաւամբք, և արդարութեամբ» (Երէմ. գ. 2)։ Այսպէս երեք կանոնին կարօտ է օրինաւոր երդումը։ Ճշմարտութիւնը հարկ կընէ՝ որ երդում ընողը թեթեւ կարծիքով մը ընարութիւն չընէ երդում ընելու բանին ճշմարիտ ըլլալը, այլ խոհեմութեամբ քննութիւն ընէ։ Երդումին արդար ըլլալուն՝ պէտք է աստուծոյ սուրբ անունը ընդունայն տեղը բերան չառնել, այլ պատուով և մեծայն ըստ հարկաւորութեան, և իրաւամբք։

Հ. ԼԳ. Երդեցող անուն կոչուելու՝ կամ պարտք ըլլալու՝ կամ մեռնելու երիվրով եղած երդումը՝ արդար կը համարուի։

Պ. Երբեմն այդպիսի սուտ երդումները պատշաճ համարեցաւ, և երանելի թէ մեր ժամանակ-

ներն ալ այդ ՀԵՍՍԱԿԱՐ մեղութիւնը նորէն չի բողոքէր։

Բայց՝ ասոնց դէմ Օգոստինոս այսպէս կը վճռէ. «Լակ զի՞նչ, զի կինցաղաստէրքս այսոքիկ «առ ի՛ն մեռանիլ մարդոյ, կամին՝ զի՛ն միայն «սանցուք, այլ և սանրդուծն լիցուք։ Լա՛ն են «քաջահմուտք ի նոսա, որք և կանոնս սահման- «նեն, թէ երբ արժան իցէ առս երդնուլ՝ և «երբ ո՛չ։ Ո՛վ թէ՝ ո՞ր են աղբիւրք արտաս- «ուաց, ո՞ր մացուք՝ զոզիցուք ի բարկութենէ «ճշմարտութեան, յորժամ ո՛չ միայն զանց առ- «նեմք զգուշանալ ի սուտ թենէ, այլ և իշխեմք «ուսուցանել զսանրդծնութիւն։

Ուրեմն այս վճռոյն նայելով՝ ամենևին արդիլեալ է առս երդումը։

Հ. ԼԴ. Աբրահամ նահապետ երդում ընել կուսայ ծառային, և կրսէ, «Դիր զձեռն քո ընդ երանոք իմովք, (այսինքն միջացս վրայ)» (ԾՆՆ. իդ. 2)։ Ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ ծառային ձեռք դնել տալը իւր միջացը վրայ։

Պ. Շատ ասուածաբանք կրսեն, թէ այս կերպ երդումը այն ժամանակը սովորութիւն չէր ամենուն ալ, այլ միայն Աբրահամու և թոռին նորա, որոնք հոգւոյն սրբոյ ազդեցութեամբ դիտէին քրիստոսի ծնանիլը իրենց ցեղէն. վասն որոյ միջացը վրայ ձեռք դնելը՝ քրիստոսի վրայ երդում ընել կը հասկցուէր։

Հ. ԼԵ. Երբ Յակոբ նահապետ երդում ընել կուտայ Յովսէփին, որ իւր մարմինը մեռնելէն ետքը Եգիպտոսի մէջ չի ձգէ. սուրբ գիրքը կըսէ յետոյ. «Եւ երկիրպագ Իսրայէլ ի վերայ գլխոյ գաւազանի իւրոյ» (Ծննդոց. խէ. 31)։ Յակոբայ այդ երկրպագելոյն միտքը ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Պ. Մանք կըսեն թէ այսպէս ընելով Յակոբ նահապետ Յովսէփայ երդը հաստատեց (Ծնն. ղէ. 9)։ Մանք ևս կըսեն, թէ ատուծոյ երկրպագութիւն ըրաւ. բայց Վարդան վարդապետն մեր կըսէ, անկողինին մէջ նստած ըլլալով իւր ձեռքը գաւազանն մը ունէր, որ կը նշանակէր երկրպագելի կենաց փայտը, և այն մտքով երկրպագութիւն ըրաւ։

Յովսէփայ երդը եթէ կուզես իմանալ այս էր. կը սենար Յովսէփ՝ որ արեգակը և լուսինը և տասն և մէկ աստղ իրեն երկրպագութիւն կընէին. որ հայրը մեկնեց՝ թէ ինքը և մայրը և տասն և մէկ եղբարքը իրեն երկրպագութիւն պիտի ընեն։ Յիրաւի այն ժամանակը Յակոբ նահապետ թարգմանաւ Յովսէփայ վրայ այդ երդումն հանար, բայց յետոյ ոչ կատարեց, երբ Յովսէփ՝ Եգիպտացւոց փարաւոն թագաւորին փոխարքայ եղաւ։

Հ. ԼԶ. Արդար մարդուն սուտ խօսիլ չի վայլէր. ինչո՞ւ Աբրահամ սուտ խօսեցաւ Աբի-

մեկէք թագաւորին Սառայի համար՝ քոյրս է ասելով. (ԾՆՆԴՈՅ. Ի. 2)։ Յայտնի է՝ որ Սառայ քոյրը չէր, այլ կինն էր։

Պ. Սուտ չէր Աբրահամու ասածը, քանզի ինքը կը հաստատէ ասածը իւր ասածը, թէ յիրաւի Սառայ իմ քոյրս է հօրմէս՝ և ոչ մօրմէս, և եղև ինձ կին. (ԾՆՆԴՈՅ. Ի. 12)։

Հ. Լէ. Հնա՞ր է որ մէկ մարդ մը իրեն կին ընէ իւր քոյրը, թէ և ոչ մէկ մօրէ ըլլայ. ո՞չ ապաքէն բնական օրինաց դէմ է։

Պ. Բնականի դէմ չէ. ապա թէ ոչ՝ պէտք էր աստուծոյ Ադամ ստեղծած ժամանակը՝ երկու այր մարդ և և երկու կին ստեղծել. որ Ադամայ առաջին աղջիքը առ Հարկի իրենց քոյրերը չառնէին։

Հ. ԼԸ. Կը պատուիրէ Փարաւօն Եբրայեցի կանանց գայեկներուն, որ ծնած արու զաւակները խղդեն, և միայն աղջիկները ապրեցընեն։ Այց այսպէս չէին ըներ, այլ արու զաւակներն ալ կապրեցընէին, և Փարաւօնի ասուս կը խօսէին, և կըսէին՝ մեք այն յոյն կանանց քով չի գացած՝ իրենք իրենցմէ կը ծնանին. և կըսէ ասուրբ գիրքը՝ թէ բարի կընէր աստուած այդ գայեկներուն. (ԵԼԻՅ. Ա. 20)։ Ինչո՞ւ ասուս զուրցելը վարձ կառնէնայ։

Պ. Աստուածպաշտութիւն կրնան, «Վարձատրութիւն մարդասիրութիւնն և ոչ խարէութիւնն, բարեյաժարութիւնն մտաց և ոչ անօրէնութիւն սատանայի»։

Հ. ԼԹ. Մեծն արդարոց ոմանց աղաչանքը ընդունելի չէր լսեր առաջի աստուծոյ, ինչպէս Աբրահամու աղաչանքը Սոդոմայեցւոց համար։

Պ. Սոդոմայեցիք ինքը զինքնին զղջման չի պատրաստեցին, վասն որոյ արժանաւոր չի զան Աբրահամու աղաչանաց շնորհքին և աստուծոյ ողորմութեանը. և իրենք իրենց համար ալ աղաչանք չէր լսեր աստուծոյ, ուստի յուսահատ հիւանդաց նման դեղին օգուտը ոչինչ համարեցին։ Այս արդարոց աղաչանքը՝ որ միաստու մը համար կըլլայ, երբեմն ընդունելի չէր լսեր, քանզի այն միաստէն մեծ օգուտ պիտի ըլլայ. ահա Պօղոս առաքեալ իւր մարմնոյն խայթմին համար երեք անգամ աղաչանք ըրաւ աստուծոյ, և ընդունելի չեղաւ. (Բ. Կորնթ. ժբ. 8). քանզի այն միաստէն մեծ օգուտ կը յառաջանայ, և աստուծոյ զօրութիւնը՝ ի տկարութեան կ'երևայ։

Հ. Խ. Արբոց բարեխօսութիւնը առաջի աստուծոյ ընդունելի՞ է։

Պ. Գրիգոր Նարեկացին կրսէ, «Զարոց (զարբոց) կերպարանս և յիշատակս անուանեցն

աղաչել՝ ասուած իսկ վարդապետաց, և նոքօք հաճութիւն ի մէջ խուսափութեան՝ արարչագործ բան լուսաւորեցաց։ (Գ-Լ. Հա)։

Այս խօսքին վրայ Յակոբ ասուածաբան այսպէս կըսէ. "Ասուած ուսոյց նեղութեան ժամանակին մէջ սուրբերին բարեխօսութիւն խնդրելու. և այս խօսքին վկայութիւն կառնէ Յօբայ գիրքէն, որ ասուած կըսէ, "Յօբ ծառայ իմ արասցէ աղօթս վասն ձեր. զի թէ ոչ նմա ակն առեալ էր, և թէ ոչ վասն նորա էր, կորուսեալ էր իմ արդեօք զձեզ։ (Յօբ. խբ. 8)։ Նաև ուսուցանէր երբեմն ասուած Աբրահամի քոյր, և Սառայի հաճար կըսէ՝ "Արձակեա զկինդ քոյր իւր, զի այր մարգարէ է, և արասցէ աղօթս վասն քո և կեցցես։ (Ծննդոց. ի. 7)։

Ասուածածնի բարեխօսութիւնը չէր մի, որ կանայ Գաբրիելացւոց հարսանեաց մէջ ջուրը գինի փոխելացաւ։ Սակայն աղօթքը չէր մի՝ որ Սաղաս գայլը՝ գառն Պօղոս եղաւ։ Սիմեան կախարդը՝ սրբոց բարեխօսութիւնը հաւատաց, և աւաղելնելուն բաւ, "Աղաչեցէք դուք վասն իմ զտէրս։ Այս այսպիսի վկայութիւններ անթիւ է։

Հ. ԽԱ. Ա՞ն զաւոր մարդու ձեռօք սքանչելիք կըլլա՞։

Պ. Երբեմն բան պէտք է նկատել սքանչելեաց վրայ, մէկ մը՝ ինչ բանի համար ըլլալը, և մէկ մ՝

ինչ կերպով ըլլալը։ Ի՞նչ բանի համար ըլլալը նկատուն է, երբեմն պրանչելիքը կըլլայ, միայն աստուածային կարողութիւնը և հրամանը և բարութիւնը ցոյց տալու համար, իբր միսիթարութիւն նեղութիւնի մէջ ինկածի մը, կամ ուղիղ վարդապետութիւնի մը ճշմարտութեան համար. այսպիսի պրանչելիքները երբեմն մեղաւոր մարդու ձեռքով կըլլայ. ինչպէս՝ «Հաղուստ մը ասիցին ցիս «յաւուր յայնմիկ, ամէն ամէն, ո՞չ յանուն քո «մարգարէացար, և յանուն քո դեւս հանար, և «յանուն քո զօրութիւնս բազումս արարար։ «Եւ յայնժամ ասացից ցնոսա, եթէ ո՛չ երբէք «գիտէի զձեզ, Ի բա՛ց կացէք յինէն ամենեքեան՝ «գործէք զանօրէնութիւն. (Մատթ. գ. 22)։

Պրանչելիք եւս կրնէ ասուած մարդկանց ձեռքով՝ որոնց անոնց զութիւնը և արքութիւնը յայտնելու համար. բայց այս կերպով եղած հրաշքները մեղաւոր մարդու ձեռքով չըլլար. քանզի հրաշք բուռնդ՝ կնիք և սուրգութիւն է աստուածային հրամանին. և ինչպէս սուտ չի կրնար ըսել աստուած, նոյնպէս սուտ թեան ալ չի վկայէր։

Ի՞րդ՝ պրանչելեաց ինչ կերպով ըլլալուն՝ այսպէս կրսէ Օգոստինոս. «Ի՞արդը հրաշք կը «գործէ՝ ինքը իրմէ բան մը շուռնենալով, այլ «կրնէ խաչին նշանաւ, կամ յիսուսի անուանը «տալով, կամ արբոց մատուցմամբ. և այսպիսի հրաշքները կը տրվին աստուածային զօրութեան՝ «կամ այն արբոց շնորհացը, որոնց է նէ մա-

«առնքներդ. այսպէս ըլլալով կարելի է մեզ-
«ուր մարդու ձեռօք հրաշք ըլլալ. բայց այս-
«պիսի հրաշքներով այն մեղաւորը պարտուց
«արժանաւոր չըլլար, այլ պատիւը հրաշքին
«սիրոջն է։

Ի՞նչ առաքելք ըսին յիսուսի. «Վարդա-
պետ՝ տեսաք զոմն՝ որ յանուն քո դեւս հանէր,
և մեր զկնի ոչ շրջէր, և արգելաք զնա»։
(Մարկ. Թ. 37)։ Ի՞նչ պատասխան կուտայ քրիս-
տոս, «Մի՛ արգելուք զնա»։ Բանզի հնար է
և շատ մարդուն հաղորդ ըլլալ այն շնորհին,
որով դեւերը հալածելու և հրաշք գործելու կա-
րող ըլլայ. բայց որքան որ ամբարիշտ և շատ
ըլլայ, չի կրնար յիսուսի անունովը հրաշք գոր-
ծել, իսկոյն յիսուսի անունը հայհոյել. վասն որոյ
քաւ. քրիստոս, «Զի որ ոչն է ընդ մեզ հակա-
ռակ, 'ի մեր կոյս է»։

Հ. Խբ. Ա՝արմնաւորք բարիքը, ինչպէս մարմ-
նոյ առողջութիւն՝ կամ հարստութիւն, ինչու
ընդհանրապէս շատ մարդկանց ալ կը տրվի՝ բար-
եաց ալ։

Գ. Ա՝արմնաւոր և ժամանակաւոր կամ բնա-
կան բարիքը՝ բարի մարդկանց վարձք չեն.
քանզի հաւասարակ են բարեաց և չարաց, աստու-
ծոյ առելիներուն և սիրելիներուն. և Օգոստի-
նոս կըսէ, «Բանզի ուզեց աստուած՝ որ մարմ-
«նաւոր բարին հաւասարակաց ըլլայ, բարի մարդ-

«կանց ալ և չարաց ալ, որ արդարները չի ցան-
«կան այսպիսի բարիքներու, ան անարդով որ չա-
«բերին ալ ունին. ուստի ժամանակաւոր և բնա-
«կան բարիքը աստուած կուտայ չարերուն ալ՝
«որ գեղեցիկ ոմն չի բնան որբոց. ինչպէս Ա-
«բրահամ՝ աղախիններուն զաւակացը անցաւոր
«բարիք տալեաւ. բայց սիրելի և հարազատ որդ-
«ւոյն Իսահակին՝ որ օրհնեց, իւր կալուածը
«տալեաւ։

Հ. ԽԳ. Ամուսնութեան քուն էութիւնը
ի՞նչ բանի վրայ կը կայանայ։

Պ. Ամուսնութեան էութիւնը ոչ թէ մարմ-
նոյ խառնակութեամբն է, այլ հոգւոց միաւո-
րութեամբ, որ մշանջենաւոր կապակցութիւն մի
է ի նեղոց օրինական հաւանութենէ առն և կնոջ
ծագեալ. ապա ամուսնութեան խակութիւնը
մարմնոց զուգաւորութեան վրայ կապված չէ.
այսպէս կուսութեան աստուածաբանք։ Այս ենթէ
կուզես ընդարձակ մեկնեմ ամուսնական էութ-
իւնը, բնական կամ քաղաքական դաշնակցութի-
ւնը՝ բանի վրայ կայանալը խմացուցնեմ։

Ամուսնութիւնը երկու կերպ է, մէկը կրօնի՝
Յեղանիլն, և միւսը կրօնի՝ Յեղեալ գոյն։ Յե-
զանիլ բառը՝ ամուսնութեան սկսել մի է.
Յեղեալ գոյն՝ կատարիլն է։ Ամուսնութեան
էութիւնը ըստ որում յեզանիլն՝ կը կայանայ
երկու ամուսնացելոց օրինաւոր և յայտնի հա-

ուանութեան վրայ փոխարինելու խոստմամբ մեկը զմեկու հետ՝ այսինքն առն և կնոջ։ Բայց ամուսնական եւութիւնը ըստ որում յերկնաբ գոյն՝ կապված չէ ամուսնութեան նպատակը գործածելու վրայ՝ մարմնոց խառնակութեամբ. այլ հաւանական սուրբ սիրով հոգւոց միաւորութիւնը վրայ է, իբր մշանջենաւոր կապակցութիւն մի է, որ կը ծագի ի ներքոգործակցութիւն առն և կնոջ. ահա անհերքելի և սուրգագոյն վկայութիւն՝ կանան՝ և օրինակ քեզ ամենօրհնեալ սուրբ կոյս Մարիամ աստուածածնին, որ կին սրբոյն Յովսէփայ աստուածահաճն կանուանի, բայց միշտ կոյս և անարատ մնաց, որպէս վկայէ սուրբ Եկեղեցին և ամենայն ազգ ուղղափառ քրիստոնէից։ Եւ թէ կին կանուանի սրբոյն Յովսէփայ, ինչպէս բառ և հրեշտակը, "Յովսէփ որդի Դաւթի, մի երկնչիր առնուլ առ քեզ զՄարիամ կին քո։ (Մատթէ. ա. 20)։

Բայց բանին համար այսպէս կրսէ Օգոստինոս. "Ո՞չ էր կորուսեալ, և ո՞չ առա լինէր անուանին ամուսին. սուրբ չէր՝ և ո՞չ լինել ըստ էր՝ խառնակութիւն մարմնոցն։ Բանդի ինչ բանի վրայ որ գաշնակցութիւն կը լայ, անոր գործածութիւնը գաշնակցութեան եւութիւնէն կախված չէ, այլ երկրորդական և հետևեալ բան մի է գործածութիւնը։ Ինչպէս լուսնի՝ թէ Պետրոսը Պօղոսէն արտմը գնեց. Պետրոսին այն արտին տէր ըլլալ՝ արտը վարելուն ցանելուն վրայ

կապված չէ, այլ իրաւամբք գնելոյ խակաւոն ակը կը լայ արտին, և իշխանութիւն ունի այն արարը գործածելու առանց անիրաւութեան։

Որպէս ամուսնոյ թեան գաշնակցութիւնը կը կատարի առն և կնոջ փոխադարձի մէկզմէկու իշխանութիւն տալով իրենց մարմինները։ թէ և ամուսնական գործը այնու հետև չի գործածուիր ալ նէ, և ս որքանութիւն այլ և կին ունի։

Հ. ԽԴ. Ամուսնական միաւորութիւնը կարգիլ՝ ի հաղորդութենէ։

Պ. Ամուսնական միաւորութիւնը բուն որութիւն հիշատակութիւն անձին և ցանկութիւն մարմնոյ կարգիլ՝ ի հաղորդութենէ. և ասելը հաղորդութիւն մի բանի ցոլին պէտք է զղջութիւն և խոստովանութիւնամբ և ապաշխարութիւնամբ արբիլ և մաքրիլ՝ ի մեղաց. քանզի ասելը պատարագին ամուսնէրին մէջ՝ երբ ժամարարը փրկարար խորհուրդը կը բարձրացնէ առանց ծածկութիւն՝ ի ամուսնութիւն ժողովրդեան, կրսէ՝ "Ի արբութիւն արբոց"։ Հիրաւի արբութիւն է, բայց արբոց արբութիւն է, և ոչ թէ պղծոց։

Հ. ԽԵ. Որ գրոցն մէջ գրված է՝ երբ անամբ ամուսնոյ ասատածելն ամսիկը պիտի ըլլար, "Եւ ասէ ցմարդուն թոցն, արարածոյ լի բուք՝ զի բիս առաբա՝ ի կանայս մի՝ մի բանեանք"։

(ԵՂԷ. ԺԹ. 15)։ Այս մերձաւորութիւն ուներ ցոյն պէտք չէ հաղորդութիւն առնել, քանզի մերձաւորութիւնը մեզի ի շնորհաց կը զրկէ, և այն գործը՝ որ ի շնորհաց կը զրկէ, մեղք է։

Զ. Աստուածաբանք կրսեն՝ թէ մարդս ընդ աստուծոյ երկու կերպիւ միաւորութիւն կունենայ. մէկը կրսին՝ ըստ ունակութեան շնորհաց, որով մարդս միաւորի ընդ աստուծոյ՝ որդեգրութեան շնորհօք, ծառայութեան կամ պաշտօնի։ Այս միւս՝ միաւորի մարդն ընդ աստուծոյ՝ գործով, խորհրդով, և սիրով։

Այս երկու կերպ միաւորութեանց մէջ զանազանութիւն կայ. քանզի առաջին կերպ միաւորութիւնը հարկաւոր է փրկութեան, այսինքն ըստ ունակութեան շնորհաց ըստացնիս, քանզի հարկ չէ միշտ ներդործութեամբ զաստուածայնեան մտածել. ուստի այն գործը՝ որ առաջին միաւորութենէն մեզի կը հեռացընէ՝ միշտ մեղք է, քանզի աստուծոյ շնորհը առանց մեզաց չի վերցըվիր մարդոյն վրայէն։

Հապց այն գործը՝ որ երկրորդ միաւորութենէն մեզի կը զատէ, այն միշտ մեղք է. քանզի զաստուածայնեան մտածելը շատ կերպիւ կը վերցըվի մարդէն՝ առանց մեզաց. ահա մարմնաւոր զբաղմունքներ կան՝ որ զաստուածայնեան մտածել չեն թողուր, և մեղք չէ. ինչպէս մերձաւորութեան գործը այնպէս բան մի է, որ մարդս այն ժամանակը իւր մտածմունքը յաստուածայնոց կը հեռացընէ։ Այս անունք՝ որ- աստուա-

ծայրն խոկումն ունին, կամ սուրբ խորհրդոց հաղորդ եղողներն՝ այնպէս է որ օրինաց այն ժամանակին մաքուր ըլլան ամէն կերպով. և այսպէս յայտնի եղաւ որ մերձաւորութեան գործը կարդիլ երկրորդ միաւորութիւնն ընդ աստուծոյ՝ այլ ոչ զառաջինն, ապա մեղք չէ։

Հ. Խզ. Ամուսնացեալ մարդը իւր կնոջմէն մօտ մարդ չունենար, որովհետև երկուքը մի մարմին են. ապա աստուած Նոյ նահապետին կըսէ, տապանը մտիր դուն և քու որդիքդ, քու կինդ՝ և քու որդւոցդ կանայքը. (Ծննդոց. է. 7)։ Ինչո՞ւ Նոյէն եւս իւր որդիքը կըսէ, կիներ չըսէր, յետոյ կիներ և որդւոցը կանայքը կըսէ։

Պ. Ի՞նչպէս այսպէս խնամարով՝ կըսեն, աստուածային հրամանին մեծ բանին այն է՝ որ Նոյ խմանայ, թէ տապանին մէջ արդիլեալ է մերձաւորութիւնը։ Արդ՝ եթէ տապանը եկեղեցոյն օրինակ էր, թող ճանաչեն եկեղեցականք սուրբ եկեղեցոյն գերազանցութիւնը։ Եթէ տապանը ապաշխարութեան օրինակ էր, թող լսեն զղջացողք և պահք պահողք, և մանաւանդ սուրբ հաղորդութեան մերձեցողք։

Հ. Խէ. Պոռնիկ կին առնելը, կամ պոռնկի հետ ամուսնանալը ամէն օրինաց մէջ արգիլեալ է. արդ՝ ինչո՞ւ աստուած հրաման կընէ

Ոմանք մարդարէին պոռնիկ կին առնելը. (Ոսէ. ա. 2)։

Պ. Եթէ պէտք այդ խօսքիդ խորհրդական մեկնութիւնը այսպէս կիմացուի, իբր զի Ոսէին պոռնիկ կին առնելը օրինակ էր մեռնելոյ պոռնիկ մարդկային բնութիւնս ընդ որդւոյն աստուծոյ. և մարդկային բնութիւնը պոռնիկ կրսէին, քանզի իւր ճշմարիտ պաշտելի աստուածը ձգէր էր, և կռապաշտութիւնն կը հետևէր. ինչպէս որ օրինաւոր ամուսնութիւնովն առնեցած իւր էրիկը կը ձգէ մեկ կին մը, և օտարաց հետ կը զուգաւորի՝ պոռնիկ կրսէին։

Բայց պիտի ըսես, խորհրդական մեկնութիւնը իմացանք, սակայն մարդարէին այդ գործը գործելը մեղք չէ՞ մի. աստուածաբանք կը պատասխանեն այսպէս. «Ոսէն մի՞ թէ նաղորդելի՞ յամուսնին պոռնիկ՝ կամ՝ ի կին շնացող, ո՞չ շնացաւ և ո՞չ պոռնկեցաւ, վասն զի մերձեցաւ առ այն՝ որ իւր էր հրամանաւն աստուծոյ՝ որ է հաստատիչ ամուսնութեանդ։ Իբր զի պոռնկի հետ ամուսնանալը մեղք է. ո՞վ ըսաւ՝ աստուած. և որովհետև Ոսէի միայն թիկունն հրամանն արեան, մեղք չէ։

Հ. Խը. Հայտնի է՝ որ Աղամ մեկ կին ունէր, որ է Եւայ. այլ շատ կին առնելը ուսկից սկըսեցաւ։

Պ. Ոչ ամենքն, որ երկու կին առաւ, մեկը Աղդա, և միւսը Սէլա. (Ծննդոց. դ. 23)։

Հ. ԽԹ. Ինչու՞ Ընդանոյ առաջին ծնունդքը իրենց քրոջը հետ կամուսնանային. չէ՞ որ սատանայ արդիլեր է՝ ըսելով, «Զատ ապրանք քան քո, թէ առ ի հօրէ իցէ կամ առ ի մօրէ, ի տան ծնեալ կամ արտաքոյ, մի յայսմանէ զատ ապրանս ներգաս». (ՂԵՓՍՅՈՅ. ԺԸ. 9)։

Պ. Բուն աջինք երբ այսպէս կրնէին, տակաւին բոլոր օրէնքը ապրման չէր, որ դրական և սատանայեան օրէնք է։ Բանալի այս օրէնքը իբր չորս հարիւր տարի Ընդհանուր մնացեալ է և աբրը ապրելիս։ Ելնելէս ետ այն ան դարդ իրէ սատանայեան երիտասարդ քոյր ի միասին կին առնելը՝ քանի որ երիտասարդ ազգ են. (ՂԵՓ. ԺԸ. 18)։ Բայց Ցակոբ նահապետ՝ երբ այս օրէնքը ապրման չէր, երիտասարդ քոյրը միասին դարդ առաւ, Լիա և Ռաքէլ, որ երիտասարդ կինդանին էին։

Հ. Դ. Բայր մարդ մը և կին մը, կամ տղայ մը և աղջիկ մը իրարու հետ գաշն առնելուն մէկ զմէկ առնելու, ապա թէ խոսքէն մէկը գառնայ, այնչափ գումար դրամոյ հատուցանէ միւսին. և եթէ միւսն մէկը խոսքէն դառնայնէ, հարկ է որ այնչափ դրամը հատուցանէ։

Պ. Բայց կիրակի դաշնակցու թիւրը պատկին ապառաս թիւնը կը բառնայ, և բուն թիւամբ եղած կրկնայ պատկը. բայց ըստ օրինաց մի ոչ՝ ոչ՝ որ պատկը կամաւորի բլլայ. ուստի դաշնակցու թիւնները անվայել է պահելը. և հրամանն չի կայ

խնդրելու այն դաշնակցութեան մէջ եղած դրամը՝ երկուքին մէկէն, եթէ պատկիլ չի կամենան։

Հ. ԺԱ. Ի՞նչ մարդ մը իւր բոլոր ստացուածքը իւր կամքին ուզածին պէս կրնայ գործածել. արդ՝ հարճին (օտալիս) ալ ստացուած կը համարի իւր ախրոջը. ապա տէրը կրնայ իւր կամքին ուզածին պէս մեղք գործել հեռը։

Պ. Հարճը ստացուած կը համարուի իւր տիրոջը իրաւամբք, բայց լաւ ոյուժ պաշտօնատար և սպասաւոր, և ոչ թէ գործի մեղաց. ապա հեռը մեղք գործելը իրաւանց դէմ է։ Այս ուրիշ կերպ է միայն մարմնաւորէն ստացուած ունենալը, և ուրիշ կերպ է ի հոգւոյ և ի մարմնոյ ունենալը, ինչպէս որ մարդս ի հոգւոյ և ի մարմնոյ բաղկացեալ է. արդ՝ հոգին ուրիշի ստացուած չըլլար, ապա և մահացուցիչ գործոյ ներքև ալ չի ձգուիր։

Հ. ԺԲ. Հայհոյութիւնն ի՞նչ է։

Պ. Գոսմենոս կըսէ, թէ հայհոյութեամբ կիմանանք միայն շար բան ասել ընդդէմ աստուծոյ։ Այս այս շար աստուծոյ՝ կամ անմիջապէս կըսուի ընդդէմ աստուծոյ, կամ միջնորդաբար աստուծոյ սրբոցածոց վրայ, կամ սրբազան իրաց և սրբոց վրայ։

Հ. ԺԳ. Քանի՞ կերպ է հայհոյութիւնը։
Պ. Երիք, Աստուածական, Անիծական, և Անարգական։

Հ. ԺԴ. Աստուածական հայհոյութիւնը ի՞նչ է։
Պ. Է՝ այն, որ աստուծոյ չի վայելը բան մը կըսվի, կամ աստուծոյ անպիտան ի զած բան մը կը վերցըվի. ինչպէս՝ եթէ ըսա առաջնոյն ըսվի աստուծոյ՝ անգութ, անողորմ, և այլն. և ըսա երկրորդին՝ վերցըվի աստուծոյ վրայէն ամենակարողութիւնը, յաւաջաւորութիւնը, և այլն։

Հ. ԺԵ. Անիծական հայհոյութիւնը ի՞նչ է։
Պ. Է՝ այն, որով ոք չար կը խնդրէ աստուծմէ, ինչպէս կընեն դատապարտեալները դժոխքին մէջ, և յաւահատեալները ալ երկրիս վրայ։

Հ. ԺԶ. Անարգական հայհոյութիւնը ի՞նչ է։
Պ. Է՝ այն, որ երբ աստուծոյ բան մը կըսվի, որ յիրաւի աստուծոյ կը վայլէ, բայց ըսողը անպատշաճ կերպիւ և թշնամութեան ձևով կըսէ, ինչպէս էր ուրացող Յուլիանոսին որդնալից բերանոյն հայհոյութիւնը, որ ըսաւ՝ Ի դէմս քրիստոսի, Յաղթեցեր Գալիլեացի։

Հ. Դ։ Լրմէ անձնասպանութիւնը մեղք է, անձին մահ խնդրելն ալ մեղք է, կամ ծնած օրը անիծել. ապա ինչո՞ւ Յօբ կըսէ, «Կորիցէ օրն՝ յորում ես ծնայ, և գիշերն՝ յորում ասացին, թէ ահա արու». (Յօբ. գ. 2)։ Նոյնպէս և Երեմիա. (ի. 14)։ Լրա՞ նարեկացին. (Գ-Ը. գ)։

Պ. Լրդարև անձին մահ խնդրելը մահուշափ մեղք է՝ երբ խնդրողին գիտաւորութիւնը որանցմէ ըլլայ ընդդէմ աստուածային նախատեսութիւնն, կամ յուսահատութիւնն մօտը, և ոչ թէ քո ցուցուցած որբոցդ նման. ապա ասոնք չի մեղանչեցին, որոնք հոգւով որբով լցված էին։ Յիրաւի իրենց անձին կը խնդրեին՝ բայց որոնք նուն կսկիծն էր, և ոչ թէ մեզաւորաց նման որանցմէ լու պատճառաւ։

Յօբ՝ իւր որոյն ցաւէն զաւակացը կորսուելանը վրայ ազիքը որորելով՝ իւր ծնած օրը կանիծէ. իբր թէ իւր մեղաց պատճառաւ՝ իւր զաւակունքը սկսան ապառիլ։ Լրեմիա մարգարէին ըսածը ժողովրդեան վրայ ցաւելուն համար էր, որ գերի պիտի ըլլային։ Ինչպէս որ Մովսէս կրսէր աստուծոյ, «Եթէ թողուս զոգա (այսինքն ժողովրդեան յանցանքը կը ներեսանէ), թող. և թէ ոչ՝ և զիս ջնջեա՛ ի գրքոյ թեանդ քումմէ՝ յոր գրեցեր». (Եղ. իբ. 3)։ Լ՞յոպէս Պօղոս առաքեալ ցաւակցելով Հրէից վրայ՝ ընդդէմ կուգէր ըլլալ ի քրիստոսէ. (Հռոմ. թ. 3)։

Լ՞ապա այսպիսի անէծքի խօսք ըսողները որբանցելով, մահացու մեղք կը գործեն, և ոչ թէ

այնպիսի սուրբերը՝ որ աստուծոյ սիրովը սիրա-
հարեալ՝ վառեալ և բորբոքեալ գովով, կը կա-
մենային՝ որ իրենց կենաքը կարի, և աստուա-
ծային ամենաբարի կամացը գէմ զարգ մը չի
յաւելանայր։

Հ. ԺԸ. Ի՞նչպէս ամենաաւետ ազգակը ի՞նչ պատ-
ճառաւ զղջացաւ, և նեղրոցը թեր արժանացաւ։

Պ. Ա՝ արդարապէս որ ենկեղեցւոյ կրսանն, որով-
հետև սուրբը կոյսը խաչին աջ կողմը կայներ էր՝
մարդկայնին ազգին միջնորդութիւն ընելու հա-
մար, այն կողմին խաչելեալ աւազակին ալ անոր միջ-
նորդութիւնանքը շնորհաց արժանի եղաւ. ինչպէս
որ նորին միջնորդութիւնանքը ջուրը գինիի փոխ-
ուեցաւ, աւազակին ալ մեղաւորութիւնէ յարդա-
րութիւն փոխուեցաւ։ Այնթէ Պետրոս աւազակ-
ին շքովը ախտաւոր տեսնելը կաւղջանայիր, և
աստուածելի ակրամարը ողորմութիւն շքովը՝ որ
շնորհաց աղբիւր է, հոգւոյ ախտաւոր տեսնելը կա-
ւղջանանէ։

Հ. ԺԹ. Ինչպէս աստուծոյ սիրելիքը չի սիրուիր՝
եթէ անհաւատներ ոչ ունենան հաւատքը հա-
մար, փրկեալ կը համարուին արդեօք։

Պ. Ա՝ յո՝ փրկեալ կը համարուին, քանզի այն-
պիսի մարդուն սիրելիքը՝ սիրելի թիւնը արա-
ան կրովը, որով մարմնաւորեալն պատակ կառնէ։

Հ. Կ. Ի՞նչ կերպ մեղք է, որ ընդդէմ Հոգւոյն սրբոյ կըսուի, և թողութիւն չունենալու համար անիծուղի կըսուի։

Պ. Պարզապէս զանազան կերպիւ կը մեկնեն այս անիծուղի մեղքը. բայց ինքն Երկնաւոր վարդապետը ասոյգ մեկնութիւնը կրսէ, «Ամէն ասելի՝ ձեզ, զի ամենայն թողցի որդւոց մարդկան մեղք և հայհոյութիւնք՝ որչափ և հայհոյիցեն, բայց որ հայհոյեսցէ զՀոգին սուրբ, ոչ ունիցի զթողութիւն յաւիտեան, այլ պարտաւորեալ լիցի յաւիտենից մեղացն» (Մատթէոս. գ. 28)։

Արդ՝ ո՞վ պիտի ըլլայ այսպիսի հայհոյիչը, կամ ի՞նչ է հայհոյութիւնը. ինքն քրիստոս մեզ խօսքովը կը մեկնէ. և երբ կրսէ՝ «Զի ասէին, թէ այս պիղծ գոյ ի նմանէ»։ Արդ՝ յայտնապէս կերևայ՝ թէ Հոգւոյն սրբոյ հայհոյութիւնը կամ անիծուղի մեղքը յատկապէս այն է՝ որ գործնական բարիքները, որոնք Հոգւոյն սրբոյ շնորհքը կը լլան, հայհոյիչներն կրսեն՝ թէ սատանայական զորութեամբ եղան, ինչպէս որ Հրէաներն քրիստոսի համար կրսէին, թէ զգիւրութեամբ հանէ զդեւս. այս է ըսելն թէ, «Զի ասէին՝ թէ այս պիղծ գոյ ի նմանէ»։

Հ. ԿԱ. Երբ Մովսէս մարմնոյն կը ծնանի, մայրը պրոտեանց արկղ մը կառնէ, և կը ծեփի կպրաձիւթով, և զաւակը կը դնէ այն արկղին մէջ, և կը ձգէ զանոյն մէկ քովը՝ վախ ունե-

նալով Եգիպտոսի մանկակոտոր թագաւորէն։ Այս մօրը գործը արդեօք որդեսպանութիւն չի՞ համարվիր։

Գ. Հ՛Հ՝ քանզի Յովսեպոս կը պատմէ, թէ մանկակոտոր Եգիպտացւոց իշխանութիւն ժամանակը, ուստ Ամրամ Մովսէսի հայրը՝ որ իւր Յովքեբէլ կինը յղի էր, անհնարին նեղութիւնի մէջ ինկաւ՝ առաւուծոյ օդնականութիւնը ապաւինելով։ Նեղութիւնի մէջ առաւուծ կերեւայ իրեն՝ և սիրտ տալով կը մխիթարէ, որ իւր ժողովուրդը պիտի ազատէ խիստ ծառայութենէն այն ազգային միջնորդութիւնամբը՝ որ իւր կինը պիտի ծնանի։ Այսով զօրացաւ Մովսէսի ծնողքը՝ և երբ ծնաւ մանուկը՝ միտք ընին գաղտնի տանը մէջ սնուցանել. բայց երբեք աւելի՝ և ոչ երբ շատ վախցան, որ չը լսուի քի՝ ազգային հնարքներ ալ մեռցնեն, առաւուծոյ յանձնելով մանուկին ազատվիլը՝ հնարեցին արկղին մէջը դնել և գետը ձգել։

Այս գործոյն որդեսպանութիւն չը ըսվիր հանար, և առաւուծոյ ողորմութիւնը ապաւինելով՝ մանուկը գետը ձգվելուն հանար, Պօղոս առաքեալ կը վկայէ այսպէս. «Հաւատովք՝ ըզ-Մովսես իբրև ծնաւ, թաքուցաւ ամիս երիս 'ի հարց իւրոց, քանզի տեսին կայտառ զմանուկն, և ոչ զանգիտեցին 'ի սրոյ թագաւորին։» (Եբրայեցւոց. ժա. 23)։ Երեւի որդեսպանութիւն չէ, քանզի գիտէին՝ որ առաւուծոյ նախախնամութիւնամբը ապրի պիտի. որ և ապրեցաւ

թագաւորին Թերեմոնթիս անուն ազգականը մինչ-
ևորդութեամբը։

Հ. ԿԲ. Գիշերային պատահած գիտութիւնք
կարգիցէ զմարդ առաքինութեան հաղորդութիւն։

Գ. Գիտանալ պէտք է՝ որ գիտութիւն մի-
մահացու մեղք ալ կըլլայ, ներելի մեղք ալ.
բանալի եմէ խորհուրդ ըլլայ առանց մեղայ,
ինչպէս եմէ մէկը արքունութեանը մէջ կը կար-
գայ և կը տրամարանէ առանց ուրախութեան՝
այս մեղք չէ, ոչ մահու շափ և ոչ ներելի. բայց
երբ այդ պատահմունքին հետ զգայութեան
ուրախութիւն կըլլայ, այն ժամանակը ներելի
մեղք կըլլայ. երբ բանականութիւնն ալ կամա-
կից կըլլայ այն չար խորհրդոյն, և իր պատահի
գիտութիւն, այն ժամանակը մեղք է. մինչև բա-
տրուամ մահու շափ մեղք պատահած ժամանակը
կարգիցէ՞ զ առաքինութիւնն։

Հ. ԿԳ. Ի՞արմնոյն պղծութեանը համար
կարդիցէ՞ մարդ առաքինութիւն։

Գ. Եթէ պղծութիւնը բնական է և միշտ
ապրելու չըլլար. եմէ պատահական է և
գժուարաւ առողջանալի՝ պէտք է ժամանակ մը
յետաձգել՝ զ պատուիր առաքինութեան։

Հ. ԿԴ. Ի՞նչ պատճառաւ ապաշխարողներդ և զղջացողներդ ինչու՞ ձայնով կաղաչեն, ձեռքերնին վերս կառնեն, կուրծքերնուն կը զարնեն։

Պ. Յայտնի է՝ որ մեղքը երեք բանով կը գործուի, խորհրդով՝ բանիւ՝ և գործով. ուստի ապաշխարողը՝ աղաչանաց երեք կերպ ցոյց կուտայ սատանայ գէմ. բերանով կաղաչէ՝ բանիւ գործած մեղքերուն համար. կուրծքին կը զարնէ՝ խորհրդով գործած մեղքերուն համար. ձեռքերը վերս կառնէ՝ գործով գործած մեղքերուն համար։

Հ. ԿԵ. Ի՞նչպէս՝ Եղիպտացին ապաննելով՝ որ կը հարկանէր զԵբրայեցին, մարդասպանութիւն մեղք գործեց մի. (Ելից. Բ. 12)։

Պ. Խորհելագիտք իրաւունք ունէին՝ իրենց անձին և ընկերին պաշտպանութիւն ընել՝ անիրաւութեամբ չարչարողներուն գէմ։ Բայց իրաւունքը Մովսէս գործածեց՝ մեծ եղբայրական սիրով անմեղ Եբրայեցին ազատելով. որ ուրիշ հնար չի կար ազատութիւն, այլ հարկ էր ապաննել զԵգիպտացին։ Ի՞նչպէս այս գործը ընելով՝ ուզեց ժողովրդեան իմացուցանել ասուծոյ կամաց հաճութիւնը, որ ինքը աստուածորդի և փրկիչ պիտի ընէ իրենց. ինչպէս կը վկայէ Ստեփանոս՝ ըսելով, «Զմտաւ ածէր՝ թէ իմացցին եղբարք նորա, զի աստուած ի ձեռն նորա տայցէ զփրկութիւն նոցա». (Գործ. Է. 35)։

Ապրդ՝ Մովսէս երեք կերպ իրաւունքով վա-

ին ցաւ՝ Եղ խոստացին տպանուած ժամանակը. այս է՝ արդարը պատուի բաղդաւ, անանց զաղդ թի չի պաշտպանութիւնամբ, և իրաւունքը իշխանութիւն՝ որ տրված էր իրեն։

Հ. ԿԶ. Բանդ թէ Պետրոսը Պողոսի հետ ատելութիւն ունենալու համար՝ Պողոսին ընդարձակ ճեռանելը չի խոստանէր, խոստանելու կարողութիւն ունեցած ատենը. ինչպէս կը տեսնայ Պետրոս՝ որ գողերը Պողոսին սատանայի ձեռքը կը տանին, կամ թշնամիներ կապակցանեն տրոյը. և կամ կը տեսնայ՝ որ Պողոսին բարեկամներուն մէկը կաշխատի՝ որ այդ ճեռանը բնել չի տայ, ապէնոր միտքը կը դարձուցանէ Պետրոսը, որ Պողոսին ոխերութիւն չունէ։ Բ. Դի՝ կու զի մ խնամաբ, արդէօք Պետրոս այդ եղած ճեռանելը հատուցանելու կը պարտաւորի։

Պ. Բ. թէ Պետրոս իւր ատենանին հարկաւորութիւնին՝ պարտաւորութիւն ունէր Պողոսի ճեռանը խոստանելու՝ և չի խոստանեց, հարկ է որ այն ճեռանը հատուցանէ։ Բ. ատենանի հարկաւորութիւն ըսելս այս էր. և թէ Պետրոս իշխանը ըլլայ, կամ տրոյի պահապան, կամ քաղաքի հրամանատար, հարկ է որ Պողոսին ճեռանը հատուցանէ. քանզի փոխարինական արդարութիւն դէմ մեղք գործած կըլլայ, որոմհետև հատարկութիւն հետ դաշն եղած է պաշտպանելը հատարակութիւն ատանցութիւնը. ապա թէ ոչ՝ տրոյ

արքայ աւ պարտաւորս թէ չուներ հաստատելու։

Լաւ բարի՝ թէ Պետրոսը Պօղոսին բարեկամը արդիլեց, որ ուրուն թիւն չընէ Պօղոսի։ Իսկ թէ Պետրոս՝ Պօղոսին բարեկամը արդիլեց սուտ զուրցելով կամ աւրիշ հնարքով մը նէ, պարտաւոր է այն վնասը հատուցանելու. և թէ արքայական մը արդիլեց նէ, պարտաւոր չէ. քանզի արդարութիւն դէմ չէ մեղքը, այլ սիրոյ դէմ է։

Հ. ԿԷ. Բրոյ ճոգը թագաւորին մեղքին համար ժողովուրդը կը պատժուի։

Պ. Բ. Քանզի Աբիմելէք այսպէս կըսէ Աբրահամու, «Զի՞նչ գործեցեր դու զայդ ինձ մեզ. մի թէ մեղաւք հնչք զիս, զի առեր ի վերայ իմ և ի վերայ թագաւորութեան իմոյ մեղս մեծամեծս» (ԾՆՆ. Ի. Ց)։ Որ ասել կուզէր թէ Սատանա հնոցդ համար քոյրս ասիր։ Բրդ՝ ժողովուրդը իրը սատանայուած մի է իշխանին, կամ անդամէ քաղաքականին. և թեպէտ սատանայուած մարդու մը բարկանայ նէ, անոր հնչքը կը հատցընէ, նոյնպէս և իրը թագաւորին կը բարկանայ, ժողովուրդը կը պատժէ։

Հ. ԿԸ. Յակոբ Նահապետ դաշն կնէ Լաբանու հետ՝ որ ոչխարայց կամ այծերոյ խաստուածոց ծնունդները իրեն ըլլայ վարձքի տեղ. քանզի Լաբանու հոգիս ուրիշ կընէր, և այնպէս խա-

սուտ մի բնականաբար պէտք էր որ՝ ամանք կը ծնանէին և ոչ արհեստիւ. Յակոբ հնարքով մը այնպէս ծնել կուտար. արդ՝ ըրած գործողը նենգութիւն չէր մի. (ծննդ. լ. 37)։

Պ. Յակոբայ այսպէս ընելը՝ գործիներին նենգութիւն ընել չէր, քանզի ոգահ և անօրէնն Լաբան շատ կը նեղացնէր զինքը. և իւր աշխատանացը վարձքը ուրիշ կերպով մը չէր կրնար առնել Յակոբ. քանզի նախ Լաբան ծանր անիրաւութիւն ըրած էր յակոբայ Հուպէի համար, որ իրեն խոստացեր էր տալ, և անոր տեղը տգեղ Լիան արքան. և յետոյ եօթը տարի ևս ծառայել տրվաւ, և ապա Հուպէին ալ տրվաւ։ Լոյս տրամիտան իշխանաւորը չի կար իրաւունքը բոլանի ընելու, Յակոբ առ հարկի իւր վարձքը այնպէս հնարքով առաւ։

Հ. Կիր. Ի ծնել կուրին համար աշակերտներ կը հարցընեն յիսուսի՝ «Ո՞ր մեղաւ է, տէր, թէ հոր և մօր իւրոյդ. (Յովհ. թ. 2)։ Ի՞նչ՝ հոր և մօր մեղքովը կը պատժվին արդեօք որդիքը, կամ այն կոյրը չի ծներ էր յառաջ կրնար մեղանչել։

Պ. Ի՞նչ, կը պատժվին ամանք ուրիշներուն մեղքին համար. քանզի ջրհեղեղին ժամանակը անեմի ոչ մանկուներին ալ խլդ ըսի ցաւ։ Դարձ անոյ և Աբիրամի պատժոյն մէջ՝ անեմի ոչ մանկուներն ալ ընկղմեցան իրենց ծնողացը մեղքին համար։

Բայց այն կայրը՝ երբ մարը աչգանդին մէջ էր. մեղք ունէր մի. Օգոստինոս կրսէ, «Հատ թշուառութիւն և մարմնաւոր ցաւ կը կրեն մանկունք անգրնական մեղքի համար»։

Հ. Հ. Բայց կուրին համար՝ քրիստոս թուքով շաղախ քսեց, և անով աչքը բացաւ. այդ ի՞նչ միտք է։

Պ. Հոգւով կուրացած Հրէաները դրսական զօրութիւն կուտային՝ քրիստոսի ըրած հրաշքները. այժմ այս ձևով եղած բժշկութիւնն կրնային գլուխնալ Հրէաները՝ թէ այն ատեղ դիւական զօրութիւն չի կայ. քանզի դևը բնական պատմութիւնները՝ որ ներգործական են, կրաւորական պատմութեանց մասնցընելով կրնէ՝ ինչ որ կրնէ. բայց շաղախը՝ և թէ աչքին վրայ ծեփին, ոչ թէ լոյս կուտայ, այլ լուսաւոր աչքը կը կուրացընէ. ապա հնարք չէր բնապէս անանկ պատմութիւն այնպիսի գործ յաւուց գալ, այլ անոր միայն յաւուն կ՝ որ ամենակարող զօրութիւն ունի։ Արդ զի և սա քրիստոս ցոյց տայ, թէ ինքն է՝ որ հոգին ատեղծեց ամենեսայ, և ահա հոգով լոյս կուտայ աչաց. և սա թուք գործածելով՝ ցոյց կուտար, թէ ոչ միայն մարմնոյն կատարեալ մասանց մէջ ունի հրաշից զօրութիւն, այլև թքոյն մէջ և սա իւր ամենակարող զօրութիւնը կը փայլի։

Հ. ՀԱ. Նոյն կոյրը կըսէր, «Գիտեմ՝ զի ես մի դատարարաց ոչ ըսէ». իրաւ էր արդեօք։

Պ. Իրաւ է, քանզի առատաձարանք կրսեն, թէ այն կոյրը թէպէտ այն ժամանակը աչքը բուսաւորեալ էր, բայց մոգք կատարեալ չէր։

Հ. ՀԲ. Որոգայթ ասելը բոլոր օրէնքներն կարգիլն. ապա ինչու առատած կը պատուիրէ Իսրայէլացւոց՝ Եգիպտէն ելած ժամանակներն, Եգիպտացւոց որոգայթ ասել, անոնց ինչքը հնարքով հեռանալն առնելով։

Պ. Լաւ որոգայթ ասել շատերը, որովհետև ամենեն ակրը ինքն առատաձ է. և բրբ մեկին տացուածքը կառնէ՝ ուրիշին կուտայ, այն անոր տարի տացուածք չի հատարիր. քանզի իւր է աշխարհ լրիւ իւրով։ Բայց Սողոմոն՝ Եգիպտացիներին առնելիք ինչքը՝ Եբրայեցւոց աշխատութիւնն վարձը կը հատարի՝ ասելով. «Հատցէ արքայն զվարձս վաստակոց նոցա». (Իսայ. ԺԷ. 17)։

Հ. ՀԳ. Լատուած Մովսէսի կրսէ «Եւ խրատացուցից զսիրտն Փարաւոնի, և յաճախեցից զնշանս իմ և զարուեստս յերկրին Եգիպտացւոց. (ԵԼԽ. Է. 3)։ Լրդ՝ եթէ Փարաւոնի սիրտը խստացուցեալը՝ և յամառութիւն ընելը ամենը ինքն է, ի՞նչ իրաւամբք կը պատժէ։

Պ. Լինայն ու զգուշաս վարդապետ՝ ուշ ու զգաստանալ և գրականորեն կիսանուն խառացուցանել զանել զ. այլ թոյլատրարար. քանզի մարդ ոչն կամքը ասաս ծոյ ձեռքն է, գործադրական և գրականական կը շարժէ զինքը առ բարին. բայց երբ թող կուտայ իւր կամացը՝ այն ժամանակը գէպ ի առ չարն հակի, ահա այս է թոյլատրուս. թեան ներդործուս թիւներ։ Դարձեալ՝ խառացուցանել կրսին՝ քարշելով փարաս ունէն իւր շնորհքը. ինչպէս որ արեգակը իւր տարբեր թիւներ գէպ յինքն քարշելով՝ գեանին խառնաս ու թիւները կը շրջնայ։

Հ. ՀԴ. Ինչու յերրորդ ժամու կը պատահի հոգւոյն սրբոյ իջուամը առաքելոց վրայ։

Պ. Որ մարդ կայնին խարանքը յերրորդ ժամու սկսաս. ինչպէս սրբազան հայրն մեր Ներսէս շնորհալին կը վկայէ. «Դիւանական յերրորդ ժամու ածին, զվերս նոսրանոց մերն էր այնին»։ Ինչպէս յերրորդ ժամու մեր հոգն որ ծնողաց՝ այսինքն առաքելոց վրայ իջաս կենդանարար սուրբ հոգին, որ այն վերջին առաջացուցիչ ասաս ածային գեղն էր։ Եւ որոմնեան քրիստոսի շարշարանաց պարգևն էր, ինչպէս որ կրսէ, «Զեւ ա էր հոգի, զի չիսուս չէր փառաւորեալ»։ Այսպես ինչպէս յերրորդ ժամու խաչը եղաս քրիստոս, որ կրսէ սուրբ աւետարանքն. «Էր ժամ երրորդ, և հանին զնա ի խաչն. նոյնպէս յերրորդ ժամու եղաս հոգւոյն սրբոյ իջուամը։

Հ. ԺԵ. Երբ Նեեման Աստրն կը խրկէր Եղիսէի քով՝ որ իւր բորոտութենէն սրբուին. եթէ հրաշքով պիտի ըլլար՝ բաւական էր մէկ անգամ Յորդանան գետոյն մէջ լուացուիլը. ինչու եօթն անգամ լուացուիլ կուտայ. (Գ. Թագ. Ե. 10)։

Պ. Յիրաւի մէկ անգամ լուացուիլը բաւական էր. բայց բաւական ալ չէր անոր մէջի եղած խորհրդոյն համար, այլ եօթն լուացմունքը պէտք էր։ Այս եօթն թիւը ինչ խորհուրդ ունենալը՝ գիտնալ պէտք է. որ սուրբ գրոց մէջ՝ շատ անգ եօթն բանէ չի հասկցուիր, այլ շատ կամ շատ անգամ բանէ է։ Յորդանան գետոյ՝ ապաշխարութիւնն խորհրդոյն օրինակ էր. որով մեզի հասկնալ պէտք է, որ եօթն՝ այսինքն շատ անգամ այս ապաշխարութիւնն ջրովը լուացուիլ է. որ այն ժամանակը իւր հոգին այնպէս մաքրութիւն մը կառնոյ, ինչպէս որ Նեեմանի մարմինը ուշեցաւ, որ նոր ծնած տղայի մարմնի նման եղաւ բան ալկայութիւնն սուրբ գրոց։

Հ. ԺԶ. Երբէք երբ Երիքով էր, քաղաքացիք կուգային՝ որ իրենց ջուրը ապէկցնէ, որ անշահ և անպտղաբեր էր. ինչու իրենց կրնէ՝ նոր կուժ մը բերէք ինձի և աղ, որ ջուրը բժշկեմ. (Գ. Թագաւորաց. Բ. 20)։

Պ. Յայտնի է՝ որ աղը ոչ եթէ անշահ ջուրը կապէկցնէ, այլ ապէկը կաբէ. ուստի աղ բեր-

քել կուտայ՝ որ աստուծոյ ամենակարող զօրութիւնն շնորհը ցոյց տայ, որ ներհակին ներհակ բան յառաջ կը բերէ։

Հ. ԺԷ. Խրատելոցս համար երկիւղքն իջած մանանայն, ինչպէս յառաւօտ յառաւօտ ժողվել կուտար ասաստուած։

Պ. Ապա՞ կըսէ Սողոմոն, «Որպէս զի յայտնի լիցի, թէ ոսկեայ է նախ քան զարկեալն կանխել ի գովութիւն քեզ. և յառաջ քան զծագել լուսոյ յանդիման ելանել քեզ։ (Իմաստ. Ժ. 28)։

Հ. ԺԸ. Արդեօք առաքեալք ի զուտց գիտութիւն առին, եթէ իրենք Երրայեցւոց ի զուտը խօսելով, ուրիշները իրենց ի զուտը կիմանային։

Պ. Իմանք կրանն՝ թէ առաքեալք միայն Երրայեցերէն կը խօսէին, և ըսողները իրենց ի զուտը կիմանային։ Եթէ այսպէս ըլլար՝ առաքելոց եղած չէր ըլլար շնորհը՝ այլ ըսողներուն. և Ղուկաս աւետարանիչ շրսէր՝ թէ ըսողները կիմանային, այլ առաքեալք խօսէին յիւրաքանչիւր ի զուտ, և. ըսողք կիմանային իրենց ի զուտը։

Հ. Հմ. Յիսուս երբ դէպ ի Բեթանիա կերթար, ճանապարհին վրայ թուզի ծառ մը տեսաւ. և պտուղ ուզեց այն ծառէն՝ և չի գրաւաւ, քանզի թուզի ժամանակ չէր. ի՞նչ իրաւամբք այն ծառը անէծեց. (Մատթէոս. ԺԱ. 13)։

Պ. Ի՞նչ արդարութիւն այսպէս կիրանալն. թզենին ուրիշ ծառերէն և թոյներէն զանազան է. քանզի ուրիշ ծառերը յառաջ ծաղիկ և տերև կուտան՝ և ապա պտուղ. բայց թզենին տերևին հետ կուտայ պտուղը, և երբեմն տերևէն ևս յառաջ։ Արդ՝ այն թզենին, որուն քրիստոս մօտեցաւ, միայն տերև տրմէր էր առանց պտղոյ, ինչպէս որ կը պատահի տկար և անպիտան թզենեաց։ Քրիստոս անկէ հատուն պտուղ չէր ուզեր, քանզի գիտէր՝ որ ժամանակը չէ. այլ գտնէ խոկ պտուղ ալ շուն՝ որ ժամանակն էր, և ինքս կը բաւականանայր խոկ պտղով, կամ հրաշքով կը քաղցրացնէր. այս պատճառաւ յանցաւոր եղաւ ծառը, մինչև այն ժամանակը պտուղ չի տալուն համար։

Խորհրդականապէս՝ թզենի ծառով կիմացուին Երբայեցիքն ենկեղեցին. բայց բարոյականապէս՝ ոչ մեզաւորաց օրինակ կը հանդիսի այն թզենին, որոնք արտաքին բարեաւք՝ այսինքն տերևաւք զարդարեալ կը լան, և հոգեւորական բարի պտուղ չէ զուրկ կերեալ, պատճառելով՝ թէ շատ բարիք պիտի գործէի, բայց յարմար ժամանակ չի եղաւ։ Ի՞նչպէս մտածենք որ բարիքներուն, որք տերևոյ օրինակ են, ժամանակ կուենենան, և հո-

զեւ որ զորձոց ժամանակ չեն ունենար. ապա թեպ-
պէս որ անիծաւ թզենին, անուանք ալ իրաւ ամբոխ
լան՝ պիտի, «Երիմայիք յինեն անիծեալք՝ ի հուրն
յաւիտենական»։

Է. Զ. Ի՞արդեւ կեանքը՝ Նոյ նահապետին
ժամանակը հարիւր քսան տարի սահմանելի ցաւ-
ատաւոր մեր. թեպու

թեշակէս կը վկայէ սուրբ գիրքը. (Ծննդոց. Է.)։ Աբեմն սատոգասկէս կը հետևի, թէ այն հարբուր քսան տարին, որ ասուած ըսաւ, ապաշխարելու ժամանակ սրբված էր մինչև Ի՛նջրհեղեղ, և ոչ թէ մարդոյս կենացը չափ և սահման։

Հ. ԶԱ. Ո՞ևանելէն ետքը մարդոյս կամքը անփոփոխ է Ի՛ չարէն առ բարին՝ և Ի՛ բարէն առ չարն, ըստ որում մարմինն զսռված հոգի է. ասնդարանանասիանաց գուռնդն ալ հոգի էր, ինչո՞ւ հոգարտուն թեան մաքր փոխելցան, որով և թշուառութեան մէջ ինկան։

Պ. Ոչ։ Ինչն բնութիւնը՝ այսինքն հոգին, քանի որ մէկի մը հետ միաւորված չէ, մէկ անգամ կը դառնայ առ բարին կամ առ չարն. և երբ մարմնոյ հետ միաւորի, կրնայ փոփոխիլ Ի՛ բարէն առ չարն՝ և Ի՛ չարէն առ բարին. քանզի հոգին՝ մարմնոյ նման բաղադրեալ չէ, այլ պարզ է, որ կորմը դառնայ՝ հոն կը մնայ. բայց մարմնոյ հետ միաւորվելով՝ մարմինը ինչ կերպ որ փոխվի, հոգին ալ հետը կը դարձնէ. (Ան դէրտ. գէրտ, ի՛. գլ. ժէ)։

Հ. ԶԲ. Հոգւոյ փրկութեան համար սուրբ եկեղեցին շատ հարկաւոր բաներ կը սորվեցընէ մեզ. քրիստոս ինչո՞ւ միայն մէկ խօսքով մը սահման կը դնէ՝ ըսելով, «Այսէ գործն ասատուծոյ,

զի հաւատացէք յայնմ՝ զոր առաքեացն նոցա։ (Յովհ. զ. 29)։ Լսպա մեզայն քրիստոսի որդի աստուծոյ ըլլալուն հաւատալը՝ բաւական է փրկութիւն։

Գ. Լսուսուծաբանք այսպէս կը մեկնեն այս բանը. «Զի հաւատացէք յայնմ», ոչ ի մեզ հաւատացէք այնմ. քանզի զի ի քեզ ոչ նոցա հաւատացին, այլ ոչ ի նա (յաստուած)։ Լ՝նչ պիտի ըլլայ հաւատալն ի նա, այս է՝ հաւատալով սիրել, հաւատալով անոր հրամանացը հնազանդիլ՝ և իւր անդամացը հնազանդիլ. ահա այս է հաւատալը՝ որ աստուած մեզմէ կը պահանջէ. և այս հաւատքն է, որ կը գտանիմք Եմիլիանեան հանգանակին մէջ ըսելով, «Հաւատամք ի մի աստուած հայրն ամենակալ. . . և ի սէր յիւրում քրիստոս որդի նորա միածին. . . Հաւատամք և ի հոգի սուրբ յանեղն և ի կատարելն»։

Հ. ՁԳ. Ա՝ստուծոյ հոգին աւանդելը ի՞նչպէս կըլլայ. և աւանդելն յնուայ ի՞նչ որպիսութիւն կուտենայ։

Պ. Սուրբ Գրիգոր որ եռամեծն այսպէս կը գրէ. Երբ սուրբ կոյսն Մարիամ հրեշտակին խօսքը ի՞նչպէս կատարուեցաւ, իրեն մեր Եղծողն ի՞նչպէս ծնաւ, և անեղոց փրկութիւնը շատ գիտնական բանիւ ստորագրեցաւ. և այն ստորագրեցածներուն մէջ կը գտնուի հարցմանոց պատասխանն է, որ կրնէ։ Լրիկոս հրեշտակ կերթիանն

մարդ ոչն հոգ ին առնելու, մի կը շարու իմանան և միւսը արդարու իմանան. երբ մարդ ոչս օր մահու ահի զ և տարտարոսի լի է, շար հրեշտակը կը մտանենայ և այն ներզը ինկած հոգին կը պահանջէ, և շար զներն ալ այն ժամանակը կը մտանեն։ Եւ ինչ սու երբ ելլոյ հոգւով և մարմնով և զգայու իմանալ, կու բանենայ բարի հրեշտակը, և իրը բարի կամ և սիրելի ոգջոյն կու ասայ իրեն, և շար զները արտանու իմանալ կը հանանան. և հրեշտակը այն հոգին կառնէ՝ քաղցրու իմանալ երկնից ճանապարհը կելլոյ. և յերուսալ ոգ այնին շար զները առաջը կելլան, որ գանան վրան մի զոյց արարա մը, և երբ չին կրնար գանալ հրեշտակին ամանքը լոյս կը դառնան. և սու երբ հրեշտակը կը տանի այն հոգին առաջի ամենայոյ աստուածն իմանան, և երկրպագու իմանալ ընել կու ասայ, և ապա կը տանի՝ արդարոյ կարգը կը շարի, որուն Գրիգոր ասու ալեալ՝ «Ոգիս անոյ բանիկաց կատարելոյց» կրսէ. և այն ատեն կը մնայ քանալ անանահու իմանան յու սով՝ մինչև դատաստանին օրը, որ հատու ցու մ սիրելի բլլոյ բան զ որ-դոյ իւ բարեանչիւ բոյ. ինչպէս Դաւիթ կրսէ, «Քեզ ապատանն արդարոյն, մինչև հատու ցին ա»։ Բայց մեջտեղ արդարոյ և չարոյն ներոյնելու ին հոգին, որ միշտ մը յանցանք կու նենան, իրեն նեման հոգիներուն կարգը կը դնէ. որանք յոյս ունին սատանոյ ողորմու իմանալ դատաստանին օրը, և սու երբ ելկի զեցուցին ազոլմից ժամանակու իմանալ։

Եւ ինչ ան զոր շարախոսալ բլլոյ հոգին, կը

արտաքին բարին հրեշտակը, և շար գործերը կուրա-
խանան, որ յաւիտենականապէս այսոր տանջին
այն հոգին։ Բայց այն հրեշտակը՝ թէպէտ ա-
կամայ կամաց, բայց ասուած ոչ հրամանին համար
աւանդել կուտայ հոգին, և տակաւին կերպարանք
մը ցոյց կուտայ իրեն, ինչպէս թագաւորի մը
կոչմանեն խրկրուած դահիճի մը կերպիւ՝ շարա-
գործները տանջելու, վասն որոյ շար հրեշտակ
կրսուի. ինչպէս կը գրէ Դաւիթ. «Առաքեաց
ի նոսա տանջանս ի ձեռն հրեշտակի շարեաց.
բայց ոչ թէ բնութեամբ շար է հրեշտակը,
այլ շարաշար տանջանքներուն համար շար կան-
ուանի. և դերը հոգի աւանդել ասելու իշխանութ-
թիւն չունիր։ Եւ երբ շար հոգին մարմնեն կը
բաժանի, հրեշտակը կանչեն անիկայ՝ կերկայ գէպ
ի յոգը, գէմ կերկան գերերը գունդ գունդ,
կուրախանան այն կորստական հոգւոյն վրայ, և
կուգան՝ որ յարձակին աւերը հրեշտակին ձեռ-
քէն, և իւր տանին շար գործքերը յոյժ կը
հանեն, և կրսեն՝ մեր է այդ հոգին, մեր կամա-
յը հետեւեցաւ. վասն որոյ Յովհաննէս աւետա-
բանիչ իւր Ծնունդեան ապտիքին մէջ կրսէ. «Եւ ի
գաղս խնամեմ աւերքեզ, ընկերին այսր հուրն. շինցին
հնացեալ. տանջեսցին հրեշտակք շարիւն։» Բանեկ
տանջանաց գործիքներ կը պատրաստեն, կրակի
բոց կը հանեն, սատանայ տանջանքներ ցոյց կու-
տան, որ գիտնայ մեղաւոր հոգին, թէ անոնք
պիտի պատահին իրեն գտանուելուն օրը, և ասոնք
հրեշտակը յետոյ կը կանչեն ցրնեն անոնք։ Բայց

չըլլար մեզաւոր հոգին՝ երկինքը ելլալ և երանութիւն ընել աստուծոյ. այլ հրեշտակը կը տանի միւս շարագործ հոգիներուն քով. և կապտէ ողջով և կոծով յաւիտենական տանջանաց. և թէպէտ չեն առներ կատարեալ պատիժ իրենց չար գործոցը համար, բայց անոնք ալ արտաքին թեւամբ կը շարչարուին. ինչպէս որ արդարներն ալ փառաց և պատկաց յաւուով միշտ կուրախանան և կը հանգչին։

Հ. ՁԴ. Ընդհանուր կանոնաց մասին կուրախանան համար գրված է, այն՝ որ արու կը ծնանի, մինչև քառասուն օր. և այն՝ որ էգ կը ծնանի, մինչև աթսուն օր. (Ղեւտացոց. ժբ. 2)։ Լուսնոյ պիտի բլլայ արուին և էգին զանազանութիւնը։

Պ. Կրնան՝ թէ արուին յղութեան ատենը մինչև քառասուն օր հարիւր կը կազմուին՝ գոյացեալն անատակ ընդունելու. բայց էգինը՝ մինչև աթսուն օր. որովհետև պարզուկ է ատենը և էգին բնութիւնը։

Հ. ՁԵ. Ադամ և Եւայ գրքերուն մէջ մի երկ ըլլալով՝ ինչու՞ չեին առաջէր. (Ծննդոց. բ. 25)։

Պ. Քանի որ անմեղ էին՝ վարվարութիւն և ցանկութիւն չունէին, քանզի անկէց յառաջ կուգայ ամօթը և պատկառանքը, և այն անդամոց վրայ կերբ այ վարվարութիւնը։

Հ. ԶՋ. Կայենի և Աբելի պատարագին համար սուրբ գիրքը կըսէ. «Հայեցաւ աստուած ՚ի Հաբէլ և ՚ի պատարագս նորա. և ՚ի Կայէն և ՚ի զոհս նորա ոչ հայեցաւ». (Ծն. Դ. 4)։ Ի՞նչ նշանով յայտնի եղաւ՝ Աբելի պատարագին ընդունելի ըլլալը, և Կայենինը ընդունելի չըլլալը։

Պ. Ինչ հանրագէս սուրբ հարք կըսեն, թէ աստուած երկինքէն կրակ իջեցընելով Աբելի պատարագին վրայ՝ յայտնի ըրաւ անոր պատարագին ընդունելի ըլլալը, և այն կրակով անոր զոհը այրեց. բայց Կայենինը այնպէս մնաց։ Ահա այս է ընդունելի ըլլալուն և չըլլալուն նշանը։

Հ. ԶԷ. Հենովք և Եղիա ինչո՞ւ համար յերկինս համբարձան։

Պ. Հրկուքին ալ պատճառը սուրբ գիրքն այսպէս կիմանանք. Հենովքայ համար Սիրաք այսպէս կը պատմուի. «Հենովք հաճոյացաւ աստուծոյ, և վերափոխեցաւ ՚ի դրախտն. զի ասցէ հեթանոսաց զապաշխարութիւն». (Իմաստ. 16)։ Իսկ Եղիայի համար այսպէս կըսուի սուրբ գրոց մէջ. «Եղիա վասն նախանձայոյզ լինելոյ՝ խընդրելոյ զվերժն օրինաց՝ վերացաւ յերկինս». (Ա՝ Մակ. Բ. 58)։

Հ. ԶԸ. Հենովք և Եղիա յերկինս մարմնով համբառնալն ետքը՝ բնակութիւններն ո՞ւր եղաւ։

Պ. Ի՞նչ արդարապէս եկեղեցւոյ կրօնն, «Տէրն և վիճակ Ընտրեալաց և Եղիայի. թէ զիարդ կեան այժմ, և թէ արդեօք կերակրին, և զինչ գործեն, ծածկեաց ի մէնջ առաւեալ»։ Լաւ ասոնց վրայ նախկին և այժմեան գիտուններն զանազան կարծիքով շատ բան կրսեն, և սուրբ գրոց մէջէն հիմն չունին, և սուրբ եկեղեցւոյն վարդապետաց թեներն վկայող թիւն չունին. միայն այս ճշմարիտ է, որ կենդանի պիտի մնան մինչև ի կատարած աշխարհի, և մերոյին պիտի գան և նահատակ ըլլան. ինչպէս կը վկայէ Յովհաննէս առաքեալն իւր յայտնութեանը մէջ։ Նոա ի տեսութիւն հին կուսակրաց. (Հոփոր, գ. Էրէս. 160)։

Հ. ՁԹ. Ովքե՞ր են կշիռ յորմէ՞ ճնաց։

Պ. Կայենէն։ Նոա ի տեսութիւն հին կուսակրաց. (Հոփոր, ՃԱ. գԼ. բ)։

Հ. Ղ. Ինչո՞ւ կը պատահի թէ առաւեալ Ենոքն, որ անուսուրբ կենդանիներէն երկու երկու դնէ տապանին մէջ, և ի սրբոց՝ եօթն եօթն։

Պ. Ենոքն սուրբ կենդանիներուն տապանին մէջ դրին ցանն՝ միայն տեսակներին պահելու համար. բայց սուրբ կենդանիներն՝ ոչ միայն տեսակներին պահելու համար, այլ Ենոքի և իւր ընտանեացը կերակուր ըլլալու համար, և յետոյ առաւելոց զոհ ըլլալու համար։

Հ. ՂԱ. Հին ժամանակը ի՞նչ գերազանցութիւն ունէր անդրանկութիւնը, որ Յակոբ նահապետ կամք կընէ, և ոչ թէ ապուրով մը Եսաւ զերծրմէն կը գնէ անդրանկութիւնը. (Ծն. ի. 33)։

Պ. Հոգու կերպ գերազանցութիւն ունէր անդրանիկը։ Ասոր անդրանիկը կիշխէր իւր եղբարցը վրայ։ Երկրորդ՝ հօրը ինչքը բաժանման ժամանակը՝ երկու բաժին կառնէր։ Երրորդ՝ անդրանիկը քահանայ կը լայր իւր ընտանեացը։ Չորրորդ՝ երբ հայրը մեռնէր, բուն օրհնութիւնը անդրանիկին կուտար։ Ասոնք համառօտեցին կուռնէլիոսին ծննդոց մեկնութիւնէն։

Հ. ՂԲ. Երկրագործներէն տասանորդ առնելու սովորութիւնը յորմէ՞ ծնաց։

Պ. Յոսեփէն, երբ Եգիպտոսի մէջ փոխարքայ էր։ Տե՛ս Ծննդոց. (խա. 26)։

Հ. ՂԳ. Արքազան առաքեալն Պետրոս, երբ քրիստոսի մարդեղութիւնը վրայ կը քարոզէր նորահաւատներուն, կրսէ՝ «Զնա նկատեալ խորհրդով և կանխագիտութեամբն աստուծոյ, մատնեալ ի ձեռս անօրինաց՝ բևեռեալ ի փայտի ապանիր». (Գործ. բ. 23)։ Արդ՝ եթէ աստուած կը կամէր այն մահը, ի՞նչ պատճառ առնելով գործեցին ապանողները, ո՞չ ապարէն աստուծոյ կամքը կատարած եղան։

Պ. Այդ վկայութիւնդ արքազան առաքեալն Պետրոս՝ իւր խորին աստուածաբան զանազան-

եաց յաստուած, սահման կամ վճիռ, և կանխագիտութիւն։ Կատարեալ բառերը, այսինքն սահմանեալ խորհրդով և կանխագիտութեամբն աստուծոյ. իբր թէ ասել կուզէ, թէ աստուած ի յաւիտենից նախատեսութիւն էր, որ Հրէայք հալածեն պիտի յիսուսը, և այնքան պիտի հակառակին՝ մինչև որ խաչեն, և խաչին վրայ սպանանեն. և որովհետև հարկ չէ աստուծոյ մեղքը խափանել՝ այն փրկական մահը իրեն հաճոյ ըլլալով. քանզի գերազանց գործ մի էր խոնարհութիւն՝ սիրոյ արդարութիւն՝ և ամենայն գերագոյն առաքինութիւնց. սահմանեց այս չարչարանքը և մահը՝ հաճութիւն կամաք, և թշնամեաց գործողութիւնը՝ թոյլատրութիւն կամաք։ Իբր ասել կուզէր, չեմ կամիր այն մեղքը խափանել, որով իմ ոգի իս մեռանելով՝ մարդ կայնիս ազգիս այնչափ բարիք յառաջ պիտի գան, և հնարի այնչափ փառք։

Որոնակաս խոսքը, զօրապետ մը հրամանն կընէ իւր զօրացը յարձակիլ առղի մը վրայ, որ թշնամեաց տուրին և կրակին մէջն պիտի անցնի. թէպէտ կամք կուտայ զօրապետը այն յարձակմանը, բայց թշնամեաց դէմ դնելը՝ իւր կամքին ընդդէմ է. և ս եպարքոսը իրաւամբք մահուան վճիռ կուտայ մեղապարտ մէկի մը. բայց դահիճը կը մեղանչէ, եթէ թշնամութեամբ այն հրամանը կատարէ։ Այսպէս Հրէից գործողութիւնը անհաճոյ էր, բայց քրիստոսի չարչարանքը հաճոյ եղաւ կրնն աստուածարանք. «Քանզի ոչ անարի և կամքն սպանանել ըստ՝ ուստի մեռա-

նեալոյ. և ոչ ի մէջ ոգւոյ եղև դժնդակու թիւն ապիրատու թիւնն՝ և համբերու թիւն փրկչին։

Յիսուս՝ աստուծմէ արմատաւ, և ինքը իւր կամքը անձը ընծայեց վասն հնազանդելոյ աստուծոյ՝ ի ձեռս թշնամեաց իւրոց. ահա սուրբն Պետրոս այս յոժարութիւնը խօսեցաւ. որ չէ լսեալ թէ կարծեն Հրէաները, թէ քրիստոսի յաղթեցին իրենց հնարքովը և զօրութիւնովը։ Այլ ելաք քրիստոս կը համբերէր տանջանաց՝ վասն սուրբ և գերագոյն վախճանի, սատանայն կաշխատէր հնարք գտնալ, որ քրիստոսի քարոզութիւնը ոչնչացնէ. Յուդան իրեն օգնական գտաւ՝ որ արժանի սատանայ. Հրէաները դիմակալութիւն ըրին վասն նախանձու, քահանայք՝ վասն շահասիրելու թիւն, Պիղատոս՝ վասն երկիւղին, և բոլորն ալ աստուծոյ կամքը կատարելու համար էին. ամենեւեն ալ դիտաւորութիւնը՝ աստուծոյ գէմ մեզանչելն էր՝ որ իրենց թոյլ կուտար, ինչպէս որ ուրիշներուն մեզացը թոյլ կուտայ։ Այն զարհուրելի սեզանակատութիւնը, այն մահուանը վճիռը՝ կատարեցեալ էր աստուծոյ կանխագիտութիւնը հետ, և ոչ թէ իրենց ամբարշտութիւն հրամանին հետ։

Հ. ՂԴ. Պետրոս առաքելոյն սեռիլը մը կերևայ՝ ինչպէս որ Ղուկաս աւետարանիչ կը պատմէ. «Տեսանէր զերկինս բացեալ, և զչորս «ցուցեալս, սանոց կապեալ անօթի մի իբրև կոտոց

«Մեծի, իջնալ և նստանալ ի վերոյ երկրի. յո-
«րում էին ամենայն շորթողներք և ստորնք
«երկրի, և խռչունք երկնից։ Եւ եղև ձայն առ-
«նա, ասի Պետրէ, զե՛ն և կե՛ր. և Պետրոս
«ասէ, չարա՛ քիչի տէր, զի ոչ երբէք կերի խառ-
«նակ ինչ և անասուրս։ Ձայն երկրորդ եղև
«գամ առ նա, զոր աստուած սրբեաց՝ դու մի
«ասիցես հասարակիս։ Այսպիսի կերակուր՝ որ բոլոր կեն-
դանիներդ կուտային. ինչո՞ւ զոմանս սիրդ կան-
ուտանես մի։

Գ. Ի՞նչ այդպէս խանգարեալ տեսիլքին մէջերը, որպէս խիզ կենդանիներդ անխտիր ուտելու հա-
մար երևցած ըլլայ. այլ այն ժամանակը՝ որ Պետրոս տեսիլքը տեսաւ, Աստուծոյ լիսէն՝ որ
հեռուանալ էր, հրաւէր տվեր գալու իրեն, և
Պետրոս հրէշտակին հետևանքն ի կամ ըլլալով՝ կը զգու-
շանայր հետևանքն առնելէն, կամ հետևանքն
հետ ուրանալէն. յետոյ այդպէս տեսիլքը կերևայ, որ գաղտնի հրաւիրելու յետոյ
չի գարձներ։ Եւ այսպէս ըլլալը ինքն Պետրոս
առաջարկ կը մեկնէ՝ այն հրաւիրելուն հետ
Աստուծոյ առնելը երթալն է ապը. քանզի երթալ հաւատքն է ապը, այն բազմաթիւ մեջ
կրոկրելի ասել. «Դուք ինքներնիս գիտէք՝ որպէս
անամարիտ է առնել Հրէի հպիլ կամ մերձենալ առ
այլազգիս, և ինձ ցուցց՝ մի զոք խառնակ կամ
անասուրս ասել ի մարդկանէ»։ (Գործ. ժ. 28)։

Նեռանը որ կենդանիներդ անխտիր ուտելու համար չէր՝ զե՛ն և կե՛ր ասելը, այլ ի Հրէաստան

հաւատոց և կոչնեալքն՝ և բոլոր ջերմեռանդ սրտիւ կուգան յուղղութիւն, մի խորհրդ, մի անուն բոլոր, մի սիրոյ հաստատիւն, որոմհետև սուրբ աւազանին ծնունդ կիրկնան մեզի ներսն, այն ժամանակը հաստատութիւն եղբայրն ենք մեզի, և մեք և անոնք անդամք եմք միոյ գլխոյն յիսուսի։ Լուսաւոր վկայութիւն այս մեկնութիւնս Ներսէս շնորհալիին բառքը, որ կը գրէ՝ ի միջոցեաս Ասորւոց. «Յաղագս այնորիսեացդ խորհրդոց՝ «բերեալք յառաջ և զկատարելն անօրէն, զոր և՝ «ասա Պետրոս, որ ոչ վասն զչուն՝ և զգայլն՝ «և զոձն՝ և զգորտուն ուստ ոչ ասացաւ, թէ՝ «արի Պետրէ՝ զեն և կեր, այլ վասն զայնոսիկ «պաշտողացն հեթանոսաց, որք որբեր էին՝ ի «պղծութենէ՝ ի ձեռն քարոզութեանն Պետ- «րոսի, որպէս առ ընթերս բանն վկայէ։

Հ. Ղ. Ի՞նչպա Պօղոսի այս բառքը ի՞նչ պիտի ըլլայ, «Ամենայն արարածք աստուծոյ բարիք են, և չիք ինչ ի նոսա խոտան, մանաւանդ որք գոհութեամբ ընդունիցին. զի որբի բանիւն աստուծոյ և աղօթիւքն. (ա՛ , Տիմոթէոս. դ. Ա)։

Պ. Պօղոս առաքեալ այսպէս ըսելով, ոչ եթէ հրամանն կուտայ մեռեալ մարմին ուտող կենդանիները ուտելու. այլ նոյն որբատան հայրապետը այն թուղթին մէջ այսպէս կըսէ, «Զոր «ասէ Պօղոս, որ ոչ թէ զայս ասելով՝ հրամանս «տայ զգազանս շաղղակերս լինիլ, և յամենայն

“գարշելիս բերանաբաց եղեալ գազանաբար՝
“առաւել քան զՀեթանոսս։ Եւ քանզի էին
“ամենք ՝ի սուտ առաքելոցն՝ որ արգելին ըզ-
“հաւատացեալսն որ ՝ի Հեթանոսաց, յամառա-
“նութենէ և ՝ի մոլոր, ոչ յանսուրբ կենդան-
“եաց՝ այլ ՝ի սրբոցն և յուսուցչացն. յաղագս
“այնպիսեացն գրեաց նա զայս։

Հ. ՂԶ. Պողոսթիւն ընծայը ենթէ երթայ խոստովանիլ քահանայիւն իւր ըրած գողութիւնը նէ, թողութիւն կառնէ՞, և կազատի՞ այն մեղքէն։

Պ. Պողացեալ իրին թողութիւնը՝ միայն այն ինչքին տէրը կուտայ, անոր պէտք է խոստովանիլ, որուն կամ կը հատուցանէ, կամ այն ինչքին տէրը կը բաշխէ իրեն, որով կազատի այն մեղքէն. և ահա սուրբ Ղեւոնդս շնորհալին այսպէս կըսէ, “Թողութեան իշխանութիւն՝ գողոյն,
“յաղագս գողացեալոյ իրին, որ տէրն է գողաց-
“եալ գոյին ուն՝ և ոչ ասաւ որ խոստովանա-
“հայրս։ Ա՝ սան որոյ զի ոչ խոստովանի նմա
“(այսինքն մանչին տիրոջը), և ոչ հատուցանէ՝
“զոր գողացաւն ՝ի նմանէ և զրկեաց, ոչ ասեմ՝
“չորեքկին ըստ մաքսաւորին Զաքէի, այլ ոչ զոր
“էառն, ոչ ընդունի թողութիւն յաւիտեան։

Հ. ՂԷ. Պողացեալ իրին փոխարէն՝ աղքատաց ողորմութիւն տալն նէ, թողութիւն կը լայ։

Պ. Լ. Հա՛ պատասխանելիս հարցմանդ. «Որ մատուցանէ զողջակէզ ի գոյացութենէ աղքատաց՝ իբրու թէ զբնութիւն զորդի առաջի աչաց Հօր իւրոյ». (Սղբ. գլ. 24)։

Հ. Ղ. Ը. Ի՞նչ առատակ մեղքի կը նմանի գողութիւնը։

Պ. Ա՝արդարապատուութիւն նման բան մի է. ինչպէս կըսէ Սիրաք. «Որ հնոյս զարիւն՝ և որ զրկանս առնէ վարձկանի, եղբարբ են». (գլ. 27)։ Ասա պիտի՝ թէ զրկանքը գողութիւն կը հատնուիլ. այո՝ գողութիւն մէկ առատին ալ այն է։

Հ. Ղ. Թ. Ասուրբ գիրքը կրսէ՝ թէ վերջին գատաղարան առնուր Յովսափատայ ձորոյն մէջ պիտի ըլլայ. այնքան մարդիկ այն ձորոյն մէջ ի նշանակ պիտի պարտուեսակիին։

Պ. Լ. Այն ձորոյն մէջ վերջին գատաստանը պիտի ըլլայ կրսուի՝ նէ, ուշ եմէ առնեցին գատելի մարդիկ այն առ գ պիտի պարտուեսակիին, այլ այն ձորը առատանի միջին առ գը կը հատնուիլ, և բոլոր առ գեր ը որոմիեան հարիւ և հաստատ պիտի ըլլան, ամենն կողմն ալ կը կանգնին, որքան առ գեր որ բառական ըլլայ առնեցին մարդկան։ Ամանք և ա կրսեն՝ որոմիեան արդ արներ ը քրիստոսի աջ կողմը պիտի կանգնին, և մեղաւորներ ը ձախ

կողմը. ազ կողմով՝ կիմանան արդարեն բուն կանգ-
նիլը քրիստոսի հետ՝ ի վերայ բարձրագոյն օ-
գոյն՝ իբր ի փառս աստուծոյ։ և ձախ կող-
մով՝ մեղաւորաց կանգնիլը ի վերայ երկրի՝ իբր
յանարգ ստեղծոյ։

Հ. Ճ. Ընդ մեռեալ մանկունքն ինչ, սուրբ
մկրտութիւնամբ ազատս ընկալով սկզբնական մեղ-
քէն՝ մեռեալ են. անոնք ալ դատաստանի պիտի
երթան։

Պ. Այո՛, անոնք ալ դատաստանի պիտի երթան,
ինչպէս կը վկայէ Յովհաննէս առաքեալն իւր
յայտնութիւնի մէջ, ասելով՝ «Եւ տեսի զմեռեալսն՝
զմեծսն եւ զփոքրունս, զոր կացին առաջի աթոռոյն։» (Գ. 12)։ Գիրքս ի սուտ անձնա-
կան կամ՝ նեղ դրդռնական յանցանք մը չունին, որ
այն մեղաց դատաստանը ըլլայ, բայց վասն զի՝
որ իրենց համար ալ հրապարակական եւ վերջին
փաթթոց մը ըլլայ՝ այն աշխարհագործական անձնին
մէջ, որ քրիստոսի բազմապատիկ շնորհը, եւ իւր
պատուական արեան արդիւնքը ստացեալ ունի
կենդանի այն փրկեալ մանկանց անմեղ զուարթութիւնը,
որոնք ստացեալ բարի գործոց՝ վասն սկզբնական
մեղքէն ազատելով, նորին շնորհաց ի յերկինս
պիտի փառաւորին յաւիտենական փառաւք։

Է. ԶԱ. Լուանց մկրտութիւնն մեռնողք է բա-
խտաւոր, որոնք սկզբնական մեղաց մեռած են,
անոնք թ՝ նշանակեն պատուիր ունին։

Թ. Ինչ հանուր կարծիք է թողոր աստուած-
բանից ենկեղեցոյ և երեխի սրբոց վարդապե-
տաց, թէ մեղայն սկզբնական մեղաց՝ այսինքն ա-
ռանց մկրտութիւն մեռելոց մանկանց պատուիրն
չէ և պատուիր զգայական, ներդ ոգեական մեղք
ունեցող մեղաւորաց նման, այլ մեղայն պատուիր
դրկեան չի բանական ան ստութիւնն աստուծոյ։

ՎԵՐՋ ՀՈՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ

ՐՆԴՈՒԹԻՒՆ ԽՆԴՐՈՑ

ՄԱՍՆ Ե

ԲՆԱԿԱՆ ԻՐԱՑ Ի ՂՐԱՑ

ՀԱՐՑՈՒՄՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ադամայ խոտակցութիւնը ի՞նչ ի զուտ էր։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

Այս առաջին հարցմանդ երկարագոյն պատասխանի պէտք է։ բայց համառօտ կերպիւ մը խօսիմք հասատատութեամբ ի սուրբ գրոց։

Արդ՝ Ադամ նախահօրն մերոյ խոտակցութեան ի զուն՝ Հայոց ի զուն էր։ և այս է հասատատութիւն բանիս։ քանզի առաջին նահապետաց՝ Հայոց աշխարհին մէջ յետ ջրհեղեղին իրր հարիւր տարի ետուն տարիի չափ բնակելով՝ ածեցան, և իրենց բաղմութեանը բաւական տեղի պակասու-

համար ցրուեցան ամենք անկից. և ամենք և այն տեղ սուն և այգի և բուսական բնակութիւն տեղի ունէին, վասն որոյ չի ցրուեցան, որովհետև մեկը Նոյ նահապետն էր, որ Հայաստան երկրին մէջ տապանէն իջաւ, և այն տեղ բնակեցաւ, որուն համար սուրբ գիրքը՝ այլ տեղ զատիսուս թիւն մը չի գրէր։ Եւ այս ցրուօղները եկան Սենեար երկրին դաշտին մէջ ակաւն միաբանել. և աշտարակ մը շինել, որ էր շարուածեան գործ ըստ սուրբ գրոց. քանզի աստուած տեսաւ՝ որ այս շարուածները ի զուտ միուածեամբը կը գործեն, վասն որոյ միայն այն տեղ անոնք պատժեց ի զուն ի խառնակութեան պատճառը չի կրնցին։ Եւ ապա երբ Հայկ այս միաբանութեան մէջն՝ եկաւ իւր Հայրենի երկիրը. և գիտէր՝ որ իւր նախահայրը՝ այսինքն Նոյ տակաւին ողջ է. քանզի ըստ սուրբ գրոց՝ Նոյ ջրհեղեղէն ետքը երեք հարիւր յիսուն տարի և ապրեցաւ. և աշտարակին շինութիւնը հարիւր յիսուն տարին շատ ետքը եղաւ ջրհեղեղէն։ Եւ բնակեցաւ Հայկ իւր հայրենիքին մէջ, և այն ժամանակը Նեբրովթայ հարիւրամարտութիւնը եւ նոր աշխատեց, և թնդանոթներ ըրաւ այն աստուածընդ-

գէմ զարծոյն հեռու օդնեբուն մէկը՝ մանաւանդ զքաւարարը. և ձգեց այն լեզուն՝ որ երկնաւոր պատուհաս էր, և իւր նախնեաց հետ կը խօսէր առաջին անգամ զուխանն լեզուաւը, որ յԱՆգամայ իրենց հասեր էր որդւոց յորդի. ապա Ադամ նախահօրն մերոյ խօսակցուխանն լեզուն՝ Հայոց լեզուն էր, որ յաջորդուխամբ մինչև ցՆոյ հասեր էր, և Նոյեն մինչև առ մեզ Հայաստան երկրի մէջ, և 'ի մենջ մինչև 'ի կատարած աշխարհիս։

Արդեն և այլ ազգացոյց հաստատուխան այս բանիս վրայ, առնուլ յանուանէ նախնի ազգաց, և 'ի սուրգ աշխատուխենէ անուանց կենդանեաց, և 'ի բարեբարբարոյ կազմուխենէ լեզուից, որոց ամենեսեան կը խորհուի զբազմահանուխանուանց և ներբհուն զխանոց։

Հ. Բ. Ալբերտի խմբ. եօթանասուն և երկու հոգի էին այն աշխատակիր շինողներուն զքաւարարները, վասն որոյ լեզուները ևրբ խառնեցան՝ եօթանասուն և երկու տեսակ լեզու եղաւ. որոյ՝ մինչև ցայժմ ամբողջ եօթանասուն և երկու տեսակ լեզու կայ։

Պ. Բ. կայ. և կրնան՝ խմբ. մէկ բզմէկէ ածանցմամբ եւ էմէ բցաւ. քանզի կը վկայեն, խմբ. Ֆիլէմէնկիսն մէկը Հարիւր և քսան տեսակ գրով և լեզուաւ ապէր արեան է տէրուն՝ աշխարհը՝ Հռոմարդ ամ քարոզիսն մէջ։

Հ. Գ. Ադամ առնառաց երկիրը չի թաղվեցաւ, ինչպէս կըլլայ՝ որ գլուխը Գողգոթայ լեռան վրայ է կըսեն։

Պ. Պարզապէս կը գրեն, թէ Նոյ ջրհեղեղաւանդուն թեւամբ և պատուով Ադամայ ոսկորները ժողվեց՝ տապանին մէջ դրաւ ջրհեղեղին ժամանակը. և ջրհեղեղը դադարելն ետքը՝ այն ոսկորները իւր որդւոցը բաժին ըրաւ. Սեմ որդւոյն բաժինը՝ Ադամայ գլուխն էր, որ այս տպային վիճակ՝ Հրէաստանի կողմը ինկաւ։ Իբր թէ Նոյ մարդարէական հոգւով այս այսպէս ըրաւ, գիտնալով՝ որ քրիստոսի մահը այն տեղ պիտի ըլլայ, և Ադամայ յարութիւն պիտի տայ. ահա այս պատճառաւ Ադամայ գլուխը Գողգոթայ է կըսվի։

Հ. Դ. Այդ տեղը գողգոթայ ըսվելը ուրեն պատճառն ինչ է։

Պ. Ահապարտոցից գլխատման տեղն էր. և կատարեալն գլխատ՝ գագաթ և ա կըսվէր, որովհետև Ադամայ գլուխը հոն էր։

Հ. Ե. Ադամայ խարտիլը ինքիրմէ՞ն էր, և թէ տատանայէ՞ն։

Պ. Պատանեայն մարդս չի կրնար խարտիլ, և թէ չի յոժարիր ունար թեւ բաց բուս թեւանը. արդ՝ Ադամ ոչ և թէ. իբր ունկէս խարտիլեցաւ. այլ ինքն ալ

կամք ըստ անոր ըսածին. քանզի իւր բանակա-
նութիւնքը և խմաստութիւնքը չէր վայլէր հա-
ւատալ՝ թէ օձը տղուն մը ըլլալով՝ կրնայ բնա-
պէս խօսիլ. չէր վայլէր հաւատալ՝ թէ տարբա-
կան պատուղը՝ կրնայ աստուածանալ. շատ քիչ էր
օձ կերպարանեալ բանարկութիւն առ թիւանն զո-
րութիւնը՝ իրեն աստուածապարգև խմաստու-
թիւնէն. սատանային թէ լաղրութիւնը յիմարա-
կան խօսք մի էր, ինչ կարօտութիւն ունէր
Ադամ և թէ ունկնդիր չըլլար. բայց յոժարու-
թիւն կամաց ցուցուցեալ էր Հաւատ կրսվի, Ադամ
խարվեցաւ օձէն՝ կամ սատանայէն։

Լ. Հա և Ոսկերբերան այսպէս վկայութիւն
կուտայ՝ ասելով՝ Ի ձեւ հարցմանն՝ Ո՞չ զբ
վնասի, և թէ ոչ յիւրմէ։ «Զա (այսինքն սա-
«տանայն) ոչ վնասեաց զԱդամ, և յերկիր կոր-
«ծանեաց, և Ի գրախտէ անտի արտաքս վարեաց։
«(Որբ թէ մեկը հարցընէ, և ինքն ալ այսպէս
«պատասխան կուտայ)։ Ո՛չ նա, այլ վնասեալոյն
«(այսինքն Ադամայ) վատութիւն. և զի ոչ
«զուարթութեան հանդիպեցաւ նախահայրն և ոչ
«հակաղ։ Քանզի որ այնպիսի և այնչափ մեքե-
«նայս առեալ Ի մէջ մատոյց, և ոչինչ կարօղ
«եղև սատանեն ցուցանել զՅովբ, զիարդ արդեօք
«խոնարհագունիութեան նշան յարգութեան կանգ-
«նէր Ի վերայ Ադամայ, և թէ ոչ նա ինքնին
«ընտանի վատութեամբն մատն եղեալ էր ան-
«ձին իւրոյ։

Հ. Զ. Որբ գիրքը՝ (Ծննդոց. գ. 24). կըսէ՝ Եհան զԱդամ, և այլն. Իրբ գրախտին գիմացը. արդեօք ո՞ւր պիտի ըլլայ այդ տեղը։

Պ. Կըսեն՝ թէ հրեշտակի ձեռօք առնըվեցաւ Ադամ գրախտէն դուրս, ինչպէս եղան Ամբակում կամ Տօբիթ. և բերվեցաւ Քեբրոնի երկիրը՝ ուր տեղ որ ըստեղծուեցաւ, և հոն ծնաց, և յետոյ թաղվեցաւ։

Հ. Է. Որքան ժամանակ ծնաց գրախտին մէջ։

Պ. Ամենայն սրբազան հարք կը վկայեն, թէ վեցերորդ օրը ստեղծվեցաւ Ադամ, և նոյն օրը մեղանչեց։

Հ. Ը. Ինչ կենաց ըսված՝ ինչ ծառ էր։

Պ. Շատ գիտնականք զանազան բան կը խոսին. բայց Կոռնելիոս՝ իրական ծառ էր կըսէ, և բնական զօրութիւն մի ունէր, որ կենաց երկարութիւն կուտար՝ հանդերձ առողջութեամբ, բայց ոչ թոլորովին անեմահութիւն կամ անապականութիւն կը պարգևէ։

Հ. Թ. Պիտութիւնն բարեաց և չարի ըսված ծառը ինչ ծառ է։

Պ. Իմանք թզենի կըսեն, և ոմանք խնձորենի, և այլն։ Բայց այս եղելութիւնը պատմիչ

նախամարդ արն Մովսէս է, որ անկից առաջի հարուածաս ուղիղս թիւն ունցող չի կայ՝ թէ գրաբարին և թէ Ադամայ վրայ, որ պատուղի անուն չի տար։ Այդպա "Դատ գիտութեան բարեաց և չարիս բաժնի՝ այս է կրնամք ասել. որովհետև պատուիրեց աստուած այն ծառէն չուտել, և եթէ ուտիր, ասել է թէ ուտողին չար ըլլալը կերեսար, անոր համար ասաց՝ "Դատ գիտութեան բարեաց և չարիս, որով ճանաչի չարն և բարին։

Այս արբանեակն հայրապետաւն մեր Ներսէս շնորհալի՝ այս երկու անուանք ծառերուն, այսինքն կենաց ծառին և գիտութեան ծառին համար այսպէս կըսէ. "Եւ ծառն կենաց և ծառն գի"տութեան՝ ծառքն են սատուգապէս ըստ այլոցն, "Ի չարից տարբերեալ բնութեամբ գոյացեալք, "որպէս այսոքիկ որ առ մեզս են. բայց այլ"նմանք 'ի սոցանէ՝ և յոյժ վայելուչք, և պը"տուղքն՝ պտուղք հաւատոյ. ըստ ազգի՝ անգ"գիտելիք մեզ, ոմն կենաց ըստ բնութեան, և "ոմն մահու՝ ոչ ըստ բնութեան, այլ յարգագ"պատուս իրանազանցութեանն ելեալ։

Հ. Ժ. Ադամայ գերեզմանը ո՞ւր է։

Պ. Պ արդարապէս՝ առանց ուխտեամբ նախնեաց կըսեն, թէ Ադամ խաղեցաւ 'ի Քեբրոն։

Հ. ԺԱ. Ի՞նչ է զանազանի մէջ աշխարհս ըստեղծուիցաւ։

Պ. Սմանք կըսեն՝ թէ աշխարհս աշնան է զանազանի մէջ ստեղծուիցաւ, որ այն ժամանակը գիշեր և ցերեկ հաւասար կըլլայ. և այն զանազանին մէջ հասած բոլոր պտուղները և բոյսերը մարդոյս ապրուստին համար։ Ասոնց կուռնելիս և այլ երևելի վարդապետք կը հաստատեն՝ թէ գարնան է զանազանի մէջ ստեղծուիցաւ աշխարհս, որ այն ժամանակը գիշեր և ցերեկ հաւասար կըլլայ. ինչպէս որ աշխարհիս նորոգութեան ալ քրիստոսի մարդեղութեան թուականը նոյն է զանազանին մէջ է։

Հ. ԺԲ. Ի՞նչ թէ գարնան է զանազանին մէջ ստեղծուիցաւ աշխարհ և մարդ, այն ժամանակը ինչ հասուն պտուղ կար ուտելու։

Պ. Այն է բոլորը ուր ուտող մարդ և ամենայն ցամաքային կենդանիք ստեղծուին, բարի խառն էր. և այս պատճառաւ գարնան է զանազանին մէջ շատ պտուղ կուռնենար, և անոնց համար աղ ալրածեր։ Խառն. մանաւանդ Ադամ երկրաւոր գրախտին մէջ դրուիցաւ, որոյ ծառերը միշտ պտղաւոր էին։

Հ. ԺԳ. Ասան ոմանք՝ որ աշխարհս 'ի յաւելանէն է կըսեն, և ոչ թէ 'ի ժամանակին ստեղծ-

եաւ. այսպէս բաւականութիւն թէ՞նչ պատասխան տա-
լու է։

Պ. Այդպէս բաւականը՝ յայտնի է որ սուրբ
գրոց վկայութիւնն չեն ընդունիր. հարկ է որ
բնական բանիւ պատասխանի տամք։ Յաս խան-
նական անուր կլսուի, որ փոփոխութիւն չունի.
քանզի փոփոխութիւնն է սկիզբն ապականութ-
իւն. և աշխարհիս մէջ եղածներըկը տես-
նուիմք, որ միշտ փոփոխութիւն մէջ են. և որով-
հետև կը փոփոխին, հարկ է որ մի ալ ապակա-
նիլ, և ապականացուն՝ չի կրնար անսկիզբն և
անապական և յաւ խանենական ըլլալ. ուրեմն ա-
պականացու աշխարհս ոչ է թէ յաւ խանենից՝ այլ
թէ ժամանակի ստեղծաւ։

Լաւ յաւ խանենական անուր կլսուի, որ իւր գոյ-
ութիւնը իրմէն է եղած կըլլայ, և ոչ թէ ուրիշէն
սկիզբն կուենենայ. այլ աշխարհիս մէջի եղածներ-
ը կը տեսնուիմք՝ որ մէկը մէկէն յաւաջ կուգայ, և ոչ թէ
իւրը իրմէն. ուրեմն չեն յաւ խանենական՝ այլ սկզբնաւորեալ։

Լաւ գլխաւորը մնաց աշխարհի մարդն է, և
այլ ստեղծուածք անուր համար ստեղծուեցան. և
յայտնի է՝ որ մարդն ժամանակաւորէ՝ և ոչ յաւ
խանենական, քանզի այս աւուր ծնեալը նէրէկ
չի կար, ապա ժամանակ յաւաջ մարդոյն աստ-
ջին արարածն ալ չի կար. և մինչ բոլոր ստեղծ-
ուածները՝ որ իրեն համար ստեղծուեցան, անուանք
ալ ժամանակ կար՝ որ չի կայրեն. ուրեմն ժամա-
նակաւորներ են ամենեն ալ՝ և ոչ յաւ խանենական։

Հ. ԺԴ. Լրիվ 'ի ժամանակի ստեղծվեցաւ աշխարհս, քանի՞ տարի է մինչև ցայժմ ստեղծվելը։

Պ. Հին իմաստասէրք՝ հինգպէս քաղդէացիք, Եգիպտացիք, և այլն, քան հազար կամ երեսուն հազար տարվան՝ և առաւելս ևս կը համարին, որ բոլորն ալ առասպել է. և առանց ոմանց տարի բառը լուանի մէկ շրջանն է, որ է մէկ ամիս, և այսպէս շատ հազարաւոր տարիներ կը թուեն։ Ի՞նչպէս գիտնալու պէտք ելածը ելօթանասունից թուականն է, որ բոլոր քրիստոնէից ազգերը իրենց գիտնականօք և իմաստնովք անոնց կը հետևին. որոնք 'ի ստեղծմանէ աշխարհի մինչև այս տարի կը թուեն ելօթն հազար ելրկու հարիւր ելօթանասուն տարի։

Հ. ԺԵ. Ու՞ր գիրքը կրսէ՝ թէ վեց աւուր մէջ ստեղծեց բոլոր աշխարհը, այդ վեց օրը ի՞նչպէս իմանալ արժան է։

Պ. Ու՞ր գրոյն հետևելով՝ կարծիք է հասարակաց, թէ բնական օրեր են այդ վեց օրը։ Առաջին օրը՝ երկինք և երկիր և լոյսը ստեղծվեցաւ։ Երկրորդ օրը՝ անձրևային ջուրը գետերուն և ծովուն ջուրէն զատվեցաւ՝ մէջի բնին օդը հաստատելով։ Երրորդ օրը՝ ջուրը միատեղ ժողովվեցաւ, և մեռելալ ցամաքը բուսավք և ծնկովք զարդարեց։ Չորրորդ օրը՝ երկնային լուսաւորքը ստեղծեց։ Հինգերորդ օրը՝ ձուկերը և թռչունները ստեղծեց։ Վեցերորդ օրը՝

անասունների և մարդոյ ստեղծեցն։ Յօթներորդ օրը՝ հանգիստ ի գործոց, իբր ի նորատնակ ստեղծուածոց։

Հ. Ժ-Զ. Յառաջին օրէն եմեկ բնական որ թիւեմք, արեգակը լուսաւորաց հետ շորրորդ օրը ստեղծվի ցաւ. այն երիք աւուր ցերեկը և գիշերը՝ երեկոյն և առաւօտը ի՞նչպէս պիտի գիտցվի։

Պ. Յառաջին օրը՝ "Ցորուտ ասաց աստուած երկնքի ընդ երեսս լոյս։" արեգակը ստեղծվեցաւ. քանզի սուրբ գիրքը կըսէ. "Եւ եղեւ աստուած՝ զի լոյսն բարի է. և մեկնեաց աստուած ի մէջ լուսոյն և ի մէջ խաւարին։ Եւ կոչեաց աստուած զլոյսն ցոյս, և զխաւարն գիշեր։" Յանէ առաջին աւուր և զի լուս եմեկնէն էն. քանզի այն օրը որոշեց լոյսը և խաւարը՝ ցերեկը և գիշերը. ապա արեգակը այն օրը ստեղծվեցաւ՝ ուստի լոյս օրանկան շորրորդ մեն։

Եւ գիտեմ՝ պիտի ըսես, եմեկ աստուրբ գիրքը ինչու կըսէ. շորրորդ օրը ստեղծվեցաւ. շորրորդ օրը մաստուր ընեմացք ունեցաւ. կենդանակերպից կամարին վրայ, և ներքոր ծանկանն ազգեցաւ. եմեն ժամանակաց փոփոխմանեցը վրայ, վասն որոյ շորրորդ օրը եղաւ կըսվի՝ և ոչ եմեկ պարզապար այն օրը ստեղծուած, "Այլ զի լիցի ի նշանս, և ի ժամանակս, և յաւուրս և ի տարիս։" Յհա՛ շորրորդ օրը ստեղծվեցաւ ըսելը՝ այս ներքոր-

ծուխներդ ունենալու համար է այն օրը. բայց օրական շարժումը առաջին օրը ունեցաւ։

Հ. ԺԱ. Շ. Ինչ որ քակելն առելի ժամանակի կարօտ է. ինչպէս վեց օրվան մէջ երկինքը և երկիրը կըստեղծէ աստուած, և ջրհեղեղով ապրկանած ժամանակը՝ քառասուն օր ուներ կրծանուելու։

Գ. Ի Արդարապէս ինչ ինչ ցուց կըտան, թէ առեղծելը ուղղմուելու գործ է, որ աստուծոյ բնութիւնը յարմար է. ինչպէս Դաւիթ կըսէ, «Ասացի՝ թէ աշխարհս ուղղմուելու համար շինեցիր»։ Բայց ապարանքը վրէժխնդրութիւն գործ է, որ աստուծոյ գթութիւնէն օտար է. վասն որոյ կըսէ մարգարէն. «Տրտմութիւն նորա օտարարար գաստուցէ, և գաստութիւն նորա օտարարար հասցէ»։ (Եսայի. ԻԸ.)։

Հ. ԺԸ. Ազատարարութիւնը կամ մեղքը մարդկան գլխոց մէջ՝ երբեմն ապագայ բաներու վրայ կը խօսին. ինչպէս այս ինչ արդ ուղղութիւն պիտի ըլլայ, կամ աստուածութիւն, կամ պատերազմ, կամ խաղաղութիւն, և այլն. սակայն ճշմարիտ չեն։

Գ. Որ ոչ ներսէս շնորհալին աստուածախոսաց համար Յիսուս որդի գիրքին մէջ կը գրէ, «Էլ՝ զի լինի և կատարի՝ զոր խօսեցան, էլ՝ զի

սխալող և ընդունայն բարբառեցան։ Զի Կուռ-
նելիոս կրսէ, մեր աստուածաշնչերը իրենց օրա-
ցոյցներովը ճշմարիտ գուշակութիւն շունին. այլ
գուշակութիւն կրնեն ապագայից վրայ՝ լուսնին
նորած ժամանակը. քանզի այն ժամանակը նշա-
նաւոր փոփոխութիւններ կըլլայ, և լուսնին ալ
իշխանութիւն ունի իւր ներքևը եղողներուն,
և կը ներգործէ մարմնաւորաց վրայ։

Այս աստղաբաշխներուն զրոյցքը երբեմն կը
յարմարին՝ և երբեմն չեն յարմարիր. քանզի
աստեղաց զօրութիւնը յոժարութիւն կուտայ,
բայց բռնութիւն չի կրնար ընել։

Հ. ԺԹ. Այդ պատասխանէդ կերևայ՝ որ
աստեղք կամ երկնային լուսաւորք մարդոյն վրայ
չէն կրնար իշխել։

Պ. Այո՛ չեն կրնար, քանզի երբ աստուած
երկնային լուսաւորքը ստեղծեց՝ մանաւանդ ա-
րեգակն և լուսինն, ըսաւ Անիկ՝ ի նշանս՝ իբր
զանազանութիւն տարութեան՝ գրաւութեան՝
անձրևի՝ պարզութեան՝ և զանակաց և ժամանա-
կաց, և սոյն է մարդոյն փոփոխութիւն տարու-
կամ անձնիշխանութիւնը վրայ տիրելու. վասն
որոյ ըսաւ աստուած մարդարէին բերանով,
«Ի նշանաց երկնից մի զարհուրիք»։ Քանզի
հեթանոսները կը կարծէին՝ թէ աստեղք կամ
թողեր լուսաւորք մարդոյն բարուցը վրայ կրնան
իշխել, և պարգևը և պատիժը անոնցմէ յառաջ

կուգայ, այն պատճառաւ իրրև ասուած կը պաշտէին։ Լրիվ լուսաւորք մարդոյն բնութիւնը կրնան իշխել նէ, ահա Եսաւ և Յակոբ երկու եղբայր մէկ մօրէ մէկ ժամանակ միասին ծնան. բնչա՞ մէկը շար և միւսը բարի եղաւ, մէկը անմաղ և ազնիւ, և միւսը մաղուտ և կարմրագոյն. ապա ասոնք՝ մարդոյն կամքին և անձնիշխանութիւնը վրայ չենն կրնար իշխել։

Հ. Ի. Ա՝ արդարութիւն գրոց մէջ երբեմն արդարութիւն և լուսնի խաւարումն կը կարդամք. բնչպէս՝ Եսայի. (Ժդ. 10)։ Հոսիլ. (գ. 15). և այլն։ Արդե՞օք իրաւունքպէս կը խաւարի՞։

Պ. Լուսնին լիուն այն կանոնացը մէջ, որք կըսին Հրաշք մարդարէական, Ի կանոնն լիր՝ այսպէս կըսէ. «Մէջ արդարն խաւարեցան՝ կամ անկանին», այլ նախ՝ ցոյց տալու համար կուսարմուն և կործանման սատանայի խիւնը՝ որ այնքան մեծ եղաւ, որ արեգակն և լուսին և աստղք Բաբելացւոց և Եբրայեցւոց՝ ահարեկութիւնամբ և սարսափութիւնամբ շատ և շատ մարդոց էին, մինչ զի խաւարիլ կամ անկանիլ ըսելը շատի արժանաւոր։

Երկրորդ՝ այնպիսի տեղեաց կործանումը օրինակ եղաւ աշխարհի կործանման, երբ արեգակն և լուսինն խաւարելու են՝ և երկնից աստղերը իյնալու են. (Մատ. իգ. 25)։ Երբեմն այսպիսի ասուխիւնները մէջ այնքան յօրինակն՝ որ-

քան յորմնակեալն , որոնց մայն կը վայլեն , և անոր վրայ կը հաստատուին։ Այլ գրիչներուն խաչ կը թեռնան ժամանակին ըստ սահմանաց խաչ արուելոյն՝ որ կըսուի , իրականապէս կատարելոյն ըստ որքան աւետարանին անուան մը ճշմարտութեան։

Հ. ԻԱ. Ո՞ուրեմն մարդ արնն կրնէ , թէ բոլոր սուրբերուն անունները վերի օրինակն մէջ սուրբերէն առաջուած . բայց Էկղեղեսիակա կը գրէ , «Սուրբ գրանները ան անուն՝ ի միասին» . (Ժը. 1)։

Պ. Կրնանք ըսել կրնէ , թէ՝ ի Միասին բառը , Սուրբ բառին վրայ խմանալու է՝ , այլ գրանները ան անուն բառին վրայ այսպէս , զԱնանները ան անուն՝ ի միասին՝ աստուած սուրբ։

Հ. ԻԲ. Ինչու՞ միաստուածի զանազանները և տղաները և շատ գաղանները սուրբերէն ետ։

Պ. Ի՞նչպէս և անիմաստ կինդանանաց ըստ սրբոյն մի միայն ամենակարող արարիչն է երկնի և երկրի։ Ամենք միաստուածի կինդանանաց պէտք կը լան , ինչպէս օձին՝ ախտի բժշկութեան համար թիրաք կառնեն , և ոմանք զարդ են աշխարհիս , ոմանք երկիր զկուտան , որ մարդոյս հագարտութիւնը անոնց խոնարհեցնէ։ Այսպէս կը գրէ Եզնիկ Կողբացին։

Հ. ԻԳ. Լրբ սանդղեց աստուած սաղմոսներբ և թագաւորներբ, սուրբ գիրքբ կրեն՝ օրհնեց և բարձ. «Ասեցէք և բազմացարուք», (Ծն. ա. 22)։ Որ այն օրհնութիւնամբ իւրաքանչիւրբ իրենց տեսակաւբ շատցան. ինչու՞ Փիւնիկ հաւբ մէկ հատիկ մը ունայ. թէ չգէս որ շատերբ կը պատմեն՝ թէ մէկ հատ մի է, և իւր մոխիրէն վերբատին կը ծնանի։

Զ. Հին գիտուններբ շատ տեղ գրեր են այդ Փիւնիկ հաւուն համար. բայց յետին փիլիսոփայք և քնարիչք ընութիւն և այլբ բազումք Փիւնիկ հաւբ առասպել կը համարին. և սուրբ գիրքն ալ կը վկայէ. քանզի աստոր համար գրողներբ կրեն, թէ մէկ հատիկ մի է աշխարհիս մէջ. ուր կը ունայ աստուծոյ հրամանբ՝ որ ըսաւ ելոյն. «Յամենայն ամենից որոց ուտիցես ընդ քեզ ի սատանէն և օթեն և օթեն՝ ասու և էգ»։ (Ծն. է. 2)։ Դարձեալ Փիւնիկ հաւբ ի՞նչպէս մէկ հատիկէ։ Լա՛ այդպէս և բոլոր գրիրներբ շրջապատ ամբ խմաստասիրացց մէկին ալ լսած չունի, թէ տեսած եմ. ուրեմն մոռցածին կենդանի է։

Հ. ԻԴ. Սուրբ և անուրբ կենդանեաց խլորոշութիւն պատճառբ ի՞նչ է, որ հին օրինաց մէջ կար։

Զ. Լրեբ պատճառ կուտան նախնիքբ։ Ա. Նախ՝ իրենց բնակեան շահաւէտութիւնբ, այսինքն սուրբ կենդանեանց օգուտբ, և անարբոց վնասբ մարդ-

կային բնութիւնս։ Երկրորդ և բարոյականապէս՝ որ յիսուս քաշվին Իսրայէլի ժողովուրդներբ՝ պիտի կենդանանաց բնութիւնէն. ինչպէս խոզին զազրութիւնն, շանը և նապաստակին անասնութիւնէն, ու զոյն ոխակարութիւնէն, և այլն։ Երրորդ և խորհրդապէս՝ որ աստուած ոչնչէ իւր սուրբ ժողովուրդը հեթանոսներէն, որոնք անխորտ բոլոր կենդանիներն ալ կուռքեր։ Այս միտքը Ղևտացւոց մէջ գրուած կը հայի. (ի. 24. և ի. 26)։

Հ. Ութ. Երդեցաք ջորին ու ձիշ կենդանանաց հետ՝ վերցներորդ աւուր մէջ ասելզ վերցաւ աստուծմէ։

Պ. Ջորին կատարեալ կենդանի չըսվիր, այլ խառնածին. վասն որոյ այն օրը ու ձիշ կենդանանաց հետ շատ զգվեցաւ. այլ յիսուս ժամանակի ձիոյն և իշոյն զուգաւորութիւնն յատաջ եկաւ։

Հ. Իններորդ. Փիւնիկ հաւուն համար ինչպէս կը կարծէիք՝ թէ մէկ հատ է. որդեցաք Լեռ խոմանը ըսված ծովային վիշապն ալ մէկ հատ է. և կը գանըվի աշխարհիս վրայ։

Պ. Ես մ կարծէր՝ որ այդ Լեռ խոմանը մէկ հատ մը ըլլայ, ինչպէս կը կարծեն ոմանք. քանզի Լեռ խոմանը ծովային մեծ կենդանանաց կըսվի. և ոչ թէ յատկապէս մէկ կենդանիի։ Այս ոմանք

կարծեօք կըսեն, թէ Լեւիաթանը աշխարհս պատելով՝ առաջը գլուխն եկեր միւսորեր է, և երկրաշարժութիւնը անոր շարժմանէն կըլլայ. և այս խօսքերուն բոլորն ալ առասպել է։

Յս Լամբրոնացին՝ ահագնատեսիլ կանուանէ Լեւիաթանը, որ մարգարէն Դաւիթ վիշապ կըսէ։ Յս Որոգինէս կըսէ՝ կայ մարմնաւորեալ և սքանչելի վիշապ մը այնչափ մեծութեամբ, որ նաւավարները իրար տեսած են։ Յս Յոբայ խօսքը՝ (խ. 10). Յիրաւի մեծ և անճառնի ըլլալ ցոյց կուտայ Լեւիաթանը, բայց ոչ այնքան մեծ, որպէս զի աշխարհս շորս կողմէն պատէ. քանզի եթէ ծովուն մէջ տեսեր են նաւավարները, ապա ծովուն մէջ բնակած է, և ոչ թէ աշխարհս պատած է ըստ առասպելաբանից։ Ամէն ճշմարիտը այսչափ է՝ որ այսպիսի բառերը՝ Կէտ, Լեւիաթան, Վիշապ, ընդհանրապէս ծովային բոլոր մեծամեծ գազաններուն կըսուին։

Հ. Ի. Ա Յիշապ ձուկը ո՞ւր թքաւ Յոնան մարգարէն, որ Նինուէ քաղաքին մօտ գտնըվեցաւ։

Պ. Կուռնելիոս կըսէ՝ թէ Յոնան ցամաքը ելաւ՝ Փիւնիկ Ասորւոց երկրին մէջ. և տաճարը գնաց աստուծոյ շնորհակալութիւն տալու, և ապա Նինուէ քաղաքը գնաց, որ չըլլայ թէ Փիւնիկեցիներէն խրկըված համարվի։

Հ. ԻԸ. Ի՞արդեւոյս մեղանչական ըլլալը բնա-
կա՞ն է, եթէ եւ էապէս վրայ եկած բան մի է։

Պ. Ի արդարեւ ինքզինքեւոյ բնական չէ կը-
անէն, մանաւանդ սուրբ Գրիգոր Նարեկացին
աստուածոյ հետ խօսելով այսպէս կըսէ. «Եթէ
ես զանազանեն ինձ կամս ցուցի, որչափ առա-
ւել դու զբնաւորականդ քո զընտանի բարե-
բարութիւնդ»։ Ի Յակոբ աստուածաբան մեկ-
նելով կըսէ. «Էս որ մեղասիրութիւնը՝ բնա-
«ւորական չէ ինծի, և անվայելուչ քո առեղծ-
«եալ արարչութիւդ՝ որ է իմ հոգիս, իբր իմ կամքս
«ըլլալով ցոյց տալիս մեղքը սիրելուս, որչափ
«առաւել դու՝ քո բարեբար և բնութենական
«կամքդ ողորմելու՝ ինծի ցոյց տալու ես»։

Հ. ԻԹ. Պանի՞ մարդոյ անուն կայ, որ աստ-
ուած ինքն է գրեր։

Պ. Ի ց. ինչպէս կը վկայեն վարդապետք։
Լսոյ՝ Իմանուէլ. (Ծննդոց. ժզ)։ Երկրորդ՝ Իսա-
հակ. (Ծննդոց. ժէ. 19)։ Երրորդ՝ Սաղոմոն.
(Յ. Թագաւորաց. ժբ. 25)։ Չորրորդ՝ Յոսիա.
(Դ. Թագաւորաց. ժգ. 1)։ Հինգերորդ՝ Յովհան-
նէս. (Ղուկաս. ա. 15)։ Ի Հնգերորդ՝ Յիսուս.
(Ղուկաս. ա. 31)։

Հ. Լ. Ի՞արդեւոյս մահը քանի՞ անգամ կը պա-
տահի։

Պ. Հարս տեսակ է. Բնական, Պատահական, Անձնիշխանական, և Ներխնամական։

Բնական մահը ծերութիւն մահն է, որ ըստ գայրանաց զօրութիւնը կը թուլնայ, և շորս տարերաց բաղադրութիւնը կը քակիւի, և հոգին մարմինն կը բաժանի. ինչպէս Աբրահամու՝ Իսահակայ՝ Յակոբայ՝ և այլոց մահը, որոց համար սուրբ գիրքը կըսէ, «Ելեւ ի ամ և ի ամ սուրբք՝ մեռան և յաւելան առ հարս իւրեանց»։

Պատահական մահը՝ փորձանքով յառաջ կուգայ՝ 'ի դազանաց՝ 'ի դենից՝ 'ի քարանց՝ և յայլոց, որոնք աստուծոյ թոյլտուութիւնն մարդոյս կը պատահին։

Անձնիշխանական մահը՝ երկու կերպ է՝ բարի և չար. բարին՝ մարտիրոսաց մահն է, որ անձնիշխանական կամաւք՝ իրենք զիրենք կը մատնեն աստուծոյ սիրոյն համար, որոնք թէպէտև մարմնով կը մեռնին՝ այլ հոգւով կը կենդանանան։ Չար մահը՝ Աբիսաղէլի և Յուդայի մահուանը նման է, որ իրենք զիրենք կասպանեն, և հոգւով և մարմնով կը մեռնին. և անձնասպան և հակառակ աստուծոյ կը համարին։

Ներխնամական մահը՝ շատ պատճառանքով կը լլլայ. աստուած անզգի մեղաւորին մահ կուտայ՝ որ մեղքը չի շտանայ, կամ 'ի պատիժ մեղաց՝ անժամանակ մահ կուտայ. կամ մինչը արդար կը լլլայ, բայց ձգնու թիւամբ նեղութիւնքն մէջ ձգած կը լլլայ իւր անձը, մահ կուտայ տա-

ուած այնպիսուոյն՝ որ հանդչի , քանզի այնպիսի մարդոյն մահը հանգիստ է։ Կամ եթէ ասուած պատիժ տալու ըլլայ երկրի մը , նախ արդարը մահուամբ կը վերցնէ՝ որ մեղաւորաց հետ չի պատժըվի՝ կամ անոնց համար աղաչանք ընէ։ Ա՜հ կուտայ փոքր աղայոց՝ որ չի մեծնան և մեղք շաղախվին . այլ անմեղ մեռանին՝ և իրենց ծնողաց շարեացը հաղորդ չըլլան , կամ ծնողքները իրենց կակիծովը խրատվին։

Խողուամբ ուրիշ կերպ պատճառները՝ որ միայն ասուած գիտէ . մեք այսքան գիտենք՝ որ ասուծոյ թանամքը բարի է , և բարի կընէ , չար չի կամիր . թէպէտ մեզի չար կերևայ թէ արդարոց և թէ մեղաւորաց մահը . քանզի անդգամաց կերևայ՝ որ արդարը մեռաւ , բայց արդարոց հոգին ՝ի խաղաղութեան է ըստ Սողոմոնի։ Ա՜ն-մեղաւորը որ կը մեռնի՝ կը դադարի մեղք գործելէն , որ այն և ս բարի է։

Հ . ԼԱ . Ի Երջին վայրկենին մէջ եղած զըղջումը ընդունելի կըլլայ։

Պ . Պէտք է ասուծոյ անոխակալութիւնը մատնել , և զղջացողին զղջման կերպը . քանզի եթէ տան և մէկ ժամուն յայգին ելկող մըշակները ընդհանրապէս վարձ առին՝ առաւօտեան ժամուն ելկողներուն հետ . (Մատ . ի . 9) . ի՞նչ կրնամք ըսել վերջին վայրկենին ճշմարտապէս զղջացողին . միայն այսչափ պէտք է գիտնալ , որ

չը լսայ թէ մէկ մարդ մը այս խօսքիս յուսալով այն ժամանակին ձգէ զղջումը. թող գիտնայ՝ որ մահը երբեմն յանկարծ ալ կը պատահի, և ինքն ալ անպատրաստ կը գտնըվի, և յուսով մեզանչելով անյոյս կը կորնչի։ Ինչպէս Ղուկասու աւետարանին մէջ ըսված, (ԺԲ. 16). մեծատունը որոյ անգաստանը իւր բերքերը տըվեր էր, կը մտածէր՝ թէ ի՞նչ ընեմ, ո՞ւր լնցընեմ այնքան արդիւնքը. շատ մարտաներ ես կը քակեմ կըսէր, և կը մեծցընեմ՝ և այն տեղ կը լնցընեմ, և իմ հանգոյքս կը նայիմ. երբ տակաւին այս մտածմունքներուն վրայ էր, այն գիշերը հոգին իրմէն պահանջըվեցաւ։

Արդ՝ մեր խօսքին նայիմք, եթէ այն վերջին շունչին ժամանակը իսկ էրբ գլուխը գանըվելով արտի մօտ զղջաց, և այնպիսի դիտաւորութիւն դրաւ որ՝ եթէ աստուծոյ ողորմութեամբը առողջանայ չի մեռնի, և այն խոստովանած մեղքերը չի գործէ, և այն շար սովորութիւնները ձգէ նէ, այնպիսին թողութեան արժան չըլլար չեմք կրնար ըսել, ապա թէ ո՞չ՝ խոստովանութիւնը ոչինչ կըլլար։

Հ. ԼԲ. Ինչու՞ ջուրը ինչո՞ւ աղի է։

Պ. Ինչուն աղիութիւնը գետանէն եկած շոգիէն և կրակէն կըլլայ, որ չի հոտիր և նաւերն ալ յաջողութեամբ կըմթանան։ Իմանք ըսեր են՝ թէ աղիութիւնը արեգական տաքութիւնէն

յառաջ կուգայ՝ որ երևելի գիտնականք չեն ընդունիր այդ խօսքը։ Քանզի եթէ այնպէս ըլլար՝ պէտք է որ սաեղծուած ժամանակը քաղցր ըլլար, յետոյ արեգական ներքև իյնալով՝ աղիութիւն ունենար։

Իսկ ասոր դէմ Կուանելիոս կըսէ, թէ երբորդ օրը՝ ասուած ամէն ծովը սաեղծեց, և միշտ ամիսութեամբ կը պահէ՝ այն շոգիները վրան էվէքցնելով, որ գիանէն արևին զօրութեամբը և ուրիշ լուսաւորաց զօրութեամբը կելլան՝ և ծովը կը թափին։ Քանզի անմարութեան խօսք է կըսէ Կուանելիոս՝ ոմանց ասորաբաշխութիւն խօսքը՝ որ կըսեն, թէ ծովուն ամիսութիւնը արեգական ճառագայթներէն յառաջ կուգայ, որ իրը թէ անով ծովուն յատակը կայրի, և այրելէն այն ամիսութիւնը յառաջ կուգայ, ինչպէս կրակը կը կըծուանայ այրելէն։ Իսկ այս կարծիքը ամենևին անընդունելի է, որովհետև յայտնի փորձով կը սրտուի։ Քանզի արեգակը ծովը չայրէր, և իր ճառագայթը տասնեակ հինգ կանգուներէն աւելի ջուրին մէջ չի ներթափանցեր, ինչպէս կը վկայեն հմուտ նաւավարներն և լոցմանները։

Հ. ԼԳ. Ծովուն կապոյտ գունով ըլլալը ինչէն է։

Պ. Երկնից գոյնը իրեն քարշելով՝ կապոյտ կերևայ։

Հ. ԼԳ. Գրված է թէ ասեցեալ անկեանց այգիս. (Ա.Մ. Թ. 20)։ Ո՞ւր թէ ջրհեղեղն յառաջ այգի չի՞ կար։

Պ. Ոչ սարդասիք կրեն՝ թէ որքան ջրհեղեղն յառաջ կար. բայց մինչև ի ջրհեղեղ՝ որքան վայրենի անկոց կարգն էր. և մարդիկ անկից գիտեին ընել չէին գիտէր. միայն խաղողը կուտէին։ Բայց ասեցեալ հնարիւք առաւ որքան՝ և հարեանց. և այգիս մէջ կարգաւ անկեանց, և խաղողն գինի բրաւ. և որովհետև գինիին զօրութիւնը չէր գիտէր, խմեն լոկ գինովցաւ։

Հ. ԼԵ. Ասելի առապանին բոլոր մեծութիւնք ճշգրտի էր, որ մէջը այնքան կենդանիներ պարունակի՞ցան։

Պ. Սուրբ գրոյն խօսքին նայելով, շորս հարիւր յիսուն հազար քառակուսի կանգուն էր. քանզի երկք հարիւր կանգուն առապանին երկայնութիւնն էր, յիսուն կանգուն լայնութիւնն էր. եթէ այս թիւերը երկրաչափօրէն բազմապատկեսցուք՝ իրք երկք հարիւրը յիսունով, կըլլայ տասն և հինգ հազար քառակուսի կանգուն. և այս թիւը երեսուն անգամ բազմապատկէ՝ որ բարձրութիւնն չափն է, կըլլայ շորս հարիւր յիսուն հազար կանգուն։ Այլ եթէ առապանին երկայնութիւնը՝ լայնութիւնը՝ և բարձրութիւնը սոյգ այս չափ ըլլալը կուզես, տես Ծննդոց. (Զ. 15)։

Հ. Լ. Զ. Երբ առաւած խոստացաւ Աբրահամու, որ զինքը մեծ ազգ մը ընէ, և ցոյց տըված երկիրը ժառանգել տայ։ Աբրահամ՝ իբր նշան մը ուզելով՝ կըսէր, թէ ինչէ՞ն գիտնամ, որ պիտի ժառանգեմ։ Բաւ առաւած իրեն, առ երեք տարիան երինջ մը, և երեք տարիան նոխազ մը, և երեք տարիան խոյ մը, և տատրակ և աղաւնի։ Աբրահամ առաւ առանց ամենը. և երկու կոտոր ըրաւ՝ և մէկզմէկու դէմ դըրաւ, և թռչունները չի կըտրատեց, և այլն. (Ծն. ԺԵ. Ց)։ Այս նշաններէն ինչ հասկընալ պէտք է։

Գ. Առաւած ցոց կուտայ Աբրահամու առանցմով յետ ժամանակի ըլալիքները, որ իրմէ ետքը եկողներուն պիտի ըլլար՝ այսինքն Եբրայեցւոց ազգին. քանզի երեք տարի կան երինջը՝ ցոյց կուտայ Եբրայեցւոց ազգը՝ և իրենց յեգիպտոսէն ազատվելը Յովսէփայ ժամանակը. քանզի այն ժամանակը երինջի նման Եգիպտոսի գաշտերուն վրայ կը կենային։ Երեք տարի կան նոխազը՝ Յովսէփէն յետոյ եղած Եբրայեցւոց երկրորդ ազգը, որ այժու նման կիմել սկսան Եգիպտացիք, և անոնց գործքովը և ծառայութեամբը հարստացան։

Այց զօրաւոր և եղջերաւոր խոյը՝ ցոյց կուտար Եբրայեցւոց անթիւ և ուժեղ երրորդ ծընունդը՝ Մովսէսի ծնած ժամանակը, վասն որոյ սասոիկ ծառայութեամբ կը նեղվէին Եգիպտացիներէն։ Այց երկու անսակ թռչունները՝ այսինքն տատրակը և աղաւնին, որոնք չի կորը-

ուց, ցոյց կուտային Եբրայեցւոց յԵգիպտոսէն ազատիլը չորս հարիւր տարիէն ետքը, որ աստուած պաշտէին՝ թէ անապատին մէջ և թէ ի Քանան։ Վերջին տարտակը՝ ցոյց կուտայ քառասուն տարիան սուգը անապատին մէջ պանդխտութեամբ. և ընկերատէր ազատելին՝ ցոյց կուտայ Յիսուսայ ժամանակը՝ որ Եբրայեցիք խոստացած երկրին մէջ խաղաղութեամբ և ուրախութեամբ բնակեցան։ Հրաշքներուն կըրաւումը ցոյց կուտայ Եբրայեցւոց զանազան ներդութիւնները Եգիպտոսի մէջ. և յետոյ ամբողջ թագաւորները, և անոնց թագիրը դէպ ի մարմիններուն վրայ, ցոյց կուտայ Զուկ՝ Զսեհան՝ և Զամադէկ՝ և ուրիշ թշնամիները Եբրայեցւոց՝ պանդխտութեան մէջ, որոնք կողոպտեցին և փախուցին Իւ Աբրահամու թագաւորները փախցընելը, ցոյց կուտայ աստուծոյ նախախնամութիւնը, որ Աբրահամու արդիւնքին համար պաշտպանեց Իսրայէլացւոց ազգը։

Հ. Լէ. Ինչու այդ կենդանիները երբեք տարեկան ընտրվեցան։

Պ. Երբեք տարեկան կենդանիները կատարեալ կըլլան հասակաւ և զօրութեամբ. և Եգիպտական ժառանգութիւնը մինչև երբեք ազգ մնաց՝ Կահանայ, Ամրամայ, և Մովսէսի, վասն որոյ երբեք տարեկան կենդանիներ ընտրվեցան։

Հ. ԼԸ. Խառնայնին համար կըսվի՝ թէ նախ հրեշտակ լուսոյ էր. և թէ հրեշտակ էր՝ պէտք է որ իմաստուն ըլլար, ինչո՞ւ այն յիմարական խօսքը կըսէ. «Եղից յերկինս՝ ի վերոյ քան զաստեղս երկնից՝ արկից զաթոռս իմ, նստայց ի լերինսն բարձու. . . եղէց նմանող բարձրելոյն» (Եսայի. ԺԴ. 13)։ Այսպիսի խորհուրդ յիմար մարդիկ անդամ չենն ըներ։

Պ. Կրանելիոս կըսէ՝ թէ յառաջ այնպան յիմար չէր, որ աստուած ըլլալ ուզէր՝ կամ հաւասար աստուծոյ, քանզի գիտէր՝ որ անկարելի է. բայց իւր գերազանց որպիսութիւնը նայելով, և տեսնելով իւր իմաստութիւնը՝ կարողութիւնը՝ և շնորհքը, հպարտութիւնամբ ուռեցաւ, և իրր ինքը իրեն բաւական ըլլալու չափ կամք չէր ըներ, որ աստուծմէ կախում ունենայ, կամ հնազանդի. և այս հպարտութիւնն ախտին կուրացաւ, և այն յիմարական խօսքը միտք բերաւ, և անով ինկաւ։

Հ. ԼԹ. Ասոյնց ենն գեղերը՝ որոնցմով կը պատժուին ոմանք աշխարհիս վրայ։

Պ. Ի սրգապէսք կըսեն, թէ ի իր աստուածչար հրեշտակները երկինքէն դուրս հանեց, անոնցմէ շատերը դժոխքէն դուրս ձգեց մինչև գատաստանին օրը, ոմանք լեռներու մէջ և ոմանք շենն տեղերու մէջ մնացին. կամ օդոյն մէջ իրենց բնական զօրութիւնամբը ձգեց. բայց

սոնցմով չի հպարտանալու համար նուաստացոյց, նախ անոնց զօրութիւնը խափանեց, որ չի կրնան գործածել մինչև աստուծմէ թոյլատրութիւն չըլլայ. և բ՛ զորդ՝ այնպէս երկիւղ մը գըրաւ վրանին, որ ոչինչ բանէ մը կը վախնան։

Հ. Խ. Զկան ձխված լեարդը և սիրտը ինչ զօրութիւն ունէր, որով աղտոտ դևը հալածվեցաւ. (ՏՈՎԲԻԹ. Ը. 2)։

Պ. Շատ մեկնիչք զանազան բան կը խօսին, բայց հաւանականը այս է։ Աստուծոյ կարգութիւնը՝ այն դևերը խոյսատակելու համար քան զծուռածոց ոմանց զօրութիւնը աստուածացոյց, որոնցմով ասանկէ այն դևերը, որ իրենց ասատիկ ասանկանքը խանգարելով հեռի մնան այն թշնամիէն. ինչպէս վերի հարցմանդ պատասխանուցին մէջ ըսինք։ Այսպէս էր կրնան այն ձկան լեարդը և սիրտը, որ մեզմէ անծանօթ էր, և այս հին օրինաց մէջի սահմանադրութիւնն էր. բայց քան նոր օրինացս կրնամք, թէ կամ վերցոյց այն երկիւղը՝ ուրիշ կերպ երկիւղի փոխելով, այսինքն վախցընելով սուրբ և հոգևոր բաներէ, ինչպէս սուրբ խաչէն՝ աւետարանէն՝ սրբալոյս միւռոնէն՝ սրբոց անուանէն, և այլն. կամ եթէ ձգեց այն երկիւղը նէ, մեզի չի յայտնեց այն մարմնեղէն իրերը, որոնցմէ փախչին դևերը։ Աստուծմէ ան ի ապաւինութիւնը և յոյսը՝ դիւացք հակառակութիւնէն զատուելու համար, միայն

աստուծոյ ամենակարող զօրութիւնը և արքոց քարեխօսութիւնն է։

Հ. ԽԱ. Դժոխքը ե՞րբ ստեղծվեցաւ։

Պ. Սրովէեանք հրեշտակները արարչագործութեան առաջին օրը ստեղծվեցան, և շատ շանցաւ՝ մեղանչեցին, վասն որոյ խակոյն երկինքէն դժոխքը թափեցան, և յաւիտենական տանջանօք պատժվեցան. ապա յայտնի է՝ որ դժոխքն ալ առաջին օրը ստեղծվեցաւ. և ինչպէս նոյն օրը լոյսը խաւարէն զատվեցաւ, այսպէս և հրեշտակները դևերէն զատվեցան, շնորհքը մեղքէն զանազանեցաւ, և փառքը պատիժէն բաժանեցաւ։

Հ. ԽԲ. Դժոխքին հուրը արդե՞օք ինչ կերպ հուր է։

Պ. Դրիգոր Նարեկացին ասուրբ աւետարանէն տրվելով այսպէս կըսէ. «Զորդն անմահ ասացեր, զհուրն անշէջ և զկշտամբութիւնն անվախճան». (Նարէկ. կդ)։ Այս խօսքը այսպէս կը մեկնէ Յակոբ աստուածաբան. այն ան ող ե՝ զած որդերը մարմին ուտելու սպառելու համար չեն, այլ խածնելու և ցաւցընելու համար։ Այլոց հուրը զդալի է՝ և յաւիտենական. որ գերբնական զօրութեամբ անշէջ կը մնայ այն հուրը դժոխքի մէջ, որով մեղաւորներն առանց

ազատութեան տանջիչներ։

Լրթէ ըսեա՝ որդերը կուտեն, և հուրը կայրէ, ուրեմն տանջըմօղներն ալ կըսպասուին։ Այդպէս չէ, սպառելին տեղը խակոյն ամբողջ կը լեցվի. քանզի եթէ Ղոմսայ կնոջ մարմինը աբձան աղի եղաւ, եթէ քիշ մը կորըվի անկից, կրսեն՝ թէ խակոյն տեղը կը լեցվի. արդ ե՞զ այսպէս ալ ասուած չի՛լեցընէր այն որդերին կերուած մարմինը։ Այս հաւանական է՝ թէ որդը այն տեղ խուժասելու և ցաւցընելու համար է. նոյնպէս կրակն ալ ճշմարիտ կրակ է՝ այրելու համար և ոչ թէ սպառելու համար։

Հ. ԽԳ. Տարեմուտին օրը ինչու կը պատուեմք։

Պ. Լանդուեթամբ այսպէս պատմութիւն մը կայ. յայտնի է՝ որ աշխարհակալութեան ժամանակը եօթանասուն և երկու հոգի էին գլխաւորները, որոնց լեզուն երբ խառնըվեցաւ՝ իրարմէ զատվեցան. և մեր ազգին գլխաւորը՝ որ Հայկն էր, տարեմուտին օրը Հայաստան հասաւ, և այն օրը հանգստանալով՝ ուրախութեան տօն կատարեցին. և անկից մինչև այսօր տոնութիւն մնաց մեր ազգին մէջ այն օրը պատուելու։ Այլ ըստ վարդապետութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ՝ այսպէս գիտեմք. որ աղօթիւք արբազան Հայրապետին Բարսղի՝ անօրէն Յուլիանոսը սատակեցաւ, և այն օրը խմացան, վասն որոյ ու-

բախտաւորեն ուստի կատարեցին քրիստոնեայք. ուստի մինչև ցայժմ այն ուրախութեան յիշատակութիւնն կընեմք։ Տես Յայսմաւուրքի. յունվարի. ա։

Հ. ԽԴ. Ազարիայի փոքր թուականը ի՞նչ է։

Պ. Ամենն ազգաց թուականներըմէկ մէկ երեսելի իրողութիւններ ունին իրենց ազգին վերաբերեալ. և անկից սկսված է այն ազգին թուականը։ Բայց այս Ազարիայի փոքր թուականը այնպիսի նշանաւոր իրողութիւն մը չունի, վասն որոյ կըսվի փոքր. և միայն Ջուղայեցւոց կը վերաբերի, և ասմարագէտ Ջուղայեցի Ազարիային սկսված է. քանզի ի թուականս Հայոց ՌԾ, Պարսից առաջին Շահապուհաս թագաւորը գերի կառներ Ջուղայու քաղաքացիները, որ էր մեծին Հայոց Վասակ սպարապետին մէջ, և կը տանէր Պարսից երկիրը. և նոր Ջուղայ քաղաքը շինել կուտայ Սպահան քաղաքին մօտ, և այն տեղ կը բնակեցնէ հին Ջուղայէն բերած գերիները։

Եւ երբ այն տեղ հանգստացան քաղաքին շինութիւնը լրմընցած ժամանակը՝ հանգէս և ուրախութիւն լրին. և նոյն Ազարիա անուն մարդն ալ փոքր թուական ըսվածը հաստատեց, որ իմացվի այն նորաշէն Ջուղայ քաղաքին մէջ բնակած տարիներնուն ոչքանութիւնը, վասն որոյ միայն Ջուղայեցիք կը գործածեն այս թուականը։

Է. Խե. Խախտ կամ ճակատագրութիւն ըստ-
ված է ինչ պիտի լլլայ, որով ոմանք յաջողու-
թեան մէջ կը լլան, և ոմանք թշուառութեան մէջ։

Գ. Կը հարցնենք՝ կը շատատուածութիւն
մը անուանենք այդ բախտը, որ մարդուն ոչ
բարին կը նայի և ոչ չարը, այլ շատ մարդիկը
յաջողութեամբ կը լեցնէ, և բարիները ձախող-
գութեամբ կը տանջէ. և ոմանք և ս ճակատագիր
կըսէին, որ մինչև ցայժմ և ս երբեմն ռամիկ
քրիստոնեայներն ալ կը լսուին։ Աստղաբաշիներ-
ը՝ աստղաց և կենդանակերպից իշխանութիւնը
կը լլայ կըսէին. բայց ասոնց ամենն ալ առաս-
պել կը համարին արբազան հարք. քանզի աստ-
ուած է ընդ հանուր պատճառ և կառավարող
ամենայնի. ինչպէս Դաւիթ մարգարէն կը վկայէ
ըսելով. «Դու և ս աստուած իմ, և ի ձեռս քո է
ժառանգութիւն իմ»։ (Ասաղմ. Լ. 16)։ Իսկ Սո-
ղոմոն կըսէ, «Ընդ երկն ի ծոց իւրեանց դառնայ
ամենայն ինչ անվրաց, այլ ի տեսութենէ ամե-
նեցուն իրաց ելանեն»։ (Ասողոց. ԺԶ. 33)։

Արդ՝ այս յաջողութիւնը կամ ձախորդու-
թիւնը, պատահմունք կը համարվին՝ բայց ոչ
աստուածմէ. քանզի յառաջ քան զյաւիտեան
ամենն բան իրեն յայտնի է. այլ մեր կողմանէ
պատահմունք կը համարվին, քանզի ապագայ
բանի վրայ գիտութիւն չունինք։

Հ. Խ Զ. Երբ Իսրայէլացւոց ազգը Եգիպտական գերութենէն ազատելով՝ անապատը ելաւ, Ճանապարհին մէջ ասուծոյ տրուանջ ընելնուն համար՝ օձեր ելան վրանին, որ զիրենք ջարդեն. Մովսէս աղաչեց ասուծոյ, և ասուած հրաման ըրաւ Մովսէսի, որ պղնձէ օձ մը շինէ՝ և նշանակի վրայ դնէ, որ օձերէն վիրաւորեալները այն օձին նայելով՝ առողջանան. յետոյ այդ օձը ո՞ւր մնաց. (Թուոց. իա. 8)։

Պ. Այդ պղնձէ օձը՝ յառաջ Իսրայէլացիք կը պահէին իրենց յիշատակ բարեբարութեանցն ասուծոյ. և յետոյ սկսան իրենց կուռք պաշտել և զոհ մատուցանել։ Եւ ապա այն օձը Եզեկիա թագաւորը ջարդեց, և անունը անգամ անյայտ ընելու համար հրաման ըրաւ՝ որ անոր կատարվանքին Նեհեմիան ասի, որ իրը պղնձի կտոր ըսել է. (Գ, Թագաւորաց. ժը. 4)։

Հ. Խէ. Յառաջ ուսկի՞ց հնարեցաւ ժամը, այսինքն սահաթը։

Պ. Դամ ըսածդ՝ նախ՝ ի նախահարց անուն ունեցաւ արեգական օրական ընթացքը, քսան և չորս բաժին ընելով, և ամէն մէկ բաժինը ժամ անուանեցին։ Այդ ժամացոյցը, թէ ասուրք գրոց վկայութեամբ և թէ ըստ ասորեաց՝ Եզեկիա թագաւորին հօրմէն՝ Ահազէն եղաւ, որ Յուդայի ցեղին թագաւորն էր։

Հ. ԽԸ. Պատմաւորք քնարներբ և նուագարանները ուսկից հնարեցաւ։

Պ. Կայենի ցեղէն ծնած Յոբաղ անուն ոմն հնարեց. (Ծննդոց. դ. 21)։

Հ. ԽԹ. Երկաթագործութիւնը ով հնարեց։

Պ. Թուբալ անուն Ղաինքայ տղայն. (Ծնն. դ. 22)։

ՎԵՐՋ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ

ԵՒ

ՎԱԽՃԱՆ ԲՈԼՈՐ ՀԱՐՑՄԱՆՑՍ

ՅԱՆԿ ԽՆԴՐՈՑ

Ս. ԱՍՏԵՂԻՍ

ՄԱՍՆ Ա

	Երես
Աստուած անփոփոխ է, ի՞նչպէս կրնամ երբեմն բարկացաւ։	7
Երբեմն հոգւոյն սրբոյ համար ի՞նչպէս փոփոխիլ կրնամ։	8
Հոգին տուրբ ինչու աղաւնակերպ երևեցաւ քրիստոսի մկրտութեան ժամանակը։	9
Հոգին տուրբ առաքելոց վերայ ինչու հրեղէն լեզուի նման երևեցաւ։	9
Հոգւոյն սրբոյ համար ի՞նչպէս բարեխօսել կրնամ։	10
Երդաղը կը համարուի՞ ճշմարիտ կամ մեռեալ մարգարէութեան։	11
Հոգին տուրբ երբեմն հողմ կամ հուր ինչու երևեցաւ։	13
Ինչու միայն երկինքը աթոռ աստուծոյ կրնամ։	13
Երկիրը ի՞նչպէս կրնամ պատուանդան ոտից աստուծոյ։	14
Ի՞նչպիսի մէջ դատապարտեալները արդեօք կազատի՞ն։	14

Զոմբի դատապարտեալներուն վրայ եղած
աստուծոյ անդարձ վճիռը կը փոխվի։ 16
Եթէ ամէն բան աստուծով կըլլայ, ի՞նչպէս
մեղք կամ այլ ինչ կը պատահին։ 17
Դարձեալ ի՞նչպէս բարի յառաջ կուգայ։ 17
Զոմբուածով եղած բաներուն աստուծոյ նա-
խախնամութեամբը եղած կըսվի։ 18
Եթէ մեղաւորմը իւր մեղքէն չի դառնայ
նէ, աստուծոյ կամքը անկատար կը մնայ,
որովհետև մեղաւորին մահը չի կամիր։ 19
Եթէ մէկը մարմնաւոր աշքով չի կրնար տես-
նալ ձեզ, Էսայի մարգարէն ի՞նչպէս կըսէ,
«Տեսի զտէր նստեալ յաթոռ», և այլն։ 20
Աստուածաշունչին մէջ կը կարդամք՝ որ ձեզ
անձամբ կերևար և կը խօսէր նահապե-
տաց հետ. ի՞նչպէս կերևար և կը խօսէր։ 20
Ի՞նչպէս իմանանք աստուծոյ խօսիլը նահա-
պետաց կամ մարգարէից հետ։ 21
Հրեշտակները մարմնաւոր կերևային նէ, ո՞ր-
պիսի մարմին կառնէին, և ի՞նչպէս կու-
նենային։ 22
Ի առեալ մարմնովի ինչո՞ւ աստուած կերևայ
Մովսէսի։ 23
Աստուածանին օրը երբ ըլլալը ինչո՞ւ քրիստոս
կը բացատրէ «Ո՛չ ոք և ո՛չ որդի գիտէ»
ըսելով. ապա կը հետևի՝ թէ քրիստոս հօր
աստուծոյ գիտցածը չի գիտէր։ 24
Ներարանիչը ինչո՞ւ կըսէ, «Ո՛չ եթէ հայր
գոսէ զդէր, այլ», և այլն։ 25

Ինչու՞ աստուած Եսայի մարգարէին բերան-
նովը կըսէ, «Ես. . . հաստատեմ զչարս։» 26
Արդեօք բնութեան գէմ կերևայ երկնից
վրայ և ս ջուր ըլլալը։ 27
Այն ջուրերը երկնից վրայ գրվելուն պատ-
ճառը ի՞նչ է։ 27
Առաքելոյ ոմանք երբեմն ինչու՞ թող տրված
կերևան, և կամ վախճանները մոլութեամբ
կը կատարվի։ 28
Որբ գրոյն մէջ գրված է՝ թէ «Ասաց
աստուած Եղիցի լոյս», և այլն. մի՞թէ
այսպէս արտաբերական ձայն էր։ 28
Աստուած ամենուս է, ինչու՞ կըսվի «Աստ-
ուած Աբրահամու՝ Իսահակայ», և այլն։ 28
Բրիտոսի ուսուցը յարութեանն եղբը ի՞նչ-
պէս էր։ 29
Բրիտոսի ուսուցուն ընդարձակ մեկնու-
թիւն մի կրնա՞ տալ։ 29
Բրիտոս խաչին վրայ խաչահանուելոյ համար
աղօթեց նէ, հօր ձայն ընդունելի եղա՞ւ։ 31
Յակոբայ հետ մարտնչողը աստուած էր՝
եթէ հրեշտակ։ 33
Ինչու՞ Յակոբ կըսէ, «Տեսի զաստուած. . .
և ապրեցաւ անձն իմ»։ 33
Հրեշտակը ինչու՞ Յակոբայ հետ կը մարտնչէր։ 33
Հրեշտակը ինչու՞ Յակոբայ պուտին ջիղերը
ճմլելով թմրեցուց։ 33
Ինչու՞ քրիստոս կին անուամբ կանուանի։ 34
Բրիտոս անունը ե՞րբ գրվեցաւ «փրկիչ»։ 34

Ինչու՞ Քրիստոս կըսէ, «Զիք ոք բարի՝ բայց
մի աստուած»։ 35

Ուրաքանչիւրը թատրական լեռը Քրիստոսի
աստուածութեան լոյսը ի՞նչպէս առան
մարմնաւոր աչօք։ 35

Հոր աստուծոյ կամքն էր Քրիստոսի խաչելիլը,
ինչու՞ Հրէայք և Յուդա պարտաւորեցան։ 36

Քրիստոս շաբշաթանոց ժամանակը հրեշտա-
կէն ի՞նչպէս կը զօրանայր, և ի՞նչպէս կը
տրվէր հոր աստուծոյ կամքը, որովհետև
ինքն է իմաստութիւն հօր։ 37

Հոգին սուրբ Քրիստոսի վրայ ինչու՞ աղա-
ւնակերպ երևեցաւ։ 38

Աստուծոյ մարդասիրութեանը կը վայլէ՞ մե-
զաւորաց մեղքին համբանքը պահել իւր
մտացը մէջ։ 39

Քրիստոս խաչին վրայ ինչու՞ կաղաղակէր առ-
հայր ըսելով, «Աստուած իմ աստուած իմ,
ընդէ՞ր թողեր զիս»։ 40

Պարեկացին ինչու՞ միայն աստուած հոգւոց
կանչեաւանէ։ 42

Ադուինացին ինչու՞ կըսէ. «Աստուած կարէ
առնել լաւագոյն ինչ քան զոր արարեալն
է՝ քաց Ի յերկրէ»։ 43

Քրիստոնեայք ինչու՞ սէրուենական պատկեր
կը նկարեն։ 44

Միկիական հանգանակին մէջ որ կըսվի,
«Ծնեալն յաստուծոյ հօրէ՝ միածին, այս-
ինքն յէութենէ հօր», ի՞նչպէս իմանալու է։ 46

Ի ծոցդ հօր առաքեալ կըսվի քրիստոսի հաւատարս, այս ծոց բառը ի՞նչպէս իմանալու է։ 46
Աչք և ականջք աստուծոյ՝ ի՞նչպէս կըսվի։ 47
Աստուծոյ հաւատարս ի՞նչպէս կըսվի՝ Աստուած նախանձոտ։ 47
Սկիզբն և պատճառ, ի՞նչպէս կըսվին նոյ վրայ։ 49
Սուրբ հոգւոյն շրջիլը ջուրերուն վրայ ի՞նչպէս իմանալու է։ 51
Ապաշաւհանում թի բառը ի՞նչ իմանալու է։ 52
Ինչէ՞ն կը յառաջանայ նախատահանում թիւր։ 52
Ապաշաւհանում թեան շորս պատճառները որո՞նք են։ 52
Եթէ նիւ թեսկան պատճառ՝ նախատահանեալ անձն է, անոր ինչէ՞ն նախատահանել կը լսվայ։ 53
Ապաշաւհանում թիւնը իրրև ճակատագրութիւն իմանալու է։ 54
Ապաշաւհանեալները արդեօք մեզաց մէջ կիյնա՞ն։ 54
Արդեօք կըսվի՞, թէ աստուած ինչո՞ւ այս ինչ մարդ նախատահանեց, և այս ինչ մարդ չի նախատահանեց։ 56
Ապաշարժում իր ի՞նչ է կամ ի՞նչ պիտի ըլլայ։ 56
Եթէ նախաշարժում թիւնը աստուծմէ ըլլայ նէ, մարդս անձնիշխան ի՞նչպէս կըլլայ։ 56
Ապաշարժում թիւնը իրականապէս աստուծմէ ըլլալուն՝ ի գրոց վկայում թիւն առնի։ 57
Ինչո՞ւ ճշմարիտ միշտ չի շարժէր մեզի ի բարի գործս։ 59
Օ ի՞նչ է հրեշտակներ 62
Հրեշտակները ի՞նչպէս կը ճանաչենք։ 63

Ի՞նչ շաբաթներ կրնա՞ն ապագայն գիտնալ։ 64
Ի՞նչ շաբաթներ մարդոց խորհուրդը գիտե՞ն։ 65
Ի՞նչ շաբաթներ մարդոց խորհուրդը ինչո՞ւ չեն գիտեր։ 65
Ի՞նչ շաբաթներ ի՞նչպէս կը խոտակցին իրարու հետ։ 66
Ի՞նչ շաբաթներ ի՞նչպէս կուտան։ 66
Ի՞նչ շաբաթաց գոյացական իմաստուն էր կամ ինչ։ 66
Ի՞նչ շաբաթներ ուր ոչ ամէն էին քիմ մարդ ելլուն։ 67
Ի՞նչ շաբաթներ ինչո՞ւ քրիստոսի համբարձման ժամանակը անոգ խոտարար կը հարցանէին, «Դուք այս ո՞վ է՝» և այլն։ 68
Ի՞նչ շաբաթաց երգարանու թիւները ի՞նչ է։ 69

ՄԱՍՆ Բ

Ո՞վ Թլփատեց Յիսուսը։ 73
Ինչո՞ւ ընդ առաջ ինչո՞ւ կըսին։ 74
Կանոգաբիրեն ացուոց հարսանիքին փոսայն ո՞վ էր։ 74
Քրիստոս իւր պայծառակերպութեան օրը հետը ելոր աշակերտաց ինչո՞ւ պատուիրեց, որ ոչ ոտնեն մարդու չըսեն։ 75
Ինքնագամ չի՞ մեռանիր, քա՞ կը մարմնանայիր։ 76
Ինկերեցուոց ասուածանները երբ պարգևեց քա՞։ 76
Ուր օրինաց խորհուրդը ինչո՞ւ ամենը միասին չի կարդեց քրիստոս։ 77
Պատկը ինչպէս խորհուրդ կանուանին։ 77
Քրիստոսի խաչին շարկերը ի՞նչ կը նշանակէր։ 78
Քրիստոսի խաչին երկայնութիւնը որքա՞ն էր։ 79

Դժոխքի բոլոր հոգիներն ալ ազատեց քրիստոս։ 79
Ադամ գլուխ էր ազգի մարդկան, պէտք չէր որ անոյշամներն ալ ազատէին։ 80
Աստուած ուրբաթի գիշեր ինչու անզանին տասնեներկու մոմը կը մարեն, և մէկը վառ կը պահեն։ 80
Աստուածէրը ինչու միայն յանուն Յիսուսի քրիստոսի կը մկրտէին։ 81
Քրիստոսի թաղումը ամբողջ երեք օր էր։ 81
Քրիստոս շարաթանոց գիշերը ինչու պատարան չէր ասար։ 82
Քրիստոս ինչու երեք օրէն յարութիւն առաւ։ 83
Քրիստոս յարութիւնէն ետքը ինչու յառաջ կանանց երևցաւ։ 24
Ինչու քրիստոս Մագդաղենացիին ըսաւ, «Մի մերձենար ինծ»։ 84
Քրիստոսի հետ յարութիւն առնողներուն մէջ Գնոմկ ալ կա՞ր մը։ 85
Սուրբ աստուածածնին սկզբնական մեղք ունէր։ 85
Աստուածածնիշնորը ինչու բան չի գրեցին աստուածածնի վերափոխմանը և սկզբնական մեղացը վրայ։ 86
Ինչու չի կամեցաւ աստուածածնի, որ սուրբ աստուածածնին առանց ամուսնութիւնն մնայ։ 86
Քրիստոս ինչու իւր կոյս մայրը կին կանուանէ։ 88
Աստուածածնին քանի՞ տարեկան էր վերափոխման ժամանակը։ 89
Երբ ազան հաղորդուն ինչու սուրբ հաց կըսվի։ 89

Ասուրբ հաղորդութեան գոյափոխութիւնը պատարագի՞ր բանին կը լայ։ 90
Ասելը զգաստ մարդու հաղորդուն ասալ արժա՞նէ։ 91
Ի՞նչ պէտք է եկեղեցոյ խորհրդոյն կատարելութեանը։ 92
Ի՞նչ է խորհրդոյն նիւթը։ 92
Ի՞նչ է խորհրդոյն տեսակը։ 92
Ի՞նչ է գիտաւորութիւնը։ 92
Ընդ տիկոս քահանայի պատարագը ընդունելի կը լայ։ 93
Ինչո՞ւ ոմանք կրսեն, թէ խորհուրդը կատարուելու վրայ՝ եթէ հաւատք և արբարար շնորհք չը լայ նէ՝ հոգ չէ։ 93
Ասուցող քահանային ըրած խորհուրդը ի՞նչպէս է։ 94
Համարարը երբ ասուրբ հացը կը բեկանէ, քնարն մարմնոն ալ բեկեալ կը համարվի։ 94
Հնարք է՝ որ գրոշմը կրկնվի։ 94
Քահանայ մը եթէ ասուրբ պատարագին մէջ միայն էական բանը ասէ, և միւս աղօթքները չասէ, այն խորհուրդը կը կատարվի։ 95
Եթէ նեղ ժամանակ մը հարկ ը լայ, հնարք է՝ որ այն գործը առանց մեղաց ը լայ։ 95
Ասուրբ խորհրդոյն գոյափոխութիւնը քնակամաբար օրինակ մի կրնաս տալ։ 95
Ասանց գոյացութեան պատահմունք ցոյց տալը խաբէութիւն չէ։ 96
Եպիսկոպոս ձեռնադրութեան ժամանակը աւետարանը ինչո՞ւ գլխուն վրայ կը դնեն։ 98

Կարգաւորելու հրամանն կայ ամուսնացեալ
կամ օտար կանանց հետ կենալը։ 99
Լսել մէկը անարժանաւ թեամբ քահանայ
ըլլայ, կրնայ՞ ինքը գինքը անպարտ ընել.
կամ ձեռնադրողը չի գիտնալով ձեռնադ-
րածին անարժանաւ իր, անպարտ կըլլայ մի։ 99
Յովհաննէս մկրտչի մկրտաւ թիւնը խորհուրդ
կը համարուէ՞ր։ 100
Առանց մկրտաւ թեան նահատակ եղողը կրնայ՞
փրկըլլիլ։ 100
Ընաւոր է արդեն իւր մօրմէն չի ծնած մկրտելը 101
Երկու քահանայ՝ մէկը մրուռ ձեռանի և միւսը
հաստ, կրնա՞ն երախայ մի մկրտել։ 101
Որոց բարեխօսաւ թիւնը ընդունելի՞ է առաջի
աստուծոյ։ 102
Ընտրեալները կամ սուրբերը որո՞նց համար
կրնան բարեխօսել։ 103
Սուրբ միւռոնը իրրև գեղ մարմնոյ ախտից
գործածել արժանի՞ է։ 103
Եկեղեցւոյ ամուսնութիւնն կարգը ի՞նչպէս
մաս սուրբ աստուածը։ 103
Յարութեան օրը մարդիկ ի՞նչ հասակաւ
յարութիւն պիտի առնեն։ 104
Յարութեան օրը մարդիկ ի՞նչպէս կը նորոգ-
ուին, և ամբողջ մարդ կըլլան։ 105
Եթէ մէկ մարդ մը մարդու միս ուտելով
և անկից սնանելով՝ զաւակ ծնանի նէ,
ի՞նչպէս յարութիւն կըլլայ։ 106
Վնասի չի հաւատացողները յարութի կառնե՞ն։ 107

Ինչո՞ւ Դաւիթ մարգարէն կըսէ, «Ո՛չ յա-
յրիցն ամբարիշտք ի դատաստան»։ 107
Համառօտակաւ որ յանցանքի համար յաւիտե-
նական պատիժ ինչո՞ւ պիտի ըլլայ։ 109
Բրիտաս որ Թագաւոր պատաւ արքան յա-
գայինէ, այն պատաւը սուրբ խորհուրդ
է՞ն էր։ 110
Ի ազարա՞ որ օր յարութիւն առաւ։ 110
Ինչո՞ւ չի ձգեց սատանան՝ որ սուրբ Յակոբ
նոյն սատանը տեսնայ։ 111
Ինչո՞ր սատանը ամբողջ մնացի՞ր է։ 111
Արքայ նշխարաց պաշտօն տալ կը վայլէ՞։ 111
Արքայ նշխարքը տեսնալն ի՞նչ օգուտ կը լայ։ 112
Արքայ մասունքները բժշկութիւն կրնա՞ն տալ։ 113
Արքայ բարեխօսութիւն օգո՞ւտ է մեզ։ 114
Ինչպէս բանադրեալը կը համարի՞ բա-
նադրեալ։ 115
Արդեւ որ մը օրհնակալս թեւամբ պատարագ
կրնայ ընել։ 116
Քահանայ մը պատուս իրանազանց մէկը բա-
նադրելը կրնայ պատարագ մատուցանել։ 116
Ինչպէս պատճառաւ մը բանադրեալին թողու-
թիւն չի տայ նէ քահանայն, կրնայ պա-
տարագ մատուցանել։ 117
Ի՞նչ որպիսութիւն պէտք է պատարագամա-
տոյց քահանային։ 117
Ի՞նչ որպիսութիւն պէտք է ճաշակառնողին։ 117
Ինարժան ճաշակողները ի՞նչ պատիժ առնին։ 120
Ինմիւն աղգի պատարագը մի և նոյն է։ 121

Խմորեալն և անխմորն՝ ջրախառն գինին և անապակին նոյն է։ 123
Ի՞նչպէս մի մարմին քանի կրոցի զանազան եկեղեցեաց մէջ կատարեալ պատարագը։ 123
Ո՞մանք որ պատարագելով՝ քրիստոսի մահը միւսանգամ կատարած կըլլա՞մք։ 124
Ո՞ւ աքեալք ի՞նչ առանձնք ունէին պատարագի արարողութիւնն։ 124
Որ պատարագին մէջ՝ «Ողջոյն տուք միմեանց՝ և Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ», ի՞նչ կը նշանակէ։ 125
Սանարարին կիսով չափ ակի ը բանալը՝ և ան զանոյն մէկ կողմը կանգնիլը՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ։ 126
Քրիստոս աստուածն ըսաւ, «Մի՛ բանալք գրոցդ», և այլն. այս ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ։ 126
Ի՞նչ ճանապարհի ուղիք ողջոյն մի՛ տայցէք ասելը՝ ի՞նչ միտք է։ 126
Ո՞ւ աքեալ ըստ քարտուղութեան վիճակը ա՞յք էին։ 127
Քրիստոսի պայծառակերպութեան ժամանակը՝ աստուածային ը Մովսէսը և Եղիան ինչէ՞ն ճանչցան։ 128
Ո՞ւ ասարանիշնին ը ինչո՞ւ շորս են։ 129
Քրիստոս ինչո՞ւ այնպէս յարմարեց, որ յիսուս յարութեան երբ աստուածն երևցաւ՝ Թովմաս հետ չեղաւ։ 130
Ի զարթելը կանայք ո՞վ էին։ 131
Ո՞ւ ապ շարամի որ ի՞նչ միտք է՝ որ ուրիք ունիք գերեզմանատուն կերթաք։ 131

Որաշէնն եկեղեցին ինչու՞ կործնեն՝ և կոծեն։ 132
Ո՞նչ կերպով պէտք է յեկեղեցին մտնալը։ 133
Եկեղեցին ի՞նչպէս կըսվի գերեզմանց քան զերկինս։ 134
Ընթանում մը յեկեղեցին մտնայ նէ, եկեղեցին պղծեալ կը համարվի։ 135
Թանի պատճառաւ եկեղեցին պղծեալ կը համարվի։ 135
Օտարին քահանայապետ տաճարին սրահին մէջ սպանելվուցաւ, ինչու՞ տաճարը վերատին չի սրբագործեցաւ։ 137
Եպիսկոպոսը եթէ չի գիտնայ ձեռնադրածին սրպիսութիւնը, պակասութիւն կը համարվի իրեն։ 137
Ընարժան մէկը քանի մի անձանց վկայութիւամբ ձեռնադրվի նէ, ձեռնադրողը յանցաւոր կըլլայ։ 138
Ընարժան ընծայացուցին մեղացը ի՞նչպէս հաղորդ կըլլայ ձեռնադրողը։ 140
Ընչարհամարան կիւրակէ ի՞նչ ըսել է։ 140
Սուրբ եկեղեցւոյ մէջ անդամանն ընելով աշխարհիս չորս կողմը ինչու՞ կօրհնվի։ 141
Ցնեա սուրբ պատարագի մաս տրվելուն խորհուրդը ի՞նչ է։ 143

ՄԱՍՆ Գ.

Ո՞նչ մասք է՝ որ սուրբ գրոց մէջ Իսրայէլի ազգին համար կըսվի։ «Եա սեղի զքեզ»։ 144

Ի՞արդեսն համար ըստ պատկերի աստուծոյ
ստեղծուած ասելիքը՝ ի՞նչ միտք պիտի ըլլայ։ 145
Ասուած Պայնին կրսէ, «Ո՛չ ապաքէն ու-
զիդ մատուցանես, և ուզիդ ո՛չ բաժա-
նես»։ այս ի՞նչ ասել է։ 146
Պայնին մեղքը ինչո՞ւ թողութիւն չունեցաւ։ 146
Գրուած է՝ թէ «Ընտանեաց զանուն նոցա
Ադամ»։ ապա կողակցին Եւայ անունը
ի՞նչ է։ 147
Ասուած Ադամին ուր ըլլալը չէր գիտէր,
որ ուր ես ասելով՝ կանչեց։ 147
Եթէ Ղոյին աղաւնիին դադարելու տեղի չի
կար, ագռաւը ո՞ւր դադարեցաւ։ 148
Ինչո՞ւ ասուած պատուիրեց Ղոլոմին՝ որ
եռելը չի նայի։ 149
Ղոլոմին կիրը՝ որ արձան աղի եղաւ, ի՞նչ-
պէս անձրևէն չի հալիր։ 149
Ի՞նչպէս իմանալու է՝ որ Իսրայէլացւոց ազ-
գին գերութեանը համար սուրբ գրոց
մէջ այլ և այլ գրուած է։ 150
Ո՞ուսէսի օձ դարձած գաւազանաւը ի՞նչ
կիմացուի։ 151
Ո՞ուսէսի ձեռքին բորոտութեամբը և վե-
րատին բժշկութեամբը ի՞նչ կիմացուի։ 151
Ո՞ուսէս ջուրը յարիւն դարձուց, այս ի՞նչ
կը նշանակէ։ 152
Ո՞ուսէսի երևցած վառեալ մորենին ի՞նչ
կը նշանակէ։ 152
Հին օրինաց զգեստին մէկին վերայ գրուած

էր Ցանդիմանութիւն և Ճշմարտութիւն, ինչ մեկնութիւն ունին այս երկու բառքս։ 153
Ի առեալ մարմնիին համար այլաբանութիւն մեկնութիւն մի կրնաս տալ։ 153
Քանչելիք ինչ ըսել է։ 154
Կախարդաց կամ դիւաց ըրած զարմանալի գործքերուն ընթանչելիք կըսվին։ 155
Փարաւոնի կախարդաց յօձ դարձուցած գաւազանները Ճշմարիտ օձ էին՝ և թէ ոչ։ 156
Փարաւոնի կախարդաց շինած օձերուն ուրիշ կերպիւ մը մեկնութիւն կը տրվի։ 157
Ասուած ինչու կը թողու, որ կախարդները զարմանալի գործեր կընեն։ 157
Ընչափ և ինչ էին Եգիպտացւոց պատիժները։ 158
Ընչափ ժամանակ տևեց Եգիպտացւոց պատիժները։ 158
Ինչ ջուր էր՝ որ Փարաւոնի կախարդները յարիւն փոխեցին։ 159
Փարաւոնի խղդված ժողովուն ինչու կարմիր կըսվի։ 159
Մանկունները ինչու ցերեկը ամպի նման կերևար Իսրայէլացւոց, և գիշերը հրոյ նման։ 159
Ասուած ինչու հրաման ըրաւ Եբրայեցւոց, որ օրհան բառականին չափ ժողվեն յերկնից ինչպէս մանանայն։ 160
Հին օրինաց սեղանի շինութեանը համար՝ ինչ է ասուածոյ հրամանին մեկնութիւնը։ 160

Հին խորանին չորս նախ-թերը ինչ նշանակու-
թիւն ունին։ 161
Հին խորանը ինչու՞ խորան վկայութիւն կըսվի։ 162
Ը.հարան ինչու՞ որթ շինեց՝ որ Իսրայէլացիք
պաշտեն , և ուրիշ կենդանիի կերպա-
բանքով բան մը չի շինեց։ 162
Ը.հարան մեղադրելի չէ որթ շինելուն համար։ 163
Մովսէս ինչու՞ ասաւածոյ պատուիրանաց երկու
տախտակը կոտրեց բարկութիւնամբ։ 164
Ը.հարանի շինած որթը Մովսէս ինչու՞ այրեց , խարեց , և ջուրին երեսը ցանեց , և խմցուց Իսրայէլացւոց։ 164
Իսրայէլացիք քառասուն տարի անապատին մէջ ուսկից հանդերձ կառնէին և կը հագնէին։ 165
Պաւլոս մարգարէն Մովսէսի համար կը գրէ , «Իւրմէ մեղը յապէցոյց նոցա» . այս խօսքը ինչպէս իմանալ պէտք է։ 165
Մովսէս մարգարէին պատկերը նկարողները գլխուն վրայ երկու եղջիւրի նման բան կը դնեն , ինչ պիտի ըլլայ այն։ 166
Հանդերձը ինչպէս կը բորոտի։ 166
Հանց բորոտութիւնը ինչ պիտի ըլլայ։ 167
Մովսէս և Ահարան ինչու՞ չի կրցին մանալ աւետարանաց երկիրը։ 169
Յակոբ նահապետի և Մովսէս մարգարէի խօսքերուն մէջ Ռուբենի վրայ զանազանութիւն կայ , ինչպէս պէտք է իմանալ։ 170
Մովսէս վերջին օրհնութիւնին մէջ Իսրայէլի տասն և մէկ ցեղին նահապետաց ա-

Նուններրը կը յիշէ . բայց ինչու Շմա-
ւօնը չի յիշեր։ 172
Մովսէսի վախճանելը ի՞նչպէս եղաւ։ 173
Ի՞նչ վիճմունք է Մովսէսի մարմնոյն հա-
մար , որ Յուդա առաքեալ կը գրէ .
(Յուդա . ա . 9)։ 174
Սատանայն ի՞նչ հանարձակութիւն ունի աս-
տուծոյ առջեւն գալ , որ և աստուած խօսի
անոր հետ յորոյ վրայ։ 174
Ինչու՞ ուզեց Մովսէսի պատուիրեց գաւազանը
Ահարոնի տալ , որ փարաւօնի առջեւն ձգէ։ 176
Հոգւոյն սրբոյ գալստեան ժամանակը բո-
լորն ալ շնորհք առին։ 176
Յեփթայէ իւր աղջիկը մատաղ ըրաւ։ 177
Սամսոն ի կարգս նահատակաց ի՞նչպէս
կրնայ ըլլալ։ 184
Ընթացողմ ինչու՞ անգամակ կըսվի։ 185
Վիր կնոջց ըսվածը ի՞նչ պիսի ըլլայ։ 186
Վիր կնոջց ըսվածին մէջ գրվածները կը
ջնջվի՞ն։ 186
Սաւուղի համար ինչու՞ գրված է՝ որդի
տարեւոր ի թագաւորել իւրում։ 187
Իսրայէլացիք յնեգիպտոսէն ելած ժամանակ-
ներն արդեօք գիշեր էր , եթէ առաւօտ ,
և կամ իրիկուն։ 187
Սոյգ Սամուէլէր երեցողը , որ կախարդ
կինը ցոյց տրվաւ։ 188
Դաւիթ ինչու՞ ըսաւ՝ կոյրք և կաղք մի
մտցնեն ի տաւն տեառն։ 189

Ոգային մեղքը ի՞նչ էր։ 190
Ի՞նչ իմանալու է աստուծոյ փառքը՝ որ Մովսէս անմնալ կուզէր։ 192
Ի՞նչ էր Եղիսէի միտքը՝ որ ըսաւ Ազայէլին. (Գ. Թագ. Ը. 16)։ 193
Դաւիթ ինչո՞ւ սուգ պահեց Աբիսողոմին վրայ։ 194
Աբիսողոմ ծառէն կախված անդը նետով մը մեռաւ, ինչո՞ւ ուրիշ կերպիւ չի պատահեցաւ մահը։ 194
Հոմար երբ Աբել քաղաքը և Բեթմաքայ պարիսպը պաշարեր էր, կին մի ելաւ պարիսպին վրայ՝ և բան խօսեցաւ, այն խօսքին միտքը ի՞նչ է։ 195
Որբը գիրքը կըսէ՝ թէ Դաւթի ժամանակը եօթանասուն հազար այր մեռաւ կուտրիչ հրեշտակէն, արդ եօթ կին չի մեռաւ։ 196
Ասուած պատուիրած էր Իսրայէլացւոց՝ որ այրազգեաց հետ խնամութիւն չընեն, Սողոմոն ինչո՞ւ Եգիպտացւոց փարաւոնի թագաւորին աղջիկը առաւ կնութեան։ 197
Սողոմոնեան տաճարին հատար կրսին, որ շինված ժամանակը ամենեին երկաթեղէն գործիքին ձայն չի լսեր. ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ այս։ 198
Ինչո՞ւ միայն Եղիա մարդ արքին կրսին Ս. Յոհան։ 199
Ինչո՞ւ միայն Եղեկիել մարգարէին կրսին Որդի մարդոյ։ 200
Լուսոյ մարգարէին ինչո՞ւ կայծակամբ մի բաձեցաւ Սեբոմիէն։ 203

. . . ինչ ծառ է։ 357
Աղամայ գերեզմանը ուր է։ 358
Ինչ է դատակի մէջ աշխարհս ստեղծուելն։ 359
Գարնան և դատակին մէջ ինչ պատուղ կար Աղամայ ուտելու։ 359
Աշխարհս ի յոյժ խանդից է ըստեղծուն ինչ պատասխան տալու է։ 359
Աշխարհս ստեղծուելը քանի՞ տարի է մինչև ցայժմ։ 361
Աշխարհս արարչագործուելն վից օրը ինչպէս իմանալու է։ 361
Յրեգակը շաբաթ օրը ստեղծուելն, այն առաջին երեք աւուր առաւօտը և իրի-կունը ինչպէս պիտի գիտցուի։ 362
Ամենա՛ վից օրը ստեղծեց ճոմ աշխարհս, և քառասուն օրվանամէջ ի դաս ջրհեղեղ զով կործանելը 363
Ստեղծաբ աշխարհս ուրեղ գուշակուելը ճշմարիտ են։ 363
Ասեղք մարդուս վրայ կրնա՞ն իշխել։ 364
Աստուծոյ մէջ կը կարդամք արեգակն և լուսնի խաւարումն, իրատիանապէս կը խաւարի։ 365
Ինկղեմոսոսիկն կը գրէ. (մը. 17) ինչպէս իմանալու է։ 366
Ի նոսակար կենդանիները ինչո՞ւ ստեղծեց ճոմ 366
Գիւնիկ հաւը ինչէ՞ն մէկ հատ է կրանն։ 367
Աստեղ անոր կենդանեց խորուն և պատճառը ի՞նչ է 367
Ծ. օրին և աւուրս ճոմ ստեղծեց։ 368
Ի և խոմեան միշտը մէկ հատ է։ 368
Ի՞նչպէս ձուկը ուր թռչուն Յովնան մարդ արին։ 369
Ա՞ստղ ոչ մի զանազանութիւնը բնական են է։ 370

[4 -]

Քանի՞ մարդ ոչ անուն կայ աստուծմէ գրված։ 370
Ո՞ւրդ ոչ մահը քանի՞ անուակ կը պատահի։ 370
Ի երջի վայրկենի զզջումը ընդունելի կըլլայ։ 372
Շոտլուն ջուրը ինչո՞ւ ապի է։ 373
Շոտլուն կապոյտ գոյնը ինչէ՞ն է։ 374
Երկնի զէն յառաջ այգի կար։ 375
Ոչի տապանին բոլոր մեծութիւնը ո՞րչափ էր։ 375
Ասուած խոստացաւ Աբրահամու մեծ ազգ ընել, և իւր խոստմանը հաստատութեան համար նշան ցոյց տրվաւ, (ԾՆՆ. ԺԵ. 9)։
Այն նշանները ինչ հասկընալ պէտք է։ 376
Ասուած ինչո՞ւ երբ տարեկան կենդանիներ ցոյց տրվաւ Աբրահամին առ՝ ի նըշան իւր խոստմանը։ 377
Պատանայն եթէ յառաջ հրեշտակ էր՝ ապա խնամատուն էր։ ինչպէս յիմարութեամբ մեղանչի։ 378
Ինչպէս ոմանք կը պատժվին գեհենին աշխարհիս մէջ։ 378
Հկան լեարդը և սիրտը ինչ զօրութիւն ունէր։ (ՏՈՎ. Ը. 2)։ 379
Ժոխքը երբ ստեղծվեցաւ։ 380
Ժոխքին հուրը ինչ կերպ հուր է։ 380
Տարեմուտին օրը ինչո՞ւ կը պատուեմք։ 381
Զարիայի փոքր թոռականը ինչ է։ 382
Խախտ կամ ճակատագրուն ըսվածը ինչ է։ 383
Ո՞վեսի պղնձէ շինած օձը ո՞ւր մնաց։ 384
Յառաջ ուսկից հնարեցաւ ժամը։ 384
Ինարը և նուագարանը ո՞վ հնարեց։ 385
Երկաթագործութիւնը ո՞վ հնարեց։ 385

ԼՍԵՑԻ ՍՈՒ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՏՈՒՆԳԱՄԵՆՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

412